

Under the liberal patronage of

His Highness Maharaja

SAYAJI RAO GAEKWAR

Sena Khaskhel Samsher Bahadur
Baroda.

PRACHIN KAVYA MALA,

or

Old Gujarati Poetical Series,

Vol XVIII

POET PREMANAND'S

MARKANDEYA PURAN

Published with annotations

By

Hargovind Dwarkadas Kántavali

and

Nathashankar Pujashankar Shastri.

A. D. 1890-91.

Price Re 1-0-0

પ્રસ્તાવના.

• યથાર્થ રાજ્યધર્મ જાણનાર વિવેકી રાજ્યકર્તા પોતાની પ્રજાનું અનેક પ્રકારે કલ્યાણ કરવું એજ ઈશ્વરકૃપાથી પોતાને પ્રાપ્ત થયેલા સર્વોપરિ પદ-
નું સાર્થક થવું માને છે. તે કલ્યાણ કરવાના વિવિધ પ્રકાર છે. વસુધરા (પૃથ્વી)નો જે પ્રદેશ પોતાનો છે તેમા અન્નકૃષ્ણાદિ ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ છે તેનો, તથા તેમા ધારણ થયેલ વસુ (અન્નિજ ધન રત્નાદિ)ને બદલે કદાવી તેનો, પોતાની પ્રજાની સુખવૃદ્ધિને અર્થે, ઉપયોગ કરે છે પ્રજાની સુખશાન્તિમાં ભગ ન થતા તેનો વપારે થતા અનેક પ્રકારની યોજના કરે છે, નિર્ભગ જાણાય, સુગમ માર્ગ, ઔપધાયવ આદિથી શરીરની સુખાકારી નાં સાધન નિર્માણ કરે છે, તથા વિદ્યાલય, પુસ્તકાલય, મથવૃદ્ધિ આદિ મનની સુખશાન્તિના સાધન આપે છે ન્યાયથી, નીતિથી, પ્રીતિથી, સમભાવથી, ઉદારતાથી, પ્રજાને સ્વપ્રજાનુલ્લેખ ગણી પિતાવત્ સર્વનું પાલન તથા પદિત કરવું એજ ધર્મ તથા સ્વાર્થ માની અન્વય જે રાજા પ્રજાનું રક્ષન કરવા પ્રવર્તે છે, તેની પ્રજા સુખી થાય છે, તથા તેના મનોરથ સરજ થઈ, તે અક્ષય કીર્તિને પામે છે, એ આદિ અનુભવમિદ્ધ થયેલા પ્રામાણિક સિદ્ધાન્તો છે.

શ્રીવડોદરારાજ્યના વિદ્વાન્, શક્તિમાન્ અને પરમ પવિત્ર મહારાજા-
ધિરાજ શ્રીમન્ત સયાજીરાવ ગાયકવાડ સેનાપ્તાસખેય સમશેર બહાદુર
એમના પૂરોક્ત ઉદાર વિચારો અને સિદ્ધાન્તો પર બહુ ભાવ, તથા તેવા
ઉત્તમ વિચારોને આચારમાં આણી પ્રજાનું કલ્યાણ કરવાનો તેમનો મહાન્
પ્રયત્ન, એ સુપ્રતક્ષણમાં સર્વ સ્થળે પ્રસસનીય ગણાતા હતાતરૂપ થઈ
પ્રકાશિત છે.

શ્રીમત મહારાજાધિરાજના એ ઉદાર ભાવથી ઉત્તેજાઈ તા ૮ મે
સન ૧૮૮૯ ની એક સ્મરણી તેઓ નામદારની સેનામાં રજુ કરવામાં આવી
હતી તેનો આશા એ હતો કે વડોદરારાજ્યમાં થઈ ગયેલા ગુર્જર કવિઓ-
ના અપ્રસિદ્ધ મયો પ્રસિદ્ધિમાં આવે તેવી યોજના રાજ્યઆશ્રયથી થાય તો
સાર.

પ્રાચીનકાવ્યસમૃદ્ધ એ નામના ગુજગતી કવિતાના પુરતક વડોદરા રાજ્યના ડાઈરેક્ટર ઓફ વર્નાક્યુલર ઈન્સ્ટ્રક્શન, રાવમાદેવ દરગોવિદાસ દારિકાદાસ તથા વડોદરાનિવાસી સાચી નાથાલાલ પૂજારા કર એમની તરફથી પ્રસિદ્ધ થવાનો આરબ થઇ ચૂકેલો હતો, અને તે સાર ધણા સ્તુતિપાત્ર પ્રથમથી હસ્તનિખિત થયેલો ગારો સમૃદ્ધ તેમજે ક્યો હતો. વડોદરારાજ્યનું દેશાંત્રગામીખાતુ મારી દેખરેખ નાંચે સુપરન થવા પડી આ સમૃદ્ધ ખાતુ મે તપાસ કરી તે ઉપરથી જોવામા આવ્યું કે રતનાદિ ધનના બહાર દટાઈ રલાલોય જે તેમ અનેક વિચો પર ગ્યેની કવિતાના બહાર દટાઈ પડી રલા હતા, અને તે બહારને પ્રખના ઉપયોગસાર ખાલ લાની તે દારા સ્વિચારને પુષ્ટિ આપની એ લાભકારક ધરો એમ લાગ્યું આ કવિઓમા પ્રેમાનંદ, રતનેશ્વર, વલ્લભ, ભાવલુ, દયારામ, હરિદાસ, ભોજેભક્ત, ધીરાભક્ત, ગિરિનર આદિ બહુ પ્રસિદ્ધ આ બોધપ્રિય કવિઓ આની જન છે રાનાખાતુ તથા નીનાળીખાતુ નામની બે સ્ત્રી કવિઓની કવિતા પણ મળી આનો છે અને માપુસાદેવ ગાયખાડ એ નામના પ્રસિદ્ધ ધોવા હથરભખતની કવિતાનો પણ સારો સમૃદ્ધ છે આ સર્વ કવિતા શોધી અને નીકા સાથે છપાવતા નયુ વન લામશે એમ અજમાયશ થઇ છે એ કામ પૂર્ણ કરવા શ્રીમત સરકાર મહારાજ સયાજીરાવ ગાયકવાડ એમણે રૂ ૧૨૦૦૦ ખાર દબારની રકમ મળુગ મરી કીમતી આશ્રય આપ્યો છે અને તેથીજ આ પુસ્તકો પ્રસિદ્ધિમા આવી શકશે આ ઉદાર અનુભાથી ગુર્જરપ્રજા આ સર્વ ગુર્જરાસી ઉપર ઉત્કાર થયો છે એમ સર્વ સમગ્ર જનને લાગસ નિના રહેજે નહિ

કવિતા રત ઈશ્વરની એક વસ્તુ છે ઈશ્વરે કવિઓનેજ પોતાના બલિપદ્માદી કર્યા છે અને કવિતાને જેમ આપણે અધિક અનુભવીએ છીએ તેમ આપણે સ્નેહમા અને શક્તિમા ઈશ્વર પેઠે યજ્ઞએ છીએ

• કવિ વિષે વર્ણન કરે છે કે —

Blessings be with them, and eternal praise,
Who gave us nobler loves, and nobler cues,
The Poets, who on earth have made us heirs,
Of truth and pure delight by heavenly lays

WORDSWORTH

જેઓએ આપણને શ્રેષ્ઠતર પ્રેમ તથા શ્રેષ્ઠતર ઉત્કૃષ્ટ આપ્યા છે તે કવિઓ ઉપર આશિર્વાદ તથા અત્યંત પ્રશંસા હો, જેમણે દિવ્ય કાવ્યવડે આ જગત્ ઉપર આપણો મનના અને રસજી આનંદના ઉત્તરાધિકારી કર્યા છે

આપણા દેશમા તો કવિને સ્વિ સમ ગણી તેની બહુ પ્રકારે પ્રશંસા કરવામા આવે છે તે પ્રસિદ્ધ છે

સ્વદેશમા ટ્રેટ, રાજમહાનય, ધર્મશાળાઓ, દેરાનય, જળાશય, વિશ્રામગ્રામ, આદિ કીર્તિસ્થળ પૂર્વના રાજ્ય કે ધર્માત્મા ગૃહસ્થો કરાવી ગયા હોય છે તેનો જીર્ણોદ્ધાર કરવો એ મહાપુણ્યુ કાર્ય છે, એમ ધર્મ શાસ્ત્રોમા ઠંચુ છે, આજે સારા રાજ્યો તેમ કરાવે છે પણ ખરા અને તેથી સર્વ પ્રગતના સુખમોગમા વૃદ્ધિ થઈ તેમનો આશિર્વાદ મેળવે છે

મવિના દ્રવના અત કરણમા ઉત્પત્ત થઈ મહં વાળનોના અત કરણમા પ્રવેશી ભાવસી સુખાનંદ દેનાર મવિના તેજી જીર્ણોદ્ધાર પણ પ્રશંસની અને પુણ્ય છે જાગૃતી જદ્દ—ક્યાં ઓમાન સુરી સર્વોદ્ધુ ખમા વિશ્રામસ્થાન આજે સુખો અવિક કનાર કરિતા ગોપગ સાધે છે એના એક સુખપ્રદ મા,

ધનનો ઝાણોદાર પ્રજાના કલ્યાણસાર શ્રીમત મહારાજાધિરાજ ક્રાવે છે
એ તેમના પ્રગ્નર જન કરવાના ઉચ્ચ જ્ઞાનમાનુ એક સચિન્દ છે

વડોદરા રાજ્યમાં થઈ ગયેલા કવિઓની અપ્રસિદ્ધ પ્રાચીન પ્રવિતા
સભાગથી પ્રસિદ્ધિમાં લાવવાના હેતુથી નીચે પ્રમાણે ક્રમિટિ નીમવામાં
આવી છે

પ્રમુખ ' ૦

દિવાન બહાદુર મણિભાઈ જશભાઈ

મેમ્બરો.

રાવમહાદુર અખાસાન સાકરલાલ એમ એ એન એન બી
ખાનબાહાદુર જમસેદજી અરદેસર દત્ત ન એમ એ એન એન બી
રાવસાહેબ ખીતાબરખાઈ જોડાભાઈ
રાવસાહેબ હરગોવિંદદાસ દારકાદાસ

દરેક મેમ્બરની બનાતા સુધી અનેક પ્રતો મેળવી તેને શોધી અને ટીકા
શબ્દાર્થ આપી નિશેષ ઉપયોગી કરવી વગેરે સર્વ કામ રાવસાહેબ હરગોવિ
ંદદાસની સભાજી નીચે શાસ્ત્રી નાયાશ કર પૂજ્યશ કર તથા કવિ છોટાલાલ
નરભેરામ આદિ લાલક માણુસનાથી ચલાવવામાં આ યુ છે પુસ્તકો સખ-
ધી સર્વ વ્યવસ્થા અને જવાબદારી આ ક્રમિટિ તરફથી છે ક્રમિટિમાંથી
કોઈનું ખાનગી હિત કે સ્વાર્થ આ સખધમાં ન જતા માત્ર લોકહિતાર્થ
કામ જાણી ક્રમિટિએ આ કામ માથે લીધું છે

વડોદરા રાજ્યનિવાસી કવિઓની કવિતા ઉપરાંત ગુજરાતના લોકજ્ઞ
પ્રસિદ્ધ કવિઓની અપ્રસિદ્ધ પ્રવિતાનો ધણો જયો રાવસાહેબ હરગોવિંદદાસ
તથા શાસ્ત્રી નાયાશ કરની નિરાસનીય શોધથી એકઠો થયેલો છે અને વધારે
જયો એકઠો કરવા પ્રયત્ન ક્રમિટિ તરફથી જરૂરી રાખવા એમ ધારણા છે
આ સર્વ કવિતા પછુ પ્રસિદ્ધિમાં લાવવા યોજના તૈયાર થાય છે, અને તે
કુલમ સફળ થતા ઇશ્વર પાસે પ્રાર્થના છે

આશા છે કે આ પ્રાચીન ગુર્જરકવિઓની સુદર તથા બોધક કવિતાથી વાંચનારનું ગાન તથા સદ્ગુણ, રસગતા, રૂચિ, રસિકતા, સહૃદયતાદિ ઉચ્ચ પ્રકારનાં યદ્યદૃષ્ટિ પામશે, અને ગુર્જરવાસી અન્ય સમર્થ કવિઓની કવિતાની પણ તીવ્ર યાચના થઈ પ્રકટ થશે.

આ પ્રાચીનકાવ્યમાળાને કચ્છ, કાઠિયાવાડ અને ગુજરાતના રાજ્ય-કર્તાઓ તરફથી તથા બીજા ધણા સદ્ગૃહસ્થો તરફથી ઉદાર આશ્રય મળ્યો છે, તે માટે તેમનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનવામાં આવે છે.

વડોદરા.

સંવત ૧૯૪૬ ના વૈશાખ
સુદી ૧, તા. ૨૦ એપ્રિલ સન
૧૯૫૦, રવિવાર.

મણિભાઈ જશભાઈ.

ગ્રંથવિવેચન.

માર્કટેય પુરાણના પેટ્ટેલા ભાગમાં હરિશ્ચંદ્રનું અને બીજામાં મદાલસાનું આખ્યાન જ્યારે વાંચનારનાં ચિત્તને આકર્ષે છે ત્યારે આમાં મદાલસાના પુત્ર અવર્કનું આખ્યાન પણ તેમને ધણુ મનોહારી લાગશે. અવર્કને તેની માતા મદાલસાએ વ્યવહાર જ્ઞાન આપ્યું હતું તથાપિ તે જાણતી હતી કે જ્યાંસુધી વ્યવહાર હીકે હીકે ચાલે છે ત્યાંસુધી તે તેના ચલાવનારના દિવસ એક ક્ષણની પેઠે આનંદમાં વીતી જાય છે પણ સસારચક્રના બધાજ આરાઓ સુખનો લાભ આપનારા નથી હોતા, તેના જમણક્રમમાં તેઓ એવા આરા મનુષ્યના ઉપર લાવી મૂકે છે કે જેનાદબાલુથી તે દુઃખના બેજાનતજે ક્યારેક પણ જાય છે એ વખતે તેની એક ક્ષણ સેા વરસ જેટલી જાય છે. આવા સસારના વારાદેરામાં મનને શાંતિ રહેવા માટે મદાલસાએ હીકરારને કાંઈ આપ્યું હતું કે ? હા, તેણે એક વીંટી આપી હતી અને આપત્કાળમાં તે ઉખેડી જેવા પોતાના પુત્રને કહ્યું હતું, તે આપણે મદાલસા આખ્યાનના અંતમાં વાચી ગયા છીએ. અવર્કઆખ્યાનની વસ્તુમઠ્ઠનાનું એ વીંટી બીજા છે. અવર્કને રાજ્યભોગમાં રૂપી મથેલો જેઈ તેનું પારલૌકિક દિવસ ચિતવનાર તેનો વડો આઘ સુઆદુ જે મુક્ત દશામાં વનમાં રહેલો હતો તેણે તેને રાજ્યભોગમાંથી છૂટા કરવાને જ્યારે બીજે માર્ગ ન જેયે ત્યારે કાશી રાજ પાસે તેના દેશ પર ચઢાઈ કરાવી અને અલકને જાગતો ક્યો કાશીરાજ સાથે યુધ્ધ કરતા ધન સેનાદિકનો વ્યય મર્યાદાથી ખેદ પામેલો અવર્કને માતાનું વચન યાદ આવનાથી તેની આપેલી બેટનો ઉપયોગ કરવાનું ધારી તેણે વીંટી ઉખેડી અને તેમાંથી જે પત્ર નીકળ્યું તે તેણે વાંચ્યું. આ પત્રમાં અવર્ક જેવા રાજ્યભોગમાં પચી રહેલા પુરુષને માટે મહો અસરકારક અને ઘટિત બોધ હતો. તેમાં લખ્યું હતું કે—

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

“પ્રાતા! સગ તમે સરવથા, જો તે ન ત્યાગી શકો,
તો તે સજ્જનનો કરો સમજીને, કષ્ટે ન ત્યારે ટકો;

કામેચ્છા તજીને રહો સરવદા, જો તે તજાયે નહીં,
સુસુક્ષ્માપ્રતિ તો કરો, તરી જશે, છે ઐપધિ એ સહી.”

કેવો ઉત્તમ અને શક્ય બોધ છે ! પોતાની પ્રેમાળ માતાના આ બોધની અલકંના મન ઉપર દૃઢ અસર થઇ અને તે સંજ્જનનો સંગ કરવા આદ્યો. તેને હતાચેય યોગી મળ્યા તેમણે તેને યોગનો ઉપદેશ કર્યો તેથી કૃતકૃત્ય થયેલા રાજાએ કાશીરાજા અને સુગ્રાહને પોતાના નિરિચ્છ વર્તનથી પ્રસન્ન કર્યા અલકંમા આવો જ્ઞાનનો પ્રકાશ ઉપન્ન કરીને સુગ્રાહ વનમાં ગયો. તથા કાશીરાજા પોતાની રાજધાનીમાં ગયો. તેમ અલકં પશુ પુત્રને રાજ્ય સોંપી વન સેનુ.

અલકં આખ્યાનનો સાર ઉપર પ્રમાણે છે, પણ તેમાં જે યોગ સબધી માહિતી આપી છે તે ખરોખર જોવા જેવી અને સમજવા જેવી છે હકયોગ-પ્રદિપિકા જેવા એકાદ યોગના મયની ગરજ સરે એટલું ત્યંધુ' એમાં કમવાગ અને ખુવાસાથી યોગનું વિવેચન કર્યું છે શાસ્ત્રો વાચનાથી જે તત્ત્વજ્ઞાન થાય છે તેને પરોક્ષ જ્ઞાન કહે છે વિષયવાસનાવાળા મનમાં એવું પરોક્ષજ્ઞાન રિથર થઇને અજ્ઞાન હતું સુખ આપી શકતું નથી, કમકે યોગ વગર ચિત્ત ચિથર થતું નથી આ મયમાં એવી રીતે યોગનું પ્રયોજન વધી તે પછી યોગ યોગવવાના ઉપાય બતાવ્યા છે મનના ઉપર જીત મેળવવાને સાધન તરિકે આગમ, પ્રાજ્ઞાયામ, ધારણા, વગેરેનો ઉપયોગ થાય છે, એટલું કહ્યા પછી પ્રાજ્ઞાયામ કેમ કરવા તેનો વિધિ, પ્રાજ્ઞાયામનું ફળ, ખસ્તિ, પ્રાપ્તિ, વગેરે ચાર મુક્તિ આપનારો અવરુદ્ધ, યોગ સાધવાનો વિધિ, ધારણાનો વિધિ, યોગને અયોગ્ય દેશકાળ, યોગ માપતા ઉપગતા દોષ અને તેની શાન્તિ કરવાના પ્રમાર, યોગની મિદિનુ લક્ષણ, યોગના ઉપસર્ગ અને તેની શાન્તિ, ધારણા અને ભય, મિદિઓનું સ્વરૂપ, યોગીની ચર્ચા, અરિષ્ટનું જ્ઞાન, વગેરે ધર્મીક યોગને લગતી બાજનોનું અમમત્વ તેનું નિરૂપણ કરેલું છે. કેટલાક માન્યો આજે યોગી મદિએ આપણ અધે યોગનિદિ પ્રાપ્ત કરી છે એમ જાણી આનંદવા સોમરો હોએ છે તેમને મારે પ્રેમાનંદ આ મયમાં કરેલું યોગીનું તથા સિદ્ધનું લક્ષણ જાણવા જેવું છે તે લખે છે :—

“ ચાપટ્યતાનો નાશ ને, આરોગ્યતા અવિધાર;
અનિબુરતા સુગધિકને, લઘુ દીર્ઘ શક્તિ સાર.
એ ઉલ્લસ અલ્પજ્ઞ માનવાં, પ્રસન્નતા ને કાંતિ;
સ્વર સ્વચ્છતાદિક યોગી કેરી, કહે સર્વે શાંતિ.
એ ગણાવ્યાં તે પ્રવૃત્તિનાં, પ્રથમ ચિહ્ન જણાય;
યોગી વિષે એ જનાયે તવ, તેહ યોગી ગણાય.
પ્રાણી માત્ર પ્રીતિ કરે ને, પરોક્ષે શુભગાન;
કોઈ પ્રાણી લય ન પામે, જોઈ યોગી મહાન.
એ સિદ્ધિકેરી પ્રાપ્તિ કેરૂં, છે અનુત્તમ લક્ષણ;
અન્યને નવ યોગી કે'વો, હે નૃપતિ ! અધક્ષણ.
અતિ ઉગ્ર ટાટે તાપ તેવે, ઉપદ્રવ નવ થાય;
અન્યથી લય નીપજે નહિ, તે સિદ્ધિપ્રાપ્ત કે'વાય.
ધનનિધિનો સગ્રહ કરતા, યોગી નવ કે'વાય;
મધુકટુવક્તા નવ મનાયે, યોગી ગણના માંય.
યોગી એવા જેહ તે, માનવા બ્રહ્માચારી; ” ઈ

અલ્પકર્મ આખ્યાન થઈ રહ્યા પછી માર્કડેય અને કૃષ્ણકિના સવાદ રૂપે સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ વગેરેનું વર્ણન છે. સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિના કથનમાં ધર્મ તથા અધર્મની પ્રજાઓનું રૂપક બહુ સુદર છે એક દુર્ગુણમાથી બીજા દુર્ગુણો સ્વાભાવિક રીતે કેમ ઉપજે છે તથા પ્રત્યેક સદ્ગુણ કેવે રૂપે પરિણામ પામી કેવા ફળને આપે છે, એ વિષે એમાથી બહુ ઉત્તમ બોધ મળે છે. અધર્મની સતતિ વર્ણવતાં દુઃસહ તથા તેના પુત્ર મુત્રીઓના વિચિત્ર કર્મનું રૂપક બહુ રમૂજ છે. મનુષ્યોના હાથથી જે મહાં કર્મ થાય છે, તેમાં કારણબૂત તેનો પોતાનોજ અનાયાર છે માટે તેણે પોતાના પ્રત્યેક કાર્યમાં પૂરતી સાવધાની રાખી વર્તવું, અને કોઈ મનુષ્યે કરેલાં સારા માહા કર્મોનો કર્તા તે ન જતા તે દુઃસહની પ્રજામાના કોઈની ગ્રેરણથી તેમ કરે છે માટે તેવા મનુષ્ય ઉપર બીજાએ રીસરાગ ન કરવો, એવો ઉપદેશ તેમાં વ્યંજ્ય છે.

એ પછી સ્વાયંભુવ મનુ તથા તેના વશનું વર્ણન છે અને ભૂમિનું તથા તે ઉપરના પર્વત, દેશ, નદીઓ વગેરેનું પણ પુરાણમાં કહેલું વર્ણન છે.

ત્રેમાનદના જૂદા જૂદા આખ્યાનો જે આ મથમા આવેલા છે તેનું કાવ્યરૂપે વિવેચન તે તે સ્થળે આપનામા આશ્ય છે, માટે અહીં તેનું નેતેનું નિવેચન કરી પિષ્ટપેષણ ન કરતા મથના વિષયનું દિગ્દશન કરાવી સંતોષ માનીએ છીએ

અલકારવ્યાન.

કકુલું ૬૨ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

શ્રીગુરુ ગણપતિને ઢાગું પાયલ, સરસ્વતી કરજો સા'ય લ;
કકુલું અલકારની કથાય લ, થાય મસન્ન સરસ્વતી માય લ. ૧

ઢાળ.

- મસન્ન થાય પરમેશ્વરી તો, અલકારના ગુણ ગાઉ;
સાદ્ય કરતા સરસ્વતી તો, શે રહે બીજે ધાવું? ૨
- પ્રભતનથા કુમારિકા, સકળ તારે વશ;
કુલું સહી સેવા કરીશ માતા, કરી ઈંદ્રી વશે દશ. ૩
- મારે ધન ધાન્ય પુત્ર ન જોઈએ, કે બીજું શુભ જોઈ;
એક કૃપા હોયે માતની તો, કરું કપિતા નિઃસંદેહ. ૪
- અલકારને જ્યમ માતે શીખવ્યા, ગૃહસ્થકેસા ધર્મ;
હે મહામાયા માત લ, મુને કહે કપિતા પર્મ. ૫
- પિતાને ત્રૂડી માત મારી, તેણે કર્યા નિગમ ચાર;
મસન્ન ગ્રંથ મા વ્યાસને, તેણે કર્યા પુરાણ અટાર.* ૬
- એવા તેવા સર્વ માતા, થયા તારી કૃપાય;
શિર કર ધરો મા કૃપા કરીને, કરી દાનેશ્વરી દયાય. ૭
- હવા માત પિતા વનમાં ગયા, થયો અલકાર ભૂપાળ;
તેણે પ્રજા સ્વકર્મનિષ્ઠાણુ પાળી, થઈ મુહાટ્યાળ. ૮

- પ્રેમ જોવો પુત્ર પર, તેવો પ્રજા પર ધાર્યો;
 ન્યાય પુત્ર ને પ્રજાકરો, એક તો અવિધાર્યો. ૯
 તેણે દુષ્ટ જામને ઢંઢ દીધા, સાધુ પાળ્યા સર્વ;
 આનંદ આણી યજ્ઞ મોટા, કર્યા વર્ણન ગર્વ ૧૦
 તે મહાભલિષ્ઠ પરાક્રમી ને, મહાત્મા ધર્માત્મા;
 સમ્યક્ પથે વિચરનાર સુત, ઉપભવિયા નિર્જન આત્મા ૧૧
 તેણે ધર્મચક્રી મન મેળવ્યું, વગી અર્થવડે ધર્મ;
 મેળવી શુભ રીત વર્ત્યો, કરી રૂડાં કર્મ. ૧૨
 ધર્માર્થને વિરોધ નાવે, એમ કામકેલિ કરી;
 મહિપી સગે રમ માણ્યો, વન ઉપવને કરી. ૧૩
 એ પ્રકારે ધર્મ અથ ને, કામ રોચ્યો સાર;
 કયું પાલન પુ'વીતું વગી, થઈ નૃપ નિરધાર. ૧૪
 એ મહાપુખ્તની કરી ગગુના, મહાપુત્રિ વેદવ્યાસ,
 રોા વરકેરા કાળને, એક દિન વ્રજ્યો પ્રકાશ. ૧૫
 એમ સર્વ સાધી નિત્ય માંહે, આમગ્ન દુઃખો રાય;
 માતવચન પીમરી ગયો તે, વિવરકેરી માંધ. ૧૬

- તે કામાસક્તિવાળો એ મકારે, યદ્ય રહ્યો બે'બાકજો;
અન્નિતેન્દ્રિય તે થતો ચાલ્યો, અતનુએ કર્યો આકજો. ૨૦
- એવી દયા ભાઈની સાંભળી, મુખાહુ પશિયો વન;
તેણે તારવા નિજ બ્રાતને, વિચારિયુ ઘણું મન. ૨૧
- જદ્ય રીખુ દેવી તેહને, એટલે થાય કાળ;
વળી વિમારાણુ વધ, એથી તજે શું રાજ? ૨૨
- જ્ઞાન શ્રદ્ધાનું દઈ બતાવી, કર્યો જ્ઞાની માએ પૂર;
તવ શુદ્ધસ્થધર્મનો વાદ કરશે, મહારાણો શૂર. ૨૩
- હું શ્લોક લખીને મોકલુ, એ સમજશે સિદ્ધાંત;
રાણી આદિક દે ન તેને, વિચારતો એમ દાંત. ૨૪
- ન થાય નિર્ણય એક તેને, તર્કતુરિએ બેસતાં;
પણ મહાજ્ઞાનીને કરે શું, તર્કતુરિ મહા છતાં. ૨૫
- તેણે કર્યો નિશ્ચય એક ત્યાં, ભાઈનું વિચારી હિંત;
હું મળુ એના રાત્રને, મન લાગી રૂડી રીત. ૨૬
- કોઇ નૃપ વિચાર્યો મનમાં, મુખાહુએ તે કાર;
ન દે ભાગ મારા રાજ્યનો, બાણાવવો એ સાર ૨૭
- અલર્ક કરતાં મહારૂરો, અને વાહનવાન;
આ સમય છે કાશીરાજ, મનાય મહાબળવાન. ૨૮
- એમ વિચારી આલિયો તે, ગયો કાશીપુર;
જદ્ય મળ્યો કાશીરાજને તે, સત્ય શિરમણિ શૂર. ૨૯
- રાજ્ય રીતે નમી તેને, વધો મુખે વોણ;
અમ રાજ્યભાગ ન આપતો, અલર્ક યદ્ય દુઃખદાણ. ૩૦
- સમજાવતાં સમજ્યો નહિ તે, તવ આપિયો તમ રાણી;

- છ રાજ્ય માફ અપાવિયે, નહિ તમ સમો કો ધર્મી. ૩૧
- રાયનો એ ધર્મ છે, તમો ધર્મના પ્રતિપાળ;
- રાજ્ય માફ અપાવિયે, થઈ નૃપાળ દયાળ. ૩૨
- બ'ધુકારણ મહાયોગી, વદે કેવા બોલ;
- જ્ઞાની ને હોય બોલખી, કરાય જ્ઞાની તોલ. ૩૩
- કાશીરાજ સુણી વદો, અરે એહના શાભાર;
- સૈન્ય સજ કરાવિયું, તપાસિયા બંડાર. ૩૪
- જોડયો એક અગ્રક પારો, પછે દાનો દૂત;
- કેવરાબ્યું આપ્યું તું, રાજ્યાર્થે યદને પૂત. ૩૫
- સુખાહુ નામે જ્ઞાત તારો, આપિયો મમ રાણ;
- સરાગામતનુ કરવું રક્ષણ, તેં સુલકું હોયે કર્ણ. ૩૬
- સદેશ લઈને દૂત ચાલ્યો, મળ્યો નઈ અગ્રક;
- અક્ષરશઃ સહુ કહી દાખ્યું, રાખિયો નહિ દુર્ક. ૩૭
- પણ ધર્મ જાણે રાજ્યનો તે, હરે હરવ્યો કેમ !
- માનિયુ નહિ વેણ તેણે, કરું દૂતને એમ. ૩૮
- જે વડજાતા માફરો છે, તેહનો અપરાધ;

- જો નવ આપે તેહ તો, હું વળાવી દઉં વ્યોમ. ૪૩
- તવ સુખાહુ કે' રાયણ, હું બાણું સત્રીધર્મ;
- ચાડવ વિના નવ કોઈ કરતા, ચાચનાનાં કર્મ. ૪૪
- સત્રીકેરો ધર્મ છે, કરવું પરાક્રમ પૂર;
- હું સત્રી થઈ ક્યમ દિવ્વ થાઉં, સૂર ફીટી અસૂર. ૪૫
- નયી સેના મુજકને, માટે આવિયો છું રાણું;
- આશ્રય ન આપો તમે તો, હું લહી પામુ મણું. ૪૬
- ઋતુધ્વજનો હું કવર, સુખાહુ મારું નામ;
- સ્વામી આવ્યો શરણુ તારે, કહે ચાય ન કામ. ૪૭
- તવ કારીરાજે કા'વિયું, અલ્લર્ક યા તૈયાર;
- સેના સત્વર સોંઢિયુ, અલ્લર્કદરા મોઝાર. ૪૮
- કારીરાજ સાથ જાતો, દશ લેવા હાથ;
- અલ્લર્કકેશ ચાર ફોડયા, નીતિજા કાશીનાથ. ૪૯
- વળી સુહૃદુ ને મધાનકેરી, રાખી મેળવી સા'થ;
- જ્યમ કંઠકે વન ગહન વીંટયું, ત્યમ દેશ વીંટયો રાય. ૫૦
- સ્વાધીન કરી કંઈ પુર લીધાં, કંઈ ગહી ને ગહ;
- પછે સેન વિસ્તર્યુ રાયકેરું, વિસ્તરે જ્યમ વડ. ૫૧
- વળી દુઃખ દેવા માંડિયું, સેનાપતિને તહીં;
- કિલ્લાવાળાં કંપિયા તે, નાસતા તહીં ને અહીં. ૫૨
- કળજ કીધા તેહને નૃપ, પછે કરતો ચુંચ;
- વનરક્ષકોને વશ કરી કે', ધન દહાં હુયે. ૫૩
- એમ ધનથી લુબ્ધ કરીને, કર્યા એવા વશ;
- કીર્તિવાળા કંઈકિને ત્યાં, કર્યા વશ ભાખી યશ. ૫૪
- પછે રાયકેશ ગુપ્ત જે જે, હતા સલાહકાર;

લાલચો દઈ કર્યા તેને, વશવર્તી સ્મર.	૫૫
આપિયું ધન કોઈને, વળી બેદ રમિયો કોઈશુ;	
સામ વિધિ કોથી કર્યો, કહ્યું રાજ્ય અર્ધું જોઈશુ.	૫૬
એ પ્રકારે સર્વ વિધિ, કાશીરાજે તો કર્યો;	
અલર્ક કામાસક્ત તેણે, એક પથ ન આદર્યો.	૫૭
જહા એણું થાતું ત્યારે, થયું ઓછું સેન;	
પરરાજ્યની અઢાઈ માથે, કદકેરાં ચેન.	૫૮
સેન જાતું રાખવાને, રાખવા અરિ વશ;	
ભડાર સર્વે કર્યા ખાલી, જે ભર્યા કસેકસ.	૫૯
તપ ભાન આવ્યું રાયને, શું ખાલી થયા ભંડાર !	
અત્યત અટવાયોપકો તો, કરે ખેદ અપાર.	૬૦
ચિત્તવ્યાકુળ ચતુરનું, લહી ચોદિશ ચતુમાર;	
શું કરતુ તે ન સૂઝે, ભૂલ્યો રાજ્યધર્મ અવિધાર.	૬૧
કામ નાસે ભય રૂખી, એહ ઉઘડ ન્યાય;	
અર્થ અરિમાઠે ગયો, થઈ શુદ્ધ રાયની કાય.	૬૨
તદા આપી સાંભરી, માત મુદ્રિકાય;	
મદાલસાએ કહ્યું મુજને, સભારજે દુઃખ થાય.	૬૩
સમય આવ્યો આ સહી, ગયુ મુદ્રિકામાં મન;	
ઉપદેશ માતાતણા સ્મરને, શુદ્ધ કીધું તન.	૬૪
નાહી ધોઈ મુદ્દત જોઈ, તેડિયા દિનરાજ;	
સસ્તિવાચન કરાવ્યા પછી, જોઈ મુદ્રિકા મહારાજ.	૬૫
તેને તપાસી તોડતાં, એક પત્ર નીકળ્યો જાણ;	
સ્પષ્ટ વર્ણ લખ્યું તેમાં, કરી પૂર્ણ પ્રમાણ.	૬૬

તે જોઈ નૃપતાં રામ કંપ્યાં, હૃદયે વિકાર્યાં લોચન;
 પત્ર આપ્યો પછે દિનને, વાંચવા પાવન. ૬૭
 લેખ લખિયો તેહ મધ્યે, એક મનહર શ્લોક;
 વાંચતામાં દિન થાતો, તન મને અશોક. ૬૮
 પછે યોશ્યો રાયશુ દિન, મુણે એકે ચિત;
 આ પુત્ર મૂઠે ભરું જાણો, નવનિધિ નવનીત. ૬૯

શ્લોક.

બ્રાતા સંગ તમે તજો સરવથા, જો તે ન ત્યાગી શકો,
 તો તે સજ્જનનો કરો સમજને, કષ્ટે ન ત્યારે ટકો;
 કાર્યેજા તજને રહો સરવદા, જો તે તજ્યે નહિ,
 મુમુક્ષાપ્રતિ તો કરો તરો જશો, છે ઔપધી એ સહી. ૭૦

રાગ ચાલતો.

શ્લોક આવો સાંભળીને, રાય કરતો મન;
 વળી રાને: રાને શ્લોક સમજ, કરી તાતી વૃણ. ૭૧
 શ્રેય નરનું શા વિધે છે, પૂછતો એમ રાય;
 મુમુક્ષાએ માનતાં મન, દહ ગાઠ તેણે યાય ૭૨
 મુમુક્ષાને માટ જોઈએ, સત પ્રતપના મગ;
 તેહ મુજને મળે ક્યાંથી, એમ થયો ગતિભંગ. ૭૩
 હે માતા! તે સહુ સત્ય ભાષ્યુ, પણ કરું ક્યાં સત્સંગ;
 એમ મહાપીડાતોયકો તે, પડ્યો યધને ગ. ૭૪
 દિને તેને વારિ છાંટી, ઉઠાડિયો તતકાળ;
 સતસગ એવો હું જતાવુ, ગુરુદત દયાળ. ૭૫

૭૦ શ્લોક—શાર્દૂલવિકાડિત. મુમુક્ષા—મેક્ષ્મની ઇચ્છા. ૭૧ રાને.રાને:
 —ધામે ધીમે. તાતી—તીવ્ર.

કયે કારણ કષ્ટ નિપજ્યુ, તેહનું મૂળ શુય.	૮૭
જડ કહેછે જનક મત્યે, મતિમાન ભાખ્યા એમ;	
તે પરથી રાજા મન વિચારે, ત્રિવિધિનાં કુઃખ તેમ.	૮૮
ત્રિવિધિનાં કુઃખતાણાં ધ્યાનક, વિચારતો વર મત્ય;	
આત્માતાણે વિચાર કરતો, કરી ગરવી ગત્ય.	૮૯
તે ઉદારકર્મી ગ્રહાધર્મી, ધીર વીર ધીમત;	
વિચારતો ઘણી વારથી, જેહ ગર્ભશ્રીમત.	૯૦
તેણે આત્માવડે આત્માતાણુ, ચિતન કર્યું સુખાણુ;	
પછે હાસ્ય કરી વણે તે, પ્રકટ દાખી પ્રમાણુ.	૯૧
હું જગતી જળ કે તેજ નહિ, નહિ સમીર કે આકાશ;	
પણુ એ તત્ત્વ મળીને અંગ પ્રગટી, કરે સુખ કુખ પ્રકાશ.	૯૨
હવાં એ'લું તત્ત્વ પૃથ્વી, કે વગી અનેક,	
તે માંહી વધવટ થાય જ્યારે, વીસરાય વિવેક.	૯૩
સુખ કુઃખની માપ્તિ એને, ધવાથી નિરવાણુ;	
જો મુને સુખ કુખ નિપજે તો, કરી ભાખુ વાણુ.	૯૪
જ્યમ આ દેહમાં જે આવી લાગ્યા, લાગશે અન્ય દેહ;	
એહ નિરાણુય માહરો ગુરુ, સત્ય નિ સદેહ.	૯૫
નિત્ય તે આણુમાપ સત્તા, ધરે આત્માદેવ;	
પંચતત્ત્વ વધે ઘટે ત્યમ, નીચ ઉંચ દર્શે એવ.	૯૬
એમાં અને વગી દેહ આદિક-તાણી મમતા વિન,	
શુદ્ધ સ્વરૂપી આત્માગા, ફેર નથી કો દિન.	૯૭
પૃથ્વી આદિક દેવગણી, આ દંભાત્રા જેહ;	

૮૮ ત્રિવિધિના—ત્રણ પ્રકારના અધ્યાત્મ, અધિભૂત, અને અધિદેવ.

૯૨ જગતી—પૃથ્વી સમીર—વાયુ ૯૫ જે—સુખ કુખ ૯૭ વિન—વિના.

- તેથીકી ઉદ્ભવ થયો મુનિ, શુધ્ધ સૂક્ષ્મદેહ. ૯૮
- પણ તે માંછિ પાચે શ્વેતકેરી, ત્રિભાગ સત્તા આણ્ય,
એ અવલોકનાર ને આત્મા, તેને દેહમુખકુ ખ ન જાણ્ય. ૯૯
- તેહ આત્માને હવા ગુર, મન સબ ધવાળા બેવ,
મુખ કુખ શું બાધ કરતા, ગુર એકું કે'ય. ૧૦૦
- તો તેહનો નિર્ણય કરે હું, સુણો ગુરિદેવ; - .
મનમુખકુ ખ તે મનમા વશ્યુ, ધારી કરી અહમેવ. ૧૦૧
- તેથી કરી નવ તેહ મુજને, કરી સકે ગુર બાધ;
કા કે ચિત્ત નથી ગુરિદેવતા હું, સત્ય માનો સાધ ૧૦૨
- અહંકાર કે મન મતિ તેવો, નથી હું મહામુન્ય,
તેથી અત કરણે ઉપજેલું, મુજ કુખ નહિ મુનિજન ૧૦૩
- તે અત્યંતુ એ રીત છે તો, મને બાધ કેમ ?
હું અગ કે માનસ નથી ગુર, ટળ્યો મનનો વેગ ૧૦૪
- ભિન્ન છું હું અગ મનથી, લને યાચો તેને કુખ,
અથવા તે મહામુનિ, બધે બોગવે મુખ ૧૦૫
- એમ યાતા નવ માર, કાઇ જાયે સત્ય,
સમન્નિધો ગુરસમથી હું, હીધો માયે મત્ય ૧૦૬
- આ અગનો વડ જાત તે, ગુણ પ્રવૃત્તિઓ કરી,
સામ્યની ઇચ્છા કરે છે, કુખ તેમા શુ જરી. ૧૦૭
- એ દેહ પંચગૂણ સમૂહ, મગીન ઉદભવ થયો;
મુખ કુખ શુ મને સામી, ગુણ અગુણ શો ગયો ? ૧૦૮

આ દહમાં જે વાસ વશિયો, તેહ સ્વામી હુજ છું;	
આ દહ જૂદો જાણિયો મે, હુંજ તે ગુરુ તુજ છું.	૧૦૯
નરને નથી હસ્તાદિ અવયવ, માંસ શોણિત કાંઈ નથી;	
નાસા કે અસ્થિ નથી ગુરુ, મારૂ મારૂ કરે મથી.	૧૧૦
હાથી લાથી રેવત ને રથ, લહાર ભર્યા જૂમિમાં;	
તે નથી કોઈ કોઈનું, મરણુ ભવે ઝૂમીમાં.	૧૧૧
એમ છે તો ગુરુ મારે, કહો રાત્રુ કોણ છે;	
કુપ્ત આવી જે પડ્યું તે, સુખરૂપી આણ છે	૧૧૨
વા સુખ શેર લહાર મારે, વાજ વાહન કંઈ નથી,	
સેન નથી ગુરુ માહરી જ્યમ, તેહની કોણે કથી?	૧૧૩
જેમ નથી મારે નથી એને, તેમ કાઠને નહિ;	
સારીશીતે સમન્વિયો હુ, દૃષ્ટાંત તો આપુ સહી.	૧૧૪
જ્યમ કમડળ કે ઘટિયત્રે, નભ રહ્યુ દખાય;	
છે એક પણ અનેક રૂપે, એવુ સહુ લેખાય.	૧૧૫
તે રીત સુખાહુ અને હુ, કારીરાય સમેત;	
વળી અન્ય દહે વાસ કરતા, દખાય નાના હેત.	૧૧૬
એ શરીરને ભેદ કરી ગુરુ, અમે સર્વે જાણુ;	
દર્શાએ અનેક ભાવે, સત્ય ગુરુ સુજાણુ.	૧૧૭
ઇતિ માર્કંડેય પુરાણે, પિતા પુત્રનો સંવાદ;	
સુપ્તત્રિશોધ્યાય જોગાં, આત્માવિવેક વિવાદ.	૧૧૮
આ દહ તે પુરાણી છે, પુરાણી છે આ દહ;	
માટે હુ કહું છું મને સર્વે, પુરાણી નિ સદહ.	૧૧૯

વલણ.

નિઃસંદેહ દર્શનું શીખ મુજને, પુરાણી શે પરજો રે; .
પ્રેમાનંદ પુરાણ જોધને, કહે પુરાણી સાંભજો રે. . . ૧૨૦

કડવું ૯૩ મું.

રાગ નટની દેશી.

જડ કે' મુણે જનકજ્ઞાની, કહુ વાન વિજ્ઞાનની છાની;
તે મહાત્મા એવું પિછાની, નમ્યો દત્તગુરુને માની. ૧
કરી વિનયવડે પ્રણામ, નમ્ર થઇ યોગ્યો આમ;
હે પ્રભુ નહિ મને કુઃખ, થયાર્થ જોતાં કહુ ગુખ. ૨
પણ જેને જોતા ઘટિત રીતે, તેહ આવે સુખ કુખ પ્રીતે;
હૂખી રહે તે કુખ્યાલિખમાં, સુખ કુખકેરી લલિખમાં. ૩
જે તે પદાર્થે જાણ, થાય મમત્વજ્વલિ પ્રમાણ;
એ તે પદાર્થે સહુ, કુખકેરી નીવડે ગહુ. ૪
એવું થાય નરને નિરપાણ, પણ સરો એક સુજાણ;
ઘર એક કુકુટ પ્રતિપાળ્યો, તેને માર્ગરે ગુરુ ટાળ્યો. ૫
તેથી નીપજે જેવું કુખ, તેવું કુખ ન થાયે કુખ;
મરે મારાપણ રહિત કોઇ પક્ષી, કલવિક મૂષકને જાપ ભક્ષી. ૬
એ જોને મારે માર્ગર, નહિ (તેવું) કુઃખ, કુકુટ સમું સાર;
જો કે હું નથી કુખી કે સુખી, જો કે પર મહતિથી છુ રૂખી, જ
હું જે જીવવડે ઉત્પન્ન, તેહ કરે પ્રસન્નાપસન્ન,

૧૨૦ પ્રાણી ૬ છુ તો પ્રાણીને ઉદેશીને લીધેની રીખામણ પણ
મનેજ છે નિસદેહ છું—અર્થ છે

૩ લલિખ—પ્રાપ્તિ ૫ પ્રતિપાળ્યો—પાળ્યો ટાળ્યો—મારી નાખ્યો
૬ કલવિક—ચક્રી

- સુખ કુઃખ પમાયે તેણે, તવ આણું શે મોહને મેણે. ૮
- ગુરુદત્ત કે' હે નરવ્યાધ, મત્ય વદે તું સુત સાથ;
- છે એહ પ્રમાણે પૂર, નહિ કાંઈ મિથ્યા સૂર. ૯
- મારું મારું ઘણાવે ધૂળ, ગુરુદત્ત કે' કુઃખનું મૂળ;
- નહિ મારું એ નિવૃત્તિ મૂળ, એવાને લાગે ન કષ્ટનું શૂળ. ૧૦
- મારા એક મગધી તુને, જ્ઞાન ઉપજ્યું આનંદ હુને;
- મમ મગ્ધ મનન કરી બાળ, તેં ટાળી મમતારૂપી જાળ. ૧૧
- મમતા રૂપિયું અર્કનું તૂલ, તેનું છેટે ઉરાડ્યું તે મૂળ;
- હુંપણ અંકુરે દુઃખ નીપજ્યો, તેમાં સ સાર સારો પડ્યો. ૧૨
- મમતારૂપી વૃક્ષનાં મોટાં કાળ, લલુચાખા મહાક્ષેન વિશાળ;
- જેહ વૃદ્ધિ પામી અપાર, (કૂટ્યાં) પત્નીપુત્રપદ્ધવ નિરધાર ૧૩
- ધન ધાન્યરૂપી મહાપત્ર, વધે અનેક કાળથી અત્ર;
- પુણ્ય પાપરૂપી આલ્યાં કૂલ, પુણ્ય તારે, કરે, પાપ કૂલ. ૧૪
- સુખ કુઃખરૂપી જોનાં દુઃખ, જેહ વાધે બળાબળ;
- એમ વાધી વિસ્તરી તેણે, મુક્તિમાર્ગ રોક્યો છે જેણે. ૧૫
- તેનું મૂર્ખસંપર્કથી સિચ્ચન, થાય અલર્ક અનુદિન;
- તે કર્મેજાકૃત ભૂંડે પૂર, વીટાઇ રહ્યા હે સૂર. ૧૬
- એવો કર્મજ્ઞાનરૂપી મહાવૃક્ષ, જીવે જન ઉઘાડી ચક્ષ;
- થાડ્યા લવાબિધુમાં ફરી જેહ, લેતા આશ્રય તેનો તેહ. ૧૭
- કાયા છાયાએ રાખે બળતી, તેને નિવૃત્તિ ક્યાંહી મળતી;
- મહાજ્ઞાન અંતરનું ક્યાંથી, લાગ્યો કર્મેજાએ જ્યાંથી. ૧૮

૮ સામ—અધુ. ૧૨ અર્ક—આકાશ. હુંપણ—અહંકાર. ૧૪ કૂલ—
ફાલ—અર્થ. ૧૬ મૂર્ખસંપર્ક—મૂર્ખનો સહવાસ. કર્મેજા—કર્મ કરવાની
છત્રા, ભૂગ—ભગવાન.

- કિંતુ વિજ્ઞાની થાય તેહ, કહુ સાંભળ્ય નિઃસ દેહ;
 (જેણે) ઘણી સત્સંગ પાપાણે સાર, તીક્ષ્ણ કરી વિજ્ઞાનકામર. ૧૯
- તેવડે કાચો મમતા વૃક્ષ, તેને આવે વિજ્ઞાનચક્ષુ;
 જોવા જ્ઞાનીની ગતિ ભાખું, તેવાનું રે'કાણ દાખું. ૨૦
- હિમરશ્મિ સમું રીતળ, રજયકી જોઇ વિમળ;
 ખદ્ અચ્ચિ'ટક રહિત, વરો બ્રહ્મ ને આણી હિત. ૨૧
- પામી વૃત્તિઓ જેમની નારા, થયો નિવૃત્તિનો પ્રકાર;
 અહો રાજનું તું વિચારે, પંચ જૂતાત્મક દેહ ધારે. ૨૨
- ઇંદ્રી સર્વ મળો રહી જેમાં, સદૃશ શરીર લળે છે તેમાં;
 તે નથી તું કે હુંય, પછે કે'વું વધું શુંય. ૨૩
- ઇંદ્રી તન્માત્રાકેરું જાણ, નથી સૂક્ષ્મ શરીર પ્રમાણ;
 નથી અંતઃકર્ણ રૂપી જોહ, તમે જાણો નિઃસ દેહ. ૨૪
- પણ હે નૃપ તું ને હુંમાં, મુખ્યત્વ માન્યુ શુંમાં;
 તે તું કેમ ન જાણે જાળ, તુ ને દાખું થઇ દયાળ. ૨૫
- છે સર્વ સમૂહ ગુણાત્મક વર, ભાઈ ક્ષેત્રજ તેપકી પર;
 મચ્છર ને ઉખર ફળ, શરકટ દાંડી મુજ તુ કળ. ૨૬
- મત્સ્ય ને જળ એક જાણાય, તોય ભિન્નત્વે ભાણાય;
 તેહ રીતે હે નરપતિ, દેહ આત્માની જૂદી ગતિ. ૨૭
- અર્ધક કહે અહો ભગવાન, તમારી કૃપાએ આપ્યું જ્ઞાન;
 મુખ્ય ચિત્ક્રિતનો વિવેક, થાય તેવો જાણે જ્ઞાનનો ટેક. ૨૮
- ઉત્તમ જ્ઞાનદાને મમ ગુરુ, મયુ નિર્ભય હૃદ ઉર;

- કિંતુ ભરાયા વિષય જેમાં, જ્ઞાન સ્થિર ન થાયે તેમાં. ૨૯
- તેમ સ્વભાવ સંગ્રંધે જાતે, નવ જાણું ગુરુ કશી વાતે;
ક્યમ પુનર્જન્મ ન થાયે મારે, અગુણ થાવા થાય વિચારો. ૩૦
- થાય પરબ્રહ્મ સાથે એકપણું, વિચાર એવુ ઘણું ઘણું;
અહો બ્રહ્મન કહું પ્રણામ, સ્વીકારો વિનતિ મારી સ્વામ. ૩૧
- મેં વાંચ્યાં.તે સહુ આપો, અણમાપ તોયે ગુરુ માપો;
વધુમાં સમજવો યોગ, અચ્ચક્ષ મારે નથી હું જ્ઞેય ૩૨
- પરંતુ અહો બુદ્ધિશાલી, મારી મનિ કહે ઇમ માંલી;
કરે ગુરુ સત્ગુણગમ શુચ, તેહ વર્ણી ન દાણું હુય ૩૩
- નિશ્ચે નરન કરે ઉપકાર, જાણું એટલુ હું પુરાર;
ઇતિશ્રીમાર્કંડેયપુરાણે, પિતાપુત્રસ વારે પ્રથમ પ્રમાણે ૩૪
- અષ્ટત્રિશોધ્યાય થયો પૂરો, નથી ભાવ રાખ્યો અદૂરો;
કયો પુરાણીએ ઉપકાર, જશે મારું તારું નિરંધાર. ૩૫
- ગાંગકું તો નવ બ્રહ્મય, સારૂ અજ સર્વ રધાય,
તેમ પુરાણીને પ્રતાપ, જોજખીશુ આપને આપ. ૩૬
- ભલે પુરાણી નવ થાય પૂરા, રહે ભવોભવ અવૂરા;
થશે દત્તની કૃપા મને, મોહ ટળશે કૂડે તને ૩૭
- જોહુ જેવો તેવો ઉપકાર, માન હોયે જેહુ ગમાર;
ધન્ય પુરાણી પ્રેમાનંદ, વૈરે સભાર્યા બાળમુકદ. ૩૮
- એવું વેર રહ્યો ભવોભવ, બજો પુરાણી પૂરે દવ.

વસણ.

- બજો પૂરે દવે પુરાણી, વા વૈરવડવાનજે રે;
પ્રેમાનંદને પ્રેમ વા'લો, નર નામાર્યે કજે રે. ૩૯

કંકણું ૯૪ મું.

રાગ કેદારો.

દત્તાત્રેય કે' સુણ્ય બૂપાળ, મુડિત રૂપ કહું આ કાળ;
 ટળે તારી જાળ તે ભવ બાધાતણી રે. ૧
 નવ ઉપજે ફરી સંસાર, વૃદ્ધિ બામે કું ઘટે વય;
 યાય ઉદય મળે મુક્તિમણિ રે. ૨

ઢાળ

મુક્તિમણિ મહીપાળ તુજને, મળે જેવી રીત;
 તે મીતથી હું દાખવું, કરી પૂર્ણ પ્રતીત ૩
 યોગીજનનો જ્ઞાનપૂર્વક, અજ્ઞાન સાથ વિચાર;
 મહત્તિના ગુણ નિકટની, એકતા સિવ જોગ. ૪
 એમ પ્રદા સાથે માયા ગુણની, એકતા ને થાય;
 તે સ્વરૂપ એને મુડિનુ, કહે યોગી રાય. ૫

કલ્યાણકેરી પરમ પ્રાપ્તિ, જ્યાં જગી નૃપ થાય;	
ત્યાં જગી યોગાસક્તિ ધરવી, એમ નિગમ ગાય.	૬
પૃથ્વીપતે ! મજે મુક્તિ યોગે, અને મજે જ્ઞાન યોગ;	
મહાકષ્ટે કરીને જ્ઞાન આવે, નિવર્તે ભવરોગ.	૭
જેનું મમત્વમાં આસક્ત છે, ચિત્ત અહોરાત્ર;	
તે દુઃખ દુઃખ ને દુઃખ દેખે, થઈ દુઃખકેરે પાત્ર.	૮
એમ છે માટે સુણો નૃપ, મુમુક્ષુકેરી રીત;	
તે પ્રપત્ને રાય પરહરે છે, સંગકેરી મીત.	૯
સગ ત્યાગે નાશ થાતો, ભાતિ ને વિભાતિ;	
મારું મટી જાતું સહી, ટળી જાતિ કે'તા ખ્યાતિ.	૧૦
તે દુઃખે નિર્મમત્વ ઉપજે, સુખ ને વૈરાગ્ય;	
તે વડે મમતા મધ્ય દરો, દાપકોર મહાભાગ્ય.	૧૧
(વળી)તે વૈરાગ્ય ઉપજે જ્ઞાનથી, વૈરાગ્ય પૂર્વક વિજ્ઞાન;	
એમ પરસ્પર તે ઉપજે છે, સુહૃદ મહીપ મહાન.	૧૨
જ્યાં રહ્યા ત્યાં જાણવું, આજ મારુ ધર;	
આજે જીવિકા જેવડે, તેજ બોજન વર.	૧૩
ત્યમ થાય મુક્તિ જેઘકી તે, જ્ઞાન તો કે'વાય;	
જ્ઞાન્યને અજ્ઞાન કે'વું, જાણવું દુઃખદાય.	૧૪

૧૦ ભાતિ—ભીસ. વિભાતિ—પ્રકાશ આર્ચાત્ પદાર્થનું પરસ્પર અને પ્રત્યક્ષ-જ્ઞાન થવું, એ સર્વ ટળી જાય છે, કેમકે અસગ પુરૂષને બીજી કાંઈ જોવાનું કે જાણવાનું હોતું નથી. જાતિ—‘સામાન્ય’ જાતિ. જેમ પદત્વ, આદાણુત્વ, વગેરે ખ્યાતિ—અમત્વખ્યાતિ, અખ્યાતિ, અન્યથાખ્યાતિ, વગેરે ખ્યાતિઓ.

૧૨ જ્ઞાન—વસ્તુઓનું અનિત્યતાદિ ચથાર્થ-દર્શન. વિજ્ઞાન—સર્વ પદાર્થમાં સત્તા રૂપ અજનનં જ્ઞાન.

પુણ્ય ભોગવવાવડે ન, પાપ તે વિધ જાણ;	
ભોગવતાં એ બેઘકી, મેળવી જ્ઞાનકેરી ખાણ.	૧૫
કરવાભોગ એવા નિત્ય ન વગી, નિષ્કામ કર્મ સાર;	
તેહ આચરવાથી મળતી, સુકિત તો નિરધાર.	૧૬
ક્રિયામાણુ ઈર્ષ્યે ને નવ, દૂરી ભેગા થાય;	
તો મળે નુજિત મહામણિ, નિગમ એવું ગાય.	૧૭
સચિત કર્મનો ક્ષય થાતા, મળે સુકિત પૂર;	
કામ્યકર્મ થાય બાધન, સત્ય ભાખું સૂર.	૧૮
જ્ઞાન જેમાં થાય એવું, આ શરીર વાર વાર;	
નથી મગતુ માન્ય નિશ્ચે, તેથી કર વિચાર.	૧૯
અહો રાજા એહ ભાખ્યું, મેં તુને વિજ્ઞાન,	
હવા યોગ સંભગાવુ તુને, જોઈ પાત્ર દેહ દાન	૨૦
જે યોગ પામી યોગી જન, પામે સત્તાતન પ્રભ,	
બાહ્ય ગતિ પામે નહિ તે, શુદ્ધ જાણે મર્મ.	૨૧
યોગીએ રાય ઉપરે નૃપ, પે'ણ વે'લી છત -	
મેળવી તેની મહાગતિ, કરી સયમ મીત.	૨૨
એહનો મકાર ભાખુ, સુણ્ય તુ જુપાણ;	
માણ્યામે દાપ માત્રે, દેવી દહન જવાળ	૨૩
ધ્યાન ધારી ધારણને, પાપ દે'તુ પૂર,	
મત્યાંકારે નિયત દે'વા, કહુ ધ્યાને સૂર.	૨૪
અનિશ્ચર ગુણ નાશ કરતા, અવર્ક સાબાન્ય તુ ય,	

ચોગ જેને જાણવો તે, કરે સાધન શુભ.	૨૫
પ્રાણાયામનું મધ્ય સાધન, પ્રાણપાનવાયુ રોધ;	
નિર્ધ પ્રાણાયામનો એ, કહ્યો કરીને શોધ.	૨૬
એહના પ્રકાર ત્રણ છે, ઋતુધ્વજકુમાર;	
તેહ હાવાં વર્ણવું હું, સુણ્ય તું આ વાર.	૨૭
લઘુ મધ્ય નૃ ઉત્તરીયનં, કહું તેનું પ્રમાણ;	
પ્રાણાયામ માત્રા બાર કાળે, લઘુનામ સુજાણ.	૨૮
દ્વિગુણિત માત્રા એથકી તે, મધ્ય કે' ચોર્ગોદ્ર;	.
ત્રિગુણિત માત્રા મળે ત્યારે, ઉત્તરીય થાય મહોદ્ર.	૨૯
નેત્ર મીઠાઈ ઉઘટતાં જે, જ્ય છે નૃપ કાળ;	
માત્રાતાહું એ માપ માધ્યું, વા લખ્યક્ષર જૂપાળ.	૩૦
પ્રાણાયામ સંખ્યા માટ ભાખ્યો, બાર માત્રા કાળ;	
મધ્ય પ્રાણાયામે જાવો, પ્રસ્વેદ હે નૃપાળ.	૩૧
દ્વિતીય પ્રાણાયામ કરીને, જીતવી પ્રુજારી;	
તૃતીય પ્રાણાયામે જીતવો, ખેદને અવિધારી.	૩૨
એ પ્રકારે અનુક્રમથી, જીતવા સહુ દાય;	
જેમ સિંહ વ્યાઘ્ર ને હસ્તી તમ્બા, સેનાથી રોપ	૩૩
રોપ તજ સતોપ પામે, હુળી જ્ય કવશ,	
ચોગીજનને તે વિષે નૃપ, પ્રાણ થાયે વશ	૩૪
જ્યમ મદોન્મત્ત માતંગને, કરે વશ માવત,	
• જ્યમ ચોગીજન સ્વેચ્છિતવર્તી, કરે પ્રાણની ગત	૩૫
જ્યમ વ્યાઘ્ર વશ હરિણ મારે, નવ મારે માનવ;	

૨૬ પ્રાણપાનવાયુ—પ્રાણવાયુ અને અપાનવાયુ ૩૦ લખ્યક્ષર ૪૦—
એક લઘુ અક્ષર બોલતા જોડતો કાળ જ્ય તેને પચુ માત્રા કહે છે ૩૪ કવ-
શ—ન ચાવતા.

ત્યમ પ્રાણુવાયુ વશ કર્યો તે, મૂકે અઘ પર દવ.	૩૬
પણ નર અંગને નવ હણે, પ્રાણુવાયુ સાર;	
ચોગશાંત્રે અતિ ભાખ્યો, એહનો વિસ્તાર.	૩૭
એવુ છે માટે સદાયે, ચોગી પુરપે જાણ;	
કરવુ ચોગ ચુકતે રહી, પ્રાણાયામનું મમાણ.	૩૮
હવાં મુક્તિદળદા કહું, એની અવસ્થા આર;	
એક ચિત્તે મુજબ રાજા, પામવો જો પાર.	૩૯
ધ્વસ્તિ પ્રાપ્તિ સંવિત છે, અને યોધી પ્રસાદ;	
છે નામ એવાં એહનાં, સુણો તજ મમાદ.	૪૦
સ્વરૂપ એ આરેતાણાં, અનુક્રમે કહું જાણ;	
ચોગશાંત્રે ઝલું તે તે, કહું સર્પ સુજાણ.	૪૧
જે સ્થિતિમાં શુભ અશુભ, કામ્યકર્મદળનો નાર;	
ચિત્ત રાગ દેષ મળથી, રહિત થાય પ્રકાશ.	૪૨
ધ્વસ્તિ સ્થિતિ ચોગી કહે તે, સ્વરૂપ સાચુ જાણ;	
હવાં પ્રાપ્તિકેરું જાણું, સ્વરૂપ સમ્યક્ વાણ.	૪૩
જે સ્થિતિમાં ચોગી જન, લોભ મોહાત્મક;	
આ લોક ને પરલોકકેરી, ટાળતા ટકટક.	૪૪
ઉભય લોક સંબંધી એ વિધે, કામ આટકાવી રહે;	
તોપણ વળી પોતાની મેળે, પ્રાપ્તિ ચોગી એ કહે.	૪૫
હવાં સવિતતાણું જાણું, સ્વરૂપ હે નરદેવ;	
શુદ્ધ મને શ્રવાણ કરચ તું, તજ તન અહમેવ.	૪૬
જદા વિપુ અર્થ નશત્રકેરી, ગ્રંથકેરી જાણ;	
જ્ઞાનસ પાતિ ગ્રંથે નર, થઈ તુલ્ય શક્તિવાન.	૪૭
એટલે સંપત્તિ તેવી, સર્વ પામે જાત;	

- વંજી ત ને ભવિષ્ય જાણે, યોગી થઇ પ્રખ્યાત. ૪૮
- ગુપ્ત અંતર્યામી જાણે, જદા અર્થ મર્મર્ય;
- પ્રાણાયામની સંવિત્ નામે, સિયતિ રૂપ તદર્થ. ૪૯
- અલર્ક હાવાં કહું તુંને, પ્રસાદ સિયતિ રૂપ;
- યોગી અવસ્થા કહે ચોથી, જાણ્ય માણ્ય તુ જીવ. ૫૦
- જેયકો મન યોમીકેરું, પંચ વાયુ પ્રસન્ન:-
- ઈંદ્રી ઈંદ્રિયઅર્થ થાયે, પ્રસન્નપણુ પાવન. ૫૧
- જોદદાતા એ પ્રકારે, પ્રમાદ નામ પ્રમાણ;
- એ ચાર સ્થિતિ સ્વરૂપ જાણ્યાં, જાણ્ય તુ સુજાણ. ૫૨
- હુવાં પ્રાણાયામજે, કહું લક્ષણુ જેહ;
- યોગધારણુ સમે કેવું, કરવું આસન તેહ. ૫૩
- વિમ્તારીને વર્ણન કર હું, સુજ્ય તુ સુજાણ;
- માતવચને સગ કીધો, પૂર્ણ કરચ પ્રમાણ. ૫૪
- પદ્મઆસન કે અર્ધાસન, સ્વસ્તિકાસન વાળી;
- પ્રણવ રાખી હૃદ યોગજ, ધારવો મલાળી. ૫૫
- સીધા સમાનાસને બેસી, કરવી ઉભય પગપલાંડી;
- વહન બીડ્યુ રાખવુ, મનમાં ન રાખવી આંટી. ૫૬
- ઉભય જંઘા સમ્યક્ પ્રકારે, સિયર કરવી આગલી પાસ;
- નવ સ્પર્શ કરવો પાનીઓથી, ગુણભાગાભાસ. ૫૭
- નિયમિતપણુ એ રીતથી, બેસવુ થઇ શાંત;
- રાખવું મસ્તક ઉર્ધ્વ કાંઇક, દાંતે ન અડકે દાંત. ૫૮
- સ્વનાસાગ્રભાજે દૃષ્ટિ રાખી, આસપાસ ન જોવું;

રજ્જોગુણની વૃત્તિએ કરી, તમો વૃત્તિનું તમ ખોલું.	૫૯
સત્ત્વ ગુણ વૃત્તિવડે, રજ્જો વૃત્તિને આધારી;	
યોગજ્ઞાને વિમળ સત્ત્વે, રહી સમાધિ સાધવી.	૬૦
ઇંદ્રીઅર્થે ઇંદ્રિયોના, પ્રાણાદિ મનનો બાણ;	
નિગ્રહ કરી સમ્યક્ મકારે, સમજકુતિનિરવાણ	૬૧
જોમ પ્રત્યાહરને, આરંભવો અવિધાર,	
સમજ પડવા વળી ભાણુ, એનું જો આ વાર.	૬૨
સ ક્ષેત્રી લે છે કૂર્મ જે વિધ, અંગ સર્વે આપણા;	
વિષયાકર્ષણ કરે એ રીત, વખાણ કરવાં તેતણાં.	૬૩
આત્મામાહે પ્રીતિ રાખી, એક સ્થળમાં જે રતો;	
આત્મા વિષે અવલોકતાં તે, સ્વયં રૂપે તો થઇ ગયો;	૬૪
વળી તે નરે નાભિથી માડી, જીવા લગીનું બાહ્ય -	
અને અંતર રોચનું, સંપાદી લેવું સાધ્ય	૬૫
પછે વાચુવડે પૂરી વયુ, આરંભવો પ્રત્યાહાર;	
બાર પ્રાણાયામને કે', ધારણા અવિધાર	૬૬
તત્ત્વજ્ઞ યોગીએ કહી, એ ધારણાઓ બાણ;	
યોગ માહે ગણી તે, પૂરી કરી પ્રમાણ	૬૭
જેણે આત્મા નિયમ વિષે, રાખિયો નિરવાણ;	
એવા યોગવાળા યોગીકેશ, દહ્યા દાપ અબાણ.	૬૮
એવો દાપનાશી અપિનાશી, યોગી યોગે સ્વસ્થ;	
યોગજ્ઞાને દિસતો તે, મહામોટો મસ્ત	૬૯

૫૯ સ્વનાસ્થાન બાજે—ચેતાના નાકને આગતે બાજે તમ—અધકાર.

૬૧ ઇંદ્રીઅર્થે-ઇંદ્રિયોના અર્થે ૩૫ વિષયથી. ૬૩ વિષયાકર્ષણ—વિષયથી (મનને) ખેંચવું.

- તે પુરુષ પ્રકૃતિતાણા ગુણ ને, નમતાણા પરમાણુ;
આદિ સ્પષ્ટપણે જુએ છે, પૃથક્ માનું ભાનુ. ૭૦
- તે પ્રકારે શિવને તે, હાલે દાપરહિત;
ચોગી એવા પર ન આવે, કનણને અતિ હિત. ૭૧
- ચોગીએ વળી આમ કરવું, કહું તુજને આજ;
તે ચોગી કેવું જોઈએ તે, જણાવું મહારાજ. ૭૨
- પ્રાણાયામમાં તત્પર અતિ, વળી મિતાહારી દોષ;
તેણે મંદિરકેશ માળ પેઠે, ચઢવાનુ કરવું સોષ. ૭૩
- એકલે ધીમે ધીમે જીતેલી, જૂમિદાએ ચઢતાં જલુ;
વગર જીતેલીએ ચઢવા જાય તો, ધાચે તેને આણુ. ૭૪
- દાપ દશે વ્યાધિ વાધે, મોઢ ઉપજે માન;
તજની જૂમિ તેથકી, જીત્યા વગરની જાણુ. ૭૫
- પ્રાણવાયુકેશ રોધન, યાય છે ને માંય;
તે માઠ પ્રાણાયામ તેને, કહેવાયે આંય. ૭૬
- સ્થિર મન કરાચે ધારણ, જેવડે કરી જાણુ;
ધારણા તેને કહેછે, જાણ્ય તું સુજાણુ. ૭૭
- ઇંદ્રિયો શબ્દાદિ વિષયે, ધર્મપ્રજ્વલ પ્રમાણુ;
ચોગયી જીતેંદ્રી તેને, પાછી ખિન્નતા સુજાણુ. ૭૮
- નામ પ્રત્યાહાર તેનું, ચોગમાં પ્રસિદ્ધ;
જેહને તે આંવડે તે, જાણ્ય પૂરો સિદ્ધ. ૭૯
- નવ ચોગ કરતા ચોગીને, વ્યાધિ આદિ લાગે દાપ;
તેવા અનુત્તમ ઉપાય ભાખ્યા, કપિલગુણિ ગુણકોશ. ૮૦

૭૦ પૃથક્ ૪૦—જેમ ભાનું(સર્વ)ને પૃથક્(જૂદો) જુએ છે તેમ. ૮૦ નવ-નવો.

જેમ જળ નર પીએ ઝારી, ધારી હસ્તે ધીર;	
ધીરજ રાખી નાજવાયી, પીએ હજવે નીર.	૮૧
તે મકારે શ્રમજયી જે, વાયુ પીતા ધોગી;	
ભવેભાનના તે થયા છે, રોગથી નીચી.	૮૨
પે'લવે'લી ધારણા તો, નાભિમાંય કરાય;	
ખીજ હૃદયે ત્રીજ છાતી, ચોથાં કઠની માંય.	૮૩
વદનમાં નાસાગ્રમાં ને, નેત્રમાં નિરધાર;	
ભ્રમર વચ્ચે ચિર વિષે તો, ધારણા અવિધાર.	૮૪
કહ્યાં તે તે સ્થાનકે નૃપ, ધારણાને ધારવી;	
એ વગરનાં સ્થાનકે જે, ધારણા અવિધારવી.	૮૫
પરમધારણા નામ તેનું, કહે ચોગી ને શુનિ;	
એ દશ ધારણા જેને મળી તે, અક્ષરતુલ્ય થયે ગુણી.	૮૬
વાયુવડે જે પેટ અઢિયું, બુધા લાગી અત્ય;	
થાક લાગ્યા હોય અતિશે, પડી હોય વિપત્ય.	૮૭
ચિત્ત વ્યાકુળ હોય તો, સિદ્ધર્થાએ નૃપ બાણ;	
ચોગ આવરવો નહિ, એમ કહે વેદ પ્રણય.	૮૮
અતિ ટાઢ કે તકકા વિષે, વા હોય એય સમાન;	
અતિ સમીર વાતો નોંધને, કરવું કાળનુ અનુમાન.	૮૯
ઘોટલે તે કાળમાં નવ, ચોગ કરવા જોમ;	
ધ્યાનાસકતે ધારવું જે, યાય એથી રોગ.	૯૦
જ્યાં શાંતિ નવ જનની જણાયે, યાય ગરબદ અર્થ;	
અગ્નિજ્વાળ સમીપમાં, નવ કરવી ચોગની મત્ય.	૯૧
જૂની ગાયની કોડયમા નવ, ચતુષ્પથ જ્યાં હોય;	
શુષ્કપત્ર જમ્બૂમાં નવ, નદીતીરે સોય.	૯૨

- મશાનમાં નવ ઉદર ગતિના, સર્પ આદિક જન્ત;
આવ જ કરે ઘણી ત્યાં, ચોઢણું નવ ચન્ત. ૯૩
- ભાળી ભયવાળી જગમાં, કૃપાકાઠે જાણુ;
બૌદ્ધમતપ્રાસાદમાં નવ, થાય યોગ સુખાણુ. ૯૪
- સાદુડા માંહેથી કાઢી, માટી મોઠે માપ;
જવુએ કે કેમજે ન્યાં, જવુ નવ ત્યાં આપ. ૯૫
- એટલાં સ્થળ જોઈ જાણી, ત્યાગવા નરદેવ;
યોગજ્ઞાતે યોગકેરી, સાધવી નવ સેવ. ૯૬
- ને દશ કાળ વિષે ન ઉપજે, સત્વગુણ નૃપાળ;
તે દશ કાળનો ત્યાગ કરવો, યોગી યોગને કાળ ૯૭
- યોગાભ્યાસ વિષે ન જાતા, અસત્કર્મની કીક,
ત્યાગ કરવો તેહનો નૃપ, ધારી યોગની બીક. ૯૮
- જેહ નર એ દાપકરે, કદી અનાદર જાણુ;
મુઠપણથી યોગ માધે, થાય નવ પ્રમાણુ. ૯૯
- દાપ લાગે ઉલટો ને, વિત્ર કર્તા થાય,
તેહનુ વર્ણન કરે હુ, મુણ્ડ શાણા રાય. ૧૦૦
- ને અપ્રોચ્ય મ્યાને યોગ સાધે, તેહ થાય બધિર;
જડપણું સ્મૃતિનો શ્રેય પાગે, જોખડાપણુ વીર ૧૦૧
- આયજો તે માય કે, તાવેથી અતિ પીડાય,
કાન માટે કહ્યું જાણો, દાપ પીડે કાય. ૧૦૨
- જો યોગીના આજસયકી, દાપ થાય ઉત્પન્ન;
તો તે દાપનાશક કશા કરવા, ઉપાય યોગી જન. ૧૦૩
- તેહ તુજને ચચારય હુ, કહી દાણુ રાય;
દાપ શાત્યેયે કહ્યુ તે, ભક્તી ધ્યાન ચરાય. ૧૦૪

ચિનઝં ને અતિ ઉધણુ ને, યવાગૂ કહેવાય,	
તે લક્ષી દોષ સ્થળે કરવી, ધારણા મહાકાય	૧૦૫
વાતગુન્મની શાંતિ અર્થે, ગુદાપતે બાણ;	
તેજ રીતે યવાગૂ ઉદરે, ધારણા મગાણુ	૧૦૬
યવાગૂ નહિ તો સગીરને, ધારી ધ્યાને પૂર;	
સમીરણ ચિ પ્રતિ તેને, નાખવો ભરપૂર.	૧૦૭
■ પ ને કાચે થયો તો, નગ કરે મન સ્થિર,	
તેથી ધારણા અદ્વિતણી કહી, ધ્યાન ધારણ તુ પીર	૧૦૮
બ ધાઈવાયા હોય કે, બધિરત્વ મગટયુ હોય,	
તપ ધારણાશ્રવણે દ્વિષતુ, કેહ્યું કરવા સોય	૧૦૯
નૃપા લાગી હોય ત્યારે, રસને દ્રીકરો માય,	
આત્મકૃણ ધારણુ કરેથી, સુખ યાચે ત્યાય.	૧૧૦
એ મકારે અમ અવધવ, મધ્ય શાય પીકાય;	
ધારણા તે તે પિભાગે, કરવી કહ' છે રાવ.	૧૧૧
તે ભુક્તિએથી બાણવી નૃપ, દોષનાશક સાર,	
પછે તેવી ધારણા કરી, તરુ પાંડા પાર	૧૧૨
શ્રીભ માહે સીતકરી, શીત માહે શ્રીભ,	
ધારણા ધરવા કહી છે, યોગ કારણ ભીભ.	૧૧૩
કીવ મસ્તક પર ધરીને, કાષ્ઠ વડે કાષ્ઠ;	
મારવાનું કેહ્યું મુનિએ, યોગ ભૂમિ રાષ્ટ્ર	૧૧૪

૧૦૫ યવાનુ—નરમ ખીચડી ૧૦૬ ગુદાપતે—ગુદાના આનર્તમા
 નાંક સમીર અર્થિ—અત્યુત્તિ આલેખ નાખવા—(૪૮૫નાંકે) ૧૧૦
 આત્મકૃણ—કેરી ૧૧૩ ભી મ—ભીખ જેવી બળવાન ૧૧૪ કી ન—
 કીનો (વામડાનો) યોગરૂમિરાળ—યોગભૂમિના એક દેશ રૂપ

- એમ કહેથી યોગીકેરો, ટળે છે સ્મૃતિત્રંદ; ૧૧૫
તાવકાલિક સ્મૃતિ ઉપજે જ્યમ, ઊંડે ટળતાં દંડ.
આકાશ અવનિ વાયુ વન્દિ, વ્યાપ્તમાન મનાય;
ધારણા તેની ધર્યેથી, પ્રાણી નવ પીડાય. ૧૧૬
અમાનુષથી પીડા પ્રકટી, થાય તેહનો મનીકાર;
ત્યમ પેસે યોગીભાઈ તેણું, તે ઘડી અમીરસ્વીકાર:— ૧૧૭
કરેવો એણું કહ્યુ યોગે, વળી વન્દિકેરો કે'ય;
ધારણા એ બેની ધાયે, યોગી તેને દે'ય. ૧૧૮
અડો રાજન એ પ્રકારે, યોગસાતે જાણ;
સ્વાત્માએ કરી કરણ રક્ષણ, અ મહેરૂં પ્રગાણ. ૧૧૯
કાં કે ધર્માર્થ કામ ને મોક્ષકેરી, થવા પ્રવૃત્તિ પૂર;
શરીર સાધન છે મદા, તુ મત્ય સમજજે શૂર. ૧૨૦
યોગીને અવનણું ભાસે, કે જાય છે વિજ્ઞાન;
તેથી રક્ષવા પ્રવૃત્તિ પૂરણ, વરહે વિદ્વાન. ૧૨૧
આપલ્યનાનો નાશ ને, આરોગ્યતા અસ્થિર;
અનિષ્કૃતતા સુગધિકને, લઘુદાર્ધરાકા સાર. ૧૨૨
એ ઉભય અલ્પજ માનતા, મગજતાને કાર્તિ;
સ્વસ્થસ્થતાદિક યોગીકેરી, કહે સર્વે શ્રાંતિ. ૧૨૩
એ ગાણાળ્યાં તે પ્રવૃત્તિનાં, મધ્યમ ચિન્હ જણાય;
યોગી વિષે એ મનાયે તથ, તેહ યોગી ગાણાય. ૧૨૪

૧૧૫ સ્મૃતિત્રંદ—સ્મરણ શક્તિનુ નાશ થતુ. ૧૧૭ અમાનુષ—
મૂતાદિ. સમી-સ્વીકાર—અર્થાત્ વાયુની ધારણા ધરતી.

૧૨૨ યોગમિદિનાં પૂર્વરૂપ કહે છે: આપલ્યતા ૪૦-૨૫૬ છે. અનિષ્કૃ-
તતા—અમૃતા લઘુદાર્ધરાકા—મગજન

ખાણી માત્ર મીતિ કરે ને, પરોક્ષે ગુણગાન,	
કોઈ ખાણી લય ન પામે, જોઈ ચોગી મહાન	૧૨૫
એ સિદ્ધિકેરી પ્રાપ્તિકેરૂ, છે અનુત્તમ લક્ષણ,	
અન્યને નવ ચોગી કુંવો હે નૃપતિ અધક્ષણ	૧૨૬
(યજી, અતિ ઉગ્ર ટાઢે તાપ તેવે, હૃપદ્રવ નવ થાય,	
અન્યથી લય નીપજે નહિ તે સિદ્ધિપ્રાપ્ત કુંવાય	૧૨૭
ધનનિધિનો સગ્રહ કરતા, ચોગી નવ કુંવાય,	
મધુકલ્પકંઠના નવ મનાયે, ચોગી ગણના માય	૧૨૮
ચોગી એવા જેહ તે, માનવા ઈષ્ટાચારી,	
જ્યમ ઈષ્ટ દિજથી પુરાણી, અવિચારી દુરાચારી	૧૨૯
વ્યભિચારી વિચારી નહિ, વર્મ ધારણધારી,	
ધર્મજ્ઞતાને સમારી નહિ, ધારી ધ્યાને નારી	૧૩૦
જ્ઞાનારિ ધનની ધાર સારી, પુરાણી પરમારિ,	
કરી વિદ્યા અકારી લોકુ મારી, રે ગણુ ક્યા વારિ	૧૩૧
અવિધારી પ્રેમાનંદ નારી ધનહારના નિરધારી,	
પુરાણો તારી કીર્તિ કારી, સાખ્ય આ વિચારી	૧૩૨

વલણ

વિચારી વિકૃત કૃપાળી, સાખ્ય શુદ્ધ ઉચારી રે,	
વારી ધારે ધ્યાનમા નવ, જેહ મનાચારી રે	૧૩૩

૧૨૫ યોગસિદ્ધિના લક્ષણ મહે છે પ્રાણી ધન-સ્પષ્ટ છે પરોક્ષે-ગેરહા-
મા ૩૧ પરમારિ-મોટાતરુ વારિ-પાણી-બળ

૧૩૧ અવિધારી ન-તેમને ધનહારકા-ધનહરનારા જેહી પ્રેમાનંદ
ના (વેશ્યા) અવિધારી છે કારી-કારખી ૧૩૬ વારી-નલો

કડવું ૯૫ મું.

રાગ સામેરીની દેશી.

- દત્તગુરુ કે' સાંભળ્ય રાય' રે, આત્મદર્શને શુ' શુ' થાય રે;
 ને યોગી આત્મદર્શન કરતા રે, તેહ અડચણ કેવી ધરતા રે. ૧
- તેહ અડચણોની મજૂતિ રે, કહું હુંકામાં વરતી વૃત્તિ રે;
 તે સમયે યોગી જન રે, કામ્ય ક્રિયા વાંચે મન રે. ૨
- વા કામના માનવ યોગ્ય રે, ઇચ્છે છે યોગ્યાભોગ્ય રે;
 માગે કામિની કારમી જાતે રે, વિદ્યા વાંચે દર્શન થાતે રે. ૩
- દાન દૂળની ધારણા ધારે રે, રજત સુવર્ણ ધાતુ વિચારે રે;
 ધનનો ધણી થાવા માગે રે, સ્વર્ગના સુખમાં અનુરાગે રે. ૪
- સુરપાણું સુરેંદ્રપાણું રે, લાગે વા'લુ મનમાં ધણું રે;
 રસાયનને માગે કિમિયા રે, ઇચ્છે આયુષ્યદા થવા ભિયા રે. ૫
- વાયુના નેવી ગતિ કરવા રે, વારિ વનિહ સ્તંભાવી ધરવા રે;
 શ્રાદ્ધ દાનનાં દૂળ માગે રે, મનસા એ પિધે જાગે રે. ૬
- પૂર્તકર્મ ઉપોષણ નેમ રે, દેવાર્યન દૂળ ઇચ્છે ક્ષેમ રે;
 એવા એવા ઉપદ્રવ જાણ રે, યોગી ચિત્તે વળગે મમાણ રે. ૭
- તેને યતનથી નિવૃત્ત કરવા રે, ધ્યાન માને પ્રહન ધરવા રે;
 ક્ષેમ મનમાં શિવાસકિત રે, કરતામાં થાશે ભકિત રે. ૮
- એહ જાણાવી' સમ્યક્ જીવિત રે, મુક્ત પ્રરૂપ મેળવે મુક્તિ રે;
 એ કહેલા જીવો ઉપસર્ગ રે, પછે બાધ કરે ત્રિવર્ગ રે. ૯
- સત્વ રજ તમોગુણ જાણ રે, નાખે અડચણ મોટી સુજાણ રે;
 તેનાં નામ ગણાવું હુંય રે, એક ચિત્તે સાંભળ્ય તુંય રે. ૦

- પ્રાતિભ શ્રાવણ નામે દૈવ રે, ભ્રમ આવર્ત પીડે સદૈવ રે,
 યોગીજનને એ પાચ રે, કટ્ટ કૃણ દધ આણે આચ રે ૧૧
- કરે યોગભાડે વિધન રે, માટે સભાળવુ અનુદિન રે,
 હવા એ પચથકી શુ થાય રે તેહ વર્ણવી ભાણુ રાય રે ૧૨
- વેદના ભેદ કરી અર્થ રે, બાણે કાવ્યશ અ સમર્થ રે,
 શિક્ષપાદિ કળા બાણે સવગી રે, જે પ્રાતિભે રહી મગી રે ૧૩
- એટલા શાસ્ત્રનો જ્ઞાત રે થાય પ્રાતિભથી હે ભ્રમ રે,
 સર્વ શબ્દાર્થ બાણે જોહ રે, કરે શબ્દ પ્રાણ નિ સ દહ રે ૧૪
- ભને દૂર સહસ્ર યોજન રે, પણુ ગ્રહણુ કરે જે જન રે,
 એવી શક્તિ મગટે જ્યારે રે, બીજે શ્રાવણ મળ્યો વિચારે રે ૧૫
- હવા ત્રીજે ભાણુ દેવ રે થાય દેવ સરખા સદૈવ રે,
 જ્યમ સુર દેખે સિદ્ધિ રે વચ્ચને વસી નવ નિધિ રે ૧૬
- તેના જ્યો થાયે ભાત રે, મળ્યો દૈવી સઘળી વાતે રે,
 યોગીનુ માનસ દાપાદિકે રે, સર્વાચારથી કીકાડીકે રે ૧૭
- થઇ પ્રપ્ત અવનળન વિણુ રે ભચ્યા કરે એમ હીણુ રે,
 તેને ભ્રમ નામા ક' ઉપસગ રે, ક્ષત્રિયુનિ દેવનો વર્ગ રે ૧૮
- વારિતા વમળ પેર રે, વિજ્ઞાન આવર્ત કરાવે વેર રે,
 એમ થવાથી ચિત્તનો નાશ રે, તે આવર્ત કહે પ્રકાશ રે ૧૯
- એ ઉપસગ આવર્ત નામ રે, વગી જાણ્યુ બીજુ આમ રે
 ગયા ઉપસર્ગે જેના યોગ રે, એવી સુરભતિનો જોગ રે ૨૦
- ગહાધોર ઉપસર્ગે કરો રે, આવાગમન કરે ફરીફરી રે,
 એવુ છે માટે યોગીરાજ રે, મનોમય કળન 'પારે સાજ રે ૨૧

૧૧ પ્રાતિભ—પ્રુદ્ધિનો પ્રકાશ શ્રાવણ—મ્હું ઇન્દ્રિય સમઘી સામર્થ્ય
 દૈવ—દેવતા સરખુ સૌમ્ય ભ્રમ—ભ્રમણતા આવન—વમળ (કલ્પના
 કુ) ૨૦ ઉપસર્ગ—ઉપદ્રવ ૨૧ મળન—મળો

- તે ન્તઃકર્મ રંગે શ્વેત રે, એ ધારણ કરવો હેત રે;
પછે ચિત્ત પરબ્રહ્મે ધરવું રે, નિરાદિન તેનું ચિંતન કરવું રે. ૨૨
- યોગ આસક્ત મિતાહારી રે, નિતોંદ્રિય યોગાચારી રે;
તેણે કરવી ધારણા રોગ રે, સમ મહાદિની કરી ખોજ રે. ૨૩
- એ સાત ઝીણી ધારણા ધારે રે, શિરોભાગ વિષે વિચારે રે;
માને આત્માને પૃથ્વી જ્ઞાની રે, ગંધ તેના તજે તેમાં જાણી રે. ૨૪
- માન્યો આત્મામાં જળ વિભાગ રે, તેના સૂક્ષ્મ રસનો તેમાં ત્યાગ રે;
એમ જળમાં ત્યાગ્યા પૂઠે રે, સ્વરૂપનો તેજમાં કરવા ઊઠે રે. ૨૫
- સમીર સૂક્ષ્મ સ્પર્શની ધારણ રે, ધારી કરવી વાયુમાં વિહારણ રે;
ધારણા આકાશકેરી ધારી રે, દૃવી તેના સૂક્ષ્મ રાગદે મારી રે. ૨૬
- હવાં યોગી જોણી વાર રે, પેશે મનવડે મન મોઝાર રે,
ગમેં તે ભૂત પ્રાણીના મનમાં રે, તેમ પેશી રાકે અન્યત નમાં રે. ૨૭
- તે સમે મન ધારણને ધરવું રે, યાચે સુક્ષ્મ મન આસરવું રે;
એ પ્રકારે પામી મતિ સહુકેરી રે, મારી યોગજ્ઞાને અનુત્તમ ફરી રે. ૨૮
- તેથી તેની બુદ્ધિ યાચે ઝીણી રે, લાગે એ કૃતિ મોઢે મીણી રે;
તેણે ફેરે યોગી તેના ત્યાગ રે, જેને નહિ કરા પર અનુરાગ રે. ૨૯
- કેવી રીતે તજે તેહ રે, દત્તગુરુ કે' વર્ણવુ એહ રે;
સૂક્ષ્મ એવો મન વિભાગ રે, કરે પ્રાણી માત્રના મનમાં ત્યાગ રે. ૩૦
- એમ મતિના મતિમાં રે, કણ એવું યોગગતિમાં રે;
જે યોગજ્ઞાત યોગીજન રે, એ સાત સમજી તજે મહામન રે. ૩૧
- તેનું આવાગમન ટળવું રે, લગવાનમાં બાળ્ય લળવું રે;
વળી કરવું આત્મદર્શિએ કેમ રે, તેહ જણાવું સર્વે જેમ રે. ૩૨

૨૩ મહાદિની—પૃથ્વી વગેરેની. ૩૧ એમ ૪૦—એવીજ રીતે બુદ્ધિનો
બુદ્ધિમાં ત્યાગ કરવો. ૩૨ આત્મદર્શિ—આત્માને જોનારો.

સપ્ત સૂક્ષ્મ ધારણાએ જાણી રે, તેને તજવી મન કર્મ ધાણી રે;
જેહુ તને જાણી જોગી રે, થાય તે જન્મ મરણ વિયોગી રે. ૩૩
આત્મદર્શી યોગીએ જાણુ રે, ધાત્રણા સાત ધરવી પ્રપાણુ રે;
જોયો સૂક્ષ્મ તેના ભાવ રે, ટાળવો તેની સિદ્ધિનો દાવ રે. ૩૪
પછે બીજી સિદ્ધિ મેળવવી રે, તેને યત્ને મનિ બેળવવી રે;
અહો રાય તુ સુણય આજ રે, કહું યોગીડેરાં બાજુ રે. ૩૫
તે જે ભૂતમા પ્રીતિ ધારે રે, થઈ તેમાં આગત્ત તેને મારે રે;
થાય તેના તેની મેળે નારા રે, તત જાણુવો જોગી પ્રકાશ રે. ૩૬
ન જૂતાનુરાગ તજ્ય ક્યારે રે, કોઈએક બેઠાં થાયે જપારે રે;
કિંતુ તેવા સૂક્ષ્મને જાણી રે, જોગી નાખે તતથી તાણી રે. ૩૭
તદા પરમપદ તે પામે રે, જન આ રી મસ્તક નામે રે;
નૃપ એ ભૂતાદિક ભાગ રે, યોગી માને સૂક્ષ્મ સાવ રે ૩૮
તે છે બંધનકર્તા પૂર રે તેના સદ્ભાવ જાણે ગૂર રે;
પછે તેમાં કરે વિરાગ રે, પામે ગુપ્તિ તં મહાભાગ રે. ૩૯
ગંધ આદિક સૂક્ષ્મભાવ રે, તમા કરે આસક્તિ સાવ રે;
તે યોગી કે દોષ બોગા રે, થાય વિનાગી તં વિયોગી રે. ૪૦
કોઈએથી ન ફટકો તનો રે, ડાઘડાઘ કહું ક્યનો રે;
વિધિ સુદ કે માનવ લોક રે, કરે પુનરાર્ણવ ગોક રે. ૪૧
તે યોગીજન એ સાવ રે, જ્ય ધારણા પાર સાક્ષાત રે;
પછે ઇચ્છે જે જે તેહુ રે, તેને વરમે મૌકિતક ગેહુ રે. ૪૨
કિંતુ તે યોગીજન જાણુ રે, થાયે તેનામાં મમાજુ રે;
કોઈએ સૂક્ષ્મ બૂતની માંગ રે, હીન થઈ રાજે તુ જાણુ રે. ૪૩

૩૭ જૂતાનુરાગ—પૃષ્ઠી આદિક બૂતની પ્રીતિ. ૪૧ વિધિ ૪૦—વિધિ
(૧૫૫) મા રે સુગ (૨૧) મા કે માનવના વેદકમા

- સુર અમુક ગધર્વ નાગ રે, હોયે યાતુધાન મહાભાગ રે;
પરંતુ તેના અંગની માય રે, યાય આકૃષ્ટી લીન ત્યાંય રે. ૪૪
- એમ થાયે તોપણ તેને રે, સંગ બાધ ન કરે જેને રે;
હે નરશાર્દૂલ ! સાંભળ રે, પછે વાધે તેનું મહાભળ રે. ૪૫
- અણિમા લલિમા ને મહિમા રે, પ્રાપ્તિ પ્રાકાશ્યનો જાણે મહિમા રે;
રહી ઇશત્વ ને વશિત્વ રે, વંજી યત્રકામાવસાયિત્વ રે. ૪૬
- એ અણ મુક્તિ આપણુદારા રે, પામે એશ્વર્યગુણ અવિધારા રે;
હાં એ અબ્દના ગુણ કે'વાય રે, કરૂં સ્પષ્ટાર્થ સુહૃદ રાય રે. ૪૭
- અણિમાએ ઝીણામાં ઝીણુ થવાય રે, શીઘ્રત્વગુણ લલિમા માય રે;
પૂને સંકળ જન જેમાં રે, એવો ગુણ છે મહિમાગર્ભ રે. ૪૮
- વાંછેલી વસ્તુ મગી આવે રે, ગુણ તે પ્રાપ્તિના કા'વે રે;
થાયે સર્વમા નેધી વ્યાપ્તિ રે, એ ગુણ પ્રાકાશ્યની સમાપ્તિ રે. ૪૯
- માક્ષાત ઇશ્વરતાનો ગુણ રે, છે ઇશત્વમાં મહાપ્રહૃદ્ય રે,
વશિત્વથી વશ થાય સર્વ રે, માટે ગુણાન્નિધનુ એ પર્યં રે. ૫૦
- થાય સ્વેચ્છા જવાય ત્યાહી રે, યત્રકામાવસાયિત્વ માહી રે;
એણી રીતે યોગીનું એશ્વર્ય રે, વાધે યોગ સાધ્ય દ્વિધ રે ૫૧
- અહો નૃપ એ એશ્વર્ય જાણુ રે, મુક્તિસંગત તુ મનાણુ રે;
વગી કરે આત્માનું કંથ્યાણુ રે, એજખાવે શિવ ને પ્રાણુ રે. ૫૨
- પછે નીપજ ઠજે તેની રે, જાવ વૃદ્ધિ જડાગૂઢ જેની રે;
અપિનાશી યાયે પોને રે, તેણે ક્ષત પરિણામ ન હોતે રે. ૫૩
- પુરુષાર્થો નૂતે તે ન છેદાય રે, જગ વન્હિ રોગે ન બેદાય રે;
કો'વરાવે ન જળ રાત વરે રે, અગ્નિ જાળતા ન કરે સ્પર્શ રે. ૫૪

સૂકાથે ન રોગે અગ તેનું રે, શબ્દાદિ એથે નવ મન જેનું રે,
 શબ્દાદિ તેને નહિ કાઢ રે, કિંતુ ભોક્તા તેના રાધ રે. ૫૫
 તોયે એકપણું નવ પામે રે, એમું તેવા યોગી સામે રે,
 આપુ સમજવા દૃષ્ટાત રે, ત્યારે જાણાશે સિદ્ધાત રે ૫૬
 લઘુ સુવર્ણકેરો કટકો રે, નીચી ધાતુ ગાહે અટક્યો રે,
 ગમે તેમ મળી ગયો જાણુ રે, તેને ચોની કરે પ્રમાણુ રે. ૫૭
 રોહિતાશ્વમા નાખી તેના રે, સર્વ દાષ બાળે ઐના રે,
 એટલે તે વિમળ થાય રે, કે શુદ્ધ સોને જોડાય રે ૫૮
 એ પ્રકારે હે જૂપ રે, યોગરૂપ અગ્નિ સ્વરૂપ રે,
 તેમા ગચ્છી નિરવાણુ રે, થાય દાપનો કચ્ચરધાણુ રે ૫૯
 એમ ગયા જેના દાષ રે, એવો યોગી શુદ્ધ સતોષ રે,
 પૃથ્વીયાદિ વિશેષપણું ન પામે રે, કિંતુ સુવર્ણ શૌરિની શામે રે ૬૦
 જેમ અગ્નિમા અગ્નિ નાખ્યે રે, લિપ્ત રૂપ જગ્યા ન દાખ્યે રે,
 એકતા પામી તે જાય રે, વિશેષપણું ન લેવાય રે ૬૧
 તે પ્રકારે હે જૂપ રે, દુનપ પ યોગી સ્વરૂપ રે,
 પ્રજ્ઞને રૂપે બળી જાય રે, જુદાપણું નવ જાણાય રે ૬૨
 જયમ વારિમા નાખેતુ વારિ રે, એક રૂપી થાય અવિધારી રે,
 તે રીતે યોગી આત્મા રે, પામે સમત્વ લહી પરમાત્મા રે ૬૩
 ધાણા છુડા પ્રજ્ઞશાની રે, ધ્યા કરતા જોઇ પુરાણી રે,
 થઇ જાને માખ્યાચારી રે, કે યોગની મતિ તિચારી રે ૬૪
 ભાષે અષ્ટ મુદ્રાસિદ્ધિ જોઇ રે, વર મુકી અમે જા દી રે,

૫૮ રોહિતાશ્વ-અગ્નિ ૬૦ કિંતુ ૬૦-કિંતુ (૫૫) તે યોગી
 સુવર્ણ રૂપ શૌરિ (શબ્દ) મા શામે (મળી જાય છ-મળી જાય છે)
 ૬૪ સાખ્યાચારી-સાખ્યશાસ્ત્રો માનનારા અગ્યાવન્ટેશ

- તેનાં આપી અજ્ઞાની મમાણુ રે, પકડે પુરાણીના કાન રે. ૬૫
 ત્યારે જૂલે પુરાણી જાન રે, જેહ પુરાણથી અજાણુ રે;
 આવે પૂછવા મને પુરાણી રે, એવા અભવેતા ઘાલું ઘાણી રે. ૬૬
 પીરી કાઢુ ખાણી ખાણી રે, પગ કરે સુ જૂની પુરાણી રે !
 અરિપણું રહ્યા મુજ પર આણી રે, તોય બતાવુ વદનાવાણી રે. ૬૭
 કે'વું અજ્ઞાની ભુલ રે, હતરો આગમે છોડા રે;
 શીખી શું મોગનો કડો રે, થાવ પટલ આપી ટકો રે. ૬૮
 સાંખ્યશાસ્ત્રમાં સિદ્ધિ ક્યાંહી રે, નિંદી તેહ બતાવો આહી રે;
 કો'હો મત્સર એણે વાધે રે, ગુણુ એશ્વર્ય વ્યાસ ક' સાધે રે. ૬૯
 તદા નીચા અજ્ઞાની રે, કે'શે વ્યાસ હુનો અજ્ઞાની રે;
 ત્યારે કે'જે કહી મારા પુત્ર રે, રચિયું વ્યાસે વ્યાસમત્ર રે. ૭૦
 કર્યા એકના આર વેદ રે, સાંતિપર્વ જ્યુઓ નિર્યેદ રે;
 અહું બ્રહ્માસ્મિ કહો જાતે રે, નામ વ્યાસનારાયણ પ્રખ્યાતે રે- ૭૧
 કહે લોકના ષોકેષોક રે, તમે બ્રહ્મની મૂક ન પોક રે !
 વ્યાસવાક્યં ચિત્તમત્યમ્ રે, ક્યમ યમ મારે ન તેના અપત્યમ્ રે! ૭૨
 એવુ કે'તાં ન મે પડે ધાય રે, હા ! કયા મયા રૂડા રાય રે;
 કે'જે પુરાણી તમે એમ રે, ત્રાણુ વેદ સાચા કેમ રે ? ૭૩
 વ્યાસમત્ર વેદ ક્યમ સાચા રે, બજો બોલનારની વાચા રે;
 આથી કવચિત્તનો જામે રોષ રે, વાચા બંધે કરશે રોષ રે. ૭૪

૭૫ વદે ૬૦—અમે તો તે બોલી (પ્રાપ્ત કરીને) મૂકી દીધી છે, એમ બોલે ૭૨ વ્યાસ ૬૦—વ્યાસવાક્યચિત્તમત્રમ્—વ્યાસનુ વાક્ય તો કોઈક જગોએ માચુ છે, એમ કહેનામના અપત્યમ્ (છોકરાને) ઇશ્વર કેમ માર-
 તે નથી !

૭૪ કવચિત્તનો—વ્યાસ વાક્ય કોઈક જગોએ સંભ છે, એ વાક્યમાના
 'કોઈક જગોએ' એ શબ્દનો

તેને મોકલજે મારી પાસે રે, સમજતીશ સાસે આગે રે, '
 નહિ માને તો મરડી મારીશ રે, ગાયત્રીપુરશ્વરણુ ધારીશ રે. ૭૫
 વ્યાસનિ દ્વકને પરબળીશ રે, છો કે'તા ચોતા બાળિશ રે;
 હશે પિનયગુણ તો બાળીશ રે, પણ વ્યાસના નિદક ટાળીશ રે ૭૬
 જોને નામે જગો લાકુ રે, કનચિત્ સત્ય ન આવે આકુ' રે;
 તેવા પુરાણી મારા સાળા રે, શે જીવે કર્મના કાળા રે. ૭૭
 હના મન માફ વાદ' રે, સર્પે યોડામાં સાફ' રે;
 ઇતિશ્રીમાર્કંડેયપુરાણે રે, યોગસિદ્ધિ દત્ત વખાણે રે. ૭૮
 ચત્વારિશોધ્યાય પૂરો રે, નથી ભાવ મૂક્યો અધૂરો રે,
 જોઈ સંસ્કૃતનો આમ સ્લોક રે, લખ્યો રાગ ગંગાણી થોક રે,
 કયા બૂંધો તે જુઓ પુગાણી રે, નથી મારી ગર્ભની વાણી રે ૭૯

વસંત.

ગર્ભની વાણી નથી મારી, પૈરભાવે જોવા દાપ રે;
 પ્રેમાનંદ પુરાણી કા'વે, એ શુ અત્પ સતોપ રે! ૮૦

કકણ' ૯૬ મું.

રાગ વેગડી

અશ્વત્થ પગતુ પૂજનો ભવપ્રાત છ રે,
 કલો' પ્રજાનાર્ગની ચાવ, વાડ વાત છ રે. ૧
 જતા તે પથમા જોગીને, ભવપ્રાત છ રે;
 કચમ ખેદ ન થાય દયાળ, વાડ વાત છ રે. ૨
 તેની ગતિ કલો' મુજને, ભવપ્રાત છ રે,

૭૫ આસે—આતપ ૭૬ ગતિન—મર્મ ૧ ગવપ્રાત—સમાર્યા
 બચારનાગ બાધ ને.

યથાર્થ વર્ણવી આજ, વારૂ વાત જ રે.	૩
સુણવા ઇચ્છા ઉપજી, ભવગ્રાત જ રે;	
વદી કરૂણાણુ કરો કાળ, વારૂ વાત જ રે.	૪
વળતા ગુરૂ જ બોલિયા, મહાકાય જ રે;	
કહું અલર્ક સુણ્ય સર્વ, રૂડા રાય જ રે.	૫
સાંભળજે નદતા ધરી, મહાકાય જ રે;	
ગુણનિધિ મૂકી ગર્વ, રૂડા રાય જ રે.	૬
માન અને અપમાન જો, મહાકાય જ રે;	
કરે નરને પ્રતિ ઉદ્દેગ, રૂડા રાય જ રે.	૭
તેજ ઉત્પટ અર્થે યોગીને, મહાકાય જ રે;	
સપડાવે શિદ્ધિનો વેગ, રૂડા રાય જ રે.	૮
જો માન અને અપમાન છે, મહાકાય જ રે;	
તેજ વિદ્યામૃત કે'વાય, રૂડા રાય જ રે.	૯
અપમાન અમૃત યોગીને, મહાકાય જ રે;	
માન તેને વિષ મનાય, રૂડા ગાય જ રે.	૧૦
જો યોગીનુ લક્ષણ જાણુ, મહાકાય જ રે;	
તો કહું સાંભળ્ય વાત, રૂડા રાય જ રે.	૧૧
પગણું ભરણું તપાસીને, મહાકાય જ રે;	
આલતાં ચક્ષુએ જોઈ ગ્રાત, રૂડા રાય જ રે.	૧૨
આણગળ જળ પિયું નહિ, મહાકાય જ રે;	
વદવી સત્યે સુચિ કરેલી વાણ, રૂડા રાય જ રે.	૧૩
જે વદણું તે વિવેકથી, મહાકાય જ રે;	
ચિંતવન કરી ચતુરસુખણ, રૂડા રાય જ રે.	૧૪
જીવન રાખવા જોગીએ, મહાકાય જ રે;	
તે માટ આતિથ્ય ઝે'વાય, રૂડા રાય જ રે.	૧૫

પિતૃકાર્યે કે મખને વિષે, મહાકાવ્ય છ રે;	
દેવયાત્રાએ નવ જવાય, રૂડા રાય છ રે.	૧૬
ઉત્સવ હોયે અવનવો, મહાકાવ્ય છ રે;	
જ્યાં મળ્યા માનવ અપાર, રૂડા રાય છ રે.	૧૭
ત્યાં ન જવાએ જોગીએ, મહાકાવ્ય છ રે;	
જાતો થાતો જુદો તે વાર, રૂડા રાય છ રે.	૧૮
જો જોગી ખાવા ધારતો, મહાકાવ્ય છ રે;	
તો તેનાથી કેમ ખવાય ? રૂડા રાય છ રે.	૧૯
વેરાઇ જાય સહુ મળ્યાં, મહાકાવ્ય છ રે;	
પડે ચોગીએ અન્ન જોવાય, રૂડા રાય છ રે.	૨૦
રસોડામાં ધૂમ્ર ન જોઇએ, મહાકાવ્ય છ રે;	
જ્યારે પડે પાવક રાત, રૂડા રાય છ રે.	૨૧
એવું આલય અવલોકુ, મહાકાવ્ય છ રે;	
પછે જોજન કરવું મહાત, રૂડા રાય છ રે.	૨૨
સર્વ જમી છોડ્યા પછે, મહાકાવ્ય છ રે;	
જોગીએ જમવા જવાય, રૂડા રાય છ રે.	૨૩
નિત્ય પ્રતિ એક સ્થાનકે, મહાકાવ્ય છ રે;	
નવ જોગીથી જઇ ખવાય, રૂડા રાય છ રે.	૨૪
એક મંદિર જમતા સદા, મહાકાવ્ય છ રે;	
તે ચોગીનું ચાય અપમાન, રૂડા રાય છ રે.	૨૫
અભાવ પરાબન આવતા, મહાકાવ્ય છ રે;	
ચાય છેવટ સર્વ સમાન, રૂડા રાય છ રે.	૨૬
સત્યુપો ને માર્ગે યથા, મહાકાવ્ય છ રે;	

ન તે દાખિત પથ કેવાય, રૂડા રાય છ રે.	૨૭
તેહ પ્રકારે યોગીએ ચાલવુ, મહાકાય છ રે;	
તેના ગુણગણ ગવાય, રૂડા રાય છ રે.	૨૮
મંદિર જાણુ' ગૃહસ્થને, મહાકાય છ રે;	
કે શિલોચ્છૃતિ જ્યાંય, રૂડા રાય છ રે.	૨૯
ત્યાં મધ' નિર્ધા આરોગવી, મહાકાય છ રે;	
એમાં પે'લી શ્રેષ્ઠ મનાય, રૂડા રાય છ રે.	૩૦
સદાચારી શ્રદ્ધાળુ જોઇએ, મહાકાય છ રે;	
શ્રોત્રિય તથા ઉદાર, રૂડા રાય છ રે.	૩૧
એવા ગુણવાળો હોય ત્યાં, મહાકાય છ રે;	
કરવો યોગીએ જામવા પિચાર, રૂડા રાય છ રે.	૩૨
એવા મહાત્માને ત્યાં સદા, મહાકાય છ રે;	
નિત્ય જામવુ જોગીરાજ, રૂડા રાય છ રે.	૩૩
એ પિહીન દાખરહિત વળી, મહાકાય છ રે;	
કરે નવ પતિતનાં કાજ, રૂડા રાય છ રે.	૩૪
તેવા જાનને ત્યાં જવાય છે, મહાકાય છ રે;	
જામવાને જોગીએ જાણુ, રૂડા રાય છ રે.	૩૫
પણ નીચી વૃત્તિ કહી એ સહી, મહાકાય છ રે;	
જુઓ વેદ શાસ્ત્ર પુરાણ, રૂડા રાય છ રે.	૩૬
હીલા ચોખ્ખા રાંધિયા, મહાકાય છ રે;	
કે મેળવ્યાં તાંદૂળ દાળ, રૂડા રાય છ રે	૩૭
તકે દુધ શુદ્ધ તાંદળા, મહાકાય છ રે;	
ફળ મૂળ હે દયાળ, રૂડા રાય છ રે.	૩૮

કાંગ કે કણ સાથવો, મહાકાય છ રે;	
તે તેલે મેળવિજો હોય, રૂડા રાય છ રે	૩૯
એ ભિક્ષા અરથે ચુલ છે, મહાકાય છ રે;	
આ'ર એ સિદ્ધિપ્રાપ્ય છે સોય, રૂડા રાય છ રે.	૪૦
તે આ'ર પરમ સમાધિએ, મહાકાય છ રે;	
કરવો યોગીએ ભક્ષણ, રૂડા રાય છ રે	૪૧
તવ કવો વિધિ કરવો નોંધએ, મહાકાય છ રે;	
યોગતુ. કરવા રક્ષણ, રૂડા રાય છ રે	૪૨
કરી આચમન પૂરવે, મહાકાય છ રે;	
કોક ચિત્ત થઇ નિરવાણ, રૂડા રાય છ રે.	૪૩
મિનપ્રતને ધારણ, મહાકાય છ રે,	
પછે આપવી આહુતિ જાણ, રૂડા રાય છ રે	૪૪
'પ્રાણાય' ક્રિમ વધી કરી, મહાકાય છ રે;	
કે'વુ બીજાએ 'અપાનાય', રૂડા રાય છ રે.	૪૫
'સમાનાય' ત્રીણા ખોલણ, મહાકાય છ રે,	
કે'વુ ચોથી આપતા 'હિદાનાય', રૂડા રાય છ રે.	૪૬
હવા પાથમી જેહ બાકી રહી, મહાકાય છ રે,	
અભિધાન તેણુ 'વ્યાનાય', રૂડા રાય છ રે.	૪૭
એમ પાથ આહુતિ આપવી, મહાકાય છ રે;	
પછે પ્રાણાયામ ને ન્યાય, રૂડા રાય છ રે.	૪૮
એ પથ આહુતિ પૃથક કરી, મહાકાય છ રે,	
સ્વેચ્છાએ ચોમી ખાય, રૂડા રાય છ રે	૪૯

૪૦. મિદિપ્રાપ્ય-મિદિએ પ્રાપ્ત કરી આપનારો. ૪૫ પ્રાણાય ૪૦—

પ્રાણાય સ્વાદા અપાનાય સ્વાદા, સમાનાય સ્વાદા, હિદાનાય સ્વાદા, વ્યાનાય સ્વાદા, એચ પાથ મત્રની પાથ મામ ખાવા તે પ્રાણાહુતિ કહેવાર છે.

- પાનીપાન એક વાર ત્યાં, મહાકાય છ રે;
ચોગીજનથી કરાય, રૂડા રાય છ રે. ૫૦
- પછે આચમન કરીકરવી, મહાકાય છ રે;
હૃદે સ્પર્શ કરવો સંત, રૂડા રાય છ રે. ૫૧
- એ બોજનવિધિ સાધુનો, મહાકાય છ રે;
કે'વાય આચરે તે મહંત, રૂડા રાય છ રે. ૫૨
- હવાં ભિક્ષુકનાં જત ભાણું હું, મહાકાય છ રે;
ગણના જેની છે પંચ, રૂડા રાય છ રે. ૫૩
- બ્રહ્મચર્ય, ત્યાગ, અચોરિકા, મહાકાય છ રે;
અહિસા અયોભનો સથ, રૂડા રાય છ રે. ૫૪
- હવાં ચોગીને થાચવાતણા, મહાકાય છ રે,
ભાણું નિયમ પાચ, રૂડા રાય છ રે. ૫૫
- શુરસેવા, અકોપ, પવિત્રતા, મહાકાય છ રે;
મિતાહારીને આવે ન આચ, રૂડા રાય છ રે. ૫૬
- નિત્યપ્રતિ છે પાચમો, મહાકાય છ રે;
નામે તો પેદાભ્યાસ, રૂડા રાય છ રે. ૫૭
- હોય તત્ત્વભૂત કાર્યસિદ્ધિનું, મહાકાય છ રે;
એ'વું તે ચોગીએ કરી અભ્યાસ, રૂડા રાય છ રે. ૫૮
- હે વિજ્ઞાનબાહુલ્ય ચોગને, મહાકાય છ રે;
વિધન કરનારું સદાય, રૂડા રાય છ રે. ૫૯
- આ તો બાણવા જેવું છે, મહાકાય છ રે;
એમ ઝખી વસ ન થાય, રૂડા રાય છ રે. ૬૦

૫૦ પાનીપાન—જળપાન. ૫૪ અચોરિકા—ચોરી ન કરવી તે.
૫૮ હોય ૬૦—જે ચોતાની કાર્યસિદ્ધિનું તત્ત્વભૂત (તત્ત્વરૂપ) હોય તે
ચોગીએ અભ્યાસ કરીને મહત્ત્વ કરવું. ૫૯ વિજ્ઞાનબાહુલ્ય—ધણી પ્રકારનું
જ્ઞાન.

- કલ્પ સહસ્ર સુધી તેહ તો, મહાકાવ્ય છ રે; •
- ઈચ્છિત વસ્તુમા અટવાય, રૂડા રાય છ રે. ૬૧
- એણે છે માટે યોગીએ, મહાકાવ્ય છ રે;
- અધીરા નવ થાણુ જરાય, રૂડા રાય છ રે. ૬૨
- ચાગીએ સગને ત્યાગવો, મહાકાવ્ય છ રે,
- છતી લેવો ક્રોધને જાણ, રૂડા રાય છ રે ૬૩
- મિતાહાર કરી સદા સર્વદા, મહાકાવ્ય છ રે;
- રાખી ઇંદ્રી વરા સુખાણુ, રૂડા રાય છ રે. ૬૪
- નેત્રાદિ દ્વાર મતિવતી, મહાકાવ્ય છ રે;
- અથ રાખીને ધરવો ટેક, રૂડા રાય છ રે ૬૫
- મવેશ સ્વમાનસતણો, મહાકાવ્ય છ રે;
- કરવો ધ્યાનમા ધરી વિવેક, રૂડા રાય છ રે. ૬૬
- શૂન્યસ્થળે કે શુદ્ધ વિષે, મહાકાવ્ય છ રે,
- કે એકાંતે વન માય, રૂડા રાય છ રે. ૬૭
- નિત્ય યોગયુક્ત ફેણું યોગીએ, મહાકાવ્ય છ રે,
- ધ્યાન ધરી એકાંતજ ન્યાય, રૂડા રાય છ રે. ૬૮
- વાણીદડ કમંદડ ને, મહાકાવ્ય છ રે,
- ત્રીને માનસદડ કૃંવાય, રૂડા રાય છ રે ૬૯
- એ પ્રયદડ કબળે નેહને, મહાકાવ્ય છ રે, •
- (તે) મહાત્રિદડી યતિ ગાગાય, રૂડા રાય છ રે. ૭૦
- ગુણમય અવગુણમય નેહને, મહાકાવ્ય છ રે, —
- સદસત્ જગત રિપડપ, રૂડા રાય છ રે. ૭૧
- નેને મન એણે વશું, મહાકાવ્ય છ રે,
- તેને શા રક ને જુપ, રૂડા રાય છ રે. ૭૨
- નિય અમિય સમાન છે, મહાકાવ્ય છ રે,

સમાન શ્રુતિકા સુવર્ણ, રૂડા રાય છ રે.	૭૩
એવી નિર્મળ મતિ થઈ ગયે, મહાકાય છ રે;	
જાય અશરણકેરે સર્ણ, રૂડા રાય છ રે.	૭૪
એમ સર્વ જૂતમાં સમાનતા, મહાકાય છ રે;	
ને જોગીજનની થાય, રૂડા રાય છ રે.	૭૫
તે નિર્પેકાર સુનાતનપ્રજ્ઞના, મહાકાય છ રે;	૭૬
મહામનહર ધામમાં જાય, રૂડા રાય છ રે.	
પછે આવાગમન ન તેહને, મહાકાય છ રે;	૭૭
છવનમુક્ત તે મહાભાગ, રૂડા રાય છ રે.	
કિંતુ એવા યોગી વિરલા, મહાકાય છ રે;	૭૮
જણાય તેને લાગણું પાગ, રૂડા રાય છ રે.	
વેદ કરતાં સર્વે યજ્ઞની, મહાકાય છ રે;	૭૯
ક્રિયાઓ શ્રેષ્ઠ મનાય, રૂડા રાય છ રે.	
વર મખ કરતાં જપ જાણીને, મહાકાય છ રે;	૮૦
જ્ઞાનપથ જપથી વર ગણાય, રૂડા રાય છ રે.	
જ્ઞાનમાર્ગ કરતાં પણ શ્રેષ્ઠ ને, મહાકાય છ રે;	૮૧
પ્રીત્યાસક્તિવિહીન ધ્યાન, રૂડા રાય છ રે.	
તેણું ધ્યાન હાય લાગી ગયું, મહાકાય છ રે;	૮૨
તે મહાપ્રજ્ઞથી પામ્યો માન, રૂડા રાય છ રે.	
ને સમ્યક્ જ્ઞાન કરી રાકે, મહાકાય છ રે;	૮૩
પ્રજ્ઞાસક્ત ને સાવધાન, રૂડા રાય છ રે.	
શુચિ એકાંતવાસી સદા, મહાકાય છ રે;	૮૪
છતો દ્રિય એવો મહાન, રૂડા રાય છ રે.	

૭૨ સનાતન—પ્રાચીન—નિત્ય. ૮૦ જ્ઞાનપથ—જ્ઞાનમાર્ગ. ૮૧ પ્રીત્યાસક્તિવિહીન—પ્રીતિ અને આસક્તિ વગરનું.

આ યોગને તે ખામી શકે, મહાકાવ્ય છ રે;	
પછે સ્વયોગ મેળવે ધરી ધ્યાન, રૂડા રાય છ રે.	૮૫
મુક્તિને મેળવે સત્વરે, મહાકાવ્ય છ રે;	
યઈ મુક્ત થાયે દેદીપ્યમાન, રૂડા રાય છ રે.	૮૬
દુતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણમાં, મહાકાવ્ય છ રે;	
પિતાપુત્રમવાદ આત્મરિવેક, રૂડા રાય છ રે.	૮૭
એકચત્વારિશોધ્યાય આ, મહાકાવ્ય છ રે;	
ન અન્ય યોગચર્યા વ્યતિરેક, રૂડા રાય છ રે.	૮૮

વલણ.

યોગચર્યા વ્યતિરેક નથી કાંઈ, આ અધ્યાયની માંય રે;
પુરાણીબાવા સમજે નહિ ત્યાં, દિવનન પૂછે ક્યયિ રે ? ૮૯

કકલું ૯૭ મું.

રાગ માર.

દતગુર કે' અલર્ક સાંભળ્ય, એક ચિત્તે તુંય;	
સંશય તારા સર્વ છેદીશ, જાણ્ય નરે હુંય.	૧
એકતાળીસમા અધ્યા' વિષે, કહ્યાં લક્ષણ જેહ;	
યોગી એવો યોગધારી, શુદ્ધ નિઃસંદેહ.	૨
સચ્ચક્ષ મકારે યોગમાં તે, સ્થિર થાય પ્રમાણ;	
તે સદસ જન્મે કરીને પણ, નવ ચળે નિરવાણ.	૩
યોગમાં અવિચળ થઈ રે', જાણ્ય તેવો જોગી;	

૮૮ એકચત્વારિશોધ્યાય—એકતાળીસમા અધ્યાય ન હૈ—યોગચર્યા
(યોગચરણ) વ્યતિરેક (સિવાય) અન્ય કાંઈ આ અધ્યાયમાં નથી

- ઈશ્વરચક્રી નવ યાચ કદીએ, તેહ જન વિચોગી. ૪
- હવાં વિશ્વસ્વરૂપ તુજને, કહું કિચિત આજ;
- જેના સર્વ આણુ પાદ ઉભય, શ્રીવા મસ્તક સાજ. ૫
- તેહ આ છે જગતકેરા, નીપજવણહાર;
- એવા પ્રત્યેક પરમાત્મા નિહાળી, પ્રાપ્તિ અર્થે સાર ૬
- જેહ શ્રમ કરશે સહી તે, ઉતરશે લવપાર;
- તેહ પ્રભુની ભક્તિ કરવા, કહું મત્રવિચાર. ૭
- પાર ઉતર્યા એયકી જન, નહિ તેનો પાર;
- જે ક'યાણુકારી છે સદા, આમૃતણો ઉચ્ચાર. ૮
- એ વિધિ એભાસરમત્રનો જપ, યોગી કરતા સર્પ;
- એજ અધ્ય'ન એમતુ' ને, એજ મોહુ પર્વ. ૯
- હવાં એ આમૃકારકેર', સ્વરૂપ ભાષુ' સત્ય,
- અકાર ઉકાર મકાર અસર, તણુ સ્વરૂપ સુખત્ય. ૧૦
- માત્રા કહે વળી એહ તણુ ને, ભાષુ તેના નામ,
- સાત્વિકી રાજસી તામસી છે, નામથી અભિરામ. ૧૧
- એ વિણુ રહી જે અર્ધમાત્રા, નિર્ગુણાભિધાન;
- સ્વર્ધસ્થાનક તે વશી રહો, અર્ધમાત્રા માન ૧૨
- તેહને ગાધારી કે'તા, કહું તેહનો આશ્રય,
- તેજ ગાધારી સ્વરતણો, રહી કરી સમાશ્રય. ૧૩
- પ્રયોગ એ માત્રાતણો જો, કરે યોગીજન;
- તેહની ગતિ હવાં ભાષુ, મુણ્ય તુ રાજન. ૧૪
- પિપીલિકારી મધ્યાસ્થાને, ગતિ કરે નિરવાણુ;

૫ ઉભય-એ જેના એ પગ, શ્રીવા (ડોક) અને મસ્તક વગેરે સાજ
(આયવો) સર્વ આણુએ પસરેના છે ૧૨ નિર્ગુણાભિધાન-નિર્ગુણ નામની
૧૩ ગાધારી-સાત સ્વરમાનો ત્રીજો સ્વર

- સ્પર્શ તેના તેટલો કે, જેહ જાણુ મુજાણુ. ૧૫
- જ્યમ ઓમકાર પ્રયોગથી, સ્થાન મૂર્ધા પામે;
- ત્યમ ઓમકારમય યોગીપુરુષ, અક્ષર પામી અક્ષર કામે— ૧૬
- આવતો કે રૂપ થાતો, નહિ સ શય એમાં,
- અક્ષરરૂપ યોગી થઈ જાયે, ન હોય શ કા જેમા. ૧૭
- માણુ ધનુ ને બાણ આત્મા, છે બ્રહ્મ વૈધ્ય-નિશાન,
- જમ ધનુથી બાણ છૂટી, ચોટી નિશાન સમાન— ૧૮
- રૂપ થાય નિશાનકેર, વદે એમ મહાન,
- તેમ આત્મા બ્રહ્મ પામી, તન્મય બને તે સ્થાન. ૧૯
- તેણે કરી સાવધપણે નૃપ, નિશાન પાડવું જાણુ;
- ઓમકાર અક્ષર નિગમ તણુ, છે ત્રણલોક મુજાણુ. ૨૦
- તણુ અગ્નિના તણુરૂપ એ, છે વિધિ વિહિત શિવ;
- ઋગ્વેદ ને યજુર એ છે, સામવેદ સજીવ ૨૧
- પરમાર્થ રૂપે કરી તેની, જાણવી માત્રાય,
- સાકા તણુકેટ માપ કે'હે, ટં ચોટી મહાયાત્રાય ૨૨
- જેહ યોગ્યાસકત એમાં, યાય જેણી વાર,
- તેહમા તે લીન થઈને, જાય ભવની પાર. ૨૩
- અકાર પૃથ્વીલોક છે, ઉકાર બુવલોક,
- અર્ધમાત્રા સહિત જાણો, છે મકાર સ્વર્ગલોક. ૨૪
- કલ્પના એવી કરી છે, રાસ્ટ્ર ને પુરાણ,

૧૫ પિપ્પિનિકાશી ઈ—જેમ કીડી આધાર આસી દોષ તેનો જેટલો સ્પર્શ માનમ પડે તેટલો સ્પર્શ આધારીમાનો પ્રયોગ કરાથી માનમ પડે છે

૧૬ ત્યમ ઇ—જેમ પ્રયોગ કરવાથી ઓમકાર મૂર્ધાસ્થાનો પામે છે, તેમ ઓમકારમય યોગીપુરુષ અક્ષરવલો પામીને અક્ષરવલ્લરૂપ થાય છે ૨૦ નિગમ—વેદ ૨૩ યોગ્યાસકત—યોગી આમન, એનો છેદ પ્રવે

મંથાંસાએ મંત્રકેરી, વળી વદુ હુ વાણ.	૨૫
એની પૂર્વ માત્રા વ્યક્ત કે'છે, અવ્યક્ત કે'છે બીજી,	
ચિચ્છક્ત ત્રીજીને કહે, નૃપ, અર્ધે પરમપદ સીઝી.	૨૬
એમ અર્ધી માત્રા પરમપદમાં, યોજતા યોગી દ્ર,	
તે તેમછે તુ જાણ્ય નિશ્ચે, મહતરૂપ મહોદ્ર	૨૭
એ અનુદમ રાખી જાણવી, બ્રૂમિકા સહુ યોગની,	
આમૃતણા ઉચ્ચારથી, સદસત માત્રે યોકની.	૨૮
આવી જાયે ગણુતરાં નૃપ, વધુ વેદ સત્ય,	
સ્પષ્ટિકરણ પુરાણ કરતાં, નિગમની મૂલ ગત્ય	૨૯
પ્રથમ માત્રા -હરેવ છે, અન્ય દીર્ઘ મમાણ,	
તૃતીયને જન ખલત કે'તા, અર્ધીતાણુ અનુમાન -	૩૦
કરી' સક્યા નથી કોઈ જન, મુણ્યુ નથી ક છ કાન,	
માહાત્મ્ય હાવા એનુ ભાષ્ય, મુણ્ય હે રાજન	૩૧
એ વિધે આમૃદાર નામે, પરમ અક્ષર બ્રહ્મ,	
જે જન સારી પેર જાણે, તે મુખ પામે પર્મ.	૩૨
એહ મત્રનુ ધ્યાન ધરતા, ત્રણ બધનચકી મૂકાય,	
સસારચક્રને પહચુ નૂકી, પરબ્રહ્મમા લીન થાય	૩૩
જે યોગીકેરા કર્મબધન, સીણુ થયા નવ હોય,	
અરિષ્ટલક્ષણે તો તે યોગી, મૃત્યુ જાણે સોય	૩૪

૨૬ પૂર્વ માત્રા—અક્ષર વ્યક્ત—(કાર્ય ૨૫) બીજી—અક્ષર
અવ્યક્ત—(કારણ ૨૫) ત્રીજી—મમર ચિચ્છક્ત—ચૈતન્ય ૨૫ સક્તિ
અર્ધ—અર્ધી માત્રા જે તાત્ત્વગ્રંથ છે તે પરમપદ—મુક્તિ

૨૮ સદસત ઈન્—સત તથા અસત માત્ર સવળા સમુદાયની ગણુતરી
ઓમના ઉચ્ચારમા આવી જાયછે

૩૪ અરિષ્ટ લક્ષણે—મૃત્યુને સૂચવનારા ચિન્હવડે

મૃત્યુ જાણી મૃત્યુકાળે, સભારોને અરિષ્ટ;	
યોગીત્વને યોગીદ્ર પામે, ફરી પાછો શિષ્ટ	૩૫
એમ છે માટે યોગ જેના, નવ થયો હોય સિદ્ધ,	
વાદશ દિશાએ યદ્ય ગયો હોય, સિદ્ધ યોગ પ્રસિદ્ધ	૩૬
સદા તેવા યોગીએ, અરિષ્ટ જાણી છોડવા,	
જેથી મરણકાળે બચ જતો રહે, જાય સર્વ વખોડવા	૩૭
પુરાણીને આ યોગ કેવો, યોગ ધનનો ધન્ય,	
કિંતુ તે નવ સાચ આવે, મુત દારા અન્ય.	૩૮
સર્પને ઉપદેશ દો, પુરાણીબાવા જાણ,	
તદા મારો વસે ક્યાહો, ઉપદેશ પ્રમાણ	૩૯

વલણ.

પ્રમાણજીત ઉપદેશ મારો, ન માને પુરાણી દવરે,	
સમજાવી સમજાવી કેહ હું, વિષ વિષની સેવ રે	૪૦

કંકણુ' લ્લ મુ'.

રાગ વસંત.

જગગુરુ કહે સુખ્ય રાવ છ, કહું અરિષ્ટનો વાત,	
જે જોયાયકી જોગીને, જણાય મૃત્યુ પ્રખ્યાત	દેડ ૧
યોગજ્ઞાન યોગી સદા, મૃત્યુ પારખે પૂર,	
પોતાને મરણ ક્યાહરે, જાણે તેહ જડર	જગગુરુ ૨
તે જોગી અરિષ્ટથી જાણતા, કહું તેહ અરિષ્ટ,	
નભગગા ધ્રુવ તારિકા, શુક તારો વરિષ્ટ	જગગુરુ ૩
અ દ્રમતિબિંબ અરુ 'મતી, જેને નવ જણાય,	

તે એક સંવત્સર નવ જીવે, સુણ્ય અઘડકરાય. . જમગુરુ ૪
 જીએ સૂર્યબિંબ કિરણવનું, વનિહ કિરણવાળો દેખાય;
 એકાદશ માસ તે સહી, ધૂરે નરવર કાય. જમગુરુ ૫
 ને નર વાંતિપદાર્થમાં, મૂત્ર કે પુરીષમાંય;
 મત્યસ સોનું રૂપું જીએ, કે આવે સ્વપ્ન જ્યાંય. જમગુરુ ૬
 તે દશ માસ. જીવી શકે, સુણ્ય અઘડક જૂપ;
 મેત પિશાચાદિક સહી, ગંધર્વનગર અનુપ. જમગુરુ ૭
 વા સુવર્ણમય મુમ દેખતો, તે જીવે નવ માસ;
 નિશ્ચે મરે સંસાય નહિ, ન કરવી કોઇએ આરા. જમગુરુ ૮
 પુષ્ટ સ્વકાંઈ જાય ને, શુષ્ક થાયે પુષ્ટ;
 ને સ્વપ્રકૃતિથી નિવૃત્ત થયો, રે' અષ્ટ માસ સંતુષ્ટ. જમગુરુ ૯
 નેહ ધૂલિકા કે કદંબે, મૂકે પગ નિરવાણુ;
 તે આગલ્યા ભાગથી ભાગલું, જોતાં થાયે જાણુ. જમગુરુ ૧૦
 એમ ખંડિત પગલું જોઈને, કરવો મન વિચાર;
 સમ માસ એ જીવશે, કરવો એમ નિરધાર. જમગુરુ ૧૧
 ને માનવ મસ્તક ઉપરે, બેસે ગૃધ્ર કપોત;
 કાઠોલ કે વળી કાગડો, અન્ય પખી શોણિન સોત. જમગુરુ ૧૨
 આવી અદર્શ ચર્ષ જાય તે, જોતા જોતાની માંય;
 તે બિન્હ જોઈ જોગી કહે, મરે થાય ખટ માસ જ્યાંય. જમગુરુ ૧૩
 કાગડાની હાંસી અંગ પરે, કરે આની ચંચુ પ્રહાર;
 વા ને નરવર વૃદ્ધિધૂળની, ચલી દેખાય સાર. જમગુરુ ૧૪
 ત્યમ સ્વજાયા જીએ બીજે રૂપે, તે જીવે પંચ માસ;

વળી ચાર માસ કહ્યું તેહનું, જીવતર પ્રકાશ. જગગુરુ ૧૫
 વાદળ ચઢી આવ્યા વિના, દસિણ દિશાએ વીજ;
 થતી જાણાએ દષ્ટિએ, અન્ન ઉગે વણુભીજ. જગગુરુ ૧૬
 વા રાત્રિએ ઈંદ્રિયનુષ્ઠ જીએ, તેનું આયુષ્ય જાણુ;
 એ કે ત્રણ માસમાં સહી, આવી રહ્યું નિરવાણુ. જગગુરુ ૧૭
 ઉજા ધૃત કે તેલમાં, આદરો અવિધાર; . . .
 જ્યા છતાં દખાય નહિ, અંગ રગ અપાર. જગગુરુ ૧૮
 વા મસ્તકવિહોણું ધડ જીએ, જે જન જાતોજાત;
 તે એક માસ જીવે સહી, કહી યોગશસ્ત્રે વાત. જગગુરુ ૧૯
 જે યોગીના અગનો, ગંધે અજ સમાન;
 વા શબ્દ સમાન આવે સહી, તેના આયુષ્યનું અનુમાન. જગગુરુ ૨૦
 કરી લેવું અર્ધમાસનું, ફરે નવ રતિ તેહ;
 કુકાળ ત્યારે જાણવો, ન ગર્જે અપાઢે મેહ. જગગુરુ ૨૧
 જે નરને ના'તાં સહી, લાગી નવ વાર;
 તોય હૃદય ખાદ સકાઈ ગયાં, કંઠે સોય અપાર. જગગુરુ ૨૨
 તે દશ દિવસનો પડેણવો, જાણવો જરૂર;
 ફર નહિ એ વાતમા, સાચું માન્ય તું સૂર. જગગુરુ ૨૩
 બેદાયવો વાચુ જેહનાં, મર્મસ્થળ છેદે જાણુ;
 રોમાંચ ધાય ન જળ અડચે, તેના જાય નક્કી ખાણુ. જગગુરુ ૨૪
 સમય ન નિચે એહનો, પણ જાણવું સત્ય;
 અત્યંત પાસે આપિયુ, મગી લેવું અપત્ય. જગગુરુ ૨૫

૧૫ સ્વજાવા—પોતાની યાવા ૧૮ આદરો—આરમીમા ૨૪ બેદા-
 યતો—ટૂંકાદિકમા અપડાખને આવેતો. ૨૫ અત્યંત—નાશ—મૃત્યુ. અપત્ય
 —હાકરા અર્થાત્ તેણે હાકરા ઉપાંને ઉઠાવેયુ મગી લેવું.

ને નર મર્કટ ભલ્લુક વાહને, બેસી જાય સ્વપન;
 ગીત ગાઇ દક્ષિણ દિશે, તેનું જાણ નિધન. જગગુરુ ૨૬
 એવા ચિન્હ જુએ જદા, તદા થાય શું ત્યાંય;
 (અત્યય)કાળની વાટ જુએ નહિ, લઇ જતાં જીવજીવ જગગુરુ ૨૭
 ને નર સ્વપ્નામાં જુએ, રક્તકૃષ્ણ વસવતી નાર;
 હસતી રમતી, ગાતી જાય તે, દક્ષિણ દિશ મોઝાર. જગગુરુ ૨૮
 તે નર જીવે નહિ નકી, ઘડી પક્ષક કે પોર;
 યાગે નિહાંય કરી કહ્યું, મુખ્ય મૃતુધ્વજકિશોર. જગગુરુ ૨૯
 ને જન સ્વપ્ને નગ્ન થઇ, હસતો રમતો જણાય;
 બલિષ્ઠ બૌદ્ધમાર્ગી યતિ, જતો એકલો દખાય. જગગુરુ ૩૦
 તે નરને નિધન નિકટ વસ્યુ, જાણ હે મહાકાય;
 ને નર અગધી તે શિર લગી, કદમે ગરકાય. જગગુરુ ૩૧
 કદમનિધિમાં ખૂડતો, જનજાત જોવાય;
 તેનું મૃત્યુ ચાલે ઉતાવળુ, ઝાઝી વાર ન થાય. જગગુરુ ૩૨
 કેશ લાળા રક્ષા સર્પ ને, નદી જળવિહીન;
 સ્વપ્નામાં દેખે સહી, થાય તે નર દીન. જગગુરુ ૩૩
 દશ દિવસ ભાગ્યે બચે, કદા જીવ્યો જાણુ;
 તો એકાદશમે દિવસે મરે, એવો નર નિરવાણુ જગગુરુ ૩૪
 કૂંરે કાળા બિહામણા, ઉગામી રાખ્યા આગુધ;
 એવા નર સ્વપ્ને દીસે, પાણે ધર્યા પાપાણુ શુદ્ધ. જગગુરુ ૩૫
 તેવડે મારે જહન, તેહનો જોનાર;
 તત્કાળે મૃત્યુ પામશે, તપવર નિરધાર. જગગુરુ ૩૬

૨૬ ભલ્લુક—રીછ નિધન—મૃત્યુ. ૨૯ મૃતુધ્વજકિશોર—મૃતુ-
 ધ્વજના પુત્ર—અર્વાક! ૩૨ જનજાત—મનુષ્ય ૩૩ લાળા—અગારા.
 રક્ષા—રાખોડી.

સમયસ્યૌદય જોઈને, અથવા નરની ચોપાસ;
 ફાલું રડે ગરજ ઘણી, તજવી તેણે જીવિતઆશ જગગુરુ ૩૭
 જે નરે ખાધુ અભઘડી, લાગે વળી પાછો જૂખ;
 તેવડે હૃદય ચુથાય છે, ખાલી થઈ જાણે કૂખ જગગુરુ ૩૮
 દાંત કંકડે સિતવિણુ સદા, તે નવ જીવે જાણ;
 હૃતો નહોતો થઈ જાય તે, જાણુ સત્ય ચુજાણુ જગગુરુ ૩૯
 હીપક ગંધ ન આવતો, ઊઠે ઉધડકી જેહ;
 ભરે દિવસ કે રાત્રિ હો, ઉપજે અતિ સદહે. જગગુરુ ૪૦
 વળી પ્રતિબિંબ પોતાતણુ, અન્ય નેત્રે નવ દેખાય;
 તે નર ઝાઝુ જીવે નહિ, સુણય સાણા તું રાય. જગગુરુ ૪૧
 ઈંદ્રધનુજ્ય જોઈ રાત્રીએ, દિવસે તારાગણુ દુઃખ;
 આત્મદર્શીએ જાણુવું નકી, આલ્યુ આયુષ્યે કષ્ટ જગગુરુ ૪૨
 નાસિકા વાંકી થઈ રહે, કર્ણ નમી નમી જાય;
 કે ઉર્ધ્વ થઈ તે રહે, નેત્રે વહે વારિ રાય. જગગુરુ ૪૩
 તેણે જીવતર આશા મૂકવી, યોગી બોગીએ ભૂપાળ;
 નીરાગીએ મરણુ જાણુવું, જોવો આલ્યો કાળકરાળ જગગુરુ ૪૪
 વદન કાંતિ રક્ત થઈ, કાળપ રસનાએ સાર,
 અતુર ચિન્હ એવા લહી, કરે નિધનવિચાર. જગગુરુ ૪૫
 સ્વપ્ન વિષે ખેંચી કરી, ઉઘૂ ઉપર જેહ,
 કે રાસભગાહને ખેંચીને, જાય દક્ષિણદેશ ઉંજેહ. જગગુરુ ૪૬
 તેનું મૃત્યુ કુકડું, આવી લાગ્યું હાથ,
 ફર રતિ પડે નહિ, જાણુ હૈં નરનાથ. જગગુરુ ૪૭
 કર્ણબંધ કરતાં જેને, ન સભાય અગ અવાજ;

(જિની)કીકીનું રત્ન જનું રહ્યું, કથળ્યું તેનું જીવિતકાળ. જગગુરુ ૪૮
 સ્વપ્ને પડ્યો નર ગર્તમાં, પછે તેનું દાર દેવાય,
 તેમ ઉઠાય ન તેમાથકી, તેણે ઘડી ધક ન લે'વાય જગગુરુ ૪૯
 ઘડીઓ ગાણાઇ જાય જીવની, છેલ્લી પણ ન જાણાય;
 દ્રવ્ય દાટ્યું રહે ભૂમિમાં, ભવપણ ન ભણાય જગગુરુ ૫૦
 ચક્ષુ ચઢી જાય ઉર્ધ્વમાં, રહે નવ સ્થિર તેહ,
 અધોગતિ કરે રક્ત થઇ, ચક્ષુમાની તેહ જગગુરુ ૫૧
 વદનચાસ નાભિ ખીજી, રીતગ અતિ જાણાય;
 તે ચિન્હ જોઇ જાણુવું, અત્યયકાળ ગાણાય જગગુરુ ૫૨
 અગ્નિ કે જગમા પેરીને, નવ નીકળે જે બાર,
 સ્વપ્નામા એવું દખતો, તે મરે નિરધાર જગગુરુ ૫૩
 • ભૂતથકી. દિવારાત્રિએ, જેહ હણાય રોજ,
 તે સાત રાત્રિ જીવે સહી, કરી જોઇ સત્ય જોજ જગગુરુ ૫૪
 જેહ પ્રરૂપ જીએ સહી, સ્વનિર્મળ સ્વેત વસ્ત્ર,
 કે રાત્રી હોય તેહને, કાણુ જીએ જેવું રાસ જગગુરુ ૫૫
 તેણે નિધન નિકટ જાણુવું. કરી લેવું કાંઈ પ્રણય,
 દેહ ગયા પછે તાહરે, નવ ખડ નભચૂન્ય જગગુરુ ૫૬
 સ્વભાવ અથવા મૃત્તિ, બદલાય જે દિન,
 તે દિવસે જાણુવું, માણીએ સાધુ મીન. જગગુરુ ૫૭
 એટલે યમકિ કરે આવી ઊભા, તેને લઇ જવા જાણુ,
 વાર કરે નહિ અથ ઘડી, વધું યોગસાએ પ્રમાણુ જગગુરુ ૫૮
 વિનય ગુણુ નિરતર રહેા, વસી વપુ યોગાર,

૪૮ અ ગ અવાજ—શરીરની અદરનો અવાજ ૪૯ મતે—ખાડો.
 ૫૨ નાભિ—કુટી. ૫૬ નભચૂન્ય—આકાશના જેવા ચૂન્ય ૫૭ માણીએ ધૃ-
 કાગ ૩૫ માણીએ જીવિત ૩૫ મીન સાધુ.

- (જેને)પૂજ્યા તેને પૂછતો નથી, કરી અપમાન અપાર. જગગુરુ ૦ ૫૯
- વંધા તેને નિંદે રહ્યો, માત તાત જમાત્ર;
- કરે કુથલી એમની, થઈ જઈ કુપાત્ર. જગગુરુ ૦ ૬૦
- તેણે જાણુવું કે દાંડા ક્યો, થઈ કૂલ્ય ફિતુર;
- જોત જોતાં ફાટી જતો, ઉડી ગયું અર્કવર. જગગુરુ ૦ ૬૧
- એમ ભણ્યા ગણ્યા અવગણ્યા, તેહ પામે નિધન;
- વિચક્ષણ જન જાણીલો, આબ્યો હવાં મરાણનો દિન. જગગુરુ ૦ ૬૨
- અહો નરપતિ સુહૃદ તું, મન કરી વિવેક;
- એ અરિષ્ટ સંવત્સર અંતમાં, આપે ફળ અનેક. જગગુરુ ૦ ૬૩
- તે યોગીએ જાણવાં, યત્ને કરી દિન રાત;
- તે યોગી યોગે થઈ જતો, થાય પુર મખ્યાત. જગગુરુ ૦ ૬૪
- એની ભયંકર ફળહારથ છે, તેને જોવી જઈ સ્પષ્ટ;
- સમયાનુકૂળ કારજ કરી, રાખવી ફડી દૃષ્ટ. જગગુરુ ૦ ૬૫
- તે સમયને સિદ્ધે જાણીને, કરવો નિર્ભય સ્થળે વાસ;
- તે સુખ સાતિ પ્રાપ્તતા, ટળે ભવના પાશ. જગગુરુ ૦ ૬૬
- તે ફળદાયી કાળ ન જાય જ્યમ, નિષ્ફળ છે નરેશ;
- તેવી ધારણા યોગીએ ધારવી, હારે જેથી શેષ મહેશ. જગગુરુ ૦ ૬૭
- અરિષ્ટને જોઈ જોગીએ, તજવી અત્યથાગીક;
- અરિષ્ટ સ્વભાવને જાણવો, કાળવિભાગ કીકાકીક. જગગુરુ ૦ ૬૮
- એમ નિશ્ચય કરી કાળનો, પછે કરવું કેમ;
- તેહ વર્ણવી દાખવું, યોગીજનનું સૈમ. જગગુરુ ૦ ૬૯
- ન્યાં એ કાળ કર્મ આપિયો, કે યોગસાતે જાણ;
- ધારણા કરવી યોગની, શુદ્ધ મને સુજાણ. જગગુરુ ૦ ૭૦

૬૦ જમાત્ર—જમાઇ. ૬૨ એમ મન—એવીજ રીતે જે પુર્યે બણ્યા
જોવા પડિતોની અવગણના કરી ૬૫ ફળદાયી—ફળની પકિત.

દિવસના પૂર્વ ભાગમાં, કે ઉત્તર ભાગે સાર,
 મધ્યાન્હે વા રાત્રિએ, દીકું હોય અરિષ્ટ જેવાર જગગુરૂં ૭૧
 તે સમય સુધી યોગીએ, યોગ ધરવો શુદ્ધ,
 અરિષ્ટનો દિન આવે ત્યાસુધી, ન તજવો યોગ ધ્રુવ જગગુરૂં ૭૨
 આત્મજ્ઞ યોગીએ પછે, કરવો લંબકેરો ત્યાગ,
 અરિષ્ટ, કાળને છોડવો, સ્થિર થવું મહાભાગ જગગુરૂં ૭૩
 ન્યા ગયે માનસ સ્થિર રે', ત્યાં જઈ ધરવો યોગ,
 તજવા નાના પ્રકારના, બોધ્ય સગ્યદ્ બોગ જગગુરૂં ૭૪
 શત્રુ રજ તમ છોડવા, પેતાની મેળે જાણુ,
 આત્મામાં તદ્દુપ થઈ જવું, યોગી નર નિરવાણુ જગગુરૂં ૭૫
 ચતુરે ચિદ્વૃત્તિને ત્યાગી, બીજા બાધ તમામ,
 એવું થયે સુખ બોગવે, યોગી મહાનામ જગગુરૂં ૭૬
 એવું થયા પછી બોગવે, યોગી ને સુખ,
 તેહ કિ ચિત્ત વર્ણન કરે, તારૂં ટાળવા કુ ખ જગગુરૂં ૭૭
 પરમપદ યોગી પામતો, ઇન્દ્રિયગમ્ય જેહ,
 વાણીથી વર્ણાઈ નવ શકે, ઉદ્યોત ઉજેહ જગગુરૂં ૭૮
 એવું મુક્તિધામ મુનિ પામતો, ન્યા સુખ વસ્તુ સર્વ,
 શોક્ષનિધિમાં નાહ્યા કરે, જેનો ગયો તનગર્વ જગગુરૂં ૭૯
 અહો અશર્ક આ મે કહ્યું, જ્ઞાન શુદ્ધ સ્વરૂપ,
 યોગવિદ્યા કે ઈ દાખવી, જેવું રૂપ અનુપ જગગુરૂં ૮૦
 હવા વળી રહ્યું એક છે, કહી દાખવું તેહ,
 એક ચિત્તે સુહૃદ્ય સર્પ તુ, થઈ નિ સદેહ જગગુરૂં ૮૧

૭૬ ચિદ્વૃત્તિ—હુ ચેતન માત્ર હુ એવી વૃત્તિ ૭૮ ઇન્દ્રિયગમ્ય—
 જેને ઇન્દ્રિયો જાણી ન શકે એવું

હવાં ખલ કહ્યો મેં જે તુંને, તે મળે કેઈ રીત;

સક્ષેપમાં કહી દાખવું, કરી પૂર્ણ પ્રતીત. જગગુરુ ૦ ૮૨

હજી મન નથી તારું નિર્મળું, મૂઠે દહ દહાંત;

તેવડે તું સમજશ સહું, જોઈ સત્ય સિદ્ધાંત. જગગુરુ ૦ ૮૩

જે વિધે ચંદ્રકાંત મણિ, ચંદ્રકિરણ સયોગ:-

થવાથી જળ ઉપજવતો, જન જાણીતો એ વિયોગ. જગગુરુ ૦ ૮૪

એહ દહાંતે ચોગીએ, પરમાત્મા ને ચોગ;

વિજ્ઞાન મેળવવું જોઈએ, (કરી) તનયોગ નીરોગ. જગગુરુ ૦ ૮૫

બીજી દહાંત કહું હવાં, ગ્રહે તેનું સિદ્ધાંત;

સૂર્યકાંતમણિ જે રીતે, સૂર્યકિરણયોગથી સાંત. જગગુરુ ૦ ૮૬

જોઈએ જૂદા છે સદા, તોય કરે અગ્નિ પ્રકટ;

તે રીતે પરમાત્માના ચોગથી, જ્ઞાન ગ્રે'વું નિકટ. જગગુરુ ૦ ૮૭

વળી બીજી દહાત કહું, સમજ તેનું સિદ્ધાંત;

મન ન બજાવીશ ચોગમે, સુહૃદ ધર્મ મહાસાંત. જગગુરુ ૦ ૮૮

નર ઘર બધે ભૂમિમાં, સમજ પોતાનું જાણ;

પિપીલિકા જાણે માહરં, નકલ નિરવાણ. જગગુરુ ૦ ૮૯

મૂષક જાણે પોતાતણું, ઉર્ણનાબને અંગ;

ગલ નાખી ગરોળી કે', કંઈ સાચવ સૈમ. જગગુરુ ૦ ૯૦

મરાય સહી તેણેથકી, તોય જંત નવ તબીય;

ત્યારે સ્વામિત્વ ખરું તેમનું. વેદ પુરાણ ગાય. જગગુરુ ૦ ૯૧

પણ તેહ મદિર પડી ગયું. જોઈએ પ્રાણી સર્ગ;

૮૪ જન ઈ-નેમનો વિયોગ જનમાં જાણીતો છે-અર્થાત્ ચંદ્રકાંત અને ચંદ્ર એ બિન્ન છે એમ જતાં પણ જેમ ચંદ્રકાંતમાં ચંદ્રના યોગથી જળ ઉપજે છે, તેમ પરમાત્મા અને યોગદિવાના સયોગથી જ્ઞાન ઉપજવવું.
૯૦ ઉર્ણનાબ-કરોળિયો.

ખીજા ગૃહે જઈ ધણી બણે, માની મોટું તે પર્વ. જગગુરુ ૯૨
 હવાં દુઃખ થાય જે દીવમાં, ગૃહ પડવાથી જાણુ; જગગુરુ ૯૩
 તે તો તેના બાંધનારને, ન જંતુ મન આણુ. જગગુરુ ૯૪
 જંતુને દુઃખ ન થાય કંઈ, જેહ આવી રે'નાર; જગગુરુ ૯૫
 દુઃખ તો બાંધ ગ્રહારને, કરી જો તું વિચાર. જગગુરુ ૯૬
 એ રીતે યોગીજને સદા, કરવું મિહિને માટે; જગગુરુ ૯૭
 અનાસક્તિ ધરી દહમાં, વરતણુ ગારે વાટે. જગગુરુ ૯૮
 વળી દષ્ટાંત કહું અવનવું, સમંજ લેજે સિદ્ધાંત; જગગુરુ ૯૯
 સમય ન આવો સાંપડે, કશ્ય મન તુજ શાંત. જગગુરુ ૧૦૦
 જેમ ભૂંગી નાની અનિધાણી, તેવું તુંડ નાતુ તેમ; જગગુરુ ૧૦૧
 તોય તેણેકરી લાવતી, મૃત્તિકા મહા કેમ? જગગુરુ ૧૦૨
 તે જોઈ જવને જોયના, કે થાય અતિ વિચાર; જગગુરુ ૧૦૩
 આવડું મોટું ધર કર્તુ, કયમ કરી નિરધાર. જગગુરુ ૧૦૪
 તેહ પ્રકારે યોગીજી, ધીમે ધીમે કરી શોધ; જગગુરુ ૧૦૫
 સાધન સંપાદવાં સહી, લઈ ખજાનાપિના બોધ. જગગુરુ ૧૦૬
 વળી દષ્ટાંત આપું તને, સમજ જા સિદ્ધાંત, જગગુરુ ૧૦૭
 વાર ન થાયે એવડી, હવાં થયો મહાંત જગગુરુ ૧૦૮
 પુરુષ પર્ણુ દુજ્યુક્ત છે, વૃક્ષ ઊભો વિશાળ; જગગુરુ ૧૦૯
 તેં પશુ પંખી માનવવડે, કશ થાય જૂપાળ. જગગુરુ ૧૧૦
 દિનપરદિન કશ થાય છે, તેહ વૃક્ષના ચૂળ; જગગુરુ ૧૧૧
 તેથી ઘટે ઘોડાં ઘોડાં, તેનાં દુજ અને કૂલ. જગગુરુ ૧૧૨
 તે રીતે વિનુવિકારથી, થતો દહનો નારા; જગગુરુ ૧૧૩
 તે જાણી યોગાલ્યાસી થવું, માતિ કરી પ્રકાશ. જગગુરુ ૧૧૪
 વળી દષ્ટાંત આગે કહું. સમજ જા તું સિદ્ધાંત;

આકૃતિએ અવલોકે હું, થયો નૃપ તુ દાંત. જગગુરુ ૧૦૪
 જ્યમ મુગબાલનુ શૃંગઅંત્ર જે, અતિ લઘુ જાણાય;
 તેમ તિલક તેના ભાળનું, સૂક્ષ્મતર લેવાય જગગુરુ ૧૦૫
 કિંતુ દિવસે દિવસે વૃદ્ધિ પામતા, જ્યમ જાણે ન કોઈ;
 શૃંગ તિલક વધે જ્યાં મુંદ્રી, વાધે હરિણ સોઈ જગગુરુ ૧૦૬
 તેહ મકારે ચોખીએ, હરધડીએ જાણ, . . .
 સાધન વિષે કુશળ રહી, કરવું સિદ્ધિ મમાણ. જગગુરુ ૧૦૭
 દોષ ન જાણે એ રીતથી, સિદ્ધિ મેળવવી સત્ય;
 યોગસિદ્ધિથી આતમા, જાણે મહામત્ય. જગગુરુ ૧૦૮
 હવાં શિખામણ ચોગીએ સહી, લેવી કેવી પેર;
 તેહ તને હું દાખવું, કરી મોટી મે'ર જગગુરુ ૧૦૯
 પાણીનો કલ માથે ધરી, ચઢતી ઉચેરી નાર;
 તે જોઈ જોગીજને સદા, કરવો મનમાં વિચાર જગગુરુ ૧૧૦
 શિરપર કુંભ ભર્યો ધર્યો, જુએ ચારે પાસ;
 પાણી જળ નહારે ઘડાતણુ, કે થાય નવતેના નાર. જગગુરુ ૧૧૧
 એ ચતુરાની ચિત્તવૃત્તિ છે, ઘટમાં નિરધાર,
 કારવ્યવહાર કરે જતી, પાણી ઉર ઘટ વિચાર જગગુરુ ૧૧૨
 ત્યમ યોગી દોષે જો કહી, બહિરૂ વ્યવહારે જાણ;
 કિંતુ અત કાર્યની વૃત્તિને, સિધર કરવી મુજાણ. જગગુરુ ૧૧૩
 તેને પરમાત્મામાં પસંપરી. કરી અચળ અપાર,
 પહે આ રી લાખ્યા કરવા સદી, કર્મ જોડવ્યાપાર જગગુરુ ૧૧૪
 જ્યમ જાણાય ભરું પૂરું જોઈ. જન જાણ પરી આરા;

- જાગ્રદે જોઈએ જોઈયું, નવ કરે સંતી આસ જગગુરુ ૧૧૫
મન ગમતું પાણી મજે, યાચ તેડ ફૂંકીય;
એડ ફૂંકીતે યોગીએ, ધરવી મહામત્ય. જગગુરુ ૧૧૬
યોગીએ લોક નિગમયદ્રો, લેતું અર્થ જોઈયું જાણ;
બીજને પડ્યું મકતું, યદ્ય ફૂંકીયું પ્રમાણ. જગગુરુ ૧૧૭
જાદાં નિવાસ ત્યાં જોડે છે, જોધી છાયા તે જોજન;
જોધી કાચે યાચે આપણું, તેડ પાતાનું સજ્જન. જગગુરુ ૧૧૮
એમાં મમતા કૃષ્ટ વિધિ, રાખના મનુષ્ય;
અચળ ન રેવું કાઢએ, બાંધ્યું બંધ આયુષ્ય જગગુરુ ૧૧૯
જ્યમ પદાર્થ ન પાસ તે, જોઈએ જનને જાણ,
બીજ પાસેથી લાવી કરી, કાર્ય કરે સુજાણ. જગગુરુ ૧૨૦
એમ કુરજ કરી ચે સહી, પરની લઈ વસ્ત;
નવ દોષે પોતાતાણી, તોય મરે અર્થ સમસ્ત. જગગુરુ ૧૨૧
તેડ પ્રમાણે યોગીએ, કરવું નિરજાણ;
મત્યાદિક છે પારકાં, તેવડે કરવું પ્રમાણ. જગગુરુ ૧૨૨
પરપુર્યતું સાધન સહી, કરી લેવું પર;
એમ કરતા તે જાણના, સત સિદ્ધિગણિ શૂર. જગગુરુ ૧૨૩
જડ કંઠે જનક સાંભળો, અર્જુન કયાય;
એમ ઉપદેશ કર્યો ગુરુ, પ્રજોષ્ઠો મહારાય. જગગુરુ ૧૨૪
તત્ત્વ અર્જુન નમિયો પાગમાં, ઉચ્ચયો મુખ આમ;
અન્નિપ્રવૃત્તિદેવજી, કરે લગી લગી પ્રણામ.
નમન કરું હું નરહરિ. ૧૨૫

૧૧૫ બગવદ્ગીતામાં પણ એજ અર્થેનું વાક્ય છે: “ધ્યાનાનર્થદપાને
સર્વઃ સંજ્ઞુતોદકે । તાવાન્મર્મેષુરેષુજ્ઞાન્નસ્પર્શજ્ઞાનનઃ” । —અર્થે ૧૧૫-૧૧૬
-૧૧૭ માં કહ્યો તેજ છે. ૧૧૬ કતકત્વ—સાર્થક. ૧૧૮ ગેદ—ધર.

હવા કહુ ભાગ્ય માહાર સુણો સત સુજાણ,	
દુ ખાબ્ધિમ હુ ડભતો, તેને આપ્યા નિશાન પ્રાણ	નમન૦ ૧ ૬
શત્રુથી હારી હુ આવિયો, ભયક પિત કૃપ,	
દેવે કોપ કર્યો માગ પડે, એમ કમ મુખ કેવલ	નમન૦ ૧૨૭
દૈનો ગુણ માનુ કથી પિધિ ક્યમ વખાણ માર ભાગ,	
જે મરણ ન દેવ લેઈ જાય તો, કરા મજો મહાભાગ .	નમન૦ ૧૨૮
કાશીરાજે પાણુ ઠીક કર્યું નય એની સપત્તિ સજ,	
ધન્ય પરાક્રમ એહનુ, જેણે માર સુધર્યું કાજ	નમન૦ ૧૨૯
જે કાશીરાજ નવ આપતો, લઢવા ગુજ સાથ,	
તો કામાદિકનાં સેવના કરી રે'ત ઝાલી સ્ત્રીહાથ !	નમન૦ ૧૩૦
આ તો આવી પડયુ ગુર માહરે, કાશીરાજરૂપ દુ ખ,	
તેણે સમાગમ આપનો મથો, મળ્યા મહાસુખ	નમન૦ ૧૩૧
સતસમાગમ આપનો, કરાવ્યો કાશીરાજ,	
ઠીક થયુ કે બળ માહર, થયુ મહ મહારાજ	નમન૦ ૧૩૨
સેવક હણ્યા એ ઠીક થંધુ, ઠીક થયા ખાલી ભડાર,	
ભયમા આવ્યો એ પાણુ વાર જેથી મળિયા મુરાર	નમન૦ ૧૩૩
ભાગ્ય કેલુ મોહ માહર, થયો આપચગણનો સાર,	
તેણે કરી ગુરદેવ છ થયો મારો અતિ ઉત્કર્ષ	નમન૦ ૧૩૪
અજ્ઞાનીને ગુર ' સદા, જ્ઞાન કાયા પાસ રૂપ,	
તે ઉદરે જતા કુળી નીકળે નવ રે' ઉદરે જૂન	નમન૦ ૧૩૫
તેમ જ્ઞાન ન રે'ત મારે હૃદય, પગુ મળ્યા વૈદ દયાળ,	
તેણે કાચો પાસે પાકો થઈ કર્યો ઠીક કૃપાળ	નમન૦ ૧૩૬
ગુર સમાગમે ગુજને થયુ ઉત્પન્ન જ્ઞાન,	

૧૨૮ ને ઈ-એ માર મરણ ન લેઈ જાય-અર્થાત્ મતે હવાડે નહિ
તો હે મહાભાગ ! તમે મો કરા મજો

દત્ત કહે સુણ્ય દીકરા, અહો નરમણિ નરભૂપ;
 જનતાઈ કલ્યાણ થાશે સહી, સમજ્યો તું મારું રૂપ અનુપ. જગગુરુ ૧૪૯
 જેવી રીતે વઘો તું અહીં, તેણું કરજે નૃપાળ;
 મમતાને મૂકી પરિ, આણને અંહતારે કાળ. જગગુરુ ૧૫૦
 ઝુકિત મોઢીને માટે સદા, મેળવજે જ્ઞાનધન;
 શુદ્ધવર્તન હશે તાહરું, તો મળશે મોક્ષરતન. જગગુરુ ૧૫૧
 જહ કું' જનકજી સાંભળો, એમ વધા ગુરુદેવ;
 તવ અલર્ક ઊભો થયો, જઈ સાધી પર ગુરુસેવ. જગગુરુ ૧૫૨
 હરેત જોડી જાવાતણા, આજા મામી નૃપાળ;
 આજા આપી ગુરુદેવતા, એટલે આલ્યો ઋતુવજળાળ. જગગુરુ ૧૫૩
 જેને જય ટપ્યો મરણનો, સાધ્યે ગુરુચરણ સેવ;
 નિર્ભય થઈ તે આલિયો, વાટેઘાટેતણ અહ મેવ શુદ્ધસ્વરૂપને ઐળખ્યું. ૧૫૪
 હુવાં કાશીરાજ્યો મહાવત્નધી, તોડ્યો નગરનો કોટ;
 પરિખા પૂરી શૂર મારિયા, સામદ કરે દાટાદાટ. " ૧૫૫
 એવે અલર્ક ત્યાં આપિયો, જે ગયો વિવરેથી જાણ;
 તે શત્રુ વચ્ચે થઈ રોહિરમાં, આલ્યો થઈ નીડર નિરવાણ " ૧૫૬
 મરણવાને મારવાતણી, શકિત ક્યાંથી શૂરની જાણ;
 વળી સર્વે સમાન જેણે મહુધા, કહો તેના લે કોણ માણ. " ૧૫૭
 નિર્ભય નગર વિચે ગયો, અલર્કનૃપ ગુણવાન;
 જઈ સામદ શૂરને મળ્યો, જે ઊભા આપવા માણ. " ૧૫૮
 એવે ગણપુ સુણ્યું જરજતું, કાશીરાયે પાડી છે વાટ;
 ચાર આવી એક ત્યાં વઘો, તજો સર્વ શર ઉચ્ચાટ. " ૧૫૯

૧૫૫ પરિખા—ખાઇ. ૧૫૬ વિવરેથી—ભોંજરામાં થઈને ૧૫૬

માણ્યું—જૂમ—મપ.

કાશીરાજ કપે ઘણો, પુરમાંહે કરતાં મવેશ;	
અલ્લની ધાક ધ્યાને ધરે, જાણે મોટો ચર નરેશ. શુદ્ધસ્વરૂપ ૧૬૦	૧૬૦
જ્યાં મુધી મન એવુ એહને, ત્યાંમુધી કરી દયો કામ;	
રાજરાણીને કંઈ મોકલો, સંકેલો શુભ રાજ્યવેના દ્રામ. "	૧૬૧
તેણે અલ્લ ઉભો દીઠો, ઉભા ચર સામંદ પાસ;	
તવ અલ્લકે મુખ યોલિયો, મારી ક્ષીટી રાજ્યની આશ. "	૧૬૨
કાશીરાજ ઉપકારી છે, જેવડે મને મળિયું જ્ઞાન;	
માટે નમન કરું જઈ તેહને, ધન્ય બ્રાત મુખાહુ મહાન "	૧૬૩
એમ વહી ચાલ્યો ચતુર તે, વારે ઘણુ સામંદ ચૂર;	
રાણી રંગમેહેલે રડે, રડે પુરવાસી પૂર. "	૧૬૪
જ્ઞાનધ્યાને સર્વ તે લહે, નૃપ વ્યર્થ સંચાગ;	
તે જઈ મળ્યો કાશીરાજને, યથો જેને સિદ્ધ જ્ઞાનયોગ. "	૧૬૫
મુખાહુ બ્રાત સાંભળે, ઉભો કાશીરાજની પાસ,	
અલ્લકે બોલે આનંદશુ, યથો જેને જ્ઞાનમકાશ. "	૧૬૬
હો કાશીરાજ સાંભળ સહી, આ લે તુ મારૂ રાજ્ય;	
તેં શ્રમ કરિયો ઝાઝો સહી, હવાં વ્યર્થ આવીશ ન વાજ. "	૧૬૭
મહાશ્રમે આ રાજ્ય મેળવ્યુ, તે તુ બોગવ્ય બૂપ;	
વા આપ્યુ તે તુ મુખાહુને, એમ વધો જ્ઞાનસ્વરૂપ. "	૧૬૮
કાશીરાય તવ યોલિયો, કરે કાંઈ બેઠ કપટ,	
સામંદ કહે મળી સામઠા, રાય ન જાણુ નિકટ. "	૧૬૯
અલ્લકે નહિ અન્ય કો હરો, સમજે નીતિમ નૃપાળ;	
જેણે પૃથ્વી વશ કરી પાસરી, તે આવી નમે શુ દયાળ ! "	૧૭૦
માટે રાજ્યબેઠ કંઈ આ રચ્યો, તેને કાશીરાય કે' સત્ય:	

પાણુ પૂછવા દો મને સૂર સહુ, જોઈ ચલાવી મારી મત્ય. શુદ્ધસ્વરૂપં	૧૭૧
પછે પ્રશ્ન કરે તે અલર્કને, કે' ઉત્તર દે તુ આવાર;	
તો રાણે હું રાણુ તને, નીકર નગર લેજી નિરધાર.	૧૭૨
કહે તારું રાજ્ય તું કયમ અત્યા, ચુદ્ધ નિણુ આપી દે આજ;	
એ ક્ષત્રીનો ધર્મ તે શે તજ્યો, કરે શાથી એવું તુ કાજ.	૧૭૩
તું રાજ્યધર્મ જાણે રૂઝા, શીખવિયા તારી માય;	
તુ હારય થવાથી હઠે નહિ, નવ માગે મારી તુ સા'ય.	૧૭૪
ક્ષત્રીએ પ્રથમ કરવું કર્યુ, તે કહી ઘણું હું સત્ય;	
અમાત્ય વર્ગ તેણે છતવો, કરી મહામોટી મત્ય.	૧૭૫
પછે મૃત્યુનો ભય ત્યાગવો, રાત્રુ જોઈ સમક્ષ;	
બાણુ તાકી તેને મારવો, એવું રાજ્યનીનિમા દક્ષ.	૧૭૬
એમ છતી લેઈ રાત્રુને, ભોગવવા ભોગ અનુપ;	
કથ્યાણાયેં યજ્ઞ આચરી, યજ્ઞવો સર્વનો જૂપ	૧૭૭
એહ રીતે તે ઘણું કર્યું, ઘણાં છત્યો નૃપાણ;	
તો આજ કેમ શાર્ણુ માહરે, આવી ઉભો વિદ્રાજ	૧૭૮
ના'ય અલર્ક તુ કાણુ છે, કહી દે સત્ય આજ,	
રાજ્યચિન્હ ધરી આનિયો, નમે ન અલર્કમહારાજ.	૧૭૯
જો પ્રશ્નના ઉત્તર નવ કરે, વળી વદે જૂઠું તુ જાણુ,	
તો આ ઘડીએ તારા ગયા, જાણુ દેહધી પ્રાણુ	૧૮૦
તદા અલર્ક ગુણે વધો, સુણ્ય કાસીરાજ દયાણ;	
તે સર્વે સાચું કહ્યું, મારૂં મન એવું નૃપાણ.	૧૮૧
મે અરિગણુ ઘણાં છતિયા, હું રાજ્ય નીતિસા ચર;	
પાણુ હમણાં મન માફ ફરી ગયું, તેણે તુ ને અરક પુર,	૧૮૨
કારણુ તેનું સાબજ્ય હવા, શ્રદ્ધા ધારી તુ ઉર;	

- હું મનુષ્યવંશનો પુત્ર છું, અલ્લર્ક શિરોમણિ ચર. શુદ્ધસ્વરૂપ ૧૮૩
- સંસાર નવ કરોરા જરી, સાંભળ્ય મારા મનની વાત;
- પંચજૂતનો સમુદાય આ, છે નૃષ વિશ્વે વિખ્યાત. " ૧૮૪
- વળી અંતઃકરણ ગુણ આપણા, નેવા છે કાસીરાજ;
- તેવા છે પ્રાણીમાનમાં, એવું વચ્ચું મમ ઉર આજ. " ૧૮૫
- તેમ ચિચ્છકિતં ને સહી, તે પણ સર્વમાં સમાન;
- એમ સર્વત્ર વિચારતાં, નથી કોઈ નીચ મહાન. " ૧૮૬
- જ્યારે નીચ હંચ નથી કોઈએ, ત્યારે કોણ રાત્રુ ને મિત્ર;
- મામી સેવક કદો કયાંયકી, કયાં અપવિત્ર પવિત્ર. " ૧૮૭
- એ ભેદ દર્શો ને જૂપતિ, તે તો અજ્ઞાનકાર્ય;
- તેમને કયમ કરી જાણિયુ, સર્વ સભાગુ આર્ય. " ૧૮૮
- તેહ જનેશ્વર સુજ્ઞાનુ, કોઈ ચિત્તે આ વાર;
- ભય થયો મુને તારાથકી, રૂઝો જ્યારે તેજ અપાર. " ૧૮૯
- ત્યારે તને છત્રગાતણા, લાગ્યો કરવા હુંજ ઉપાય;
- એવે મુને રાય સાંભર્યું, માતવેણ સુખદાય " ૧૯૦
- તેજો કરી ગયો હું સહી, લેવા દત્તગુરની સાંધ;
- તેમની કૃપાએ મુને જ્ઞાન તો, મગ્યું છે કાસીરાય ! " ૧૯૧
- તેમણે મને જગ દાખવ્યા, તે કહી બતાવુ આજ;
- સાંભળી ચર તું રાંત ધા, કરી લે મન વાચિત કામ. " ૧૯૨
- દત્તગુર કે' સગ ત્યાગવો, જડામૂળથકી જાણુ;
- છત્રવો મંદ્રિયવર્ગને, પરાંતી ખરો પ્રાણ. " ૧૯૩
- માનમ છત્રી એ રીતે તેને, આરોપત્ર વ્રજમાય;
- મનને છાત્રું એ મોટું કહું, મગ્યો ગુરુદત્તને અર્ચન. " ૧૯૪
- એ વિના સિદ્ધિર નથી, કરા આ જુમિ મન;

વનિતા પિત્ર નૃપાળ છે, વપુ આદિક વધ્ય	શુદ્ધસ્વરૂપ ૧૯૫
અષ્ટ મહાસિદ્ધિને ઝાળખી, કરવો તેને મેળવવા ચત્,	
દશે ઇદ્રિયો રાખી નિયમમા, કરવો અતિ પુરુષમયત્ન	” ૧૯૬
એમ કર્યાથી સિદ્ધિ સર્વ તો, વર વર્તે નૃપાળ,	
એજ કર્તવ્ય મને વશ્યુ, તેથી અહીં આવ્યો જૂપાળ	” ૧૯૭
વળી માફ મન નિર્મળ થયુ, તેણે મને લાગે છે આમ,	
હુ અલર્ક તારો શત્રુ નથી, તુ મારો શત્રુ ન રવામ	” ૧૯૮
સુખાહુ એ નથી માહર, કાંઈ જગાડ્યુ શૂર,	
આ સર્વ જગત્ જોયુ મે સહી, આત્મરૂપે ભરપૂર	” ૧૯૯
એવુ છે માટે હે નરપતિ ! તારે કરવુ જોઈએ હવે કામ,	
કાંઈ બીજા શત્રુને જઈ શોધવો, આ રાખ્ય જીત્યો તુ ક્રીમ	” ૨૦૦
આ રીતે નમ્ર વાણીવડે, કહી કોઓ અલર્ક પાસ,	
તે સુણી સુખાહુ રીઝિયો, ધન્ય પ્રહય થયુ મકાશ	” ૨૦૧
માતાએ જ્ઞાન અર્ધુ સહી, તેમા હોય ક્યાયકી ફર,	
સમય આ-યે સાધુ થયો ટાળી અગત્ય અધિર	” ૨૦૨
પછે ચાહનપણે તે બોલિયો, સુણ્ય અનક બ્રાત,	
તે અતિ ઉત્તમ કાર્ય સપાદિયુ, ધન્ય ધન્ય મખ્યાત	” ૨૦૩
એમ અભિન દન આપી ભાધને, પછે સુખાહુએ બાણ,	
કાશીરાજને કહ્યુ શુ સહી, તેહ સર્વ કહુ સુખાણુ	” ૨૦૪
ધતિ શ્રીમાદ્વેદ્યપુરાણમા, અરિષ્ટકથન સર્વ,	
નિચત્વારિ શોધ્યાય તો, હવે પૂર્ણ પિતા અન	” ૨૦૫

૧૯૫ સિદ્ધિકર—સિદ્ધિ કરનાર વધ્ય—અર્થાત્ નાશવત ૨૦૪

અભિન દન—ધનવાદ ૨૦૫ નિચત્વારિ શો—ત્રેતાગિસત્રો

આમાં પુરાણીને નહિ કામનું, અધ્યાયતાણું ઉત્તરાર્ધ;
 ધન મેળવવા છે કામનું, અધ્યાયકેરું પૂર્વાર્ધ. શુદ્ધ સ્વરૂપ ૨૦૬
 અરિષ્ટ વાંચે શિષ્ટ ધર્મ, મળે જોયી માન વિશેષ;
 શત્રુ સ્નેહી નહિ જોહને, કરવો તેણે સામાઠ ક્લેશ । " ૨૦૭
 એમનાં લાગ્યાં એ જોગવે, સોંપી દીધું લિહાનું રાજ;
 ધણી ધર્મ કરો પ્રાવતા । કરો ભવોભવ એહ કાજ. " ૨૦૮
 કિંતુ શિખામણ માહરી, માનો પુરાણી સર્વ;
 ભીખનાં હાથનાં શીકે નવ ચહે, ન કરો ગુમાન ને ગર્વ. " ૨૦૯

વલણ.

ગર્વ ગુમાન ન કરો પુરાણી, આણી યમની બીક રે;
 વિષ્ણુ મેમાનંદ પાંસણં ભાખ, દાખે સહુ ઠીકાઠીક રે. ૨૧૦

કડવું ૯૯ મું.

રાગ ગાડી.

કુબાહુ કે' નૃપ શારૂલ રે, હો ધર્મધ્યાન અનુકૂલ રે; ૧
 યથા અર્થ મારો સહુ રે, ને અર્થે આવ્યા તે કહું રે.
 તારું શરણુ વાંચ્યું ને માટે રે, તે સર્વ પાઠ્યા ઘાટઘાટે રે; ૨
 હવે હું જઈશ મારે સ્થાન રે, થાઓ કલ્યાણુ તારું મહાન રે.
 કાસીરાજ કે' ને ગુપ્તાહુ રે, જીર્ણિતામાંડી ઉજાહુ રે; ૩
 શાઅર્થે મારી પાસ રે, આવ્યા હતા શી મારી આરા રે.
 તેમાં શો અર્થ થયો સિદ્ધ રે, તેહ કરો આજ પ્રમિદ રે;
 મારો મંરાગ નિવારો સ્વામી રે, હું પ્રણામ મસ્તક નામી રે. ૪
 મને અવનતુ લાગે એમાં રે, તમે મમ સધાવ્યા જેમાં રે;

- મને આવી કહ્યું તમે એવું રે, કાર્ય થયે વચન કહો કેવું રે. ૫
- તમે આવી કહ્યું મને એમ રે, બાપીકું રાજ્ય હીધું સ્ત્રીમ રે;
અલર્ક પચાવી પડ્યો રાજ્ય રે, મને કટ્ટી બેઠો છે ત્યાજ રે. ૬
- મને આપતો નથી તે કાંઈ રે, જીવી આપો માલ નો માંહી રે;
એવું કહ્યું જ્યારે તમે સાધુ રે, ત્યારે મેં રાજ્ય જીતી આપ્યું બાપું રે ૭
- હવે તે આપુ તમને હુય રે, વદો વધુ જોઈએ શુય રે,
રાજ્ય કરવું એ સ્વધર્મ રે, તમારા કુળના છે કર્મ રે. ૮
- સુબાહુ કે' કાશીરાજ રે, કહ્યું ઉદ્યોગ મારો આજ રે;
તને આપ્યો શ્રમ ને માટ રે, તેના જણાવું તને ઘાટ રે. ૯
- એક ચિત્તે સાબળ તુય રે, સર્વ વિસ્તારી બાપુ હુય રે;
આ અલર્ક મારો બધું રે, તત્પરાન જીતી બેઠો સધું રે. ૧૦
- ગ્રામ્ય ગોરીબોગાસકત રે, થઈ રહ્યો વ્યક્તાવ્યકત રે;
બીજા મારા બે માટા બધું રે, તે જ્ઞાનીપણું પામ્યા સંધું રે. ૧૧
- તેથી મૂઠ થઈ ગયા જાણુ રે, તેનું વર્ણન થાય ન વાણુ રે;
તે જ્ઞાની બે મારા જાત રે, અને મારા મુખમાં માત રે. ૧૨
- જ્યારે જન્મ્યા ત્યારે કુન્ધ રે, પાપુ હતું અમે હતા મુન્ધ રે,
તે સ્તનકુન્ધ નાખ્યું મુખમાંય રે, જ્ઞાનામૃત નાખ્યું કર્ણ જ્યાંય રે. ૧૩
- એમ ઉભય સાથે દીધા રે, અમારા કાર્ય સિદ્ધ કરીધા રે,
હો કાશીરાજ સુહૃદ સાર રે, ને નરે જાણુવા જેવા વિચાર રે. ૧૪
- કે ને વસ્તુ જાણુવા જેવી રે, તે સર્વ અમને કહી તેવી રે,
ત્યાગભાગ કરાવ્યો ત્યાગ રે, વિજ્ઞાનમા આજુબી રાગ રે. ૧૫

૧૧ વ્યક્તાવ્યકત—અનિર્વચનીય. અર્થાત્ કાંઈ કહી ન શકાય એવી રીતે ૧૨ મૂઠ ઇન્ પ્રથમ મૂઠ હતા તે પછીથી જાણુ થયા ૧૫ ત્યાગભાગ ઇન્—આ સસારમા અમુક વસ્તુ ત્યાગ કરવા જેવી છે અને અમુક વસ્તુ મહત્ત્વ કરવા જેવી છે એવો ત્યાગભાગ ૨૫ અમારો વિવેક ત્યાગ કરાવ્યો અને માત્ર વિજ્ઞાન ૨૫ અજ્ઞાન પ્રીતિ કરાવી.

- તેમાંનું અલંકરે નવ કાંઈ રે, અર્ચ્યું હવું હે નૃપરાઈ રે;
તે માટે દહ દૃષ્ટાંત રે, વળી સમન્નવું સિદ્ધાંત રે. ૧૬
- ન્યમ કોઈ અર્ચની પ્રાપ્તિ માટે રે, ઘણા જન ગયા વાટ ઘાટે રે;
આવ્યું તેમાંના એકને વિધન રે, જે જોઈ દુઃખી થયા સજ્જન રે. ૧૭
- તેવું દુઃખ લાવ્યું દીલમાંય રે, ઊભા સંતોષ કરતા ત્યાંય રે;
તે રીતે હે નરમણિ રે, થઈ ગતિ અમતણી રે. ૧૮
- તેવું કારણ કહું જનશ રે, તું સાંભળ્ય કારીનરેશ રે;
આ દહકેરો સંબંધી એહ રે, પ્રાવૃણાવને ધારે જોહ રે. ૧૯
- એટલે કલ્પાયલો ભાઈપણે રે, તેહ ઘરબારે ધુંવાયો ઘણે રે;
થયો શિયિલવિયિલ દહે રે, તેથી આવ્યો હું સદહે રે. ૨૦
- એવું દુઃખ થયું મુને સય રે, તવ મેં વિચારિયુ મહાકાય રે;
અલંકરે વૈરાગ્ય કથમ થાય રે, એના મોહ મટી કથમ જાય રે. ૨૧
- કહ જો એની કાય સા'ય રે, તો વૈરાગ્યના ગુણ ગાય રે;
એમ ધારી કયો મે હોયોગ રે, તમારા આશ્રયના સાધ્યો યોગ રે. ૨૨
- હે રાજા તે થયું સિદ્ધ રે, કષ્ટે વૈરાગ્ય ઉપન્યો પ્રસિદ્ધ રે;
વળી વિજ્ઞાન આવ્યું તેને રે, હવે બાકી ન કાંઈ એને રે. ૨૩
- મારું ધારેલું કારજ થયું રે, એમા તારું કાંઈ ન ગયું રે;
તારી કીર્તિ વાધી અપાર રે, છલ્યા તે અલંકારી ભૂપાળ રે. ૨૪
- કરી બે ઉપર ઉપકાર રે, હવે બહિં હું નિરધાર રે,
રહ્યો મહાલસાના ગર્ભે એહ રે, પોષ્યો તેના રતનપાને દહ રે. ૨૫
- વળી લાઇ કે'વાયો અમારો રે, માટે એને આસક્તિમાંથી વાર્યો રે;
ન્યમ બીજી નારીનાં સત્તાન રે, જાએ કુમાર્ગે મહાન રે. ૨૬

૨૦ સદહે આવ્યો—અર્થાત્ મને ચદેહ થયો. (તેના કટયાણુ સ બંધી).

અથવા સદેહ પડવાથી હું આવ્યો ૨૬ આસક્તિમાંથી—વિવેચાસક્તિમાંથી. .

- તેમાં એ નવ જાયે જાણ્યું રે, એનું દુઃખ એ દીલમાં આણ્યું રે;
હીધો તમારો આશ્રય એથી રે, સિદ્ધ થયું કારણ જેથી રે. ૨૭
- હવે અમો સિદ્ધિ સાધવા જાણું રે, ચોગધર્મે સુખિયા થાણું રે;
વળી નૃપ મારા જાણું વિચાર રે, તેહ સંઘરજે ધરી સાર રે. ૨૮
- જે જન જોઇ પોતાનો ભાઇ રે, મિત્રાચારી કે અન્ય સગાઇ રે;
વા સજ્જન દુઃખી થાતો રે, જોઇ જે દુઃખમાં નવ જાતો રે. ૨૯
- એટલે ન થાતું જેને દુઃખ રે, તેનું જોઇ ન જોઇએ મુખ રે;
તેને હોયે હસ્ત ન પાદ રે, નાસા ચક્ષુ સરવો સાદ રે. ૩૦
- હાય કર્યું તો શૂન્ય તેના રે, દુઃખી સ્વજન ન જીવે જેના રે;
સ્વમિત્ર સ્વજન કે બાંધવ રે, હોય સમર્થ સતીના ધવ રે. ૩૧
- એમ છતાં ધર્મીય કામ રે, મોક્ષ ન મેળવે મહાનામ રે;
તો તે સમર્થ આવે શે કામ રે, થાચે સ્નેહીને દુઃખ સ્વામ રે. ૩૨
- માટ આપણ ટાળવી જોઇ રે, દુઃખિયાને કે' નવ કોઇ રે;
જે કદા માંહે કૂટાચો રે, તે મૂર્ખત્વે વેવાચો રે. ૩૩
- તેને વારે ન સમર્થ થર રે, તેહ તણાયા દુઃખને પૂર રે;
અહો નૃપ એ તારે હીધે રે, કૃતકૃત્ય થયો ભાઇ બીધે રે. ૩૪
- જો તારો આશ્રય ન મળ્યો હોત રે, તો હું અલ્લર્ક આવો ન જોત રે;
મારો અર્થ સાર્યો તેય રે, તેણે તારૂં શુભ વાંચ્યું મે'ય રે. ૩૫
- જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાઓ તને રે, તે સંતોષ્યો અતિ મને રે;
હવે હું રજા માગું આજ રે, ધન્ય ધન્ય કાશીરાજ રે. ૩૬
- કાશીરાજ કે' સુણો સાધુ રે, છાતકાર્યે બંધે સાધ્યું રે;
કયો તેના ઉપર ઉપકાર રે, તેવો ક્યમ મારે વિષે ન વિચાર રે. ૩૭
- ક્યમ મને જ્ઞાની કરવા નવ ધારો રે, સત્સમાગમ પિયારો રે;
થાય જેને સત્સમાગમ રવરે, તે વ્યર્થ જાય ન સુતક્ષ્ણુવંશ રે. ૩૮

- તો સમાગમ થયો તમારો રે, કમ અદ્વૈત મુનિ વિચારો રે;
મને કરવો જોઈએ ઉપકાર રે, કહો મારા ઉત્કર્ષનો નિરધાર રે. ૩૯
- ન જાય સત્સમાગમ નિઃકૃણ રે, એવું સાંભળ્યું અમે મહાબળ રે;
સુબાહુ કે' કરવા તને સત્સંગ રે, આવી વ્રાત કરી ઉમંગ રે. ૪૦
- આખ્યું અલકને જ્ઞાન રે, તને આપી કર્પિત મહાન રે;
એમ જે કહ્યું પૂર્વે જાણ રે, તે તે' રહસ્ય જાણ્યું પ્રમાણ રે. ૪૧
- વારૂ દેવ સત્સમાગમનું કૃણ રે, એકે ચિત્તે રાજ સાંભળ રે;
ધર્મર્થ કામ ન મોક્ષજ રે, તે ચાર પુરુષાર્થ માને અધીક્ષજ રે. ૪૨
- એ ચારમાંથી ત્રણ તારા રે, કર્યા સ્વાધીન તે નૃપ સારા રે;
એવો પુરુષાર્થ નાખી દીધો રે, જેને અજાણ્યા તો કીધો રે. ૪૩
- તે સંક્ષેપમાં કહી દાણું રે, તારે સમજી જણું આણું રે;
સાંભળી સંક્ષેપે કથાય રે, કરજે તારા કથ્યાણનો ઉપાય રે. ૪૪
- સુણ્ય કાશીરાજ મહાભાગ રે, 'હુ મારૂ' વાસના કરજે ત્યાગ રે;
ધર્મી અભાવે ધર્મ જેહ રે, થાથે આશ્રય વિનાનો નિઃસંદેહ રે. ૪૫
- હું સંજા જે પડી જાણું રે, તેનું કર બાહ્યઅંતર પ્રમાણું રે;
તારી મેળે તું વિચારી જોજે રે, સંશય જડામૂળથી ખોજે રે. ૪૬
- રાત્રિ એક પહોર રે' જ્યારે રે, એહ વિચારજે ઊડી ત્યારે રે;
અવ્યક્ત આદિમાં છે જોજે રે, પરિણામ અનેક છે એને રે. ૪૭
- એવું સવિકાર ને અવ્યેતન રે, વ્યક્તઅવ્યક્ત જગત અનુદિન રે;

૪૧ રહસ્ય—મુક્ત ભેદ. ૪૫ ધર્મી ૪૦—ધર્મી (હું)ના અભાવને કીધે ધર્મ (મારું) પણ આશ્રય વિનાનો હોઈને મિથ્યા છે. બાહ્યઅંતર—બહાર અને મનમાં.

૪૭ અવ્યક્ત ૪૦—જોજે (જે જગતને) અવ્યક્ત (એ નામે સત્તા-રૂપ તત્ત્વ) આદિમાં છે અને જેના પરિણામ અનેક છે.

તારૂં જોય એ તો છે ભાઈ રે, તું જિ જ્ઞાતા જ્ઞેની સગાઈ રે.	૪૮
તેના કરીને તું વિચાર રે, નૃપમણિ જ્ઞેને નિરધાર રે;	
એકને જાણીશ તું જ્યારે રે, સર્વ જાણાશે તું ને ત્યારે રે.	૪૯
અનાત્મ વસ્તુને આત્મરૂપે રે, જાણવી એ હહાપણ રૂપે રે;	
જ નથી પોતાના જાણ રે, તેને કહી પોતાનું કરવું વખાણ રે.	૫૦
તે મૂઠતા મોઢી માણ રે, તારા જેવા ઘણા અજાણ રે;	
હું સર્વવ્યાપી એવું કં'વાય રે, લોકોક્તિએ એવું બોલાય રે.	૫૧
તારા પૂછવાથી કહ્યું સર્વ રે, સમજે તો જાયે તનગર્વ રે;	
હવે હું જાઉં છું કાશીરાજ રે, તારૂં યારો સહુ મિલ્લે કાજ રે.	૫૨
એમ કહી બાલ્યો ગયો તેહ રે, થયો અલર્ક નિઃસંદેહ રે;	
તેણે જતા ભાઈને નવ ખાળ્યો રે, તેના હાથ જઈ નવ આલ્યો રે.	૫૩
જાણ્યું કાર્ય કરી જાય એહ રે, થયો એનાવડે નિઃસંદેહ રે;	
એમ વિચાર કરતો તે મન રે, એવે બોલ્યો કાશીરાજન રે.	૫૪
કરી અલર્કનું સનમાન રે, સર્વ રાજ્ય આપ્યું મહાન રે;	
કાંઈ છોડેલું રાય ન લીધું રે, કૃત્ય સુખાહુએ કેવું કીધું રે.	૫૫
ગયો સ્વપુર કાશીરાજ રે, કરતો અલર્ક શુ કાજ રે;	
ગયા ઉભય જ્યારે જાણ રે, તેના થયા પુરમાં વખાણ રે.	૫૬
સર્વ લોક મુખી થયા ત્યાંય રે, જ્ઞાતી આનંદા મનમાંય રે;	
અલર્ક તેડયા પુરમમાન રે, તેમને દીધાં ઝાઝા માન રે.	૫૭
કર્મો મહાજનનાં સનમાન રે, તેણે બોલ્યો અલર્ક રાજન રે;	
હવે વય થયું મારૂં વૃદ્ધ રે, હવે મારે થવું જોઈએ અમદ રે.	૫૮
માટે મારા પુત્રને અભિષેક રે, કરવાનો કરૂં વિવેક રે;	
સર્વ લોક કહી હાય રે, જયબોધ આતિ ત્યાં યાય રે.	૫૯

૪૮ બ્રહ્માજ્ઞાન—પ્રકટ અને અપ્રકટ. અનુદિન—નિરંતર જોય—

જાણવાનો ૫૬૧—૫૬૨—મનમુનાએ. ૫૮ અમદ—મુક્ત ૫૪ ૬૧—૬૧.

- લાવ્યા મહાજન જરી જોટ રે, કરવા લાવ્યા શૂદ્રો વેડ રે;
નવા રાજ ને નવી મળ રે, નવી થઈ માઝા કાજ રે. ૬૦
- તે જોયું અલકે કંઈ દિન રે, પાણુ ન થયો તેન આધીન રે;
ગુરુદત્તકેરે મતાપ રે, તૂટ્યો જાજળનો સતાપ રે. ૬૧
- ચાલી નીકળ્યો વન જવા રે, સગું કાઈ ન આવ્યું સા'વા રે;
કર્યો સંગ સર્વનો ત્યાગ રે, જઈ વન વર્યો મહાભાગ રે. ૬૨
- આત્મસિદ્ધિ અર્થે ધર્મ ધ્યાન રે, થયાં સરખાં વન ઉદ્યાન રે;
થયું રાજ્ય ને વન સમાન રે, એવું મન થયું મહાન રે. ૬૩
- વળી ગયાં સુખદુઃખાદિક હાંદ રે, માન્યા ફાગટ માયાકૃદ રે;
એવું થતામાં મળ્યું તેને રે, કંઈ બાકી ન રહ્યું જોને રે. ૬૪
- ચોગધન મળ્યું હાથમાં રે, કલ્યાણ પ્રાપ્ત થયું સાથમાં રે;
સુર અસુર માનવસાથ રે, અખિલ જગનો જે નાથ રે. ૬૫
- તેને ગુણમય બધને બાધ્ય રે, વળી નિત્ય નવીન બધે સાધ્ય રે;
પુનઃપ્રાત ફનેહી શત્રુ રે, આ તો મારૂ પારકું ભિત્રુ રે. ૬૬
- આ તો છે મારી માતા રે, આ તો પિતા શોભિતા રે;
એવી એવી વાસનાએથી વળગ્યું રે, ચારે બાજુએથી સગળ્યું રે. ૬૭
- મળ્યાં સાધન આવી અપાર રે, દુઃખથી પીડાતુ જગ નિરધાર રે;
ભિન્ન ભિન્ન રૂપે લે'વાતું રે, અજ્ઞાનકર્મમાં ડોળાતુ રે. ૬૮
- તેમાં ગરકી ગયેલું પૂરું રે, આવ્યા કરે કર્મ પૂર રે;
તેથી નીકળી ન શકે તેહ રે, એવું જોયું જગત જેહ રે. ૬૯
- તેમાંથી નીકળી ગયો પાતે રે, ગુરુસતસમાગમ હોતે રે;

તેની બુદ્ધિ નિર્મળ થાતી રે, ગદ્ય વાસના લક્ષ્મી રે;
તદા એક બાલ્યે તે શ્લોક રે, સુણો સમજન થઈ અશોક રે. ૭૦

શ્લોક.

અહો કષ્ટકારો કથા છેજ કૈવી,
શુ' પૂર્વે અમે રાજ્ય સેવાજ સેવી;
અધુના મહાયોગ જાણ્યો દુખારિ,
મહામુક્તિકારી ધર્યો ધ્યાન ધારી. ૭૧

રાગ ચાલતો.

જડ કહે સુણો તાત રે, મુક્તિ અર્થે યોગ પ્રખ્યાત રે;
તેના આશ્રય કરો તમે રે, કષ્ટ સર્વે દૂડાં રામે રે. ૭૨
યોગ મળે જ્યારે જનકે રે, ત્યારે થાઓ મુખી જેવા જનકે રે;
વળી મહાઆનંદધામને પામે રે, શોકકાર્યને સમૂળ વામે રે. ૭૩
જ્યાં મનગમતી મળે વસ્ત રે, દુઃખ નાશ દર્શો સમસ્ત રે;
એવા પ્રહ્લોદોકે મળે વાસ રે, જો કરો પિતા યોગાભ્યાસ રે. ૭૪
હુવા મારો આવી રહ્યો છે અવધિ રે, કર્મયાતના ભોગવી બધી રે;
યજ્ઞ કરવાવડે મારે શુ'ય રે, જપને જડ જાણુ હુ'ય રે. ૭૫
સર્વને જાણું જડ તાત રે, માટે નામની જડ થઈ ખ્યાત રે;
જે પ્રવારી બેઠા કાર્ય રે, તેને સર્વ પ્રહ્લાર્પણ હોય આર્ય રે. ૭૬
જેમ સુખાહુએ તાર્યો જ્ઞાત રે, તેમ મે કહી તમને વાત રે;
જો તરણ તમારે તાત રે, તો યોગી થાઓ પ્રખ્યાત રે. ૭૭

૭૧ દુખારિ-દુઃખનો શત્રુ. “અહો એ કષ્ટતર વાત છે કે પૂર્વે અમે રાજ્ય કરું, અને યોગચક્રી બીજી કાઈ પરમ સુખ છે નહિ, એ અમે પાછ-ળથી જાણ્યું” । એ એ શ્લોકનું તાત્પર્ય છે.

- તમારો સંબંધી થયો હુય રે, હવાં તેથી મુક્ત હું છુંય રે;
મારૂં દૃત્ય કર્યું પ્રમાણુ રે, થોડે ઘણું જાણો સુખાણુ રે. ૭૮
- હવાં તજી મુખદુઃખાદિક દંદ રે, જોજન આઝાદનના દંદ રે;
હું હતો તેનાથી રહિત પેલા રે, જ્યાં કે'તા તમે મને મે'લા રે. ૭૯
- હવાં હું આજા માણું તમારી રે, વસું વનમાં યોગને ધારી રે;
મુક્તિ અર્થે કરું જઈ યત્ન રે, જો જડે નિવૃત્તિપીઠ રત્ન રે. ૮૦
- એમ કહી તે મતિમાન રે, પિતાને કરતો પ્રણામ રે;
આજા માગી આલ્યો વનમાં રે, જેને તાપ વરયો જગ તનમાં રે. ૮૧
- આલ્લી નીકળ્યો તે પુત્ર રે, વસાવ્યું વનમાં ઘરસૂત્ર રે;
મેજવ્યો મુક્તિમણિ તેણે રે, જક્ત જાણ્યું જૂઠું જેણે રે. ૮૨
- તેના પિતાએ કર્યું તેમ રે, વર્ણાશ્રમનો જાળવી નેમ રે;
વનિપ્રસથ આશ્રમ લીધો જાતે રે, પછે સન્યસ્ત ધર્યું મહામાતે રે. ૮૩
- કહી તે આશ્રમમાં જાણુ રે, મનને છતી પ્રમાણુ રે;
ત્રણ ગુણાદિકને તજિયા રે, ભવપારી ભૂધર ભજિયા રે. ૮૪
- તેણે માત્ર થયું તેને જ્ઞાન રે, યોગસિદ્ધિ મળી મહાન રે;
ગયો મુક્તિપુરીમાં તેહ રે, થઈ જાતે નિ.સદેહ રે. ૮૫
- પક્ષીઓ કે' જીમિનિ સર્વ રે, અમે વણીવ્યું દિવ વર્ષ રે;
તમે જે જે પૂછ્યું જાણુ રે, તે વિસ્તાર સહિત કહ્યું વાણુ રે. ૮૬
- હવે તમારે શું સાંભળવું રે, તેહ જાંઘએ અમારે કળવું રે;
પછે પૂછજો શૂદેવ રે, કેહું (કથા) અલર્કમહાત્મ્ય એવ રે. ૮૭
- જે જન સાવધ રહી મુણે રે, તે ભૂત પ્રેતાદિથી ન ધૂણે રે;
તેને મળે મનવાંચિત સર્વ રે, ગળી જાયે ગાત્રથી ગર્વ રે. ૮૮
- ધન ધાન્ય પુત્ર પરિવાર આદિક રે, મળે સર્વે કીકાકી રે;

- જાત જમકિંકરની છીક રે, મળે ઇચ્છેલા કરતાં અધિક રે. ૮૯
- આત્રેય અલકંતણો સંવાદ રે, સુણતાં જાણે પ્રમાદ રે;
અઘના ઓઘ મલ્લે થાય રે, જો પાઠ કરે કે ગાય રે. ૯૦
- શ્રોતાવક્તા પામે સુખ રે, જાણે જન્મોજન્મનાં દુઃખ રે;
હિતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે રે, પિતાપુત્રસંવાદ પ્રમાણે રે. ૯૧
- અલર્ક મુક્ત થયો મહાકાય રે, થયો અતુશ્વત્વારિશોધ્યાય રે;
પુરાણીનું પાઠરૂં થાય રે, જો પ્રાકૃત કથા ગાય રે. ૯૨
- આણસમજ્યુ સંસ્કૃત પાંચે રે, વળગે પ્રાયશ્ચિત પાંચે રે;
ન ઘટે પ્રાકૃતે કાંઈ રે, માલ હોય જો વાંચ્યા માંહી રે. ૯૩
- સુણો શ્રોતાજન હરખાય રે, નવ આંખે ધૂળ નખાય રે;
સંસ્કૃત જોડું ન સમજવાય રે, રાગ આવડે તો ગવાય રે. ૯૪
- નહિતો પૂરી કુજેતી થાય રે, ગમે તેમ અનુષ્ટુપ જોલાય રે;
ખરૂં ખોટું તેમાં વચાય રે, કયમ પ્રાકૃતે આદ્યુ જાય રે. ૯૫
- એક માત્ર ન વધારાય રે, કે કાંઈ ન ઘટાડાય રે;
એણું જાણી પુરાણીખાવા રે, નવ પ્રાકૃત જોસે ગાવા રે. ૯૬
- સમજે સમજન મર્મ આવા રે, કરે પુરાણી તો દાવા રે;
પ્રાકૃત સુણ્યે ન મળે ખાવા રે, જમુના જાણુ પડે ના'વા રે. ૯૭

વસણ.

- જમુના ના'વા જણું જોઈએ, જો પ્રાકૃત કથા સુણાય રે;
વિષ મેમાનંદ મન કરતો, તવ ગદ્ય રોનું કરાય રે ? ૯૮

કંકણું ૧૦૦ મું.

રાગ આર.

નેમિનિ કેં પશી દવા, કરૂં તમારી ત્રિવિધ સેવા;

- નમું પક્ષીસત્તમ ભાવે, વા'લ અતિશે તમ પર આવે. ૧
- પ્રવૃત્તિ માર્ગનું સહુ વ્યાખ્યાન, કહ્યું તમે દિલસાજન;
- તેણું નિવૃત્તિ માર્ગકેરું, સર્વ ભાષ્યું દિવ સવેરું. ૨
- ઉભય પ્રકારનું વૈદિક કર્મ, કશું સમ્યક્ પ્રકારે મુને શર્મ;
- થયા પક્ષીજાતિમાં ઉત્પન્ન, ટાળ્યો બાધ થઇ બાપે પ્રસન્ન. ૩
- મોહ માર્યો તમે મહારૂર, જેને પિતાકૃપા ભરપૂર;
- મને અવનણું લાગે અપાર, જોઇ તિર્યક્ ચોનિ અવતાર. ૪
- સંસિદ્ધિને માટે છે ધન્ય, પૂર્વ અવસ્થા પાવન જન્ય;
- વિધવાદિકકેરા મોહે, શાથી લટકે નહિ અવરોહે. ૫
- સ્થિર જોઇ માનસ તમારું, ઋષિ મુનિનું એ પર આવારું;
- કયો માર્કંડેય મુનિએ ઉપકાર, મને બતાવી જગદાધાર. ૬
- ભમતા ભવાબ્ધિકેરી માય, તેને તમ જેવા મળે ક્યાય;
- સમાગમ તમારા જેવાનો, અધિકાર હોય ક્યાં સેવાનો. ૭
- મારે મોટે ભાગે પક્ષીદેવ, મને મળ્યા પ્રત્યક્ષ મહાદેવ;
- હવાં જો રહે ઉણમ પરે, તો કોણ બીજો ઉદ્ધરે. ૮
- જો ન ઉધરું તમારે હાથે, તો કાઢ થાય ન ત્રિભુવનનાથે;
- કરવા પ્રવૃત્તિકેરું જ્ઞાન, તેણું નિવૃત્તિકેરું મહાન. ૯
- તમારી મતિ નિર્મળ છે અતિ, ન જાણુ એવી બીજાની જતિ;
- કયો મારાપર અતિ ઉપકાર, તો વળી પ્રજ્ઞ પૂજુ નિરંધાર. ૧૦
- કર્યું કરણાવલોકન તમે, તેથી તાપ મારા સહુ શમે;

૧ ત્રિવિધ—કાર્મિક, વાચિક, માનસિક ૩ શર્મ—સુખ. અર્થાત્ સુખ-
કારી. ૫ જન્ય—ઉપજેલી. પૂર્વની ઉપજેલી પાવન એવી અવસ્થામાં સમિ-
દ્ધિને માટે તમે રહ્યા છો માટે તમને ધન્ય છે. અર્થાત્ તમે પક્ષી છતાં તમા-
રા મૂળ જાત અદ્ભુત છે નથી. અવરોહ—અવરોહિણી (નીચી) દશામાં છે. .

- હવાં નિવારો સંદેહ પડિયા, જેહ જૂના થઈ થઈ જડિયા. ૧૧
- તેનું નિવારણ કરો સ્વામી, પૂછું તમને હું મસ્તક નામી;
અહો દિગ્ગજસત્તમ કહો સત્ય, સ્થાપર જંગમ નિપજ ગત્ય. ૧૨
- કેવી રીતે ઉપજે થાય નાશ, કરો નાશનો કાળ પ્રકાશ;
મુર મુનિ પિત્ર ને ભૂત, કેમ ઉપજ્યું એ અદ્ભુત. ૧૩
- કેમ થયો સહુનો વિસ્તાર, કહો મન્વંતર મુરાર;
તેના વંશનાં ચરિત્ર ભાષો, સર્વે સમ્યક્ રીતે દાષો. ૧૪
- થઈ આવી રચના કેટલી વાર, મૂલ્યવત્તણી પમાડો પાર;
થયા કલ્પના વિભાગ કેમ, કહો મન્વંતર સ્થિતિ હોય જેમ. ૧૫
- જગતી ઉત્પન્ન સ્થિતિ રીતિ, વદા જેમ થાય પ્રતીતિ;
એનું માપ માપો મહામાની, નિધિ મર્યાદા ક્યાં સુધી માની ૧૬
- વદા સરિતા કેટલી વેળી, અઠવી સ્થિતિ કથી રીત રેતી;
એ સર્ગ કહો પક્ષીરાજ, કરો માણું એટલું કાજ. ૧૭
- રહે પાતાળમાં મુનિ કોણ, પૃથ્વીલોકે વસે કોણ આણ;
મૂંઠે નક્ષત્રના કહો બેઠ, કહો સવિતા ગતિ નિર્વેદ. ૧૮
- ચતુર ચંદ્રની ગતિ ભાષો, તારા સારા વિચારે દાષો;
જગત નિપજ્યું ભાષો ત્યાંથી, આવી લાગ્યો પ્રહયકાળ જ્યાંથી. ૧૯
- મૂલ્ય પછી શું રહે અવશેષ, તેહ સર્વ સ્વાસ્થ્યો મહેશ;
એ સર્વ સુલ્લસા ઈચ્છાય, કહો વિસ્તારી દિગ્ગરાય. ૨૦
- પક્ષી કહે સુણ્ય પડિત મુનિ, મથ્ર ભાર ભારે ધર્યો ગુણી;
તદપિ કહું શક્તિઅનુભાર, મુનિસત્તમ સુણ્ય આ વાર. ૨૧
- કહી સંભળાવું એક ઇતિહાસ, તારા મથ્રનો તેમાં સમાસ;

૧૧ કસ્ટુરવેગન—દયાદિ. ૧૪ મન્વંતર—એક મનુષી બીજા
મનુ સુધીનો વખત. ૧૫ કસ્ટુર—અહાને એક રાત્રિદિવસ અપના
૪૩૨૦૦૦૦૦૦ માનનીવર્ષ ૧૬ નિધિ—સમુદ્ર. ૧૭ અઠવી—જંગલ—
અરણ્ય. ૧૮ નિર્વેદ (નિર્વેદ)—નહી.

- થઈ જશે કોઈપર, જાણે નિ સદેહે પેર ૨૨
- પૂર્વ કોઈકી નામે મુનિ, વ્રતસ્નાત ને મોઠો ગુણી,
સુદ્ધ પ્રાણીકુળમાં ઉત્પન્ન, યાતા પિતા થયો પ્રસન્ન ૨૩
- શાસ્ત્રીતિ પ્રમાણે સર્વ, શીષ્યો વિદ્યા તથા મન ગર્વ,
થયા સ રાય તેને તારા જેવા, તેથી તેણે કરી ઋષિની સેવા ૨૪
- તે ગયો માર્કંડેય પાસ આહ્વા, સેવા આચરી મુનિ મન મા'લી;
જ્યારે કરી સેવા અપાર, રોગચા મુનિ તેને કોઈ વાર ૨૫
- મુનિ બોલ્યા મુખથી આમ, કોઈકી સેના કરે શે કામ;
ત્યારે જોડી તેણે બે હાથ, કર્યું ભાષણ માર્કંડેય સાથ ૨૬
- જેવી શકા પડી તને સાર, જેવા પ્રશ્ન કર્યા આ વાર,
તેવા તણે કર્યા સર્વ ત્યાહી, બેડા માર્કંડેય મુનિ જ્યાહી ૨૭
- વધો નમ્રતાએ તેહ, મારા નિવારો સદેહ,
ત્યારે બોલ્યા માર્કંડેય ઋષિ, જે સર્વ દિવસતમમા મુખી ૨૮
- ભૃગુપુત્ર માર્કંડેય દેવ, રોગચા શિષ્યની જોઈ સેવ,
કહ્યું સાબળ્ય કોઈકી તુલ્ય, પ્રશ્ન ઉત્તર બધું હુલ્ય ૨૯
- ચિત્ત બ્યગ્ર કરીશ નવ જરા, નહિ તો ઉત્તર યારો અરાપરા;
સૃષ્ટિકાળમા વિધિ દેવ, સ્થિતિકાળમા વિષ્ણુ એવ. ૩૦
- પ્રવચકાળમા શ્રીમહાદેવ, કરી જગત્પ્રાપ્તિની સેવ,
કરી કમળજૂને નમસ્કાર, કહીએ મન્વતરાદિ આ વાર ૩૧
- માર્કંડેય કે' મુણ્ય પ્રાણી, કેર કયા કે'તા પે'શુ પાણુ,
માત દિવસમા આ સર્વ, યારો કયા સમાપ્તિનુ પર્વ ૩૨
- સૌથી પે'લા પ્રાણીદેવ, અવ્યક્ત જન્મા ઉપન્યા એવ;
તેના મુખ મધ્યથી જાણુ, ચાર વેદ થયા નિરવાણુ. ૩૩

૨૩ વ્રતસ્નાત—વ્રત કરીને તેની સમાપ્તિનું જેણે આનંદરેણુ એવા

૩૦ સૃષ્ટિકાળ—જન્મતણી ઉત્પત્તિનો સમય

- પછે અષ્ટાદશ પુરાણ, થયાં જાણ તુ દિગ્ગ સુજાણ,
માકુંડેયમા કહ્યું છે આણ, પેલાં માકુંડેય ઉપજાવ્યું. ૩૪
- એ તો વાત છે વિવાદવાળી, માટે તેને લીધી સભાળી,
થયા પુરાણ પ્રગટ જ્યારે, તેને વિસ્તારી મુનિએ ત્યારે. ૩૫
- કર્યા વેદના પણ વિભાગ, વ્યાસ મુનિ હતા મહાભાગ;
કર્તુ સુર આસુરે સર્વ, પણ વિધિમુખતું મોહું પૂર્વ. ૩૬
- એવું એવું કર્યું સર્વત્ર, પણ નવ પસર્યા ચારે અત્ર,
ધર્મ જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય, નવ પસર્યું એશ્વર્ય મહાભાગ્ય. ૩૭
- એ સિદ્ધ થાય ન માત્રમા વિના, થાયે ઉપચાર હીના કે દીના;
એવું જોયું પ્રજ્ઞાએ જ્યારે, માનસપુત્ર ઉપજાવ્યા ત્યારે. ૩૮
- થયા સખ કષિ ઉત્પન્ન, તેણે નિગમ ચાર મૂલ્યા મહાભગ;
ખીજા માનસપુત્ર થયા તેહ, તેમણે પુરાણ લીધા મેહ ૩૯
- એમ નિસ્તાર કરવા જાણ, પ્રજ્ઞાદેવે કર્યું પ્રમાણ;
ભૃગુએ સ્થવરને ભણાવ્યું, સ્થવરે પ્રાણલોને ગણાવ્યું. ૪૦
- સર્વ પ્રાણલોએ અવિધાર, કહ્યો દક્ષને લક્ષી સાર;
દક્ષે કહ્યો મુને સુણ્ય શિષ્ય, કહું તેનો બેઠ હું વશાવીશ. ૪૧
- કલિગલતુ હતા જેહ, તેણે પુરાણ કહું એહ;
સાંભળ્યું પૂરેપૂરું તુ પ્રગણ, સશય ટળતી થઇશ સુજાણ. ૪૨
- દક્ષ પાસેથી સાંભળ્યું મેય, પૂરેપૂરું કહું છું હું તેય;
વિશ્વ ઉત્પન્ન કરતા વિધિ, અજન્મા અને સાતે નિધિ; ૪૩
- નિર્નિકારી પ્રજ્ઞાદેવ, ચરાચરનું સ્થાનક એવ,

૩૬ વિધિમુખતુ—પ્રજ્ઞાના મુખતુ આદ્ય વેદનું મતનગ કે એ
બહુ થયું ખર પણ તે સૌમા વેદ શ્રેષ્ઠ છે કેમકે તેમા સૌનો અતર્જાન છે
૩૭ ચારે—ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય અને એશ્વર્ય ૪૩ માને નિધિ—
સાતે સમુદ્રનું અધિપત્ય.

જગદ્ગતિ યોગીનો વિશ્રામ, મહાપરમપદ વિધિ નામ.	૪૪
જગ ઉત્પત્તિ સ્થિતિ ને લય, તેનું કારણ ને ઉદય;	
જેના અગમાં મરે રહ્યું, જેણે પુરાણ પૂરે કહ્યું.	૪૫
તેવા આદિ પ્રાણને હુય, નમસ્કાર કરે શિષ્ય શુચ;	
તદપિ કરી વિનય પ્રણામ, ભૂતવર્ગને વર્ણવું આમ.	૪૬
હિરણ્યગર્ભ આદિકારણ, મતિમાન જગદધારણ;	
તે દેવ કરે મને સા'ય, તવ કાર્ય મોટું હુથી થાય.	૪૭
નેત્રાદિ ગમ્ય જે પાંચ પ્રમાણ, પદ્મ સૃષ્ટિ સમુત્તે જાણ;	
જેહુ નરનાં અધિષ્ઠાન, નિત્ય રૂપ મહાભગવાન.	૪૮
દર્શો અનિત્ય તોય સ્વરૂપ, તેવાં જાણુ હું પ્રજ્ઞાભૂપ;	
મહદ્દારબધી જગતી સુધી, જૂત વર્ગમા જેની છુદ્ધિ.	૪૯
તેના પિકારે વસતા જેહુ, કહું વર્ણન કરી હું તેહ;	
તે તુ સાભળ્ય એકે ચિત્તે, મન વાળીશ નહિ તુ પિતે.	૫૦
જેહુ જગનનુ મુખ્ય કારણ, અવ્યક્ત રૂપ છે ઉદ્ધારણ;	
જેને મહામુનિ કહે નિત્ય, સદસત સ્વરૂપ ખચીત.	૫૧
મૂર્ધન પ્રકૃતિ કહે જેને, અચળ માને યુનિચો તેને;	
અદાર અગર ને અમાપ, રહ્યા સ્વાશ્રયે જે આપ.	૫૨
શુદ્ધ સ્પર્શ રસ રૂપ મધ્ય, તેના નહિ જેને સળધ;	
મનાય અનાદિ ને અનત, જગત મૂળ રૂપે મહંત.	૫૩
ત્રિગુણ ઉત્પત્તિકેહું સ્થાન, તેનું નારાકારણ એ માન;	
અવિષ્ણેય પ્રાચીન અવ્યક્ત, જાણે રૂપ તે મોટા ભક્ત.	૫૪

૪૬ હિરણ્યગર્ભ—મહા ૪૯ મહદ્દારબધી—મહત્ત્વના આરબધી તે
૫૧ પીની ઉત્પત્તિ સુધી

૫૨ અગર—છર્જ ન થાય એવા સ્વાશ્રયે—પોતાનાજ સ્વરૂપનો આ-
શ્રય કરીને. ૫૪ અવિષ્ણેય—જાણવામા ન આવે એવો.

- એવા પ્રજાનું જેહ સ્વરૂપ, હવું પૂર્વ તેમાં વદૂપ; ૫૫
- જગતનારા પછી નિરવાણુ, તેમાં જગ રહ્યું સુખાણુ ૫૫
- તેને ઇચ્છા થઇ એક વાર, સૃષ્ટિ નિપજાવવા નિરધાર; ૫૬
- તેનું રૂપ કહું સુણ્ય સુન, તને લાગશે મહાઅદ્ભુત. ૫૬
- જે ક્ષેત્રજ્ઞાધિષ્ઠાન કહેવાય, ત્રિગુણુ સમ જેમાં લે'વાય; ૫૭
- એવા અવ્યક્તે સૃષ્ટિ પ્રમાણુ, રચવા માંડી ખુનિ સુખાણુ. ૫૭
- ત્યારે ત્રિગુણુએદાથકી, મધ્યાન મહત્ત્વની સુણી વકી; ૫૮
- એટલે મહત્ત્વ થયું સહુ પે'લું, વીંટયું અવ્યક્તે તેને વે'લું. ૫૮
- જેમ બીઆ પાછળ છોતર, દરેં વીંટાયે ફળ પડે; ૫૯
- તે પેરે સુણ્ય તું શિખ્ય, કહું મહત્ત્વનું ભવિખ્ય. ૫૯
- અવ્યક્તમાંહે વીંટાય તે રહ્યું, તેથી ત્રિગુણુજેતુ તે થયું; ૬૦
- સાત્વિક રાજસ તામસ જાણુ, અવ્યક્ત વીંટાયે થયું નિરવાણુ. ૬૦
- ત્રણ પ્રકાર એવા થયા, મહત્ત્વથી અહંકાર કહ્યા; ૬૧
- તેના પાણુ થયા ત્રણ પ્રકાર, સાત્વિક રાજસ તામસ સાર. ૬૧
- અવ્યક્તે વીંટાયું મહત્ત્વ જેતુ, અહંકારનું માનવું તેતુ; ૬૨
- મહત્ત્વથી તેહ છવાયો, ત્રણ પ્રકારનો તે ગવાયો. ૬૨
- તેમાથી તામસ જેતું નામ, તેહ વિકારી થયો મહાનામ; ૬૩
- તેવડે થયું જેહ ઉત્પન્ન, સૂક્ષ્મરૂપ શબ્દાત્મક ધન્ય. ૬૩
- શબ્દ તન્માત્રાએ જાણુ, શબ્દગુણાણુ આકાશ માન; ૬૪
- શબ્દતન્માત્રાવાણુ આકાશ, તેને તામસઅહંકારનો આભાસ. ૬૪
- થઇ રહ્યો તે પૂરે પૂરો, રજા રહ્યો નહિ તે અધૂરો; ૬૫
- હવે આકાશથી ઉત્પન્ન, થયો સ્પર્શવિષય પાવન. ૬૫

૫૭ ક્ષેત્રજ્ઞાધિષ્ઠાન—ક્ષેત્રજ્ઞ (આત્મા)ના સ્થાનરૂપ. ૫૮ સુણી વકી—અર્થાત્ ઉત્પન્ન થયા ૬૩ વિકારો—બિન્ન બિન્ન કાર્ય રૂપે પરિણામ પામેલો

- તે માંહીથી બલિષ્ઠ વાય, નિપજિત્યો એવું મુનિ ગાય;
સ્પર્શ ગુણુ યથો તેમાંથી, એવું નિપજિત્યું એમાંથી. ૬૬
- વાયુચક્રી યયું ઉત્પન્ન, તેહ મુણ્ડય તું મન પ્રસન્ન;
રૂપ તન્માત્રા અને તેજ, એહ ઉપન્યાં સમ્યક્ દેજ. ૬૭
- એના ગુણુ તો રૂપ કહેવાય, ત્રેણું રૂપે ને લે'વાય;
સ્પર્શ તન્માત્રાનું વાયુ, હરે રૂપ તન્માત્રાનું આયુ. ૬૮
- તેને આચ્છાદી રહે છે સદા, એવું મુનિ કહે મહામુદા;
તેહ નિકાર પાત્રે જ્યારે, રસ તન્માત્રા થાય ત્યારે. ૬૯
- તે મધ્યથી નિપજે જળ, રસગુણુ તેનો વિભજ;
રસતન્માત્રાને આચ્છાદે, રૂપતન્માત્રા મહામાદે ૭૦
- પછે ધાય વારિનો વિકાર, તદા અંધ તન્માત્રે થાય સાર;
તેહ પૃથ્વીને ઉપજવે, તેહતણો ગધ ગણુ કા'વે. ૭૧
- હવાં તન્માત્રાનું કહ્યું સ્વરૂપ, તેહ સાંભળ્ય યદ્ય તદૂપ;
ને તે જૂતમાં જાણ્ય તુ આજ, થાયે સૂક્ષ્મ વિધયનું કાજ. ૭૨
- તે તો તન્માત્રા કહેવાય, એવુ કહી ગયા મુનિ રાય;
તન્માત્રાનું રૂપ રૂપાણું, કહ્યું કુઃખતાણું પરજળુ ૭૩
- વાચાથી સામાન્ય એ કહેવાય, કોયો વિરોધત્વ ન લે'વાય;
એવું અત્રોક્તિક રૂપ એનું, વર્ણન થાયે ન પૂરે જેનુ. ૭૪
- નાદે એને કૃ'વાય નહિ શાંત, મઠ ભયાનક તેમ દાંત;
આ ને કહ્યું તન્માત્રા સ્વરૂપ, તે છે તામસ અહંકાર રૂપ. ૭૫
- તામસ અહંકારે તું જાણુ, નિપજેલી જૂત તન્માત્રા પ્રમાણુ;
તેની ઉપજ નિપજ જાણી, હવાં દેહ સાત્વિકકેરી દાખી. ૭૬

૭૫ શાંત ધન—મુલ્લાત્મક સદૃશ શાંત, ધોર (ભયાનક) તથા મૂઠ એવી ત્રણ પ્રકારની છે પણ તન્માત્રાઓ અન્યકન હોવાથી તેને તે વિશેષણ લાગુ પડતા નથી.

- સાત્વિક અહંકારના જે સર્ગ, સાત્વિક ગુણમયી જેહ વર્ગ;
 તેહ ઉપજે કેવે ભાઈ, જુઓ તેહ સત્વગુણની સગાઈ. ૭૭
 પછે લેઈ તે અહંકાર, તેજુ એકે કાળે નિપજે સાર;
 પાંચ જ્ઞાનદ્રિષ્ટો અવિધાર, પાંચ કર્મે દ્રિષ્ટો પાર. ૭૮
 જોવો હોય તાર આ વારં, જો તુ રજોગુણાત્મક અહંકાર;
 એ તો ઉપજે ઐનાયકી, એવી વેદ પુરાણે છે વકી. ૭૯
 વળી એના જે દશ દેવતા, તે તો સાત્વિક ગુણ સેવતા;
 જેહ ઈંદ્રી છે અગિયારમી, તેના દેવ કહું છું નમી. ૮૦
 તેહ વિકારીકે કે'વાય, કરવી તેવા દેવતાશ્રી સેવાય;
 કરણુ ત્યાં અશ્વ રસના, એમ ખૂટે નાસા વના. ૮૧
 એહ સર્વે ગણના પચ, છે શબ્દાદિ ગ્રાહ્યના સચ;
 તેમા કરવાને મતિયુક્ત, માની ગયા છે મોટા મુક્ત. ૮૨
 પાદ ગુદા ઉપરથ ને હાથ, વાણી આદિ કર્મેદ્રિય સાથ;
 એની ગણના પચની થાય, હવા તેના કર્મ કહું સુખ્ય ભાય ૮૩
 થાયે પાદવડે તો ગમન, કરે મનોત્સર્ગ ગુદાએ જન્ય;
 લેવાયે છે ઉપરથે આનંદ, કરે પૂજાયે બાળમુકદ. ૮૪
 વાંઘે વાંઘ્યની ઘટના થાય, એ કર્મ પચેના કહેવાય;
 હવા શબ્દમાત્રાણુ જોહ, પેમે સ્પર્શ માત્રાવાળામા તેહ ૮૫
 એમ આપ્રસાથી સમીરે, ભાયે પુરાણુ કહે ધીરે,
 હવા કહું તે વાયુના ગુણ, ગણ્યા દય પુરાણે તુ મુખ્ય ૮૬
 નામ રાજ સ્પર્શ છે તેના, હવા બીજા રૂપ કહું વળી એનાં,
 મળે રૂપમાં શબ્દ સ્પર્શ જ્યારે, થાયે ત્રણુ તે રૂપે ત્યારે. ૮૭

૮૩ ઉપરથ—જનનેદ્રિય ૮૫ શબ્દમાત્રાણુ — શબ્દતત્ત્વા માત્રાણુ

આપ્રસા સ્પર્શમાત્રા સમાર્થ—સ્પર્શ તત્ત્વા માત્રાણુ વાયુમા

- મળે વન્હિમાં શબ્દ અને સ્પર્શ, મળી રૂપ કરે ત્રિગુણ દર્શ; ૮૮
 રસવાળા જળમાં જાણુ, શબ્દ સ્પર્શ રૂપ મળે નિરવાણુ. ૮૯
 તે મળે વારિમાં જ્યારે, રસસહિત ચાર ગુણુ ધારે,
 શબ્દ સ્પર્શ રૂપ ને રસ, મંજી ગદ્ય થાયે રસબસ. ૯૦
 પછી તે પૃથ્વીને આચ્છાદી લેછે, તેણિ જગતી ગુણાળી રે'છે,
 ને સ્થૂળ પૃથ્વી જૂતે દેખાય, તે પચ ગુણુવાળી લેખાય. ૯૧
 વરયા પૃથ્વીમાં ગુણુ જેટ, કહુ શબ્દાદિ રૂપ તેહ;
 એ મળી ગયાથી જાણુ, મહી મૂઢ જાત ધોર મમાણુ. ૯૨
 એવી કે'વાય જગતી જનમા, રૂપ વિશેષ ધારી રહી તનમા,
 કહ્યા ગુણુ અને ને સાર, (તે) એકમેકે વસે અવિધાર ૯૩
 એકમેકમાં રહી તેહ, અન્યોઅન્યે ધારી રહે એહ;
 વળી તે ધરે પૃથ્વીનુ સર્વ, પ્રકાશિતા ને મૌકુ પર્વ. ૯૪
 તેમા અપ્રકાશિતા જાણુ, ધનવેષ્ટિત સર્વ મમાણુ,
 રહે ગુણુ એ સર્વે ધારી, તેની ગતિ કહુ નિસ્તારી. ૯૫
 તેઓ વદ્રીધકી થાય જડણુ, નિપગિનનુ ધારે શરણુ,
 આવે કાણુમાં કરવા ધારે, તેઓ રૂપ નિશેષ ઉચ્ચારે. ૯૬

૯૦ આચ્છાદી લેછે—દાકછે ૯૧ મહી ૪૦—પાઠળ ને શબ્દાદિ તનમા (તેઓ) રહીછે તે અવિશેષ એટલે સામાન્ય હોવાથી શાત, ધોર અને મૂઢ એના ગુણુના બાર તેમા સ્પષ્ટ દેખાતા નથી એમ કહુ છે, પણ પૃથ્વી આદિક જૂત એ તમાત્રાઓનુ વિશેષરૂપ હોવાથી તેમા તે બાવો વિગપણે જણાય છે

૯૩ વળી ૪૦—વળી તે શબ્દાદિ ગુણો ને પૃથ્વીમા રહ્યા છે તેઓ પ્રકાશાત્મક, અપ્રકાશાત્મક, ધન અને વેષ્ટિત, એવા પૃથ્વીના ગુણોને પણ ધારા કરે છે

૯૫ આવે ૪૦—જો તેમને કાણુમા કરવા ધારે તો તેઓ કાણુમાં આવે-જોતા છે અર્થાત્ દૈવ્યમય છે

- ને ગુણ પૂર્ણ ભૂત મનાય, તે તો પશ્ચાત આવી સમાય;
 એ તો મળી જાયે ભૂદેવ, કહું આગળ સાંભળ એવ. ૯૬
 એ સર્વે હતા જ્યારે જૂદા, વિવિધ બલિષ્ઠ ને મનમુદા;
 નવ થયલા એકત્ર તેહ, ત્યાં સુધી અસમર્થ રહે. ૯૭
 કશું કરી ન શક્યા જાણ, સૃષ્ટિ સર્જ્યાકેરું મમાણ;
 કિંતુ પછે થયા એકમેક, ધાર્યો આશ્રયકેરો વિવેક. ૯૮
 સર્વ રૂપ ટળી અદ્ભુત, તે તો યદ્ય ગયા એકીભૂત;
 થયા સર્વ રીતે એકાકાર, પછે અવ્યક્ત અનુકંપાએ સાર. ૯૯
 ક્યો તે મધ્યે નિવાસ, પછે થયું તે સર્વ પ્રકાર;
 તેહ બાબુ સાંભળ્યે તુ ય, મહત્ત્વથી નિપન્થુ શુચ. ૧૦૦
 એ સર્વેથી એક હવું, અહ ઉપનિયું અવનવું;
 તેતું મમાણ પૃથ્વી સુધી, એવ કથી ગયા મહાસુધી. ૧૦૧
 પછે સુણ્ય તુ કૌશુકી યુનિ, તુ છે પાવન ને મહાગુણી;
 માટે કયા કહું વિસ્તારી, તું સાંભળજે અધિકારી. ૧૦૨
 પછે તે વધવા માંડ્યો અંડ, થયો જળ બુદ્ધિદા રીત પ્રચંડ;
 એમ ક્રમે ક્રમે તે વાધ્યો, જોણે જોગ તે જાળવી સાધ્યો. ૧૦૩
 ને થયો હતો અહ ઉત્પન્ન, તે કરતો હતો જળે રાયન;
 એહ અંડની માતા કોણ, તેહ તને કહુંછું જોણ. ૧૦૪
 તેની માતા માયા જાણ, (તેમાં) વાધ્યુ ક્ષેત્રજાકેરું મમાણ;
 થયો તેહ પ્રથમ સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન, પછે વધવા લાગ્યો અનુદિન. ૧૦૫
 પડ્યું તેતું પુરૂષ એવું નામ, જેહ ભક્તજનનો વિશ્રામ;
 તેની માયાને પ્રકૃતિ વદે, પુરૂષ પ્રકૃતિ ભરાયાં મદે. ૧૦૬

૯૬ પૂર્વ ભૂત—પેહેલાંના ભૂતમાં. પશ્ચાત—પછીના ભૂતમાં. ૯૯
 અનુકંપા—દયા નિવાસ ક્યો—(પુરૂષે). ૧૦૧ મહાસુધી—મોટા ઉત્તમ
 બુદ્ધિવાળા.

ભૂતમાત્રનો આદિ તેહ, કર્ષા હરતા નિઃસ દેહ;
 તેણે વ્યાખ્યા સચરાચરલોક, ટાળ્યા જેણે સુર અસુરના શોક. ૧૦૭
 અંડ પછી યથા ઉત્પન્ન, મેરૂ નગ મહાપાવન;
 વેદનાદિ પર્વત સર્વ, ઉપજ્યા તેના પછી ગતગર્વ. ૧૦૮
 તે અંડમધ્યકેરૂ જે જળ, સાગરનાંમે થયું મહાજળ;
 હવાં તે અંડચાંહે શુ શુ હતું, તેહ તુને કરી જતાવું છતુ. ૧૦૯
 હતા મુર અસુર ને નર, દ્વીપ પર્વત ચદ્ર સાગર;
 સર્પાદિકની જ્યોતિ હતી, સર્વ જન હતા મહામતિ. ૧૧૦
 આખુ વિશ્વ હતુ તે માંદ્ય, રક્ષા પ્રરૂપ પ્રકૃતિ જ્યાંય;
 વારિ વાયુ ને અગ્નિ જાણ, વિયતાદિ ભૂતો સુખાણ ૧૧૧
 તેણે કરી છવાયલુ અહ, જેની માહે હતા નવ ખંડ;
 દશગુણિત અંડના કરતા, મહી મોટી મુનિજન ધરતા. ૧૧૨
 રહી તેની પાછળ તે વીંટાઈ, માની તેની સાથે તે સાચી સગાઈ;
 તેથી દશગુણિત વારિ જેહ, તેણે વીંટી પૃથ્વી નિઃસ દેહ. ૧૧૩
 તેથી દશગુણિત વાયુ જાણ, તેણે વીંટ્યુ જળને હે સુખાણ;
 એમ અનુક્રમથી હે મુનિ, ભૂત વીંટાઈ વળિયા ગુણી. ૧૧૪
 રાહુતુ દશદશગણુ છે પ્રમાણુ, એવુ વદી ગયા વ્યાસ જાણુ;
 એ સર્પની પાછળ જેહ, છે અહંકાર વીંટાયલો તેહ. ૧૧૫
 મહત્ત્વ તેની પૂઠે મોટું, એમાં રચ નથી કાંઈ ખોટું;
 એમાં એકમેકને હાંકી રક્ષાં, તે મે સર્વે તુજને કક્ષાં. ૧૧૬
 હવાં મહત્ત્વ છવાયું શેણે, કહી સંભળાવુ તે હુ વેણે;
 અવ્યક્તથી વીંટાયુ મહત્ત્વ, તેનુ સમજવુ મરે સત્વ ૧૧૭
 મે જે ગણાવિયાં મુનિદેવ, તે સપ્ત સખ્યાએ સાધી શેવ;
 એ સાત પ્રકૃતિએ છવાયુ, અંડ વ્યાસ કહે વીંટાયુ; ૧૧૮

૧૦૮ વેદનાદિ—વેદન નામે. ૧૧૧ વિયતાદિ—આકાશ વગેરે.

૧૧૮ સપ્ત સખ્યા—પચાત, રાહંકાર, મહત્ત્વ.

- હવાં વધી પ્રકૃતિ જ્યારે, થઈ આઠની સળ્યા ત્યારે;
તેહ વીંટાઈ રહ્યાં માંહોમાંહી, એકમેકના બળને સાહી. ૧૧૯
- કહી પ્રકૃતિ મેં જોહ, તે છે નિત્ય ને નિઃસ દેહ;
તેમાં રહેલો તે પરબ્રહ્મ, જેને લેખે ન ધર્મ કે કર્મ. ૧૨૦
- હવાં કરે પુનરાવૃત્તિ એની, સાર માત્ર કથાં કહું તેની;
તે તું સાંભળ્યો એકે ચિત્તે, કથા કહું હું સમગ્ર દીને ૧૨૧
- જ્યમ કોઈ નર રૂપે નિર્વાણુ, પેઠો વારિમધ્યે તજવા માણુ;
કે તરવા પેઠો હોય તેહ, નિકળે બાહેર જ્યારે એહ ૧૨૨
- (ત્યારે)જળમાં કુંડાળાં થાય ઉત્પન્ન, તેના કર્તા જાણુવે. તેહ જન;
એહ રીતે નર તે બ્રહ્મ, વારિવ્યાપ્ત પ્રકૃતિ માનો પર્મ ૧૨૩
- અવ્યક્ત માયાને ક્ષેત્ર પ્રમાણુ, ક્ષેત્રજ બ્રહ્મ સહો મુજાણુ;
આ મેં કહ્યું તને જે બાળ, લક્ષણુ તે ક્ષેત્ર ક્ષેત્રજ વિશાળ. ૧૨૪
- એને જાણીને કરજે વિચાર, તો તું પામીશ ભવનો પાર;
વળી દેહ તને દર્શાવે. જોઈ થઈ જાયે સુવંલ સિદ્ધાંત. ૧૨૫
- જ્યમ થાયે મેઘતણુ તે સંચોગ, તેથી લાધે વિદ્યુત્કેરો જોગ;
તેની પેઠે અમનિતી રીતે, પૂર્વ પ્રાકૃત સર્ગશુ મીતે. ૧૨૬
- થઈ સૃષ્ટિ સુત ઉત્પન્ન, તેમા વશ્યો ક્ષેત્રજજ પાવન;
ઇતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણુ, બ્રહ્મોત્પત્તિ કહી સહુ જાણુ. ૧૨૭
- થયો પ અચત્વારિશો અધ્યાય, રીઝે પુરાણીજન મહાકાય;
ધારે ધ્યાન માને અપમાને, કાર્યનો પૂર્ણતાને પિછાને. ૧૨૮
- જાણુ થાય છે આપણે સઃર, કિંતુ મરં તોયન મુખ ઉચ્ચાર;
પ્રાકૃતકેરે પથજય જોહ, અણુવુ શુભી સમાને એહ. ૧૨૯

સંસ્કૃત શીષ્યા હોઇશુ એ કાચુ, તો છાનાછપના પ્રાકૃત વાંચું;
એવા થતા હશે વિચાર, કે નહિ તે જાણે જગદાધાર. ૧૩૦

વલણ.

જગદાધાર એ સર્વ જાણે, હું શે, કદ અનુમાન રે;
વિષ્ણુ મેમાનુંદ નામ મિથ્યા, ભણું ભવોભવ ભગવાન રે. ૧૩૧

કંડુ ૧૦૧ મું.

રાગ મેવાડો.

કૌલકુકિ પૃષ્ઠે હો, મુનિ માર્કંડેયને,	
મેમે કર નોંધી હો, નમે સુખદયને.	૧
અહો મહામુનિ હો, તમે વચારથ ભાષી;	
અંકની ઉત્પત્તિ હો જાકી કાંઈ ન રાખી.	૨
તેવો જ્ઞાન જન્મ હો, કહ્યો મહાત્મા પૂરો:	
કથાભાગ નથો હો, કાંઈ રાખ્યો અધૂરો.	૩
હવાં પૂછુ જે જે હો, તે સદહ છેદા;	
મનસા પૂરી મારી હો, છેદ ભેદ સહુ ભેદા.	૪
ભૃગુકુળમાંહી હો, ઉપજ્યા તમે મુનિ;	
વિષ્ણુ વખણાયા હો, કીર્તિ દશદિશ મુગ્ધી.	૫
કહો મુનિ મોહા હો, પ્રગ્લબ અતે સહુનો;	
સંહાર યજ્ઞ જાણે હો, પર્યુ પાળી જહુનો.	૬
એ સહુ નારા પૂડે હો, ભૌતિક મૃષ્ટિ હુતી;	
અથવા કહો ના'તી હો, પૂછુ કરી હું તુતિ.	૭
જ્યારે કાંઈ ના'તું હો, તે મમથે મું હનું;	

જે કાંઈ હોય હો, તે તે કરે મુનિ છતુ.	૮
એહ મુણવા મારી હો, ઇચ્છા અતિ થઇ દેવા;	
શી થાય મારાથી હો, કરું આપની સેવા.	૯
માડડેય કેંછે હો, સાંભળ્ય મુનિ મોટા;	
સંશય તારા ભાંજી હો, સદેહ કર સહુ ખોટા.	૧૦
જ્યારે સૃષ્ટિ સર્વે હો, પ્રકૃતિમાં લય પામે;	
ત્યારે માકૃતમલય હો, સુધી જન કે' નામે	૧૧
વ્યક્ત જે જે વસ્તુ હો, તેને લીન કરી સ્વયમાં;	
પિકાર માત્ર ખેંચી હો, લેતાં સર્વ પ્રલયમાં.	૧૨
પછે પ્રકૃતિ પ્રરૂપ હો, થાય એક ધર્મધારી;	
એકગેકને બળે હો, રહે ચેવા સિદ્ધ સારી.	૧૩
તે સમયે બે ગુણ હો, સમાનપણે રે'તા;	
તમોગુણ ને સત્ત હો, એવુ મુનિજન કે'તા.	૧૪
ન્યૂનાધિકકેરો હો, ત્યાગભાગ સર્વે કર્યો;	
એકમેકનુ મિશ્રણ હો, આશ્રય એકગેકે ધર્યો.	૧૫
દષ્ટાંત દહ તેનું હો, સિદ્ધાંત સમજી તુ જાય;	
રજ્જોગુણ માહી મળતો હો, કેરી રીત કે'વાયે.	૧૬
જ્યમ તિલ્લમાં રનેહ હો, મળી રહે છે ભાઈ;	
જ્યમ દુગ્ધમાં આજ્ય હો, ફેરી ગુમ સગાઈ.	૧૭
તે રીતે તમોગુણ હો, તથા સત્વગુણ માંહી;	
રજ્જોગુણ મળી રે'તો હો, દરો નર તે ક્યાંહી.	૧૮
હવાં કાળ ગણી દાણુ હો, તે બન્નેનણા જે જે;	
સુણજે એકે ચિત્તે હો, સત્ય કહુછું એ તે.	૧૯
પ્રજ્ઞાની નિપજ્યકી હો, આરભીને જૂદે!!;	

તેમનું જે પરાધર્મ છવતર હો, ટકી રહે છે દેવા.	૨૦
ઐટલા કાળ માંહે હો, વિઠ્ઠલદિન એક થાયે;	
ન્યારે વિધિના લય હો, થાયે તેહ કહું આંદે.	૨૧
પૂર્વે કલો નેટલો હો, તેટલો કાળ સહુ લેખો;	
રામની રાત્રિ તેટલી હો, મુનિ મનથી પેખો;	૨૨
હવાં ઉત્પતિ વિધિની હો, કહુ તુ ને આ વારી;	
સૃષ્ટિ આદિ પુરૂષ હો, તેને મન ને ધારી.	૨૩
જેને કાળ કોઇ દિન હો, કચુ કરી નવ રાકે;	
જેના આગળ કોઇ હો, પત્રક એક નવ ટકે	૨૪
જે છે વિશ્વનો હેતુ હો, યોગી મ્થાને નવ આવે;	
ન્યાં મન મતિ ન પહોચે હો, અગમ્ય એવો ને કા'વે.	૨૫
જે છે સર્વથી જૂદો હો, જેની ક્રિયા કાણુમા;	
મળે રસ્તે જાતો હો, મળે ન ગિર આણુમા.	૨૬
એવો જગતપતિ કોઇ હો, અગમ્ય અરિનારી દિસે;	
તે યોગ ધારીને હો, માયાનરમાં હોસે.	૨૭
પેશી તે ઉભયમા હો, ફોળ કરી રૂ પૂરો;	
દહ્યાંત રહી તેનું હો, સિદ્ધાંત મમજે ચરો.	૨૮
જ્યમ તન્વંગી તરૂણીમાં હો, મદ વા માધવવાયુ;	
પેશી જાય પૂરો હો, અહે ચગડોળ આયુ.	૨૯

૨૦ જે પરાધર્મ—જે પરાધર્મ વર્ષ ૨૧ વિઠ્ઠલદિન—પરમેશ્વરનો દિવસ.
 ૨૨ રામની—ધર્મવરની. ૨૬ મળે ઇન્—જે રસ્તે જાતો મળે એવો
 મુવમ છતા ગિરના ડુગરમા કે આણુ પદાડમા ગોધતાં પશુ ન મળે એવો
 દુર્લભ છે.

૨૭ યોગ ધારીને—યોગ કળાળી. માયાનરમાં—પ્રકૃતિ અને પુરુષમા.
 ૨૮ તન્વંગી—નાણુક અગવાળી. માધવવાયુ—વમંતન્નતુનો પવન.

પમાડે ફોલ એવો હો ચાગ મૂર્તિધર હરિ,	
મકૃતિ પ્રરૂપને હો, ભમાડે રમાડે ફરી	૩૦
ન્યા પ્રધાન ફોલ પામ્યુ હો, કે પ્રમસજ્ઞા થાયે,	
દૃષ તેજ માનો હો, જેને વેદ ચાર ગાયે	૩૧
વિધિ સજ્ઞા ધાની હો, અહકોશે ઉપજે હરિ,	
મે તુને કહ્યુ પૂર્વે ઠો, સર્વ વિસ્તારીને કરી	૩૨
તેજ પૂર્વે ફોલક હો, મકૃતિપતિ થાય ન્યારે,	
ફોલ પામે ત્યાર હો, સત્યવ્રત તુ ધારે	૩૩
સ કોચ વિકાશે હો મધાનગાહી તેહ વશ્યા,	
જડતહેતુ નિર્ગુણ હો, કસણી લેઈ અમે કર્યો	૩૪
તોય આ મકારે હો, ઉત્પન્ન થઇ જાને,	
રજ્જુગુણ ભોગવી હો, નિધિ થાય પ્રખ્યાતે	૫
પ્રભભાવને આશરી હો, સૃષ્ટિ રચવા માડે,	
થઇ મનુષ્ય પૂરો ઠો, ધર્મધ્યાન નવ છાડે	૩૬
મળપતિ થઈ જાતે ઠો મળ ઉપજાવે ફરી,	
તે કાવ સહુ સાધ્યે ઠો, વૃષ્ટ તન થાય સુરી	૩૭
સત્વગુણ તમા વધ્યો હો, પછે થાય તે વિધ્યુ,	
પરિપાનન કરે નિધિનુ ઠો, ધર્મ ધ્યાને ધરી નિભ્યુ	૩૮
પછે તમોગુણ વાધ્યે હો, તે રૂદ્ર થાયે જાતે,	
તે ત્રિબુવન સહસ્તા હો, થાય જડત્વ પ્રખ્યાતે	૩૯
સૃષ્ટિ સર્વ સહરી ઠો, થાય નશુ ગુણવાળો,	
નિગુણુ ઉપ ધારી ઠો શયન કર સુખ જા	૪૦

૩૧ મહામરા — નહા એડુ નામ ૩૮ કસણી — મોગી ૩૮ નિધિ ।

—એને એવો

તારે કાને દૃષ્ટાંત હો, ઝોગી કહું છું આજે;	
સમજ સિદ્ધ મારા હો, સિદ્ધાંત દાંત તુ આજે.	૪૧
નેમ કો ક્ષેત્રરો હો, સુગમી થઈને જાયે;	
વાવનારો તે થાયે હો, વળી પાળક તેના કુંવાયે	૪૨
વાવેલું ને ક્ષેત્રે હો, ધાન્ય પરિપક્વ થાયે;	
યાપ કાપનારો પોતે હો, વેલો ઊડી જાયે.	૪૩
તેમ નિર્ગુણ નર હો, વિધિ નિષ્કુલ રૂદ્ર થાયે;	
સંજ્ઞા કોપી પામે હો, જગત્કરો ને રાજે	૪૪
હિરણ્યગર્ભ થઈને હો, સર્જે સૃષ્ટિ સઘળી,	
રૂદ્ર રૂપ લેઈને હો, સહારી કરે નબળી.	૪૫
રમાપતિ રૂપે હો, ઉદાસી રહી પાળે,	
એ સ્વયંભૂકરો હો, ને ત્રણ અવસ્થા ભાળે.	૪૬
તેના ટળે સર્વે હો, પાપ સતાપ પૂરા;	
કેરા ટળે ભવના હો, ન અરથ રહે અધૂરા.	૪૭
રમાપતિકરો હો, રત્નગુણ ને ભાઈ,	
બ્રહ્મારૂપે તે તો હો, થાયે આ જનમાહી.	૪૮
તમોગુણે રૂદ્રજ હો, થાયે સૃષ્ટિ યાતા,	
સત્વગુણે વિષ્ણુ હો, થાયે ભજે કુ ખ જાતાં.	૪૯
કોઈ નિદેવ છે હો, ત્રિગુણ છે એ બ્રાતા;	
તેવા એકમેક હો, સાથી થઈને જાતા.	૫૦
સ્વેચ્છાએ ચાલે હો, ત્રેણે એક રૂપ જાણે;	
એકમેકાશ્રયે હો, રેતા તેડે પરમાણી	૫૧
અધરાણ તેમના હો, વિયોગ નથા હે યોગી;	
ન થાય અધરાણ હો, ત્રણથી કોઈ વિયોગી.	૫૨

એ રીતે જડા પૂરે હો, હોતો દેવદેવ વિધિ;	
અતુર્મુખ તેનાં હો, મહાગુણકેરો નિધિ.	૫૩
જડતોત્પત્તિ કાવેં હો, લાગી રહ્યો તે જાણો;	
અનાદિદેવ એ તો હો, શિષ્ય મારા પરમાણો.	૫૪
એવા આદિ દેવની હો, સેવા કરવી ભાવે;	
હિરણ્યગર્ભ લજતાં હો, પુનર્જન્મે નવઆવે.	૫૫
પૃથ્વી રૂપી પદ્મના હો, નાળમાં રહ્યા પ્રજ્ઞા;	
એ મયમ ઉપન્યા હો, સૃષ્ટિકેરો મુખશર્મા.	૫૬
બ્રહ્મ ગણતરી રીતે હો, તેનું આયુષ્ય ભાખું;	
શતપર્વ પ્રજ્ઞાનાં હો, જીવે તે હું દાખું.	૫૭
હવાં વિધિ વર્ષકેરો હો, દિવસ એક હું કહું છું;	
એકે ચિત્તે સાલખ્ય હો, કહું છું એવું લહું છું.	૫૮
પચદશ નિમેષની હો, કાષ્ઠા એક કે'વાયે,	
ત્રીશ કાષ્ઠાકેરો હો, કળા એક તો થાયે.	૫૯
ત્રીશ કળાકેરું હો, મુદ્દર્ત એક મનાયે;	
ત્રીશ મુદ્દર્તકેરો હો, નરદિવાસત્રિ થાયે.	૬૦
ત્રીશ દિનશત્રિનાં હો, પળવાડિયાં એ ભાઈ;	
વા તે કાળને નહિનો હો, કહે માનવ ગાઈ.	૬૧
એવા ધૃઢ માસનું હો, અયન એક તો થાયે;	
અયન તેવાં દય છે હો, કહું સુણ્ય તું આંચે.	૬૨
દક્ષિણાયન ઉત્તરાયન હો, એ દય અયન મળી;	
એક વર્ષ થાયે હો, તેની રીત સર્વ કળી.	૬૩

૫૬ નાળ—ડાંડનું પોલાણ સુખશર્મા—સુખ અને શાંતિ આપના-
રા. ૫૯ નિમેષ—આખ મીંચકારો ૬૦ નરદિવાસત્રિ—મનુષ્યની દિવસ
અને રાત.

- નર વર્ષ એકનો હો, દિવ્ય રાત્રિદિન લેખે;
દક્ષિણાયન તો ક્ષપા હો, ઉત્તરાયન દિવસ રૂખે. ૬૪
- એવા દ્વાદશ સહસ્ર હો, સુરસંવત્સરવડે;
કૃતયુગાદિ ચાર યુગની હો, ચોકડી માપ એક ઘડે. ૬૫
- હવાં વિભાગ તેડના હો, સાંભળ્યું કહુ થાય કેવા;
ચાર સહસ્ર સંવત્સરના હો, કૃતયુગ થાય એવા. ૬૬
- ચાર સેકાંકેરી હો, સંધિ તેની ફેંવાયે;
તેટકી સપ્તધાકેરી હો, સંધ્યાંશ તો થાયે. ૬૭
- દિવ્ય ત્રિ સહસ્ર વર્ષે હો, ત્રેનાયુગ થાયે;
ત્રિ રાત વર્ષની સંધ્યા હો, સંધ્યાંશ તેવો ફેંવાયે ૬૮
- દ્વય સહસ્ર સંવત્સરના હો, દ્વાપરયુગ તો ભાખ્યા;
એ સૈકાંની સંધ્યા હો, તેવો સંધ્યાંશ હાખ્યા. ૬૯
- દિવ્ય સહસ્ર વર્ષના હો, કલ્પિયુગ તો થાયે;
છે રાત વર્ષની સંધ્યા હો, તેવો સંધ્યાંશ ફેંવાયે. ૭૦
- એવાં દિવ્ય દ્વાદશસહસ્ર(વર્ષ)ની હો, પડિતોએ સંજા કહી;
યુગ નામે તે તો દો, અવનિ સ્વર્ગ વિષે રહી. ૭૧
- સહસ્રગણા એને હો, કરીએ ન્યારે ભૂદેવા;
એક દિન પ્રાપ્તાનો હો, થાયે તેની કરીએ (કેવી) સેવા. ૭૨
- અહો યુનિ,સાંભળ્યું હો, તે પ્રજ્ઞાના એક દિને;
થાય અતુર્દશ મનુ હો, મરે દિન જોછ બી'ન. ૭૩
- એક સહસ્ર ચોકડીથી હો, ચોદ વિભાગ કરવા;
તેનું આવે ને કૃળ હો, તે કાળ મનુ નૃપ ધરવા. ૭૪
- એટલે ચોદમે ભાગે હો, નેહ ચોકડી આવે;
તે કાળનો ધાણી તે મનુ હો, ભરી બુધિમાં કા'ને. ૭૫

જ્યારે મનુ થાયે હો, ત્યારે મુર સહુ નિપજે;	
સપ્ત ઋષિ વાસવ હો, મનુ મનુમુત ઉપજે.	૭૬
નાના મોઠા રાજા હો, તેની સાથે પ્રગટે છે;	
થાય મનુનો લય હો, ત્યારે તે સહુ ઘટે છે	૭૭
એક મનુ એકસપ્તતિ હો, એકડી અને તે ઉપર;	
ઘણાંક વર્ષ ભોગવે હો, કે'વાય તેહ મન્યંતર.	૭૮
હવા તેની સખ્યા હો, માનુષ્યવર્ષધકી ગણી;	
કહું તને સર્વે હો, યા તુ જાણકેરો મણિ.	૭૯
ત્રીશ કોટિ અડસઘ લક્ષ હો, વીશ સહસ્ર ઇકોતેર ઉપર;	
નેહ રહ્યા સ વત્સર હો, મેળવ તેહ તુ મુનિવર.	૮૦
જોટલી સખ્યા મુખી હો, એક મનુ રાજા રહે;	
કાળ જાય ગણિયો હો, મનુ જાય મુનિ કહે	૮૧
હવા દિવ્યવર્ષની હો, સખ્યા કહું તુ સાબાજ;	
ચિત્ત રાખ્ય એકે હો, સખ્યાખળ છે મહાખળ	૮૨
અષ્ટલક્ષ દ્વિપ ચારાસહસ્ર હો, તેમાં મેળવ્ય જીન,	
ને ને કહ્યા પૂર્વે હો, ભવિષ્યમા ને ભીન્ધ્યા.	૮૩
તે સહુ મેળવતા હો, દિવ્યસ વત્સર થાયે,	
તે એક મન્ય તર હો, પુરાણે પૂર કે'વાયે.	૮૪
ને કાળ પૂર્વે જાખ્યા હો, ચતુર્દશગુણિત તે થાયે;	
તેની સંખ્યા ને હોયે હો, તે વિધિદિન કે'વાયે.	૮૫

૭૮ એકસપ્તતિ—ઈકોતેર અર્થાત ૭૧૩ એકડી અથવા ૮૫૭૧૪૨૬ દેવના વર્ષ એને ૩૬૦ વડે ગુણવાથી મનુષ્યના વર્ષ આવશે.

૮૧ એટલી સખ્યા—અર્થાત જ્યાં મળીને ૩૦૮૫૭૧૪૨૮૬ વર્ષ એક મનુ ભોગવે છે ૮૪ દિવ્યસ વત્સર—(૭૮ મી કડીની દીકામાં લખેલા વર્ષની સખ્યા જોવી)

એ કાળની અતે હો, યાય વિધિકેરી કપા;	
પ્રલય થયા તેમાં હો, હરિની બને અવકૃપા.	૮૬
તે પ્રલયનુ બાળે હો, મૃધીબન નામ આપું;	
નૈમિત્તિક પ્રલય હો, દુઃખ જેણે ઉપજાવ્યું.	૮૭
એ પ્રલય ચાતા હો, બૂલોંક નાશ'થાએ;	
ભુવલોંક તેવો હો, સ્વર્ગલોક જાયે અંજી.	૮૮
નાશ પામી જાયે હો, ત્રણ લોક એ રીતે;	
મહલોંક રે'છે હો, બ્રહ્માકેરી તો પ્રીતે.	૮૯
વળી તે ઉપરના હો, રહે લોક સર્વે સહી;	
કિતુ મહલોંકવાસી હો, સ્વસ્થાનમાં રહે નહિ	૯૦
તપ્ત તાપ લાગ્યે હો, જનલોકે જઈ વસતા;	
દુઃખ.દિન જાગ્યે હો, ઉરે નવ ઉલ્લસતા	૯૧
ત્રિલોકકેરું હો, સ્વરૂપ સાગરસમ થાયે;	
ત્યારે વિધિ ઉંઘે હો, રાત્રિ તેની કે'વાયે.	૯૨
જેલ્યો મોઠો દિવસ હો, બ્રહ્માકેરો ગણી ગયા;	
તેટલી મોટી રાત્રિ હો, ચતુર્દન સુધ રહ્યા.	૯૩
એક રાત્રિ અતે હો, વળી સૃષ્ટિ રચાયે;	
એક વર્ષ વિશ્વિનું હો, જેમાં સર્વે પચાયે.	૯૪
એવાં શત વર્ષ હો, બ્રહ્મા જીવે ભાઈ;	
કહ્યું પર આયુષ્ય તેને હો, સાંભળ્યું યુનિરાઈ.	૯૫
એ પરઆયુષ્યાર્ધ હો, પરાઈ નામ કે'વાયે;	
દિવસતમ સાંભળ્યું હો, સમ્યક્ષણે કયા એ.	૯૬
એક વિધિ એક પરાઈ હો, અધુના નિવૃત્તિ પામ્યું;	
તેક પરાઈતે હો, મહાકલકૃત જામ્યું.	૯૭

પાદ્મનાભ મહાકંપ હો, થઇ ગયો મુનિરાઇ,	
અધુના વિધિકેરું હો, દ્વિતીય પરાધ આલે ભાઇ.	૯૮
તે મધ્યેના આ પેલો હો, કંપ વારાહ કે'વાયે;	
સખ્યા કહી સર્વે હો, સુખી હાવાં તુ યાયે	૯૯
વિધિસતસપત્સર સુંધી હો, પુરાણુ માકૃત રે'શે;	
પુરાણીજનકેરા હો, ઉદર હેડા રે'શે. ' '	૧૦૦
શ્રોતા થાશે સુખી હો, વક્તાની વૃદ્ધિ થાશે;	
મેમાનદ ભવોભવ હો, પુરાણુ માકૃત ગાશે.	૧૦૧
ઇતિ માર્ક ડેયપુરાણુ હો, વિધિઆયુષ્ય ભાખ્યુ,	
૫૮અત્નારિશે અધ્યાય હો, દારિદ્ય કૂપે નાખ્યુ.	૧૦૨

વલણુ.

કૂપે નાખ્યું દારિદ્ય માર, મુણો પુરાણીદવ રે,	
પર આણી મેમાનદ કરશે, સમ્યક્ મને તમ સેવ રે.	૧૦૩

કંકણું ૧૦૨ મું.

રાગ ધનાશ્રી

કૌબટકી કહે મુણો ભગવાન છ, કહો આદિકર્તા મહામતિમાન છ,	
મળપતિના પતિ બ્રહ્મદેવે છ, મળ ઉપજાવી દેવે બેવે છ.	૧

ઢાળ

કેવે બેવે મળ સરજી તે, કહો મુનિ વિસ્તારી;	
સમ્યક્ વાણી સુખકારી અતિ, લાગે મને રસાળી	૨
માર્કડેય કે' સાભળ મુનિજન, ભાવ ધરીને આજ,	
જન કર્તા હર્તા શ્રીહરિએ, ક્યમ કરી કીવુ કાજ.	૩

- નિત્ય૩૫ નારાયણ કા'વે, સ્થાવર જંગમ કરતા;
 વિશ્વસ્વ૩૫ શ્રીહરિ પોતે, વિશ્વ૩૫ને ધરતા. ૪
- તેહ વર્ણુવી મુનિવર ભાષુ, સાંભળ્યે એકે ચિતે;
 પાદકલ્પના અંત વિષે મણુ, જાગ્રત યાતા પ્રીતે. ૫
- મગ્ધકાળમાં સૂતા'તા જે, કમળજૂં ભગવાન;
 જાગી ઊઠી નેવા લાગ્યા, અતુર્દિશે ગુણવાન. ૬
- સત્વગુણાધિપ્ય સહિતે, શૂન્ય શૂન્ય લક્ષ્યું સહુ જડત;
 સ્તુતિ કરવા લાગ્યા શ્રીહરિની, જડત ઉત્પત્તિ વ્યક્ત. ૭
- જડતોત્પત્તિ કારણ રૂપે, વિકાર રહિતે દેવ;
 એવા પ્રજા સ્વ૩૫ હરિની, વિધિએ સાધી સેવ. ૮
- વળી ઉદ્દેશ કરી તેને નિધિ, ઘડી તનમન અશોક;
 નાશાયણ નામનો અર્થ લલો મન, વહી મુખથી એક સ્લોક. ૯

સ્લોક.

- વારિ અર્થ વદે નાશ, તે વારિ નર સતતિ;
 સુવે તેમાં સદા પોતે, નારાયણ મહામતિ. ૧૦

રાગ આસતો.

- એ રીતે નારાયણકેરા, નામતણું છે જાણુ;
 નારાયણ કે'વાચે તેથી, વિશ્વમહિ નિરવાણુ. ૧૧

૬ કમળજૂ—કમળમાં ઉત્પન્ન થયેલા—અલ્પ. ૭ સત્વ મૃ—સત્વગુણના આધિક્ય સહિત એવા અલ્પાએ પાદકલ્પના અંતમાં જગતને શૂન્ય બોધું.

૧૦ સ્લોક—અનુશુષ. વારિ-મૃ—નાશનો અર્થ વારિ (પાણી) છે. તે વારિ એ નરની ઉત્પત્તિનું સ્થાન છે. તે નાશમાં જે સયન કરે છે તે મહામતિ નારાયણ કહેવાય છે.

- પછે બ્રહ્મા જાગૃત હવા, તેણે કરી જોયુ અનુમાન;
જગતી જાણી જળમા ફળી, સ્તબ્ધ થયા મહાન ૧૨
- તેને બાહેર કાઢવા કારણ, વિધિએ ક્યો વિચાર,
પૂર્વે કલ્પનાદિકાળમાહે જ્યમ, મત્સ્ય દૂર્મ ધર્મા અવતાર. ૧૩
- એ રીતે આ સમયે પહોં ધર્યું વારાહ સ્વરૂપ,
નિગમ મખ રૂપી બ્રહ્માએ, ધર્યું વેદમખવારહ રૂપ. ૧૪
- એવું સ્વરૂપ લેઇને જાતે, પેઠા જળની માંય,
સર્વ વિશ્વ ઉપજ્યું જેમાથી, વળી જેણે ગ્રહી વિશ્વની આંધ. ૧૫
- સર્વેશ્વર સર્વગતિવાળા, જેનું જનલોકમાં વખાણુ;
સિદ્ધ પ્રરૂપો ચિતવન કરી કરતા, જગકર્તા વદી વાણુ. ૧૬
- એવા વિધિએ વારાહ રૂપે, ગ્રહી પૃથ્વી પાતાળે પેઠી;
આણી જગ ઉપર તેને મૂકી, દાત ઉપરથી હેડી. ૧૭
- જળ ઉપર તે જણાવા લાગી, જળસમૂહે નૌકા જેવી;
સર્વ વિશ્વને તારવા લાગી, કે'વાય હોડી જેવી કેવી. ૧૮
- વિસ્તાર ધણે જગતીનો તેણે, ફળી ગઇ નહિ જાણુ,
પછે તેને સમાન કરીને, વિધિ યોગ્યા મુખ વાણુ. ૧૯
- હવા આના પર અદ્રિ થાએ, કે થયા પર્વત મોઢ;
વિશ્વભરની ગતિ વિલોકી, થાયે ન કો દિગ્મૂઢ ૨૦
- સર્વતકાગ્નિએ કરી પે'લા, સૃષ્ટિ બાળી રાખ;
'તે સમે પર્વત નાશ પામ્યા'તા, જેની શાસ્ત્રપુરાણે સાખ. ૨૧
- એડાર્ણુસ્વરૂપ ત્રિલોકી યાતા, કંટલા જળે ફૂંચ્યા જાણુ;

૧૩ કલ્પનાદિકાળમાહે—કલ્પના અસદિ કાળમા ૧૪ નિગમ મખ-
રૂપી—વેદ અને યજ્ઞ રૂપી વેદમખવારહ—વેદ અને યજ્ઞ રૂપી વારાહ ૨૧
સર્વતકાગ્નિ—પ્રલયકાળનો અગ્નિ

તે પર્વત પ્રજ્ઞાએ કાઢ્યા, જળ આધુ પાણુ કરી પ્રમાણુ	૨૨
જળ આધુ પાણુ જપ થાતુ, તવ અદ્રિ દીકા દૃષ્ટ,	
ને જ્યા હતા તેને ત્યા કીધા, સ્થિર વિધિએ સ્પષ્ટ	૨૩
પછે સપ્ત દ્વીપ સુશોભિત કીધા, કડી પૃથ્વીના વિભાગ,	
ચેલ્લાની પેઠે જન નીપજવ્યા, જ્ઞાનવાન પ્રજ્ઞા મહાભાગ	૨૪
જ્યા સૃષ્ટિ ક'પાદિકાણે હતી, તેવી સૃષ્ટિ પ્રજ્ઞાએ ધારી,	
કે એની મેળે તે આવીને ઊભા, ચિતવન કરતા વારી	૨૫
મણિ તનોમય જડ હતી, મકટ થઇ એકે પળમા,	
આશ્ચર્ય હાવા લાગે ન કોને, પ્રજ્ઞાકેરા બળમા	૨૬
વળી તે નિધિના પાસ અવિદ્યા, પાચ મગટ થઈ પૂર,	
તમ મોહ મહામોહ તામિસ ને વળી, અધનામ મહાશર	૨૭
પ્રજ્ઞા વેદાધ્યયન કરેછે, ત્યા થઇ સૃષ્ટિ એ પેર,	
પાચ મકારે મગટ થઇ રહી, ઊભી પ્રજ્ઞાધેર	૨૮
બહિર અતર અજ્ઞાને આજ્ઞાદિ, ત સૃષ્ટિ નગાત્મકરૂપ,	
વિકૃત સર્ગમા નગાત્મક કીધી, પેહેના સૃષ્ટિ પ્રજ્ઞાજ્ઞ	૨૯
એવુ છે માટે સહુ જાણે, વિકૃત સર્ગનો માય,	
એ સૃષ્ટિનુ મુખ્યપાણુ છે, કારણુ બાણુ કયાય	૩૦
એ સૃષ્ટિ રચતા બ્રહ્માને, થયો નહિ સતોષ,	
તવ અન્ય સૃષ્ટિ રચવાનુ ધાર્યું, ધ્યાન ધરાધરકોરા	૩૧

૨૨ એકાર્ણવરૂપ—એક સમુદ્ર સરખી ૨૫ વારી—વાર અથાત્ વિચારતામાજ

૨૭ તે અવિદ્યાના પાચ પ્રકાર કહેછે મોહ ઈન્દ્રિય, મોહ, મદા મોહ તામિસ અને અધનામિસ ૨૯ નગાત્મક—પર્વતમય વિકૃત સર્ગ—પ્રકૃતિ વિષય પામ્યાથી થયેલી સૃષ્ટિ ૩૧ ધરાધરમણ—પર્વતરૂપ સદિ

તદા ત્યા વળી ઉત્પન્ન થાતી, સદ્વિતિર્થેન્દ્ર નામ;	
તે સદ્વિમા નીપજિયા જે, તેનું અક્રમ ગમન કામ	૩૨
જેઘને વિધિ મુખ જોધ્યા, આ તો તિર્થેન્દ્રસદ્વિ;	
મન મન ન થયુ પ્રહાનું, કે રચ્યુ નવ દષ્ટિ.	૩૩
એ સદ્વિમાં નીપજિયા તે, હવા કહી સહુ દાખું,	
જ્ઞાન વિનાના તમોગુણી સહુ. ઉન્માર્ગી થયા બાખું.	૩૪
અજ્ઞાન માટે વિજ્ઞાન માને, મહાઅહંકારે ભરિયા,	
માનરહિત અપમાન ન જાણે, એવા પશ્વાદિ પ્રભુએ કરિયાં.	૩૫
એ અષ્ટાવિ રાતિવિધિનાં જાણે, અતરમાં મુખ દુ ખ;	
કિંતુ એકમેકનો સખધ ન જાણે, ન આણે જ્ઞાનનાં રૂખ.	૩૬
એવું જોઈ પ્રજ્ઞાના મનમા, યથો નહિ સંતોષ,	
તદા વળી ધ્યાન ધારણધારી, ઉપજાવે તૃતીયકોશ.	૩૭
તે ત્રીજા, સર્જને કહે સુધી, ઉર્ધ્વસ્ત્રોત વદી નામ,	
સાત્ત્વિક સૃષ્ટિ થઈ તે જાણે, જે મુખ મીતિનું કામ.	૩૮
અતર બાહીર આવર્ણવિહિન, ઉર્ધ્વ પ્રવાહે જે ઉપજિયા;	
સુરવર સઘજા તેને કંઈ, જેહ ત્રીજી વાર નીપજિયા.	૩૯
પ્રજ્ઞા જોઈ પ્રસન્ન થયા અતિ, તેને દિવ્યસૃષ્ટિ કહી જાત,	
મીતિ પરપ્રજ્ઞની થઈ તે પર, મુખ શાંતિ વિખ્યાત	૪૦
ત્યાર પૂરે જ્ઞાનપથકેર, સાધન સાધે જેહ;	
એવી સૃષ્ટિ ઉપજવા કારણ, ધ્યાને દમી અતિ દેહ.	૪૧
ખરૂં ધ્યાન પ્રજ્ઞાલોકેર, ધારણા ધારે શુદ્ધ,	

૩૨ તિર્થેન્દ્ર—પશુપક્ષી મચ્છર વગેરે અક્રમ ગમન—નિયમ વગરનું

ગમન ૩૬ અષ્ટાવિ રાતિવિધિના—અષ્ટાવીસ પ્રકારના ૩૮ ઉર્ધ્વસ્ત્રોત
—જે આ પ્રવાહ ૩૫ સૃષ્ટિ.

તે સાધને અર્વાશ્વોત નીપત્તિયા, પ્રકૃતિ પૂર્ણ રૂઢ.	૪૨
અધોમારગેવડે મૃષ્ટિ, પ્રગટ થઈ પ્રમાણ;	
તેણે અર્વાશ્વોત કહેવાયુ, નામ તેનું નિર્વાણ.	૪૩
તે મૃષ્ટિના જાતુ માંહે, પ્રકાશ ભાગ પરિપૂર;	
તમોગુણ રત્નેગુણ તેવા, તે તો કળકારી યવા સુર.	૪૪
એ ઉભય ગુણો મૃત્તિ ભાળી, કરે વાર વાર કર્મ,	
અંતર બાહિર પ્રકાશિત પૂરા, જાણે વિજ્ઞાનસાધન પર્મ.	૪૫
એવા મનુષ્યો થયા તે મૃષ્ટિ, વળી જ્ઞાન ઇચ્છા કીધ;	
પાંચમી મૃષ્ટિ રચના કારણ, ધ્યાનમાં દષ્ટિ લાધ.	૪૬
એ પંચમી અનુગ્રહદષ્ટિ, થઈ રહી નિરવાણ;	
તે વિપર્યય સિદ્ધિ શાંતિ તુષ્ટિ, જાણે જાણ સુજાણ.	૪૭
તે મૃષ્ટિમાં જોઈ નીપત્તિયા, તે જાણજુનાર્થ વર્તમાન,	
જૂતઅંશનું આધિક્ય તેમાં, માટે જૂતમૃષ્ટિ છઠા મહાન.	૪૮
તે સર્વ બલિદાનગ્રાહી બનિયા, આસક્ત વિભાગે જાણ;	
જ્ઞાનવાન આત્માશીલ ગ્રા, જૂતાદિક મહાપ્રાણ.	૪૯
અહો મુનિસત્તમ એહ પ્રકારે, એ કહ્યા તુને પદ્મસર્ગ;	
મહત્તત્વનો જે સર્ગ થયો તે, જ્ઞાનકરો વર્ગ.	૫૦

૪૦ અર્વાશ્વોત—નીચા પ્રવાહ ૩૫ સૂટિ. પ્રકૃતિ ઈ—પૂર્ણ પ્રકૃતિ-
વડે રૂઢાયેલા અર્વાશ્વ પ્રકૃતિથી ઉત્પન્ન થયેલો. ૪૪ ગર—(રત્નેગુણ અને
તમોગુણનું વિરોધનું).

૪૭ અનુગ્રહદષ્ટિ—કૃપાપાત્ર પુરોગામી મૃષ્ટિ. વિપર્યય—કાર્યનું
ઉપદાપણ. ૪૮ આધિક્ય—વધાવેપણ. ૪૯ વિભાગે—મનુષ્યોએ ભાગ
પાડીને આપેલા બલિદાનમાં.

૫૦ મહાપ્રાણ—જોટા બળવાળા ગર્ભ—સદિ. એ રીતે ઉપર કહેવા
પ્રાકૃત, વૈકૃત, ત્રેમાર સર્ગનું ફરીને સંક્ષેપમાં કથન કરે છે. મહત્તત્વનો
ઇ—૨૫૯ છે

ળીન્ને સર્ગ તન્માત્રાકેરો, તે જૂતસર્ગ કે'વાય;	
ત્રીન્ને વૈકારિક નામે, ઇદ્રિભર્ગ વદાય.	૫૨
બુદ્ધિ રહિત તે પ્રકૃતિકેરો, સર્ગ મુનિજન ગાય;	
ચોથા સર્ગને મુખ્ય માનિયો, જે પર્વતનો કે'વાય.	૫૨
તિર્યકચોનિધી નીપજિયો તે, પંચમ તિર્યકસ્થાત વદાય;	
હવાં કહું આગળ અવિધારી, સાંભળે દિવસચ.	૫૩
છોટો ઉર્ધ્વસ્થાત કહેવાયે, દિવ્યસૃષ્ટિના શિષ્ય;	
સપ્તમો અર્ધસ્થાત સર્ગ છે, જ્યાં જૂત વર્તમાન ભવિધ્ય.	૫૪
તે માનવની સૃષ્ટિકેરો, સર્ગ ભણીછે ભર્ગ;	
જ્યાં જ્ઞાન માન ને ધ્યાન ધરાયે, જાયે વર્ગ જ્યાં અપવર્ગ.	૫૫
આષ્ટમો અનુચ્છે સર્ગ તે, સાત્વિક તામસ જ્ઞાણ;	
આ પચ્ચસર્ગ વૈકૃત કે'વાયે, પૂર્વના ત્રિપ્રાકૃત પ્રમાણ.	૫૬
પ્રાકૃત વૈકૃત તથા નવમો, કૌમારસર્ગ કે'વાય;	
એ રીતે મેં કૌશ્ઠકી ભાષ્યા, નવ સર્ગ નામ મનાય.	૫૭
એ નવ સર્ગ પ્રજાપતિકેરા, વિશ્વ વિષે વિખ્યાત;	
હવાં તે માહે વળી મુખ્ય કયા તે, કહું માડીને વાત.	૫૮
સૃષ્ટિ કરતા શ્રીહરિકેરા, પ્રાકૃત વૈકૃત સર્ગ,	
મૂળ હેતુ તે જગતતણા છે, ભાષી ગયા એણું ભર્ગ.	૫૯
હવાં અત્ય શ્રવણ કરવા તું, શુ ઇચ્છે છે જ્ઞાણ;	
પૂછી જો તુ પૂર આણી, પ્રીતિને સભાળ.	૬૦

૫૫ ભર્ગ—મહાદેવ જાયે ઇન્—જ્યા (જે સર્ગમા) વર્ગ (જુદી જુદી સૃષ્ટિને) અને અપવર્ગ (સર્વ) જાય—નાશ પામે અર્થાત મુક્તિ ગણે ૫૬ પ્રાકૃત—પ્રકૃતિથી થયેલા.

૬૦ પૂછી ઇન્—તુ પૂર પ્રીતિને આણીને પૂછી જો. અથવા પુરઆણી (પુરાણી)ને પૂછીને.

પુરાણી જનતાણી કૃપાએ, પૂરો થાશે અથ;
અવકૃપા કરતાં સહુ જાણે, જાણું પડશે જમને પંથ. ૬૧
તે ભયથી કે મોટપણેથી, કૃપા કરે પુરાણી દેવ;
ત્યારે દિગ્જન કરજોડી, સાધે સમ્યક્ સેવ. ૬૨

વસણ.

સમ્યક્ સેવા દિગ્જન સાધે, જોઈ કૃપાણુ જુદવ રે;
નિમ્ન મેમાનદ આતુર્પિંશી, લજે પાર્વતીમહાદેવ રે. ૬૩

કંકણું ૧૦૩ મું.

રાગ નટની રશી.

કોઠુકી કહે સુણો જુદવ રે, સદ્ધિ સક્ષેપ કહો ને એવ રે;
તે તમે રૂકું મુનિ કીધું રે, મુને જ્ઞાનનુ દાન દીધું રે. ૧
અહો માર્કંડેય મહામુનિ રે, દેવાદિકઉત્પત્તિ કહો ગુણી રે;
જેહ સક્ષેપે કહી સાર રે, તેના કરી કહો વિસ્તાર રે. ૨
માર્કંડેય મુનિ કહે સુણ્ય તુમ રે, કહી મલળાણુ સર્વ હ્રુથ રે;
પ્રાછાણુ ! આરભી જ્યાથી દેવ રે, સ્થાવર પર્વત અતુર્થ એવ રે. ૩
જેહ પ્રજા મનાઈ પૂર રે, તેના કર્મ હું લાખુ શૂર રે,
સ્વયને સારે માટે પૂર્વ કર્મે રે, વાસનાથી વાસિત ખર્મે રે. ૪
ધારે મનમાં એવુ ધ્યાન રે, હું છું પુણ્યવાન મહાન રે;
કોઈ ધારે હું પાપી પૂરો રે, કોઈ જાણે હું નથી અધૂરો રે. ૫

૬૧ અવકૃપા છ—પણુ જો તે (પુરાણી) અવકૃપા કરશે તો તેમને જમને થય જાણુ પડશે !

૩ અતુર્થ—એથી અર્થાત્ જરામુજ, અડમ, રોજ્જ અને ઉદ્ધનિજ્જ રૂપ ચાર પ્રકારની પ્રજા અથવા દેવ, પિતૃ, અશુર અને મનુષ્ય, એ ચાર પ્રકારની સદિ

તે મધ્યથી બોલ્યા આમ રે, રક્ષાકેરૂં કરોએ અંગે કામ રે,	
તેહ રાક્ષસ નાગે કે'વાયા રે, જેણે બચાવી પ્રાણાની કાયા રે	૨૯
બોલ્યા ભક્ષણ કરીએછીએ જેહ રે, યક્ષ નાગે કે'વાયા તેહ રે,	
જેઠ એવુ પ્રહ્લાદેવ રે, અમસત્ર થયા તતખેવ રે	૩૦
અરૂચિ પ્રાણાની મોટી રે, તેણે ખરી ગધ તેમની ચોટી રે,	
વળી શિરપરના જે કશ રે, તેહ ખરતા ન રહ્યા દેશ રે	૩૧
તેહ કરી શક્યા નવ ઉપર રે, જેહ રહ્યા અધવચ અધર રે,	
તેમાથી સરી પડ્યા જેહ રે, સર્પ નાગે કે'વાયા તેહ રે	૩૨
પુન ! આરોહણ કરી નવ શક્યા રે, અહિ નાગે તેહ લટક્યા રે,	
જેઠ સર્પને થયો ક્રોધ રે, તેણે ક્રોધના કચે તેને બોધ રે	૩૩
તેથી ક્રોધમય થયા સહુ નાગ રે, કપિલપણા ભયકર મહાભાગ રે,	
આભિષેક થયા સર્વ રે, જેહ પ્રાણહરણના પર્વ રે	૩૪
એ થઇ રહ્યા પૂઠે જાણ રે, ધ્યાન વાણીનુ ધર્મ પ્રમાણ રે,	
તેહ વિધિના ધ્યાન માને રે, નીપજ્યા બહી ગધર્વ મહાને રે.	૩૫
વાણી સુણતાં નીપજ્યા જેહ રે, જેણે અધર્મ કે'વાયા તેહ રે,	
દેવ અષ્ટયોનિના એહ પ્રકાર રે, જેના થયો પ્રહ્લાથી અવતાર રે.	૩૬
તેમને સરજ્યા પછી નિરવાણ રે, પશુ પક્ષી સૂઝ્યા પ્રમાણ રે,	
વદનચક્રી દાદીવાજો અજ રે, હૃદયો અલ્પ ખીજ થઇ સજ રે	૩૭
પૃથ્વીકી પ્રાણી ગાયો રે, ઉપજાવી પ્રાણ મકન્યાયે રે,	
એ પાસાટાં ન એ પગ રે, તેથી વાજ ઉપજાવ્યા ધોળા જગ રે	૩૮

૩૨ સર્પની નિરૂપિત કરેછે તેમાથી ૪૦—અર્થાત્ સરી પડ્યા માગે
 સર્પ ૩૧ અષ્ટયોનિ—આઠ પ્રકારના દેવ, પિતૃ, આસુર, મનુષ્ય, યક્ષ, ગધ
 વ અગ્રે નાગ ૩૮ ધોળા જગ ૪૦—મગલા જેવા ધોળા વાજ (ગે.)
 ઉપજાવ્યા

- વળી તેમાંથી ઉપજવ્યુ શુંય રે, તેહ વર્ણવી દાણું હુંય રે;
હરતી ગર્દભ સારા હરિણુ રે, ઉઘ્ઘ ખચ્ચર અન્ય એ વિણુ રે. ૩૯
- એવી ઉપજવી ભતિ અનેક રે, કરી વિધિએ વર વિવેક રે;
તેના રોમથકી ઔપચા રે, મૂળ કંદવાળી યુધ્ધ બધી રે. ૪૦
- એ મકારે ઉપજવી સર્વ રે, કદવાદિ કાળે પાંખ્યા મન ધર્વ રે;
પછે યજ્ઞ પ્રજ્ઞપતિએ કોધો રે, જેનો મનોરથ સહુ સીધો રે. ૪૧
- હવાં બેદ પશુના કહુ તુને રે, જેટલું જ્ઞાન હોયે હુને રે;
સુરભિ અજ નર ઘોડો રે, ઘેટે ખચ્ચર ગધેડો જોડો રે ૪૨
- એ ગ્રામ્ય પશુ નિરવાણુ રે, એવું કહી ગયા મુળાણુ રે;
હાંવાં વન પશુ કહુ સાંભળ રે, દ્વય ખરીઆવાળા કે મહાબળ રે. ૪૩
- હસ્તી વાનર પક્ષી તમામ રે, વળી જળમા કરી રક્ષા વિશ્રામ રે;
ઉદરે વ્યાહનારાં જે માણી રે, લેજે સખતની સખ્યા જાણી રે. ૪૪
- પે'લાં પ્રજ્ઞાએ સ્વપ્નબધી રે, ગાયત્રીછંદ ગાયો મહામુખધી રે;
પછે ક્રગ્વેદ ત્રિવૃત્તમામ રે, રથ'તર અગ્નિષ્ટોમમખનામ રે. ૪૫
- દક્ષિણમુખે અનુષ્ટુપ્છંદ રે, વધા યજુર્વેદ આનંદકંદ રે;
સ્તોમ પંચદશ બૃહત્ સામ રે, ઉઘ્ઘે ઉપજવ્યા મહાનામ રે. ૪૬
- પછે પશ્ચિમ મુખે પામી આનંદ રે, ઉપજવિયો જગતિછંદ રે;

૪૨ જોડોઈ૦—જેને તમે જોડો (વજોડો) છે તે ગધેડો. અથવા જોડો(વિનોદાર્થ)ગધેડો.

૪૪ સમની સખ્યા—ગિરરી પશુઓ (કવિએ લખ્યા જણાતા નથી પણ મૂળ ત્રયમા છે), જે ખરીવાળા, હાથી, વાનર, પક્ષી, જળજલુ, અને પેટે ચાવનારા.

૪૫ ત્રિવૃત્ત મામ—ત્રિવૃત્ત નામે ગાનના મ ત્રો. રથ તર—એ નામના વેદના મત્રોનો મમુદાય અગ્નિષ્ટોમમખ—અગ્નિષ્ટોમ નામે વસના મ ત્રો.
૪૬ સ્તોમ—સ્તુતિમ ત્રોનો મમુદાય. ઉઘ્ઘ—સામવેદના મ ત્રો.

- એ વિધિની ખ્યાતિ અનેક રે, તેથી નિર્મુક્ત થઇ વ્યતિરેક રે;
 સર્વે પ્રલયજળમાં પૂગયાં રે, સારાં માઠાં સર્વે સુકાયા રે. ૬
- પુનઃ પ્રજ્ઞાની ઈચ્છા ઉપનો રે, તપ સૃષ્ટિ મનથી નીપતી રે;
 તે સૃષ્ટિ પેલા કરતા શુચ રે, કર્યું પ્રજ્ઞાએ તે કહું હુય રે. ૭
- સુર અસુર પિતૃને માટે રે, મંદુષ્ય ઉત્પન્ન કરવા સાટે રે;
 વિધિ પેઠા વારિમાય રે, આત્માનો યોગ કર્યો રહી ત્યાય રે. ૮
- જેણે કર્યો છે આત્માનો યોગ રે, જે ધારે છે સૃષ્ટિનો જોગ રે;
 તેવા પ્રજ્ઞાનો તમોભાગ રે, વૃદ્ધિ પામ્યો તેમાં અનુરાગ રે. ૯
- તદા જ્ઞાન ભાગવતી રે, ઉપન્યા અસુર તામસમતિ રે;
 એવું જોઈ પ્રજ્ઞાદેવ રે, તમોભાગદહ તજ્યો તતજેવ રે. ૧૦
- કર્યો વિધિએ તે દહ ત્યાગ રે, ત્યારે તે થઈ ગયો રાત્રિનો ભાગ રે;
 પછે સૃષ્ટિ કરવાનો હેતુ ધારી રે, અન્ય દહ ધર્યો વિચારી રે. ૧૧
- અન્ય દહ જોઈ આનંદ પામ્યા રે, તમોગુણના કળને સામ્યા રે;
 એટલે સત્વગુણની વૃદ્ધિ થાતી રે, બીજી વૃત્તિઓ નાશો જાતી રે. ૧૨
- તદા મુખમાહેથી દેવ રે, ત્યા નીપગિયા તતજેવ રે,
 પ્રજાપતિએ તે વાર રે, તે દહ ત્યાગ્યો નિરધાર રે. ૧૩
- તે દહ ત્યાગ્યાનો થયો દિવસ રે, સત્વગુણ વર્યો જેમા મરા રે;
 પછે કેવળ સત્વગુણ ફરે રે, બીજો દહ ધર્યો સવેરો રે. ૧૪
- પિતૃ હવા તે મધ્યેથી જાણુ રે, પિતૃતુલ્ય કર્દા પ્રમાણુ રે;
 થયાં પિતૃ ઉત્પન્ન જ્યારે રે, તે દહ ત્યાગ્યો વિધિએ ત્યારે રે. ૧૫
- તે દહ તજતા સધ્યા થાતી રે, રાત્રિ દિન મધ્ય જેહ મનાતી રે;
 ત્યાર પૂઠે પ્રજ્ઞાએ જાણુ રે, રજ્જેગુણ દહ ધર્યો પ્રમાણુ રે. ૧૬
- તે રજ્જે વિભાગી દેહથી ભાઈ રે, થઈ માનવકેરી નરાઈ રે;
 એમ માનવ ઉપન્યા મુનિ રે, જેમા દરે અગુણી ગુણી રે. ૧૭

સરજી માનવ વિધિએ દહ રે, ત્યાગ કર્યો યદ્ય નિ સદહ રે;	
તે દહ તજતા થયો પ્રભાત રે, કાપા અત દિવાપ્રકાશ જાત રે	૧૮
સાભળ દિવસતમ તુ સાર રે, ઝૂ રીતે દિવાસત્રિનો પ્રકાર રે;	
સંધ્યા પ્રભાતની એવી વાત રે, થયાં બ્રહ્માદહે તે પ્રખ્યાત રે.	૧૯
પ્રભાત સંધ્યા ને દિવસ જાણુ રે, છે સત્વમાત્રાત્મક પ્રમાણુ રે;	
રાત્રિ તમે રૂપ છેન્સાર રે, માટે ત્રિયામા કું નિરધાર રે.	૨૦
એવા કારણુ સર્વેતણુ રે, હવાં બળાબળ કહું ઘણાં રે;	
દિવસે દહનું વાધે બળ રે, રાત્રિએ અસુરકેરે કળ રે	૨૧
પ્રભાતે મનુષ્ય બલિષ્ઠ રે, સંધ્યાકાળે પિપ્પ વરિષ્ઠ રે,	
એમ પોતપોતાને કાળે રે, મહાબલિષ્ઠ સર્વ ભાળે રે	૨૨
મોટા અરિને તે સમે મારે રે, બગ ચોગાણુ ચિત્તે ધારે રે;	
એથો ઉન્નુખન્ધિતિ હોય રે, તદા નિર્બળ થાયે શોય રે	૨૩
બગ હોય તે બગી જાય રે, જયરાગી અરિગણુ યાય રે,	
પ્રકાશ પ્રભાવનો જેહ રે, રાત્રિદિવસકેરે દહ રે	૨૪
સંધ્યાકેરે કાળ પ્રમાણુ રે, એહ બ્રહ્માનો દહ જાણુ રે;	
ત્રણુ ગુણુમયી એ તત્ત્વ રે, ભવ તરે ભજ્યે એ મત્ત રે	૨૫
એવાર ઉપજતી વિધિ પામ્યા મુખ રે, રાત્રિપડી કલાગી તેને બુધ્ધ રે;	
વપાથી તનવ્યાકુળ અતિ રે, સ્વરૂપ પાલટયાની કરી મતિ રે	૨૬
ધર્મુ રજ તમે ગુણુવાળુ સારી રે, તેને વીંટીવળ્યો અધકાર વીર રે;	
શુભાથી શુભ થયા વિધિ રે, દહ કુરુપાની કથુ વિધિ રે.	૨૭
તેવે રમે સરજ્યા તેણે જત રે, દાઢીવાળા વિદ્વાજ અનંત રે,	
તે નીપજ્યા ખાઉ ખાઈ કરતા રે, ભક્ષણુ માટે બ્રહ્માને ધરતા રે.	૨૮

૨૦ ત્રિયામા—ત્રણુ પોહોરવાગી—રાત્રિ ૨૬ વક્ષ સક્ષસની ઉપતિ
૧૯૫૭ એ ઈ૦—૨૫૭૮ છે

સામવેદ સપ્તદશ સ્તોત્ર મે, અતિરાત્ર ઉપજાવિયો મહાવ્યોમ રે	૪૭
ઉત્તરમુખયકી નિર્વાણ રે, વિધિએ ઉપજાવ્યો અર્થવાણ રે,	
ઉપજાવ્યો આપ્તોર્થો મહાયજ્ઞ રે, અનુક્રુપ્ ઉપજાવ્યો ઘઈ મગ્ન રે	૪૮
પછે છેત્રો તે વૈરાજ રે, એવા એના ઉપજાવ્યા મહારાજ રે,	
કલ્પાદિકાળે જ્ઞાનદેવ રે, વિધુત્ પજ કર્યા તતજેવ રે	૪૯
મેઘ રોહિત ઇદ્રધનુષ્ય રે, કલ્યા સર ન્યા પેલા મનુષ્ય રે,	
પક્ષી પશુ સરજ્યા જાતે રે, ભૂત અધમોત્તમ વિખ્યાતે રે	૫૦
એ સહુ અ ગમાથી ઉપજિયા રે, કલ્યા જે રોતે તે નિપજિયા રે,	
મધ્યમ ચાર કર્યા ઉત્પન્ન રે, ઘઈ જ્ઞાનદેવે પ્રસન્ન રે	૫૧
સુર અસુર પિતૃ ને નર રે, પેલી ઉપજાવી જાણી વર રે,	
પછે સ્થાવર જ ગમ જાણ રે, ભૂત નીપજાવ્યા ભદ્રપણ જાણ રે	૫૨
પછે યજ્ઞપિશાચ ને ગધર્પ રે, ઉપજાનો અપ્સરા નારી સર્પ રે,	
નર કિન્નર રાક્ષસ પક્ષી રે, પશુ હરિણ સર્પ તન ભક્ષી રે	૫૩
કર્યા વિકારી કંટલા જ ત રે, નિપજાવ્યા નિર્ધિકારી મહત રે,	
જે જે સ્થિર ચર જાઇએ સહુ રે, તે તે વિધિઉપાજિત કહુ રે	૫૪
જે જે ઉપજ્યા પશુ માનવ રે, નરનારી દાનેશ્વરી દાનવ રે,	
તે કરતા પૂર્વની સષ્ટિએ કાર્ય રે તે પાળતા આવુના આર્થ અનાર્થ રે	૫૫
જે જે કામ હતા સર્વના જાણ રે, તેના તેહ નિર્મ્યા પ્રમાણ રે,	
હિ, સાહિસ ક ઇયાણ રે, કૂર કઠોર કે ધરમાણ રે	૫૬
અધર્મો કે સત્યવ્રતાળો રે, અસત્યવાદી કર્તા કર્મકાળો રે,	
જેવી વાસના કર્મે લાધી રે, તેવી જુક્તિ તેને તેને સાચી રે	૫૭

૪૭ અતિરાત્ર—જ્યોતિષ્ટોમ યજ્ઞનો એક વૈર્ષિક ભાગ મહા યોગ
—મોટા આકાશ જેવા (જહાજ) ૫૦ રોહિત—એ નામનો એક જાતનો
મૃગ ૫૪ સ્થિરચર—સ્થાનર જગમ વિધિઉપાજિત જહાજો ઉપજાવેલા
૫૬ હિ સાહિસ—હિ સા કરનારા ૭ હિ સા નહિ કરનારા

ન ગમે સારાને માકું રે, વદે ગાકુંઓ યઈ ક્યાં ગાકું રે;	
દિંદ્રિયવિપય જે જે જાણુ રે, વપુએ વિવિધપણું મમાણુ રે.	૫૮
એકમેકના સંબંધ જેહ રે, બલિષ્ઠ વિધિએ ઉપજાવ્યો તેહ રે;	
દેવ આદિકેસાં નામ રે, જૂત આદિકના વિશ્રામ રે.	૫૯
તે સર્વનાં જેવાં રૂપ રે, તેહ કહી ગયા પ્રહસાજૂપ રે;	
કૃત્ય સારાં માઠાં અંવિધાર રે, કહ્યાં સદિકમે નિરધાર રે.	૬૦
વિધિએ વેદશબ્દ સર્વત્ર રે, કરી ગયા ન લખિયુ પત્ર રે;	
જેહ યોગ્યા પ્રગા તે વેદ રે, એમાં માનવો નહિ કાંઈ ભેદ રે	૬૧
કહ્યાં ઋષિ મુનિનાં સહુ નામ રે, સદિ દેવનાં ભાખ્યા કામ રે;	
૧૧ી પ્રહરરાત્રિને અતે જેહ રે, અન્ય મગઠ થયુ સહુ તેહ રે.	૬૨
આખ્યાં તે સર્વનાં નામાદિક રે, પ્રજ્ઞાએ વેદમાં ઠીકાઠીક રે;	
જ્યમ જાતુ જાતુની રીત્યો જૂદી રે, જાણો ભેદ વહી ન મુદી રે.	૬૩
જ્યારે જાતુ પલ્લયાએ જાણુ રે, ત્યારે પૂર્વની રીતે મમાણુ રે;	
આવે વસંત વાપે કામ રે, ગ્રીષ્મ થાતા મગઠે ધામ રે	૬૪
એવાં જે ચિન્હ પૂર્વે હતાં રે, તેહ સહુ જાતુ આવે થાય છતાં રે;	
તે પ્રકારે યુગાદિક મુજાણુ રે, સર્વ પદાર્થકેરૂ મમાણુ રે	૬૫
એક રૂપ દરો નિર્વાણુ રે, જાણુપુરૂષને થાય જાણુ રે;	
રાત્ર્યતે યજ્ઞેલા મજુદ રે, અત્યક્તજન્મા પ્રજ્ઞા શુદ્ધ રે.	૬૬
તેના કલ્પે કલ્પે જાણુ રે, ઉપજે નવી સદિ મમાણુ રે;	
ઉપજે પુરાણીને વેગાણુ રે, ઉપજે તેના શ્રોતા વદે ભેમાણુ રે !	૬૭
એવા આપે પુરાણીને ખાવા રે, રીઝે મિથ્યાન્ન મારી પુરાણીખાવા રે;	

૫૮ વપુ—શરીર ૬૨ પ્રહરરાત્રિ—પ્રવચનો કાળ ૬૬ પ્રગુદ્—
જન્મતા અત્યક્ત જન્મા—જેનો જન્મ પ્રકટ નથી એવા અથવા અજ્ઞાત
નામે તત્વથી ઉપજેલા.

હવતાં જમી ખાય હેડકિચો રે, જયમ કોડેં કરે રડકિચો રે. ૬૮
 ઝોથરાથા પાડાની પેરે હારે રે, આવે સવાકેરે ફારે રે;
 એવા નોઈ હાલહવાલ રે, નમે વિમ કૃષ્ણનો બાળ રે. ૬૯
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણે રે, મૃદ્ધિમકરણ મુનિ વખાણે રે;
 અષ્ટચત્વારિંશોધ્યાય રે, વિમ નમી વ્યાસને ગાય રે. ૭૦

વસંત.

વ્યાસને નમી ગાય અગુણી, વિમ મેમાનંદ રે;
 ભવોલવ મુને મેગવો, પુરાણી બાળમુકુંદ રે. ૭૧

કકલુ ૧૦૪ મુ.

રાગ દેશાખ.

કૌંબુકી કહે માકંડેય મુનિ, વદા હવાં પૂછ કામનુ;
 અર્પાક્ષોત માનવતણો ને, વદા ધ્યાન ધરી સ્યામનુ. ૧
 શી રીતે બ્રહ્માએ કર્યો તે, દાખવો દયાળ છ;
 વિસ્તારી વાણીવડે ભાષો, છો મહામાન વિશાળ છ. ૨
 ને પેર જ્ઞાનાએ કર્યા, સહુ દિન મુનિ દેવ છ;
 તે દિનકેરા કર્મ ભાષો, કરે કોનો સેવ છ. ૩
 ગુણ ગુણનિધિ દિનકેરા, કહો મુનનેઆજ રે;
 કર્મ કેવા દિને કરવાં, સો કહો મહારાજ રે. ૪
 માર્કંડેય કહે તું સુણ્ય હાતી, મુનિ ગોટા કૌંબુકી;
 જો પિત્રિએ સૃષ્ટિકેરી, રચનાતણી ધારી વકી. ૫
 તદા એક સદસ નરનારીકેરાં, નોકોં કીધાં હતાં;

- વિધિકેશ વદન માંહીથી, તેહ ચયોર્તા છતાં. ૬
- તે નીપજેલાં નારી નર સહુ, સત્વગુણી શોભતાં;
સ્વય મકારિત તે હતાં, જે ઉપર વિધિમન યોભતાં. ૭
- પછી હૃદયમાંથી તેટલાં કરી, વિધિ પામ્યા હર્ષને;
તે રજ્જેગુણપ્રાધાન હુતાં, મહામતાપી દર્શને. ૮
- અમર્ષ અતિશે અંગ તેને, નીપજ્યાં નર કામિની;
કંઈક પ્રજ્ઞા હર્ષ પામ્યા, જોઈ સ્વામી સ્વામિની. ૯
- પછે જ્યાં માંહીથી વળી, તેટલાં ઉપજાવિયાં;
રજ તમ ગુણાળાં તે થયાં, અલિંગાપ અતર લાવિયાં. ૧૦
- પછે પદ્મનાભે પાદમાંથી, છક સહસ્ર મગટાવિયાં;
તે તમોગુણપ્રાધાન સૈર, સોભાવ્યહીણાં કા'વિયાં. ૧૧
- માનસ મચ્છિન અતિ તેહતું, વળી ગુણ નીચત્વે ગયાં;
એમ નરનારી નીપજ્યા તે, કૌશ્લકી તુને કહ્યા. ૧૨
- મિથુન રૂપે ઉપન્યાં એમ, સર્વ માણી ત્યાહી તો;
કામાતુર તે અતિશે થયાં. માંડ્યો સંયોગ માંહોમાંહી તો. ૧૩
- તે દિનથી આ કલ્પ માંહે, મિથુનસૃષ્ટિ થઈ સહુ;
વળી સુહૃદ આગે શિષ્ય મારા, સર્વ વિસ્તારી કહુ. ૧૪
- તે સમયમાં સ્વામિનીને, માસમાસે જાણુ તું;
રજસ્વલાપણું આવતું નહિ, સત્ય શુદ્ધ મમાણુ તું. ૧૫
- તેણે સેવના સંભોગ કરતાં, પત્ની મસૂતા નવ થતી;
તવ કરીશ શકા તું કદી મન, (સૃષ્ટિ)નારા ક્યમ થઈ નવ જતી. ૧૬
- કિંતુ આયુધ્ય અત જાગે, સી મસૂતા તો થતી;
નરનારીકેરૂં યુગ્મ મસવી, જમપુરે તો તે જતી. ૧૭

તે દિવસથી આ કટપમાહિ, મિથુન એવુ આનિયુ,	
આધક તે માહે હંતુ તે, કહુ નેવુ ભાગિયુ	૧૮
મત્યેક જન મનવડે ધારે, ધ્યાનબચ વિચયતાણુ,	
સંપદાદિ નામે જેહ કાવે, તે સુખ ર આવી ઘણુ	૧૯
મળપતિયકી જેહ પૂર્વે, તેહ ભાખી તુજને,	
હવા ભાણુ ક્યમ વધી તે, સમજ નેટલી મુનંન	૨૦
યુગમજ્જડા અતકાળે, મગટ થાતા જેહ તો,	
આ વ રા જાણો તેમના સહુ, અખિવ જડત દરેં તેહ તો	૨૧
તે યુગમમાહે જેહ ઉપજી, મળ તે શુ સેવતી,	
તે સર્વ તુજને કહી ઘણુ, વગી કશુ ઉવેખતી	૨૨
રોવતી સરિતા સરોવર, સમુદ્ર પર્વત સર્વને,	
શીતોષ્ણકરે બાધ નવ અતિ, અટપ ધરતા ગર્વને	૨૩
યથાર્થ રીતે સુખ લેતા, ફરી ચારે પાસમા,	
સ્વાભાવિક તૃપ્તિ વિધનમાહે, હતી શાંતિ આરામા	૨૪
નવ મલિનતા કે લેષ ઈર્ષ્યા, તેમના માહે હતી,	
ઈક કામ મ દિર બાધી તે સહુ કલ સુખી નવ થતી	૨૫
નગ ખીણુ મ સમુદ્રકાંઠે વાસવસતી તે મળ,	
મને થં નહિ મનમાહી તેન વદા શે જોઈએ સળ	૨૬
આનંદ અતરમા અતિશે, ધારી ફરતી એ ગમે,	
એવી મળ પુસ્તકમાહી વાચુ શાંતિગુણ તેણે શ્રમે	૨૭
પિશાચ ચમુ શ્રવા રાક્ષસ ઈધ્યાણુ પશુ ગાઘના,	
મકર ઉદરે ગતિ કરતા, કોક માણી નિર્મળા	૨૮
અડજાદિક જાતિ એવી તેહ સમચે જાણુજો	

અધર્મો અકરમી વદાતી, પૂર્ણ મન પ્રમાણુને.	૨૯
તેહ સમયે કુલ નો'તાં, મન નો'તાં મહી વિષે,	
ફળજાનુનાં ચિન્હ નો'તાં, સૂર્ય ચંદ્ર સમા દિસે.	૩૦
અદ્ર અર્થ સમાન જાણે, શીત ઉષ્ણ સમા ગણે;	
શાંતિકારી કાળ એવો, આનંદ સુખદા અતિ ઘણો.	૩૧
પછે કાળ જ્ઞતાં તેમને વળી, સિદ્ધિ રિદ્ધિ સાંપડી;	
વિચિત્ર ગતિ તેની અતિરો, ઘડી અવળી સૌ અડી.	૩૨
દિવસકેરા પૂર્વ ભાગે, મધ્યાહ્ન ભાગે તેમને;	
અતૃપ્તિ જાણુની માંહી આવી, વળી તૃપ્તિ થાય એમને.	૩૩
એની મેજે તૃપ્તિ થાતી, દિન એવા તો હતા;	
આયાસ સ્વયં ધૃષ્ટિ થાતો, મનમાની મળતી સહુ મતા.	૩૪
પછે તે સહુ પ્રભને યુનિ, સદ્ગુણશી રસોદગ્રસા;	
એવા નામકેરી સિદ્ધિ મળતી, હર અતિ જાણે ઉદગ્રસાં.	૩૫
વળી એવી સિદ્ધિ બીજી સર્વે, મળી પૂર્ણાનંદમાં;	
કામના મન ધારી થાતી, મન વસે ગોપિદર્માં.	૩૬
ઔષધી તે પ્રજાકેરી, સસ્કારવિણ થાતી સદા;	
સ્થિર યૌવનવણી તે પ્રાપ્તિ કરતી, માનિની થાતી તુદા.	૩૭
સંકેષ વિણ પણ તેમને સુત, યુગ્મ સ તતિ તો થતી;	
જન્મ સાથે થતો તેના, તે દિન રીત એવી હતી.	૩૮
જોડખાંતુ રૂપ જાણે, એક બીજામાં ઘડ્યુ;	
મૃત્યુ પણ તે ઉભયકેર, એક કાળ વિષે અડ્યું.	૩૯
તે જોડખાના જન્મમાંહે, નવ અલિગ્રાષ કે કંઈ દેષ તો;	
સમરૂપી ને સમગુણી તે, સમવપુકેરો વેષ તો.	૪૦

- નવ અધમ ઉત્તમ તેહમાં રતિ, હવાં આયુષ્ય ભાખું તેમનું;
ચાર સહસ્ર વર્ષ નરતાણુ તો, આયુ હુતું એમનું. ૪૧
- કાળ એટલે જીવતાં પણ, ક્ષેત્રથી દુઃખ નવ બને;
વિપત્તિ તેષકી થાય ને, તે નવ તેમના વનુને હણે. ૪૨
- વાદ એ માંહી નહિ જશે, કિંતુ અપવાદજ હતો;
કાળ કરતો કાળનું કૃત્ય, સ્વરૂપ માંહી થઈ જતો. ૪૩
- મથમકેરી ને મજા તે, સિદ્ધ તેમજિનાણા;
તે નારા સર્વે પામિયા વળી, સુખસાથી ને ઘણા. ૪૪
- તે સર્વ પામ્યા નારા જ્યારે, તદ્દા કૃત્ય નહું હવું;
પડવા લાગિયો રસ વિયતમાંથી, નીપજ્યુ એમ અવનવું. ૪૫
- તે રસવડે ત્યાં કલ્પવૃક્ષજ, વધારે વૃદ્ધિ પામિયાં;
ધૂમટ થયો મદિર જશે, સુખ પૂર્વકેરાં સામિયાં. ૪૬
- તે કલ્પવૃક્ષથી સર્વ સુખ, તે મજાને આવી મળ્યું;
ત્રેતાયુગાર બે થયુ એમ, નિરવાહનું તેથી કળ્યું. ૪૭
- એમ કાળ ક્રમ ફરતા સહુ ફર્યું, તેહ ભાખું આજ હું;
એકાએક પ્રીતિપૂર નીપજ્યું, કાખુ તે દિવસજ હું. ૪૮
- મતિમાસે કામિની તો, રજવતી થતી ત્યાં હતી;
ગર્ભ ધરતી ગોરી અતિશે, સુત નીપજ થાતી હતી. ૪૯
- રાગકેરી નીપજ એવી, થઈ જ્યારે જાણુ કે;
ચૈત્રનિકટનાં કલ્પવૃક્ષજ, નારા પામ્યા માન્ય રે. ૫૦
- તે કલ્પવૃક્ષજ ગયાં જહીંથી, તહીં નવીન દુમજ યયાં;
ચાર રાખા તેહને થઈ, દુઃખ તેષકી સહુ ગયાં. ૫૧

- તે દ્રુમને દળ હવાં કેવાં, તેજ ભાષુ તુજ કને; ૫૨
- તે દ્રુમમાંથી વૃક્ષ નીકળ્યાં, દળથકી અગ્રકારજ બને. ૫૩
- વળી સુવર્ણવાણું ને રસાણું, મહાગળવાણું નીકળ્યું;
- તે મક્ષિકાએ નવ કર્યું કંઈ, કે મધપૂડામાં નવ કળ્યું. ૫૪
- તેણું મધ ઉત્પન્ન થાવા, લાગિયું તે વૃક્ષથી;
- તેવડે નિર્મૂલ થાતો, યુગ જેતા વિષે મહાદક્ષથી. ૫૫
- વળી પાણું કાળચક્રજ, ર્ધ્યું તેહની ઉપરે;
- તે પ્રજા સર્વે નાશ પામી, અંતકઉદ્ધવન કો કરે. ૫૬
- વળી નવીન નીપજ પ્રજા ત્યાં, તે સર્વ મધ્યે આવિયો;
- લોભ લક્ષણુવત મોઠો, સંગ મમત્વ મતિને લાવિયો. ૫૭
- આ માર શાખાતાણું દ્રુમ જે, માહર છે ભણુને;
- જે હસા કોઈ અરાડશે તો, રહ ત્યાગ પ્રમાણુને. ૫૮
- એમ મારાપણુ આવી, વશ્યું સર્વેમાં સહી;
- તે દુરાચારથી સદવિચારજ, નાશ પામી ગયો વહી. ૫૯
- જહામૂળે ગયાં જાહે, દ્રુમ જે ઉપન્યાં હતા;
- પછે શીતોમણુ કુધા તથાદિક ત્યાં, હઠરૂપ થયાં છતાં. ૬૦
- તેહથી નવ દુઃખ થાયે, એમ ધારું તેમણે;
- તે કાજ બાંધ્યાં નગર પૂર્વે, સુખ થાતા એમણે. ૬૧
- રણપ્રદેશે દુર્ગમ નગે વળી, નદી વૃક્ષે પરવતે;
- તે પ્રજા આશ્રયે લઈ રહી, રક્ષણુ વિચારી સર્વ તે. ૬૨
- કિલ્લા કર્યા કંઈ દુર્ગ બાંધ્યા, ભયકારણુ ભાવથી;
- અગુણવડે માગી કર્યા કંઈ, દુર્ગ કર્તિમ દાવથી. ૬૩

૫૩ સુવર્ણવાણું—સારા રંગનું. ૫૪ મહાદક્ષથી—ધણુ અતુર એવા અહાના અનુમદથી. ૫૫ અંતકઉદ્ધવન—કાળને ઝોળથી જવાનું કાગ. ૬૧ દુર્ગમ—દુઃખથી જઈ શકાય એવા. નગ—પર્વત. ૬૨ દુર્ગ—કિલ્લા

દુર્ગ તેવા કરી અતિશે, તે કાળની રે'તી મળ,	
અરિગણને કરૂં જાણે, એ કન્નએ સમ્યક્ સજ્જ	૬૩
હવા માપ કરવા તેમણે મળી, મે'લાં પ્રમાણજ બાધિયા,	
તે સર્વ ભાષુ તુલકને હુ, સિદ્ધત કેવા સાધિયા	૬૪
અતિ સુદ્ધમાસને પરમાણુ કે'છે, તે પરમાણુ ત્રસરેણુ અને;	
કેશાશ્ર ને લિખ જૂ હવા, યનમધ્ય ભાગ કહું તને	૬૫
ઉત્તરોત્તર એહ ક્રમથી, અષ્ટ ગુણિત જાણવા,	
વળી માપ માપી કહું તુને, સત્ય સહુ પરમાણુવાં	૬૬
અષ્ટ ચવનો એક અ ગુણ, પદ અગુણતાણુ પદ એક છે,	
દય પદતણા તા વેત ગણતા, દયવેત કર વિવેક છે	૬૭
તે બ્રાહ્મદિ તીર્થથી યુક્ત ત્યાહો, જાણવો દિન રાત્રી છ,	—
આર કરનુ ધનુષ્ય ધાયે, વા દહ નમ્મજ કાજ છ	૬૮
વળી નાહિકા યુગ કહે તને, નામ એવાં જાણજો,	
ધનુષ દય સહસ્રકેરો, કોરા એક પ્રમાણજો	૬૯
દય કોશકેરી ગત્યુતિ ઇક, આર કોશ ચોજન એકથી,	
પરિમાણ સખ્યા માટ પડિત, વદે પરમ પરિમાણ વિનેકથી ૭૦	
દુર્ગના પ્રકાર આરજ, તે મધ્ય ત્રણ સ્વભાવથી,	
નીપજિયા એમ કહે સુધી, ભણુ તેના ભાવથી	૭૧
પણુ જેહ ચોથો દુર્ગ જાણો, તેહ કૃત્રિમ તો થયા,	
તે યત્નથી નિર્માણ કીધો, ત્રણ મધ્ય તેહ મળી ગયો	૭૨
વળી પછે દિનવર તેમણે મળો, કર્યા જે જે કાર્ય તે,	
તે એક ચિત્તે સુણ્ય સર્વે, કયમ હવા આર્ય અનાર્ય તે	૭૩

૬૩ કન્ન—યુક્ત ૬- બ્રાહ્મદિતીર્થ યુક્ત—અર્થાત્ આગળા સહિત

૭૧ સ્વભાવથી—એની ગેલે—કુદરતથી

- કોઈ જને ત્યાં પ્રેમ આણી, રચ્યાં પુર પાધર વિષે;
 ખેટક ને દ્રોણીમુખ વળી ત્યાં, શાખાનગર સમ્યક્ દીસે. ૭૪
- ખર્વટ દ્રમી ને ગ્રામ રચિયા, ઘોષવિન્યામજ્જ ને વળી;
 ભિન્ન ભિન્ને ગેહ બાંધ્યાં, રહ્યાં તે સહુમાં મળી. ૭૫
- હવાં નામ ભાખ્યાં જેહનાં મે, તેહ સમજાવું તને;
 ચોપાસ જેને કોટ હોયે, વળી પરિખા પૂરી બને. ૭૬
- બાહ્ય તેહની ભીંત આવી, રહી ઊભી દહ થઈ;
 એકેક કોશ પર પુરજ દીધા, વિભાગ અષ્ટ એવા ગ્રહી. ૭૭
- વળી તે પૂર્વ કે ઉત્તર વિષે અતિ, નમી રહેલું હોય તો;
 બાણેર જવાને કાજ જોઇએ, વંશજ પ્રદેશજ સોય તો. ૭૮
- એવી રચનાએ રચ્યું તે, પુર કેવાયે સહી;
 તે પુરચંક્રી જ્યાં અર્થ રચના, નામ ખેટક તો તહીં. ૭૯
- અતુર્યાશિ તે પુરનો લખો ત્યાં, વદો ખર્વટ તો લહી;
 અષ્ટમ વિભાગે તેયકી ને, સક્ષમ દર્શો જો સહી. ૮૦
- તોદ્રોણી મુખજ કેવું તેને, એ માંહી સશય કંઈ નહિ;
 વળી બેઠ બીજો રહ બતાવી, તેહ સાબળ તું અહીં. ૮૧
- કોટ કે પરિખા ન હોયે, જેહને જીવિતયકી;
 ખર્વટ કહે ખાંતેથી સરવે, એ બાગુકુ રક્તિયકી. ૮૨
- જ્યાં મંત્રી કે આમંત વસતા, તે શાખાનગર કેવાય છે;
 જ્યાં શ્વરવસ્તી અતિ ઘણી, કૃતિકાર ધનપતિ યાય છે. ૮૩
- ખેટ કરવા જોગ જેમાં, હોય જગતી સર્વ તો;
 ગ્રામ ગુણુ નિધિ વદે તેને, માની મોટું પર્વ તો. ૮૪
- રાયકેરા દુઃખથી કે, વાસની વદવાહથી;

૭૪ ખેટક ઈ—ખેટક વગેરેના લક્ષણુ અપ્રમાણ કહેવામા આવશે.

૭૬ પરિખા—ખાહ. ૭૮ વંશજ ઈ—વાંચથી આંતરેલો પ્રદેશ.

શત્રુકેશ દુ ખથી કે, અરિગણની આડથી	૮૫
નગરાદિ મુકી વસતી જઈ પડી, નગરકેરી બા'ર તો,	
વસતિ એણે નાન તેણે, જાણુ તુ નિર્ધાર તો	૮૬
જ્યાં દુઃખજનનો વાસ અતિશે, નહિ કોઈ કે ઉધાન જ્યાં,	
અરિસેમાની મર્યાદ ઉપર, સેન વસતુ મહાન જ્યાં	૮૭
નૃપમિત્ર નર જ્યાં વાસ વસતા, દ્રમી નામજ તોહંતુ,	
* * * *	૮૮
ભાજનાદિ ગ્રામ મૂકી, સ્વેચ્છિત વસતા વાસ જે,	
આહિર કહે જન જેમને તો, ત્યાં વસે ધારી આરા તે	૮૯
ઘોષવિન્યાસજ ભણે જન, નામ તેણે જાણુ જે,	
ત્યાં હાટ કે નવ ઠાં હોયે છે ૧ એણે પ્રમાણુ જે	૯૦
અ પ્રમાણુ ૧ જા સર્વે, નગર નૌતમ બાધિયા,	
શીતોળણાદિક દ્વંદ્વ અરથે, સિધ્ધ થઇ ઘર સાધિયા	૯૧
એમ બાધી ગેહ તેહજ, વશ્યા સાતિ પામવા,	
પૂર્વ કલ્પે ગેહ જેવા કર્યા તેવા કામ વા —	૯૨
તે મધ્ય વધવટ ય છ કરી, ક' સ્મરી પે'લના રચ્યા,	
વળી દુમડાળી મન વિચારી, પૂર્ણ તે માટે પચ્યા	૯૩
પ્રથમ ડાળી દુમકેરી, આવી રહી હતી આ રીતે,	
નીચી ઉંચી આ રીતે હતી, કરી પુર તેણી મીતે	૯૪
હે દિવસતમ પ્રથમ શાખા, કલ્પવૃક્ષે જે હતી,	

૮૭ અરિસેમા ૧ ૪૦—શત્રુની કામા (પૃષ્ઠ ૧)ની મર્યાદ (૮૬) ઉપર ૮૮ ભાજનાદિ ગ્રામ—સરણુ નગરેનો જગે ૯૨ ૬૬—જોડા

૯૩ પે'લના—પૂર્વ ક પના ઘરની ગચના સભારીને ૯૩ દુમડાળી ૪૦—કલ્પવૃક્ષ જે ઘરરો હતા તેના ડાળાની રચના

તે યહ વિષે નિર્માણ કરતાં, યહરૂપે જાની જતી.	૯૫
કંઈ ઓરડા પરસાળ ચાતી, દુમડાળી એ અતિ;	
વિભાગને કંઈ ભાગ કરતા, માની માનવી મા'મતિ.	૯૬
શીતોદ્યુકેરૂ નીવારણ કરી, વૃત્તિધારી ધ્યાનમાં;	
કૃપવૃક્ષનો નારા થાતાં, મધ ગયું અનુમાનમાં.	૯૭
એમ અટકતું મળતું મધ ત્યાં, કે અતિ દુઃખ ઉપન્યુ;	
શુ નગર યહને ભરે જાયકાં, જ્યાં કુધા વૃથા દુઃખ નીપન્યુ.	૯૮
તે યુગ વિષે વળી સિદ્ધિકરી, થઇ પ્રાપ્તિ સામટી;	
સ્વભાવ સિદ્ધથી ઔપધી થઇ, દુઃખની આસા ઘટી.	૯૯
વળી થઇ વૃષ્ટિ અતિ ઘણી ત્યાં, તે જળ ગયું નીચે ખામણે;	
વૃષ્ટિવારિ તે મધ્યે ભરાયું, ભવિષ્યને જઈ ભામણે.	૧૦૦
વળી નવીન વૃષ્ટિ થઇ તેથકી, પડ્યું જળ તે મધ્યે તો;	
તે જળ વધે મવાહ આસો, અવનિ ખોદાઇ જેહ અવધ્ય તો.	૧૦૧
તે માંહીથી પૂર પાણીકેરૂ, આશ્રિયુ આદિશ ભણી;	
તેને નદીકેરૂ નામ આપ્યું, એ વિષે સગિતા જાણી.	૧૦૨
જે વૃષ્ટિબિંદુ પૃથ્વીપીઠ પર, પડ્યા આવી પાધરા;	
સયોગ તેના જગતી સાથે, થતાં થયા નવ તે પરા	૧૦૩
તેવડે ઔપધી સર્વ ઉગી, નીકળી મહાભરમા;	
ખેડ્યા વગર વાહ્યા વગર તે, તર્તડી ઊડી તોરમાં.	૧૦૪
જેદ તેના બે વદાયા, આમ્ય આરણ્યક જસા.	

૯૭ મધ ૯૦—કેમકે કૃપવૃક્ષથી મળતા મધનું તે માન અનુમાન કરવાનું જ રહ્યું ! —નારા પામ્યું.

૧૦૧ અવધ્ય ૯૦—જે પૃથ્વી અવધ્ય (ખોદાણુરૂપ વધ વગરની) હતી તે ખોદાઈ.

ચતુર્દશ મકાર તેના, શે વણેલું નવ ઉર વસ્યા.	૧૦૫
કમલ ઝલતુ ઝલતુ મતિ પ્રુષ્પ મનહર, થવા લાગ્યાં તે ઘડી;	
કૃષિત દુમ અપાર ઉપજ્યાં, બૂમિ ઝોયાંઝે મડી.	૧૦૬
એ ઝોપધીગણુ તણી નીપજ, મથમ ત્રેતાયુગ વિધે;	
થઈ એવુ જાણુવુ જાને, અમુના જેવી દિસે.	૧૦૭
હે મુનિ સત્તમ તે ગુણે જામ, મળત મેમે તેમ રહી;	
નિર્ધન તે ઉપર કરે રાહુ, મુધા તૃષા નાશી ગઈ.	૧૦૮
વળી આકસ્માત તેમી, થઈ આઘ્યા મહાસુરી;	
લોભ ને વળી રાગ વાધ્યો, ઉપની તૃષ્ણા પ્રરી.	૧૦૯
તેણે સરિતા ક્ષેત્ર પર્વત, વૃક્ષ ગુલ્મ ને ઝોપધી;	
પોતાતણી કરી લીધી સવે, બલિષ્ઠે લીધી બધી.	૧૧૦
એમ લોભીજન થયા બહુ, લઢયા મહિમાહી તે;	
દાષ ઉપન્યા તેમકો ને, વધુ મને આહી તે.	૧૧૧
દાષિત સવે જોઈ જગતી, ઝોપધી ગળી ગઈ બધી;	
દાષ કેરી વૃદ્ધિ યાતાં, સિદ્ધિ એ રીતે વધી !!	૧૧૨
હે દિનસત્તમ એ રીતે ત્યાં, નાશ પામી સહુ ગયું;	
તવ દુઃખ ઉપજ્યુ સર્વને આતિ, કંઈ સુધાલજન નવ રહ્યું.	૧૧૩
પ્રાતિએ ક્રાંતિ ઘટી અછ, દુઃખ પામી સહુ મળ;	
તે ગઈ મર્વોત્તમ વિધિ પાસે, શરણુ કેરી ધરી કળ.	૧૧૪
હસ્ત જોડી વિધિને સહુ, નમી યોગ્યા મુખથી;	
પ્રજ્ઞાજી આરા પૂરીએ, નિવારીએ જૂખ દુઃખથી.	૧૧૫
તવ ધ્યાન ધાર્યું પદાનાએ, અરે સર્વે કયાં ગયું;	

૧૦૫ ગ્રામ્ય—ગામને લગતી, અનાજ વગેરે આરણ્યક—અરણ્યને લગતી, હરડે વગેરે ૧૦૬ મહાસુરી—ગોટે અસુર રૂપ (લોભ વગેરે). ૧૧૨ વધી—(વક્રોક્તિ) અર્થાત નાશ પામી.

- પૃથ્વી ગળી ગઈ ઐપધી સહુ, એવું નિશ્ચય મન થયું. ૧૧૬
તવ શોધી ઉપાય તેના, કર્યો વિધિએ તે ઘડી;
મેરૂ રૂપી વત્સ કરીને, દાહી પૃથ્વી ને વડી. ૧૧૭
દાહી પૃથ્વી જદા ખસા, તદા અવનવું નીપન્યું;
આમ્યારણ્યે પૃથ્વીમાં વડી, ઐપધી બીજ ઉપન્યું. ૧૧૮
ને હીન જગતીમાં થયા' તાં, તે તેને પૃષ્ઠે નીકળ્યાં;
ઉગિયાં અંકુરવતાં થઈ, તે સર્વ સ્રષ્ટિએ કર્યાં. ૧૧૯
હવાં ઐપધી શેને કહે તે, કહું સાંભળ્ય તુંય રે;
પકવદ્દળ સૂકાઈ જાયે, તે ઐપધી કહું હુય રે. ૧૨૦
બેદ તેના માનિયા, સત્તરતણી ગણતી ગણી;
શાલી યવ ગોધૂમ આણુને, તિલ જાતિ દ્વય ભાણી ૧૨૧
ઉદાર ને વળી કોદર કંઈ, કાંગ માપાન્નજ વળી;
મગ વટાણા મસૂર, કળધી, નિબાવ તુવર સાભળી. ૧૨૨
ચાણા આદિક આમ્ય ઐપધી, તિલના પ્રકાર બે;
એમ ગણતાં થાય સત્તર, બેદ વેદ વિધે કહે. ૧૨૩
યજ્ઞિય ઐપધી શ્રેષ્ઠ છે, આમ્યારણ્ય મળી કરી;
તેહનાં હુ નામ ભાણુ, સુણ્ય શાણા મહાભળી. ૧૨૪
શાલી યવ ગોધૂમ આણુને, તિલ કળધી કાંગ ને;
સામે નમાર યતિલ વાણુ છે, ગવેધુ મર્કટ સાંગ ને. ૧૨૫
વશીતાંદુલ કર્કપિંદને, ગણી જુઓ મહામુનિ;

૧૨૦ ઐપધીનું લક્ષણ કહે છે: પકવ ૯૦—જેના ઉપરનું ફળ પાક વાળી તે છોડ સૂકાઈ જાય તેને ઐપધી કહે છે.

૧૨૧ શાલી—ડાગર યવ—જવ ગોધૂમ—ગહુ. આણુ—એક જાતની ડાગર. તિલ—તવ ૧૨૨ ઉદાર—એક જાતનું ધાન્ય. માપાન્ન—અડદ નિબાવ—વાવ. ૧૨૫ યતિલ—એ નામનું ધાસ. ગવેધુ—કાસ. મર્કટ—અજોરબોદ.

- યાશે અતુર્દય યજ્ઞઔષધી, આખ્યારણ્યતણી ગુણી. ૧૨૬
 યસે કરી ને ઉપજવી, ઔષધી ઘણી જાતની;
 તે પુનરપિ ઊગી નહિ તવ, કરો ક્રિયા કૃષિભાતની. ૧૨૭
 જવ યજ્ઞથી નવ નીપનો કંઈ, ઔષધી મન માનતી;
 તવકૃષિ વિદ્યાએ નીપાવી, ઉદ્યોગકેસ ગાનથી. ૧૨૮
 વળી સ્વયંભૂ ભગવાન જ્ઞે, કર્મયકી ને ઉપજ;
 તે હસ્તસિદ્ધિ યાજી એમાં, તે વડે કંઈ નીપજ. ૧૨૯
 તેહ દિવસારંભથી ગુનિ, ખેડીને ઔષધી કરી;
 એ પ્રસિદ્ધ સિદ્ધ કળા યદ્ય તવ, સીમા વિધિએ તો ધરી. ૧૩૦
 સ્વય મતિ અનુસાર વિધિએ, સીમાનું સ્થાપન કર્યું;
 (અહો)ધર્મજ્ઞ સાંભળ્ય વળી ભાષ્ય, મન વિધિ ગુણુનિધિએ શું ધર્યું. ૧૩૧
 સમ્યક્ પ્રકારે ધર્મ અર્ચનું, પૂર પાલન ધારીને;
 લોક વર્ણાશ્રમ કર્યા વિધિ, ધર્મ પથ ઉચ્ચારીને. ૧૩૨
 ક્રિયા કરતા દિન ગાદે, મળપતિએ સ્થાન તો;
 પાતાતણું નિર્માણ કરિયું, બાણી દિનમહાન તો. ૧૩૩
 નાસે નહીં ને સમરથી તે, સત્રી અર્થે ખસે જ;
 પુરંદરપદ કર્યું સ્થાપિત, લહી રૂડાં કર્મ જ. ૧૩૪
 સ્વધર્મમાં નિષ્ઠાણ વૈશ્યા, જોઈ ખદ્યારણ જ;
 નિર્માણ સુરનું સ્થાન કીધું, ને કરે અહોનિશ સેવ જ. ૧૩૫
 ગ્રહે ચાકરી કરી ભાખરી, શૂદ્ર એવા જોઈને;
 ગર્ધર્વકેટું સ્થાન નિર્મ્યું, શુદ્ધ મતિએ જોઈને. ૧૩૬
 ઉર્ધ્વેતિ ઇતિયાથી મહાસનુ, કણું સ્થાનક જોઈ રે;

તે ગુરુકુળમાં વાસ કરતો, બ્રહ્મચારી ઐતો એહ રે.	૧૩૭
સપ્તમહર્ષિએ સ્થાનક, વાનપ્રસ્થ ગ્રહે સદા;	
મન્મથપતિનુ ગૃહસ્થને, સન્યાસીને બ્રહ્મનું ગુદા.	૧૩૮
એમ સ્થાનક માપત યાચે, ગૃહસ્થને મન્યાસીને;	
ચાગીને અક્ષય મળે સ્થળ, જે ધરી રહે ઉદાસીને.	૧૩૯
અવિધિ વિધિરાજ કલ્પ્યાં, સ્થાન સર્વે માટ ત્યાં;	
પ્રગણીનુ નવ સ્થાન તેમાં. માટ છે ઉચ્ચાટ છાં.	૧૪૦
નવસ્થાન કલ્પ્યું તેનુ કારણ, યથામતિએ ઉચ્ચર;	
ધર્મે બ્રહ્મ ને શુદ્ધાન્ત ખાધે, રહ્યા અઝોળ ઉદરભર.	૧૪૧
ઇતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણે, સૃષ્ટિમંત્રરણે તુલ્ય કારણે;	
એકાનૃપચારાદ્ધ્યાયે, ગાથા ગુણ વિધિતારણે.	૧૪૨

પલળુ.

વિધિતારણે ખારણે રહી, ગુણ ગાથા વિધિતણા રે,	
આતુર્પિસિ દ્વિજજનને, હૃદય ઉમંગ અતિથણા રે.	૧૪૩

કંકલુ ૧૦૫ મુ.

રાગ ગાડી.

માર્કંડેય કહે સુણવ મુનિરાજ, કહુ તારું કરવા કાજ;	
પછે ધ્યાન ધરતા અહ્યાયકી, માનસી મજનતી મુણી વકી	૧
તેના અંગમાયી ઉપજ્યાં, કારણસહિત કાર્ય નીપજ્યાં;	

૧૩૭ બ્રહ્મચારી છું—જે બ્રહ્મચારી યાચ તેને એ સ્થાનક મળે.

૧૪૨ એકાનૃપચારાત્—ઓગણુપચાસ.

યદ્ય માનસી મજ્જ તેજો, પ્રજ્જભાવ ધર્મી લખ્ય નેજો, ૨
 તે મતિમાગરના અગમાયી, યથા જતુ મગદ બ્યાયી,
 મે પે'લા સુસાર લપી કહ્યા નેહ, યથા ૧૨ પર્વત ત્રણ ગુણુ તેહ ૩
 અણુ કરનારા કે'વાય, તેહ સદ્ધિમધ્યે દતા મહાકાય
 એરીતે પ્રજ્જાએ સ્થાવરે, વળી જગમભૂત કર્યા મહાવર ૪
 તોયે તે મતિમાનકેરી, મજ્જ વૃદ્ધિ ન પામી અનેરી,
 તદા વિધિએ નિરવાણુ, માનમ પુત્ર કર્યા મમાણુ ૫
 તેહ પોતા જેવા જાણુ, મતિમહિમાએ સુજાણુ,
 તેના નામ ગણાવુ આજ, તુ સાળજ્ય સરવાકાજ ૬
 ભૂણુ પ્રાણ્ય પુનહ નામ, કૃતુ અગિસ મહાધામ,
 મરીચિ ને મજ્જપતિ દક્ષ, અત્રિ વસિષ્ઠ પૂરાણુ પક્ષ ૭
 એ માનસ પુત્ર યથા ઉત્પન્ન, જોઇ નિધિ યથા પ્રસન્ન,
 એ સખ્યામા નવ નિરવાણુ માન્યા પુણ્યે પ્રજ્જા ભાણુ ૮
 નિશ્ચે પુરાણુમાં કહ્યા પ્રજ્જા, જેહ શાંતિ સુખકર ધર્મી,
 ૫૭ યથો પ્રજ્જાને અતિ ક્રોધ, યથો તેમાંથી રૂદ્રનો શોધ ૯
 એમ રૂદ્ર યથા ઉત્પન્ન, જોઇ પ્રજ્જા યથા પ્રસન્ન,
 તથા જૂના પૂર્વજ જેહ, ધર્મ સકલ ઉપજાવ્યા તંહ ૧૦
 નિધિએ પે'ના સરજ્જા તા સનદન, તેના અપેક્ષા વિહીન મન,
 ધ્યાનનિષ્ઠ ને ભગ્નિસાત મીતિકેરી નરમણે તાત ૧૧
 મત્સરને મારી કાઢ્યો, કામ જડામૂળથી વાઢ્યો,
 તેને હોય હોકમા આસક્તિ યથાથી, ગયા દુર્ગુણુ સર્વે જ્યાથી ૧૨

૨ તેના છન્ડે—અજ્ઞાના અગમાયી ઉપજેલા કરણુ સહિત કાર્યવડે માનસી રાજ ઉત્પન્ન યદ્ય ૩ સુસાર જથી—દેવની ઉત્પત્તિના આરંભથી

૮ શોધ—ઉત્પત્તિ ૧૦ જૂના પૂર્વજ છન્ડે—પૂર્વજોના પૂર્વજ ધર્મને અને સકલને ઉપજાવ્યા

- ચર્ચિ ઉત્પત્તિ કરવામાં એવા, નેઘ ક્રોધી થયા બ્રહ્મા કેવા;
તેહ વર્ણવી દાણું હું, એકે ચિત્તે સંજન્ય તું. ૧૩
- બ્રહ્માને ક્રોધ થયો અપાર, તેહ વર્ણવી કહું આ વાર;
તે ક્રોધમાંથી એક ઉપન્યો, દીર્ઘશરીરવાળો નીપજ્યો. ૧૪
- તેનું અર્ધું શરીર મમાણું, પદ્મિનીરૂપ હતું નિર્ધાણું;
સૂર્ય સરખો તેજસ્વી તેહ, (એવો) બ્રહ્માક્રોધે ઉપન્યો નેહ. ૧૫
- તેને નેઘ બ્રહ્માદેવ, મુખથકી જોડ્યા તત્તેજવ;
તું કરી લે તારા વિભાગ, (એમ) વહી અંતર્ધાન હવા મહાભાગ. ૧૬
- પછે તે પુરૂષે કરિયું કેમ, તેહ વર્ણવી દાણું નેમ;
તે પુરૂષે ભિન્ન કર્યાં દહભાગ, નારીનરતણા તે જામ. ૧૭
- નર રૂપના કર્યાં વિભાગ, એકાદશ ભાગે કરી ત્યાગ;
વળી કર્યાં બીજા વિભાગ અપાર, તેના કરી કહું વિસ્તાર. ૧૮
- સૌમ્યાસૌમ્ય અને વળી શાત, એત રથાગ વધાર્યાં ફાંત;
એવા ભાગ કર્યાં અનેક પ્રકારે, આગે કયા તું ચિત્તે ધારે. ૧૯
- પછે પ્રજાપતિ બ્રહ્માએ બૂર, જે નીપજાવ્યા રવય સમ શૂર;
તેમ સ્વાયંભૂ મનુ નેહ, કર્યાં સર્વ પોતા જેવા તેહ. ૨૦
- તે સમર્થ સ્વાયંભૂ મનુ ધાતુ, જેનાં અધરુ સર્વ ઉતાડું;
તેવી પ્રજ્વલશાળી પવિત્ર, કોબી નેઘ શતરૂપા વિચિત્ર. ૨૧
- તેના પાણિગ્રહણ કર્યો સાર, એમ સ્ત્રીપુરૂષ હવાં તે વાર;
તે પુરૂષકી શતરૂપા વિષે, નર રૂપ પુત્રરત્ન જે દીસે. ૨૨
- હૈ એકનુ પ્રિયવ્રત નામ, ઉત્તાનપાદ બીજે મહાધામ;
ત્રાદિગચ્છતિ કન્યા એય, એમ ચાર સંતાન ઉપન્યાં તેય. ૨૩
- તે મધ્યેની કન્યાએ નેહ, ત્રાદિ પ્રચ્છતિ નામે એહ;

તેમાંની પ્રમુતિને પગણી, દસના મનમાં તે બાવી	૨૪
ઋદ્ધિને જન્મિની સાથ, પગણીની સાથ બૂત નાથ,	
તે બે કન્યાઓને બાણ, બે પ્રજાપતિઓ કરી પ્રમાણ	૨૫
ઋષિ પ્રજાપતિ અને ઋદ્ધિ, તેણે નીપજવ્યો મુત સિદ્ધિ,	
સહવર્તમાન દક્ષિણાએ, મખપુત્ર નીપજવ્યો ત્યાં	૨૬
એમ ત્રીપુરપુત્ર જોડણ બાણ, મખ દક્ષિણા નામ પ્રમાણ,	
તે દક્ષિણા ને મખધકી, બાર મુનની સામગ્રી વકી	૨૭
તે સ્વાયંભૂમ નવતરમા બાઈ, યામદેવીની ધરતા ખોટાઈ,	
યથા દક્ષિણા વિષેથી ઉત્પન્ન, તે મહાતેજસ્વી અને પ્રસન્ન	૨૮
એમ ઋદ્ધિવરા વિસ્તાર, યથો મુનિ ગુણો તુ ધાર,	
હવા પ્રમુતિ વિષે પ્રમુતિ, ચોવીશ કન્યાઓ યાત્રી દુતી	૨૯
તે તો દક્ષધકી નિર્ધાણ, થઈ ઉત્પન્ન બાણમુખાણ,	
તેના વિસ્તારી કહુ નામ જેને જોઈ હાશી રહે કામ	૩૦
શ્રદ્ધા લક્ષ્મી ધૃતિ ને તુષ્ટિ, એના દ્વિયા બુદ્ધિ ને પુષ્ટિ,	
વળી લજ્જા તથા વપુ નામે, શાંતિ સિદ્ધિ કીર્તિ કામે	૩૧

૨૬ સહવર્તમાન ઇ૦— દક્ષિણા નામની કન્યા સહવર્તમાન મખ—
(૫૪) નામે પુત્ર જન્મ્યો.

૨૮ યામદેવીની ઇ૦—અર્થાત્ એ માર પુત્રો ‘યામદેવ’ નામે પ્રખ્યાત
ત ‘યથા ૨૮ પ્રસૂતિ—પ્રસૂત અર્થાત્ પ્રસૂતિ નામની સ્ત્રીને દક્ષધકી
ચોવીશ કન્યાઓ પ્રસૂત થઈ.

૩૦ દક્ષપ્રજાપતિની ચોવીશ પુત્રીઓ તથા તેમના સત્તાનના નામ
ઉપરથી નીતિને લાગતો બોધ લેવાનો છે જેમકે દક્ષ (ગણેશ-ચતુર) ને
શ્રદ્ધા વગેરે ચોવીશ ગુણ પ્રાપ્ત થાયછે, તેજ દક્ષ (પ્રજાપતિ) ની પુત્રીઓના
નામ છે તથા તે તે ગુણોથી જે ફળ પ્રાપ્ત થાય તેજ નામ તે પુત્રીઓના
પુત્રોના છે ૩૧ વપુ—દક્ષની પુત્રી અથવા શરીરસ પતિ

એ સર્વ દક્ષની સુતાને સાર, કરી ધર્મદેવે ગ્રહણ તે વાર;
 પત્ની રૂપે તે પદ્મિની રાખી, જેના દક્ષ પ્રજાપતિ સાધી. ૩૨
 બીજી એકાદશ હતી રૂપાળી, તેનાં નામ કહું સંભાળી;
 તેહ તે કન્યાઓથી નાની, દિતુ રૂપગુણમાં મહામાની. ૩૩
 આતિ સતી સંશ્રુતિ સ્મૃતિ, પ્રીતિ ક્ષુમા અને સંતતિ;
 મનસૂયા ઉર્જા સ્વાહા સ્વધા, તેના સ્વામી ગણી કહું બધા. ૩૪
 હે મોટા મુર્નિશુ પરણી, જેના ગુણ ન જાયે વરણી;
 મૃગુ શિવ મરીચિ અંગિરા, પુત્રસ્ત્ય પુત્રહ કંતુ ધીરા. ૩૫
 સિદ્ધ અત્રિ અગ્નિ જાણ, પિતૃઓ કરે એમાં પ્રમાણ;
 તે સહુ અનુક્રમે વર્ષા કન્યા, થયાં ભાગ્ય જેનાં મહાધન્યા. ૩૬
 યથો શ્રદ્ધાને જે ઉત્પન્ન, તેનું કામ નામ પ્રસન્ન;
 યથો લક્ષ્મીને સુત દર્પ, ધૃતિને નિયમ યથો તન તર્પ. ૩૭
 પુષ્ટિને તન યથો સંતોષ, પ્રુષ્ટિને લોભ યથો જોષ જોષ;
 મેધાનો શ્રુત નામે કુમાર, ક્રિયાને દહ આદિ ત્રણ સુત સાર. ૩૮
 નય વિનય રહેલા જાણ, બુદ્ધિને જોધ સુત પ્રમાણ;
 જ્ઞાનને વિનય વળી હવો, વપુ વ્યવસાય જાણી અવનવો. ૩૯
 દ્વિપ શાંતિનો સમા સુત, એમાં કાંઈ નહિ અદ્ભુત;
 સિદ્ધિને મુખ્ય નામે બાળ, કીર્તિને યશ મંગુલ. ૪૦
 એ સર્વ ધર્મવણા કુમાર, જાણવા સર્વે નિરંધાર;
 કામે નંદીકેરા પુત્ર, અને ધર્મરાયપૌત્ર ઘરમૂત્ર. ૪૧
 તેણે હર્ષને આપ્યો જન્મ, માને જેને ઘણા અજન્મ;

૩૭ શ્રદ્ધા ઈન્—શ્રદ્ધાને કામ (મનોરથ) પુત્ર યથો. લક્ષ્મીને દર્પ (ગર્વ) પુત્ર યથો વમેરે જન્મે રીતે સમજ લેવું.

૪૦ મૃણાલ—કમળતટ પર અર્ધાત કમળતટ જેવો નિર્મળ યશ.

૪૧ કામે ઈન્—અર્થાત કામને ન હી નામે સ્ત્રીપત્રી દર્પ પુત્ર યથો અને તે ધર્મનો પૌત્ર રહેવાય; કેમકે કામ ધર્મનો પુત્ર છે.

વળી અધર્મની હિંસા નાર, તેને અનૃત સુત હવેા નિરધાર. ૪૨
વળી તેને નિર્ઋતિ કન્યા જન્મી, તેના જે પુત્ર કેહું મહાઅનમી;
છે એકનું નામ તો નર્ક, બપ નામ બીજાનું ભર્ક. ૪૩

વળી તે બેનાં થયાં જે બાણ, જોડાં ધાય: પીડા પ્રમાણ;
તે ઉભયમાંથી માયાએ સાર, માણી માનને કરવા સંહાર. ૪૪

આપ્યો મૃત્યુને જન્મ તે કાળ, જોણે જનમ વર્ષા રહી ઝાળ;
વેદનાએ રૌરવધકી નિરવાણ, પુત્ર દુઃખ પ્રસવ્યો પ્રમાણ. ૪૫
મૃત્યુધકી વ્યાધિ ને જરા, શોક તૂધણા ઉપજી ધરા;

ક્રોધ ક્રોડા થયો ઉત્પન્ન, જોઈ યાચે ન કોઈ પ્રસન્ન. ૪૬

એ સર્વ દુઃખનું ઉત્પત્તિસ્થાન, અધર્મ લક્ષણ કહે મહાન;
નથી તેમને નારી કે પુત્ર, તેમ વસવા નથી ઘરમૂત્ર. ૪૭

કિંતુ સર્વ છે ઉર્ધ્વરેતા તેહ, વળી ભાંજી તારો સંદેહ;
સાંભળ્યે મુનિ શાર્દૂલ તુય, ભાણું મૃત્યુની સ્ત્રી હુંય. ૪૮

જે જે નારી તેને નિર્વાણ, નિર્ઋતિ અલક્ષમી પ્રમાણ;
અલક્ષમી વિષેથી ભાઈ, મૃત્યુને ચોદ સુત થયા મકલાઈ. ૪૯

અલક્ષમીના તે સર્વ પુત્ર, માંડી બેડા મૃત્યુનું ઘરમૂત્ર;
તેના આજ્ઞાપાળક તે તન, કરે માનવને નિધન. ૫૦

મનુષ્યમૃત્યુ સમયે બાણ, સારી સેવા કરે પ્રમાણ;
તેહ વિસ્તારી કહું આજ, સુષુપ્ત તારે શુભને કાળ. ૫૧

તેઓ દસ ઇંદ્રિયોમાં વસી રહે, વળી તેનાં વાસ મનમાં કહે;
રહી એ રીતે નિરવાણ, નર નારીને સુખાણ. ૫૨

૪૨ જોને—જો પ્રાગતે. અનૃત—અસત્ય, અથવા દિંસા અને અધર્મનો પુત્ર. ૪૩ નિર્ઋતિ—મૃત્યુદેરી, અથવા અધર્મ અને દિંસાની પુત્રી. અનમી—નમ્યું ન આપે એવા. ૪૪—મૃત્યુદેરીથી નરક અને બપ ઉપન થાય એ પ્રસિદ્ધ છે અને તેજ અર્થ નિર્ઋતિના પુત્ર કલા છે. ભર્ક—મરણાવે એવું. ૪૪ પીડા—વેદના. ૪૭ સર્વ—(મૃત્યુના સંતાન).

- ચોળે પોતાના વિષય માંહી, દિવસતમ સુણુને આંહી;
 પેરી ઇંદ્રિયો માંહે પૂર, કરે વરા સમર્થ કે શૂર. ૫૩
- રાગ કોપશું મેળવે જનને, ઘણું લભાવે ભ્રમિત મનને;
 તેથી કરે અધર્મની ક્રિયા, જૂલે ભટકે ચતુર ભિયા. ૫૪
- વળી અહંકાર ને મતિમાં પેસે, તેમોહાશ્રય કરીને યેસે;
 નારનારીકેરે તે માણુ, હણવા વલ્ન કરે સુભાણુ. ૫૫
- વળી નરધરમાં દુઃસહ એક, વિખ્યાત અલક્ષ્મીપુત્ર વિવેક;
 વાસ વશી રહે દિનરાત, તેની સમજાવું જાત ને ભાત. ૫૬
- જૂએ નબળો પડી ગયેલો, નીચા વક્રવાળો રહેલો;
 ઘણો કાળ રે'નારો નાન, કવચિત વધકલે મન મગન. ૫૭
- જેનો સ્વર છે કાકે સમાન, તમોગુણ કઠોર મહાન;
 એવા સ્વરૂપીને પ્રજ્ઞદેવ, કર્યો સર્વ ભક્ષવાર્તતખિવ. ૫૮
- તેથી રૂપ તેનું વિકાળ, લાંબી દાઢવાળો તે કરાળ;
 મુખ ચો'છું રહે અહોરાત, મહાભયાનક જેની જાત. ૫૯
- જેને સર્વને ખાવા ઇચ્છાય, એવો દુઃસહ નામ કે'વાય;
 સર્વ જનના જનકશ્રીએ તેને, વળી પ્રજારૂપ ભારથા ભવ જેને. ૬૦
- શુદ્ધ સ્વરૂપી જકલકારણ, જેને નવ માયાનુ મારણ;
 નિવિકાશી પ્રજ્ઞદેવ, જેની કરે સનકાદિક સેવ. ૬૧
- તે બોલ્યા દુઃસહશ્રુ આમ, વદે પ્રજ્ઞ તું સુણ્ય ઉદામ;
 તારે આ વિશ્વને ભક્ષી ન જાવું, ક્રોધ ત્યાગ કર કહ્યું આપું. ૬૨

૫૪ રાગ ઇન્દ્રિય—તે અલક્ષ્મીના પુત્ર જનને રાગ (પ્રીતિ) અને
 રોષ (ક્રોધ) સાથે મેળવે—ક્રોધ અને પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરે.

૫૫ મોહાશ્રય—મોહને આશ્રયે. અર્થાત્ અહંકાર અને મતિ મોહ-
 યુક્ત ધાય. ૫૭ વક્રવાળો—મુખવાળો. ૬૦ જનકશ્રી—પિતા—પ્રજ્ઞદેવ.

ધરત્ય શાંતિ સારી તુ ય, રજ્જેગુણકળા પરહરત્ય કહે હું ૫,	
છોડત્ય તામસી વૃત્તિને તુ તો, એવી શીખામણ દેઈ હું તો ૬૩	
કહે હું સહ સાબળો તાત, અહો જક્તસ્વામી પ્રખ્યાત,	
હું ભૂખથી સૂકાયો તનમા, તૃષા લાગી મુઝઈ છુ મનમા ૬૪	
થઈ દુર્બળ ઈદ્રિય સર્વ, મુણો વિધિસજ્જ પ્રણયના પર્વ,	
મને થાય વૃત્તિ કેઈ પેર, થાઉ બલિષ્ઠ કરોતુ મે'ર ૬૫	
તેમ મારે વસવું કચે વાસ, જ્યાં નિવૃત્તિ થાય પ્રકાશ,	
પ્રજ્ઞદેવ કહે સુણ્ય ભૂર, નરગેહે રે'વું ભરપૂર ૬૬	
તારૂં બળ અધર્મી બાણ, નિત્યકર્મહાનિ પ્રુષ્ઠિ પ્રમાણ,	
વિષજતુ સોળ બલિના, તેના દશે શેષા અનેક ભાતિના ૬૭	
થાયે માનવને જેહ, તારા વસન તે ભાઈ એહ,	
હવા બતાવું તારો આહાર, તેહ સાલબ્ય તુ નિરંધાર ૬૮	
રાખે કરી નિ દેહ જેહ જતુ પડેહ નિ સ દેહ,	
શ્વાને નિરખ્યાનો સ દેહ, કૂટે બાજન રાખ્યુ જેહ ૬૯	
મુખે કૂઠી કર્કુ ટાકુ સાર, ચએયુ ઉરિજીઠ અવિધાર,	
કાચુ પાકુ રહેહુ જેહ, નહિ સીનેલા જેવુ તેહ ૭૦	
રાધતા ચાખિહુ બાણ સસ્કાર વિનાતુ પ્રમાણ,	
ભગન આસન બેઠેલા નરે, ત્યા બેસી નિરખાણ કરે ૭૧	
મૃત્યુદિશાભણી રાખી મુખ, જેહ ભક્ષેયુ માની મુખ,	
દશ દિશાએને વરજી, સધાકાળે ખાધુ હોય ગરજી ૭૨	
ત્યજાદિનકરો નાદ, મુણી જમતા પૂર્વો હોય સાદ,	
અડકેહુ રજ્જેવળાને હોય, કે તેની દૃષ્ટિએ જોયુ સોય ૭૩	

૬૭ નિત્ય ઇ-નિત્ય કર્મની હાનિથી તારી પ્રુષ્ઠિ થશે વિજય-પ્રેરી
પ્રાણી ૬૮ વસન-વસ્ત્ર ૬૯ કૂટે બાજન-કૂટેના પામણમા

- વા તેનું ખાધેલું ખવાયું, મલિન અન્નમાં તારું આયુ; ૭૪
 તેવા પાનમાં તારું જીવિત, પુષ્ટિ કરતા ધરતા પ્રીત. ૭૪
 બોજું પણ હું આપું છું તને, તેહ સાંભળ્યે એકે મને; ૭૫
 હે યક્ષ શ્રદ્ધારહિત જાણુ, હોમેલું વા આપેલું પ્રમાણુ. ૭૫
 ત્યમ સ્નાન કર્યા વગરનું સાર, અર્વજ્ઞા પૂર્વકનું નિરધાર; ૭૬
 જળ મૂક્યા વગરનું જેહ, વળી નાખેલું હોયે તેહ. ૭૬
 નવ હાથરાર્પણ જે કીધું, જે નાખી દેવાને અર્થે દીધું; ૭૭
 મહાગર્વધરી વળી જાઈ, દાપ પામેલું દિવસાઈ. ૭૭
 ક્રોધે કરી આપ્યું જે અન્ન, આપ્યું પીડા પામી મને અપ્રસન્ન; ૭૮
 વા એવે ભાવે હોયું જેહ, તેનો કૃણબોગતા (તું) નિઃસંદેહ. ૭૮
 હે યક્ષ વિધવાએ પુનર્લગ્ન, કર્યું હોયે યદ્ય મન મગ્ન; ૭૯
 તેથી ઉપજ્યો સુત જેહ, કરે સ્વર્ગ સ જ થી કર્મ તેહ. ૭૯
 અથવા ફરી પરણેલી નારી, કરે તેવાં કર્મ વિચારી; ૮૦
 તેમાં વૃષ્ટિ તારી થાય, એણે બોલ્યા વિધિ મહાકાય. ૮૦
 હે યક્ષ નિર્ધન નર નિરવાણુ, કન્યાવિક્રમ કરે અજાણુ; ૮૧
 વેચી કન્યા લેઈ તેનું મૂલ્ય, કરે ધર્મક્રિયા અમૂલ્ય. ૮૧
 વા ખોટા શાસ્ત્રની ક્રિયાઓ કરે, તે તારી પુષ્ટિ કરી તન ભરે; ૮૨
 જે કર્યું અધ્યયન અર્થરહિતા, સત્યપણે રીષ્યા નવ ગીતા. ૮૨
 તે સર્વે તારી વૃષ્ટિ માટ, વળ્ય તનથી તું હચ્ચાટ; ૮૩
 હવે તારી સિદ્ધિજાણે જાણુ, કાળ નિર્ણય કરી આપુ પ્રમાણુ. ૮૩
 ગર્ભવતી સ્ત્રીશુ કરે સબોગ, સધ્યા સમે નિત્યકર્મ વિચોગ; ૮૪
 અસચ્છાસ્ત્રની ક્રિયા કરે, ગમે તેમ વદી ધર્મ હરે. ૮૪

૭૫ હે યક્ષ—હે દુઃગત ૭૬ જળ મૂક્યા વગરનું—જમતી વખતે
 હાથરાર્પણનું પાણી મૂક્યા વગર ખાધેલું અન્ન.

૮૨ અર્થરહિતા—અર્થરહિત ૮૪ અસચ્છાસ્ત્રની—ખોટાં શાસ્ત્રોની—
 મારણ, મોહન વગેરે અભિચારની અથવા ભૂત પ્રેતની સાધના વગેરેની.

- અહો દુરાસદ એવા જોહ, સર્વ નર તારે સ્વાધીન તેહ;
તેને મારતાં તારે ભાઈ, કદા નવ ધરવી લલાઈ. ૮૫
- પંક્તિભેદ થાય ને જોહ, દેવાદિક નૈવેદ્યમાટે ન જોહ;
કરે રસોઈકેરી સોઈ, રસોઈમાં ભેદ કરે જન કોઈ. ૮૬
- ને ગૃહ નિત્યમતિ કંકોસ, ત્યાં તારે વાસની કરવી આશ;
સેવક સુરભિ બલિવદ્, વાહનાદિક પોષણકેરી ગર્દ. ૮૭
- ને જોહ ન થાયે સાર, જ્યાં સંધ્યાસમે ન સુચિવિચાર;
તે કાળે જળવડે કરી જાણ, નવ ગૃહ સુચિ કરે નિરવાણ. ૮૮
- ત્યાં તારાચક્રી થાય લય, વળી અહોરાત્ર તારો ઉદય;
હે યક્ષ્મ નક્ષત્રકેરી ન શાંતિ, ગૃહપીડાની નહિ જ્યાં પ્રાંતિ. ૮૯
- ત્રિઉત્પાતકેરી ન ભેદ, થાયે સર્વતણો જ્યાં છેદ;
વા તેની શાંતિકાળે કાંઈ, નવ ઉપાય થાયે જ્યાંહી. ૯૦
- ત્યાં તારો વાસ સદાય, તું કરને નિત્ય પરાલવ ત્યાંય;
ને નારી રીસાઈ લાંઘન કરે, અથવા નર એવું ઉર ધરે. ૯૧
- કે કરે પર્યણીવિણ ઉપવાસ, વા મધ પીવામાં થાય મકારા;
ધૂત રમી જુગારી કાંવે, સદૈવ સ્ત્રીઆસક્તિ મન લાવે. ૯૨
- ને માર્ગારની પેઠે જાણ, દાંભિક ગુપ્ત પાપ કરે પ્રમાણ;
તે સર્વ તારે કરવા સ્વાધીન, જેમ માછી સાહે મીન. ૯૩
- કર્ચુ બ્રહ્મચર્યવિણ અધ્યયન, મૂર્ખે મખડ્યો પાવન;
જઈ તપોવને થઈ તપસી, ગ્રામ્યભોગમાં પડયા ને લપસી. ૯૪
- તેમ જેણે ઇંદ્રીઆત્માપર જય, નથી મેળવ્યો કે જાણ્યો નય;

૮૫ દુરાસદ—ન જીતાય એવું—અર્થાત્ મહાદુર્ગુણી. ૮૬ ભેદ કરે—
પદ્ધતિ કરે. ૮૭ ત્રિઉત્પાત—બૂકંપાદિ જૂમિના, ઉત્કાષ્ઠનાદિ આતરિશના
અને ચદવ્યતિક્રમ આદિ આકાશના, એવા ત્રણ પ્રકારના ઉત્પાત. ૯૩ માર્ગાર
—ખિન્નાડી.

- એવા ધરછે પરલોક મુદ, દિન રાખે નીચી ગતિ મુદ. ૯૫
- ક્ષત્રિય વૈશ્ય અને શૂદ્ર જાણુ, સ્વધર્મબ્રહ્મ યાગ મમાણુ;
જે ન બ્રહ્મ થયેલા દોષ, તેની ચેષ્ટા કરે મળી સોય. ૯૬
- અદો યક્ષ તે તારે સ્વાધીન, અદોચન કરવા કરી દીન;
વળી તારી પ્રિય કરવા કાળે, આપુ અન્યથું નેયકી આળે. ૯૭
- ધરત્ય ધ્યાન માને કરે તુંય, નેહ વિસ્તારી ભાખુ હુંય;
કરી વૈશ્વદેવ નર સર્વે, માની તુજને મોટું પર્વ. ૯૮
- કરી તારા નામતણા ઉચ્ચાર, 'આ તારુ' નિત્ય વદશે અભિધાર;
દશે બલિબ્રહ્મ બલિ રોગ, તારે પાણુ કરવી તેના પેગ. ૯૯
- હાં તારે ત્યાગ કરવાં ક્રિયાં જોડ, તેહ જાણાવો દેવ નેહ;
ત્યાં જાણુ ન કદીએ તારે, જો તારું નુ શુભ વિચારે. ૧૦૦
- ન્યાં યાગ સંસ્કારી અન્નનું જોજન, જે અતર બહિર્ગ્રી રે' પાવન;
જેને લાલચ નહિ લવજેરા, જે સ્ત્રીએ હત્યો નવ વદંત. ૧૦૧
- એટલે પોઆર પત્નીના નહિ, એવુ તેવુ જોવુ સહી;
તે ઘર ત્યાગ કરી તારે રે'વું, તેનુ મુખ તારે નવ લેવું. ૧૦૨
- હો યક્ષ જે ઘરમાં સુજાણુ, બગિનીપુત્રીકેર મમાણુ;
વળી કુળસ્ત્રીઓકેર રક્ષણુ, અતિથિસત્કારનાણુ ન અપેક્ષણુ— ૧૦૩
- જાયે જેમની તારે જોવી, ત્યાંથી કૂડો આરાધા ખોવી;
હૃદયે દેવતાણું પૂજનજ્ઞેયે પિવનું અનુદિન. ૧૦૪
- યાચે જે ઘરમાં યક્ષદેવ, તે જોઈ તજવું તારે તતજેવ;
જે ઘેર બાળક વૃદ્ધ ને નારી, નર સજ્જનમાં સંપ જારી. ૧૦૫
- એવું જોઈ તારે તે તજવું, તે જોડ ન દહે ભજવું;
ન્યાં કામિની સંગેહુ માંય, સદા મીનિવતી રહે ન્યાંય. ૧૦૬

૯૯ તેની—જે બલિદાનની ૧૦૨ ને ઇ—જે પરચેષ (ઉત્તમ આકૃતિ વાળાને) સ્ત્રીએ હત્યો નથી. ૧૦૪ હૃદયે—હૃદય્યાન્નવડે.

- નવ અન્ય ઘેર ફરવા સ ચરે, રખડેલપણુ મન ન ધરે,
તેમ લજ્જાચુકત ગ્રહે રદૈવ, તેનુ જાણુ મોટુ દૈવ ૧૦૭
- તેવા નારીના લેધ આચાર, તે ઘર તજુ તારે નિરધાર,
જે ગૃહ શયનાસન સ્વચ્છ અપાત્ર, તેવા બોજનકરે ભાર ૧૦૮
- યથા ઘટિત વય મમાણુ, કે હોય સબ ધરે જાણુ,
ઐહલે જેને ઘટે તેણુ, મળતુ હોય ઉભય એણુ. ~ ૧૦૯
- ત્યા તારે ન જણુ નિરવાણુ, થઈ મારે વચને અજાણુ,
જે ગેહ સાધારણુ આહિત્ય યુક્ત, જ્યા સમ્યક્ કર્મકર્તા વસે પુક્ત ૧૧૦
- જ્યા હોયે દયાળુકરે વામ, ત્યા તારે વમનાની કરવી ન આરામ,
જે ઘર દાર ન ઝાડે કે ધાયુ, કે ઔપધિગોષે ન તેણુ મનાયુ ૧૧૧
- જ્યા નરવરના કર્મ ન ભિન્ન, ત્યા વસણુ તારે થઈ દાન,
ખડુધા તો તજવો તે દશ, કરવો નહિ ગેહમવેશ ૧૧૨
- જેનુ પાપણુ થાય મમાણુ મુર પિત્ર આવી રહેતા જાણુ,
પોષ્યવર્ગ અતિથિને જમતા, રહેલે ગયાન્ને મન જેના ભમતા ૧૧૩
- ઐહલે તેવા શોષાત્રથી ધરે રહ, તજણુ ગેહ તારે ચક્ષ્મ તેહ,
જેહ સાચાળોવા સદય સમાચાર અહિ સક કાય ૧૧૪
- કોને પરિતાપ ન થાય જેનાથી, કોનુ ખોટુ ખમાય નવ તેનાથી,
જે અન્ય ઉત્કર્ષે રાજ થાય, અપા તજના તારે સદાય ૧૧૫
- આમીરોવામા જે સમામસ્ત ફુટ રહીસ ગમા નહિ રક્ત,
સ્વામી જમતા વધ્યુ હોય જેહ, કે ખાતા કુટુબી બચેનુ તેહ ૧૧૬
- તે અન્ને પે પણુ કરે નાની, તેવી સીને ન જોવી ધાગી,
તેનુ ઘર નેધ કરવા પ્રણામ, કરણુ નમન પદી મહાનામ ૧૧૭
- જે દિન ગણ કો ગણ કુજ ન, વેદાગ્રાસે કરે મટાબજ,
નિત્ય દાન રાગા મીનિ માન, વા યજ્ઞ પ્રણવે જોઈ યજ્ઞમાન ૧૧૮

- શિષ્ય ભાણવી એકે મન, અથવા દાન લેઈ અનુદિન;
 જે નિર્વાહ કરતો હોય સત્પાત્ર, તેની જોવી ન તારે જાત્ર. ૧૧૯
- ગમે તે રિયતિમાં તેને, તજ રે'ણુ તારે જાને;
 હવાં તારે કાત્રી જોઈ આપો, તેનાં લેવો ન કૂડો લા'વો. ૧૨૦
- જે નૃપ કરતો હોય નિત્ય યાગ, જે દાનજરતો હોય મહાભાગ;
 જે અધ્યયન વિષે તત્પર સદા, અંગથી અસ્ત્ર ન છોડે કદા. ૧૨૧
- સમ્યક્ પ્રકારે કર લેઈ જાણુ, રૈયન રાજી રાખે નિર્વાણુ;
 તેને જોવો ન તારે ભાઈ, તજવો કૂડો કૈયો રાઈ. ૧૨૨
- હવાં કેવા વૈશ્યને તજવો તારે, તેહ કે'ણુ જોઈએ મારે;
 જે કરતો હોય યજ્ઞ ને દાન, અધ્યયન કરતો હોય મહાન. ૧૨૩
- પશુ પાળવામાં પ્રીતિ જોની, ખૂંટી ખેતીમાં ધુધિ તેની;
 વ્યાપારવૃત્તિએ મેળવે અન્ન, કમાયુ થોકુ થાય પ્રસન્ન ૧૨૪
- તેવા વૈશ્યને તજવો સાગ, તેના જોવો ન તારે પાર;
 હે યક્ષ્મ શૂદ્ર તજવો કે'વો, તેહ વર્ણુથી દાખુ જોવો. ૧૨૫
- દાનયજ્ઞ કરતો હોય જોહ, કરે દિગ્વિજયન વળી તેહ;
 સદા તત્પર તેવે કાર્યે, સેવા સિદ્ધિ ન ધારે અનાયે. ૧૨૬
- દિગ્વિજયથી થઈ સતોષ, જીવે દિગ્વિજના નહિ કદી રોષ;
 દિગ્વિજયનવડે પામે સુખ, તેવા શૂદ્રનેક ન જોવુ ગુખ ૧૨૭
- શિક્ષા માનવી મારી સત્ય, નીકર વસ્ત્રમી થાઈ ગત્ય,
 જે જોહે ગૃહસ્થનર નિરવાણુ, શ્રુતિ સ્મૃતિના હોયે જાણુ ૧૨૮
- તે ઉભયમાં કહ્યું જોવુ સ્વયં છાવિત ચલાવે તેણુ;
 એવો સુધી જાય ને હામ, જાય તેની પૂડે તેની વામ. ૧૨૯
- ન્યાં હોય સત્પુત્ર પાવન, ગુરુ મુર પિતૃ પૂજે અનુદિન;

૧૨૯ ઉભયમા—શ્રુતિમા અને સ્મૃતિમા જે હામ જાય—જેણુ વતન કરે. તેની પૂડે જાય—તેને અનુસરે વામ—સ્રી

- જ્યાં પત્ની પૂજન પતિનું કરે, ત્યાં અલક્ષ્મી જઈ શું કરે. ૧૩૦
- વા યક્ષ તારાચક્રી શું થાય, જ્ય તેવે કામે તો કંપે કાય;
જે ગૃહ નિત્ય સંધ્યા સમે લીંપાય, વા જળ છાંટી શુદ્ધ થાય. ૧૩૧
- તેમ જ્યાં પુષ્પનાં બલિ અપાય, એવી શુચિતા જ્યાંહી પડાય;
હો યક્ષ તેવા ઘર સામે તારે, દૂદા જોણ નવ નિરધારે. ૧૩૨
- જે ઘરમાં સવાકેરી રચ્યા, ભલે હોય નાના મોટા હૈયુ;
પણ તે રાખ્યાને નિર્વાણ, નવ સૂર્ય નિરજે જાણ. ૧૩૩
- જે ગૃહમાં વનિહુ ને વારિ, કદા નાશ નવ પામે અવિધારી;
જે ગૃહમાં સૂર્યદર્શન સુધી, દીપ રાણો કરવાની યાય ન બુદ્ધિ. ૧૩૪
- તેહ જોહ લક્ષ્મીદેશં પાત્ર, એવુ આચરતા સતપાત્ર;
બલિર્ન ચઢન અને વીણા, આદર્શ મધ આજ્યે ભીના. ૧૩૫
- રે'તાં હોય તામના પાત્ર સદાય, વા ધૂત વારિ ભરાય તે માંય;
તે મદિર તારો ન કામ, એમ જોલ્યા ત્રિભુવનખામ. ૧૩૬
- હો યક્ષ હાવાં તારૂં રે'કાણુ, તેહ દર્શાવુ નિર્વાણુ;
જ્યાં હોયે કટકવૃક્ષ, નિષ્પાવની વેડી મલ્યાક્ષ. ૧૩૭
- જ્યા પુનાર્પિરાહિત હોય નારી, જ્યાં સર્પ હૃદયે રાફડા ભારી;
ત્યાં તારે સમગ્રદો કામ, તે જોહ કરવો જઈ ત્રિશામ. ૧૩૮
- જે પ્રાસાદમાં નર હાય પથ, વળી ત્રણ ત્રિયાદેશે સંચ;
ત્રણ સુરજિ હોયે તેમા, તારે વસતુ જઈ એમા. ૧૩૯
- વળી તેમાં જોવો અતિ અંધકાર, મકારામાટે દાદ રોગજે અપાર;
એવાં કાષ્ઠનો જ્યાહી મકાર, ત્યાં ત્યાર રે'વું મઈ પ્રકાર. ૧૪૦
- અહો યક્ષ એક અજા જો જોહ, હોય જે રાગભ નિઃસદેહ;

૧૩૨ શુચિતા-પાવનપણુ. ૧૩૫ બલિગદ-ગજદ આદર્શ-આરમી.
આજ્યે-પીએ. ૧૩૭ નિષ્પાવની-મોળા કે વાવની. ૧૩૯ પ્રાસાદ-
ધર. સુરજિ-ગાય

- હોયે ત્રણ મુરખિ ને પંચ મહીપી, જ્યાં ૫૨ અથ રે'તા હોય હીસી. ૧૪૧
- હોયે સખ હરિજ ને ઘરમાં, વસવું તારે તો જઈ ત્યાંય;
- અથવા તેનું રૂધિર ચોપણુ કરવું, કદા કામ ન તે પરહરવું. ૧૪૨
- જ્યાં કોઠી કોઠાળી દાતરડી, વાંસી પાંચી તપેડી પડી;
- એ વિના રખડતાં એવાં બીજાં, ત્યાં તારે રે'વું હરે બીજ્યાં. ૧૪૩
- હે મુત માંભજ્ય વળી તુંય, એવું જોવું બીજું શુંય શુંય;
- હે યક્ષ બેસવું મુશગપર, બેસી ખાંચણીએ માનવું વર. ૧૪૪
- જ્યાં બેસે કામિની ઉમરા ઉપર, જ્યાં નારી દશે છે નીડર;
- ત્યમ બહિરદિશાએ જાતાં જાણુ, વાતો કરવી ગમે નિર્માણુ. ૧૪૫
- એ સર્વસ્થાનક તારાં સત્ય, મારવાં તેનાં તારે અપત્ય;
- હે મુત જ્યાં રંધાય ધાન્ય અમાપ, વળી તે વેડકાએ વિણમાપ. ૧૪૬
- જ્યાં રહે રંધિતકાચું ધાન્ય, જ્યાં ચાય આગમકેરું અમાન્ય;
- ત્યાં તારે સ્વેચ્છાએ કરવુ ગમન, કરવુ તેવા મદિરમાહે શયન. ૧૪૭
- ને જોડુમાં કડછીવની, યાયે વન્હિ નાખવાડેરી મતિ;
- તપેડીકેરી ઠાંકેડી તાસકમાં, ત્યાં શુભિ માનવો વાસ નાશકમા. ૧૪૮
- જોઈયે રે'વું તારે ત્યાંય, નવ બીજે જાણુ ક્યાંય;
- ત્યાં સહુ જોઈડું આવી વસે, તેમા તારો સમાવેશ થશે. ૧૪૯
- જ્યાં અગ્નિ પડયાં અકોનિશ રહે, તેવું મનક બીજા લહે;
- ત્યાં તારે રે'વું નિરંતર, વળી ત્યાં અન્ય અમુરે કરવુ ઘર. ૧૫૦
- ને નર બંધુજનને ન આપે પિંડ, વા ઉદક આપ્યા વિણ પોપે પિજ
- તેવા સપિંડી સોદકમાં જાણુ, તારે વસવું જઈ નિરવાણુ. ૧૫૧

૧૪૧ અજ—જડી સમજ—જડિયા મદિધી—બેસ. ૧૪૩ પાલી
—વાંસનાં કે લાકડાનાં બનાવેલા અનાજના માપ. ૧૪૮ નાશકમાં—
અર્થાત્ નાશકના વાસ જોવો પવિત્ર વામ તારે માનવો. અથવા નાશકમા
—સદેહ વગર. ૧૫૧ મોદક—સગોવ.

- જ્યાં પત્ની પૂજન પતિનું કરે, ત્યાં અયક્ષ્મી જઈ શું કરે. ૧૩૦
- વા યક્ષ તારાથકી શુ પાય, જાય તેવે ઠામે તો ક પે કાય;
જે ગૃહ નિત્ય સંધ્યા સમે હીંપાય, વા જળ હાંટી શુદ્ધ થાય. ૧૩૧
- તેમ જ્યાં પુષ્પનાં બલિ અપાય, એવી સુચિતા જ્યાંહી પાંપાય;
હો યક્ષ તેવા ઘર સામે તારે, દુઃખ જોડુ નવ નિરધારે. ૧૩૨
- જે ઘરમાં સ્વાકેરી રાચ્યા, ભલે હોય નાના મોટા હેયા;
પાણુ તે રાચ્યાને નિર્પાણુ, નવ સૂર્ય નિરજે ભાણુ. ૧૩૩
- જે ગૃહમાં વનિહ ને વારિ, કદા નાશ નવ પામે અવિધારી;
જે ગૃહમાં સૂર્યદર્શન સુધી, દીપ રાણે કરવાની થાય ન બુદ્ધિ. ૧૩૪
- તેહ જોહ લક્ષ્મીકેસં પાત્ર, એવુ આચરતા સંપાત્ર;
બલિવર્ષ ચઢન અને વીણા, આદર્શ મધ આજ્યે ભીના. ૧૩૫
- રે'તા હોય તામ્રના પાત્ર સદાય, વા ધૂન વારિ ભસ્ય તે મધ્ય;
તે મદિર તારો ન ઠામ, એમ બેઠ્યા ત્રિભુવનસ્વામ. ૧૩૬
- હો યક્ષ હાવા તારૂ રે'ઠાણુ, તેહ દર્શાવુ નિર્ધાણુ,
જ્યાં હોયે કંઠકલ્પ, નિષ્પાત્રની વેડી મત્યક્ષ. ૧૩૭
- જ્યા પુનાર્પિત હોય નારી, જ્યા સર્પ ઉધેડ રાફડા ભારી;
ત્યાં તારે સમજવો ઠામ, તે ગેહ કરવો જઈ નિશ્રામ. ૧૩૮
- જે પ્રાસાદમાં નર હોય પચ, વળી નાણુ નિયાકેરો સચ,
નાણુ સુરભિ હોયે તેમા, તારે વસતુ જઈ એમા ૧૩૯
- વળીજોમાં જોવો અતિ અ ધકાર, પ્રકાશમાટે કાષ્ટ સંજો અપાર,
એવાં કાષ્ટનો જાહી મકાગ, ત્યા ત્વારે રે'વુ યઈ પ્રકાશ. ૧૪૦
- અહો યક્ષ એક અજા જે ગેહ, હોયે બે રાગભ નિઃસ રેહ;

૧૩૨ સુચિતા-પવિત્રણુ ૧૩૫ બલિવર્ષ-વળદ આદર્શ-આરસી.
આજ્યે-ધીએ ૧૩૭ નિષ્પાત્રની-ચોળા કે વાવની ૧૩૯ પ્રાસાદ-
ધર સુરભિ-ગાય

- હોયે ત્રણ સુરભિ ને પચ મહીષી, જ્યાં યદુ અથ રે'તા હોય હીસી. ૧૪૧
- હોયે સપ્ત હરિત્ર ને ઘરમાય, વમણ તારે તો બધ ત્યાય;
- અથવા તેનુ રૂઢિર શોષણુ કરણુ, કદા ઠામ ન તે પરહરણુ. ૧૪૨
- જ્યા કોઠી કોઠાળી દાતરડી, વાશીખાંચી તપેવી યડી,
- એ વિના રખડતા એવા બીજા, ત્યાં તારે જેણુ હોયે બીજ્યા ૧૪૩
- હે સુત સામંત્ય વગી તુય, એણુ જોણુ બીજા સુય શુય,
- હે યદુમ એસણુ મુગમપર, એસી ખાંધણીએ માનણુ વર ૧૪૪
- જ્યા એસે કામિની ઉમર ઉપર, જ્યા નારી દશે છે નીડર,
- ત્યમ બહિરદિગાએ જાતા જાણુ, વાતો કરવો ગમે નિર્વાણુ. ૧૪૫
- એ સર્વસ્થાન તાગ સત્ય, મારવા તેના તારે અપત્ય,
- હે સુત જ્યા રધાય પાન્ય અમાપ, વગી તે વેડકાએ વિણુમાપ. ૧૪૬
- જ્યા રહે રાધનકાણુ ધાન્ય, જ્યા થાય આગમકેર અમાન્ય;
- ત્યા તારે રેવેલાએ કરણુ ગમન, કણુ તામ મહિરમાહે રાધન ૧૪૭
- ને જોડુમા કડછીનની, યાયે વન્હિ નાખવાડેગી મતિ,
- તપેલીકેરી ઠાકેલી તાસકમા, ત્યાં શુચિ માનવો વાસ નાશકમા. ૧૪૮
- જોટને રે'ણુ તારે ત્યાય, ના જીને જાણુ કયાય,
- ત્યા સહુ જોડુ અવી વસે, તેમા તારો સમાવેશ થશે ૧૪૯
- જ્યા અસ્થિ પડ્યા અહોનિગ રહે, તેણુ મૃત જીવ લહે,
- ત્યાં તારે રે'ણુ નિન્તર, વગી ત્યાં અન્ય અમુરે કરણુ ઘર ૧૫૦
- ને નર બધુજનને ન આપે પિંડ, વા ઉદ્ધ આપ્યા વિણુ પોપે પિજ
- તેવા સપિડા સોદકમા જાણુ, તારે વસણુ જલ નિરનાણુ ૧૫૧

૧૪૧ અન્ન—ખમ્પરી રાસમ—ગમેડા મહિષી—એ રા ૧૪૩ પાલી
—વાસના કે લાક ના બનાવેના અભાગના માન ૧૪૮ નારાખા—
અર્થાત નારાકના વાસ જેવો પવિત્ર વામ તારે માનવો અથવા નાશકમા
—સદેહ વગર ૧૫૧ મોદક—સંગોન

ને કરે હોમ નિરંતર જાણુ, જ્યાં યાય મંગલકાર્ય પ્રમાણુ.	૧૬૩
ને ન વીસરે સુરમખ સાર, ને જાણે શૌચાશૌચ વિચારં;	
ને પંથ આગમમાંહે પ્રમાણુ, પળી જેણે ગયા લોક સુજાણુ.	૧૬૪
તેવા માર્ગે ચાલે જન નેહ, તારે તજી દેવા સુર્ય તેહ;	
તેમને ગેહ ન વસણું તારે, ને તારું જણું તું ધારે.	૧૬૫
માર્કંડેય કહે સુહૃદ મુનિ, એમ વદતા બ્રહ્મા ગુણી;	
દેહ દુઃસહને શિખ સારી, અતર્થાન હવા વેદધારી.	૧૬૬
દુઃસહ વર્તવા લાગ્યો તેમાં, વિધિએ જુગતે જાણાવ્યુ નેમાં;	
હવાં તે દુઃસહનો વાસ ડ્યાંહી, સમને શ્રોતા ને માલ માંહી.	૧૬૭
આપણા પુરાણીબાવા નેહ, આચાર દખાડો કરવા પાળે તેહ;	
રે'શે દુઃસહ તેમને ઘેર, નેન થયું શુદ્ધ સ્વભાવશુ વેર;	૧૬૮
કહું વિનવી સર્વને હું, ને ને આચરે પુરાણી શું;	
ને મારું કં'તું કરે ખરું, ખાહુ હોય તો હું પરહર.	૧૬૯
ને સત્ય જાણાયે જોતાં, તો નવ પુરાણીને કે.ઈ રોતાં;	
સર્વ કામથી મારું વેવાય, તો ક્યન વિમનું ગ્રાહ્ય ન થાય.	૧૭૦
ઈતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણે, યદ્માનુશામન પ્રમાણે;	
પંચાશોધાય થયો પૂજો, નથી ભાવર્થ રાખ્યો અધૂરો.	૧૭૧
વસણુ.	
ભાવાર્થ નથી અધૂરો રાખ્યો, સુણો પુરાણી દેવ રે;	
વિમજનથી બને તેવી, કરશે સારી સેવ રે.	૧૭૨

૧૬૪ સુરમખ—દેવવત. 'શૌચાશૌચ—પવિત્રતા અને અપવિત્રતા.

૧૭૧ યદ્માનુશામન—યદ્માને બ્રહ્માએ આપેલી સીખામણી.

કડબુ ૧૦૬ કું.

રાગ મારૂ.

ગુરુગણપતિ નમ્ર પાય, મુજને આસા છે,	
ઘણા ભસ્તહૃદનીજાય, ઉભય પ્રકાશ્યાં છે	૧
એવુ જાણ્યુ જોયુ જત, પૂર્ણ પ્રતીતિ છે,	
ધરવો ધ્યાનમાને વિશ્વાસ, માચીન રીતિ છે	૨
કરી સર્વ દેવને નમસ્કાર, કથા કેવી છે,	
જેવી પુરાણમા શિક્ષાય, તેવી દેવી છે	૩
યથામતિએ થાશે સર્વ, આરત મોટી છે,	
હુ પદ ધરવી વ્યર્થ મનસા ખોટી છે	૪
સર્વ શ્રોતા સાભળો આવ, સાચી સિદ્ધિ છે,	
જેહ સમજી આવ્યરે જાણુ, તેની પ્રસિદ્ધિ છે	૫
કહે માર્કડય કૌશ્લકી, કથા હવા કેવી છે,	
તેહ જણાવુ તુજને સર્વ, જાણવા જેવી છે	૬
કલિકેરી કામની માહી, ઋતુકાળે ઉપજ છે,	
શ્વપચદર્શનયકી પ્રમાણુ, નિર્માળી નીપજ છે	૭
તે તો હુ સહકેરી નાર પુરાણે લાખી છે,	
જેનુ જન્મકાળવૃતાત, સાચુ સાખી છે	૮
યદમે તે જુવતી સાથ, ઘર તો માંડ્યું છે,	
જેણે સારાપણાનુ ચિન્હ સર્વે છાડ્યું છે	૯
તે પ્રિય પત્ની ॥ યોગ, ભવિષ્યે સાધ્યો છે,	
તેણે વેલા તેમનો મુન્ય અતિશે વાધ્યો છે	૧૦
તેહ જણાવુ તુજને આવ, શ્રદ્ધા સાચી છે,	
જેવુ પુરાણે પૂર પાવન જોયુ વાચી છે	૧૧

- દુઃસહ નારીને નિર્વાણ, સંતતિ ઉપજી છે;
સંખ્યામાં છે તે સોળ, વદું કેવી નીપજી છે. ૧૨
- આખા વિશ્વમાં વ્યાપી, તેહ, કૌશ્ઠુકિ રહી છે;
તેમાં અષ્ટ પુત્ર થયા ઉત્તમ્મન, કન્યા અષ્ટ કહી છે. ૧૩
- હવાં તે પુત્રોકેશં નામ, ગણાવી દેવાં છે;
મારે સાચેસાચાં સર્વ, તુજને કે'વાં છે. ૧૪
- દંતાકૃષ્ણિ, ઉક્તિ, પરિવર્ત, અંગધુક, એવાં છે;
શકુનિ, ગંડમાંતરતિ નામ, જોવા જેવાં છે. ૧૫
- ગર્ભહા, સસ્યહા, જ્ઞાણ, નામ તો નોતમ છે;
તેના વશને વિન્નારનાર, કૃતિમાં ઉત્તમ છે. ૧૬
- હવાં તેની અષ્ટકન્યાઓ જેહ, નામે સારી છે;
- તેનાં ગણાવી દઉં નામ, મતિ જેની મારી છે. ૧૭
- નિચોનિકા વિરોધિની નામ, સ્વયંહાર કરી છે;
બ્રામણી ઋતુહારિકા નામ, સ્મૃતિહરા નરી છે. ૧૮
- ળીજહુશ વિદેપિણી નામ, છેહી કેવી છે;
તેતું સ્વરૂપ લાખું હુય, જોવા જેનાં છે. ૧૯
- જેને જોઇ ઉપજે મહાભય, કાયા કપે છે;
જેવું ભ્રમરકેર ચિત્ત, લાખું અપે છે. ૨૦
- તેવું અચ્ચિક્રર છે'નામ, કામ પણ તેવું છે;
હવાં તે પુત્ર પુત્રીતું કામ, સાંભળ્ય એવું છે. ૨૧
- માની લે તે છે કંપાયમાન. તેની શાંતિ સાચી છે;

૧૫ દંતાકૃષ્ણિ ઈવ—દંતાકૃષ્ણિ વગેરે નામ પણ તેમના કર્મને અનુરૂપ છે તે આગળ તેમનાં કર્મ બતાવતી વખતે કહેવામાં આવશે, અને હવે પછી નિચોનિકા વગેરે કન્યાઓ કહેવાશે તેને વિષે પણ એમજ સમજવું.

કેવી રીતે કરચે તેહ, કેવી કાચી છે.	૨૨
તોયે ભાષ્યું યથામતિ હું, સુખ્યા જેવી છે;	
પેલાં કહું કંપરકલશાય, રીતિ તેની કેવી છે.	૨૩
દંતાકૃષ્ટિ નામે સુત જેહ, દ્વીસહાગમ વાંચે છે;	
ભુએ પિતાની ઊજા વાટ, ભુંકું ઇચ્છે છે.	૨૪
તે જોઇ સૂતેલાં જાળ, દાંતમાં પેસે છે;	
બાપ કે' કકડાવેછે દાંત, બાળક નેજો છે.	૨૫
પાગ બાળક નથી કાંઈ ને રા, દંતાકૃષ્ટિ આવ્યો છે;	
તેના કરવો જોઇએ પરિહાર, દુઃખડાં લાવ્યો છે.	૨૬
તેની શાંતિ થાય કેઇ પેર, સર્વે કે'વી છે;	
મારે કરવો તુને ઉપકાર, સેવના સેવી છે.	૨૭
સુતા બાળકને શયન, સરશવ ધાળા છે;	
તેહ વેરવા તેણે કામ, એવા વરજોળા છે.	૨૮
કે તે સુતના દાંત ઉપર, માપાત્ર દાખ્યા છે;	
નાખવાને કહું નિર્વાણ, પુરાણે લાખ્યા છે	૨૯
વા અતસી કે ઓપધીસ્નાન, કરવા કહું છે;	
ઉતકટો ધરચે અંગ માંય, દૂધણ વહું છે.	૩૦
જે અંડાગે ડાનું અસ્થિ સાર, બાળક પાસે છે;	
પેરવાધી શાણનું વસ્ત્ર, દુઃસહસુત ત્રાસે છે.	૩૧
થાયે એની સાતિ એ પેર, અન્યની કેયો છે;	

૨૨ માની લે ઈ—જે એ પુત્ર પુત્રીઓનાં નામ પ્રમાણે તેમનું કામ માત્રી લે છે તે. તેમનાથી. કપાલચાત્ર, (ખીડી, ધુલ્લાત્ર) જે અતે, તેમને. માટે સાચી શાંતિ પણ કહી છે. ૨૪ દુઃસહાગમ—દુઃસહન આવતું. ૨૫ બાળ—બાળકના. ૩૦ અતસી—અળસી. ઉતકટો—કાંઠાશળિયો. ૩૧ એ ડાગે ડાનું—જે ડાનું.

- તેહ વર્ણવી દાખુ હુય, જોવા જવી છે. ૩૨
- દુઃસહસુત ઉક્તિ નામ, 'તપાસ્તુ' જોલે છે;
એવો વારંવાર ઉચ્ચાર, કરી અતિ ડોલે છે. ૩૩
- તેના તે વચન નિર્વાણ, મિથુનું ભુકું થાય છે;
જોમાં રતિગાત્ર નહિ ફેર, કપિ મુનિ ગાય છે. ૩૪
- એની શાંતિકેરે માટ, સુધી શું સાધે છે;
દયાશુભિહીન મંગલોચ્ચાર, કરવા વાધે છે. ૩૫
- એમ સદા મંગલ રાખ, જે જન લાખે છે;
હુણ વચન સુણી કાન, દીનતા દાખે છે. ૩૬
- કદા શુણ્ણકું હલકું વેણ, મુક્તિ હરિનામે છે;
ચરાચર પ્રભુ દેવનું રમરણ, એ પણ એવે કામે છે. ૩૭
- અથવા કુળદેવ્યા નામોચ્ચાર, શાંતિ માટે છે;
એવું નેહ ઉક્તિ નેહ, અતિ ઉચ્ચાટે છે. ૩૮
- હવાં પરિવર્તકનુ પરિણામ, મુનિ કેવું છે;
તે એક બિતે સાંખ્ય તુલ્ય, મારે કેવું છે. ૩૯
- એકના ગર્ભ લેઈ બીજી જાગ, તે તો મરે છે,
કરાવે શુભનો અશુભ ઉચ્ચાર, ચતુર પણ ચૂકે છે. ૪૦
- એમ કંઈનું જોલાવી કંઈક, આનંદ પામે છે;
એવો પરિવર્તક દુઃસહસુત, ત્રીજો નામે છે. ૪૧
- શાંતિ સુધી ફેરે તેની આમ, જે સરસા ધોળા છે;
તેહ વેરી દે ચોપાસ, મનના જોલોળા છે. ૪૨
- વા અચુરહંતા મજોચ્ચાર, જ્યોત્હી થાય છે;
ત્યાંથી તો તે નિર્વાણ, નાશી જાય છે. ૪૩
- એવો અંગધુક જે પુત્ર, કેવું ધારે છે;

કરે અગમોરા વાયુ પેર, ધું તે વિચારે છે.	૪૪
શુભાશુભ બતાવી તેહ, આનંદ પામે છે;	
દર્ભે તાડન થાયે દહ, તપ તે સામે છે.	૪૫
હવાં પાંચમો શકુનિ પુન, કૌકમા પેસે છે;	
વા સ્થાનમાં કરી નિવાસ, નિરંતે બેસે છે.	૪૬
એવા પશ્વાદિના અંગ માંય, ભલુ ભુંડુ બોલે છે;	
તેની શાંતિ અર્થે સોય, સુધી તોલ તોલે છે.	૪૭
જે વાયસ કુષ્ટ કરે ઉચ્ચાર, તો કારણ કયળે છે;	
કે આરંભથી અથડાય, બોલ્યું બળે છે.	૪૮
જે તે પક્ષી પશુ બોલે શુભ, તો સારું થાયે છે;	
જે આગમે વિધિ તેહ, મળપતિ ગાયે છે.	૪૯
ગાંડમાતરતિ છોડા સુત, ગાલાતે વસે છે;	
અર્ધું સુહર્ત માધ્યુ માપ, રહી ત્યા હસે છે.	૫૦
તે સમય કાર્યાર ભ, જે જે થાયે છે,	
તે સિદ્ધ ન થાયે સાજ, નાશમાં જાયે છે.	૫૧
તેની શાંતિ સાબલ્ય તુચ, મારે કેવો છે,	
બ્રહ્મવાણ્ણીયકી પરમાણુ, શિક્ષા દેવી છે	૫૨
બ્રહ્મદેવ સ્તુતિએ સત્ય, શાંતિ બાખી હ;	
શાંતિ પ્રકરણે મૂલખનન, વિધિ દાખી છે.	૫૩
ગોમૂત્ર સરશવકેરે સ્નાન, મતિમૂળ તારે છે;	
તેવા ગ્રહ પૂજતાં અવિધાર, શાંતિ ધારે છે	૫૪
પુનરપિ ધર્મમાં નિયનિ થાય, શ્રાવને જોવે છે;	
જન્માગાએ નિર્વાણ, ગાંડમાતરતિ રોવે છે.	૫૫

૫૦ ગાલાતે—મલોદ્ધાના છેડા આગળ ૫૩ મૂલખનન—શાંતિ પ્રકરણમાં કહેલો એક વિધિ ૫૫ જન્માવણ—જન્મનો તિરસ્કાર

એમ એની શાંતિ થાય, સતમે કેવો છે;	
સ્રીગર્ભ ગળી જાય જાણ, નેવા નેવો છે.	૫૬
તેના વાસ સ્રીગર્ભની માંય, વિધિ લાખે છે;	
તે મહાદારણ છે દુષ્ટ, સર્વ ઉવેખે છે.	૫૭
તેની શાંતિ શૌચે થાય, મંત્રસેર્જ મસિદ છે;	
અનુત્તમ હાર ને પે'રાવાય, સત્વગુણી ને સિદ છે.	૫૮
એવા સાધુને અર્પ્યે હાર, શાંતિ તેની થાય છે;	
શુદ્ધ ઘરમાં કરતાં વાસ, નાશી તે જાય છે.	૫૯
ગર્ભહા તેનું છે નામ, શ્રમવિણ રક્ષણ છે;	
ને એમ નવ કરાય, તો તેહ વિશ્વક્ષણ છે	૬૦
૨ મસ'ખ્યાત તે કુઃખ, લુડો ભારે છે;	
હવાં અષ્ટમાના ગુણ ગાઉં, ને હૃદયે મારે છે.	૬૧
સમ્યક્ષા એવું છે નામ, ને વાણધ્યાન્ય ટાળે છે;	
તેની સુધી શાંતિ કે' આમ, ને લવિષ્ય લાખે છે.	૬૨
જૂનાં ઉપાન ને પે'રાય, તો શાંતિ થાય છે;	
વામગમને નિર્વાણ, ભુંકું જાય છે.	૬૩
ચાંડાવ્રમવેશ કરાવાય, ને અતિ હસક છે;	
પાણ સુધી કરે સહુ તેમ, ભુંકું ભસક છે.	૬૪
મૂકવાથી બંધિદાન બા'ર, તે શાંતિ પામે છે;	"
ભગવદ્ભક્તિએ નિર્વાણ, સમ્યક્ષા ચામે છે.	૬૫
હવાં તેનો પુત્રોના આચાર, કે'વા મારે છે;	
ને તું મુજ પાસેથી સર્વ, સુણવા ધારે છે.	૬૬

વલણ.

સુણવા ધારે મુજકને તો, મારે કે'વુ સર્વ રે;
કુઃસહ સુતની શાંતિ કરતાં, ખમાય મૌઠું પર્વ રે.

૬૭

કહ્યું ૧૦૮ મું.

રાગ ધનાશી.

તે કુઃસહની સુતા જેહ છ, સહુ વર્ણવી દાખું તેહ છ;
કરું તુજને નિઃસદહ છ, પેલી નિયોજિકા કહું જેહ છ. ૧

ઢાળ.

જેહ નિયોજિકા નામ કન્યા, તેનું કહું લક્ષણ;
ચિત્ત વ્યગ્ર કે અસ્વસ્થ તારે, ન કરવું અધક્ષણ. ૨
કુઃસહકેરી નિયોજિકા, જેહ કન્યા નામે;
તેહ નરને પરદ્રવ્ય હરવા-તણે ચાજે કામે. ૩
પરસ્ત્રીહરણ પણ તે કરાવે, હુ વડુ તેની શાંતિ;
પવિત્ર પાઠ કરી રહે તે, હરે તેની કાંતિ. ૪
ક્રોધ લોભાદિક પદ રિપુને, જેહ ત્યાગે જાણ;
તે કુઃસહસુતાથી શાંતિ પામે, ઉગારે નિજ માણ. ૫
નિયોજિકા મુને ક્રોધ ભોજે, મચોજતી મમાણ;
સમજી એવું ત્યાગતા તે, જેહ નર મુજાણ. ૬
કરી નિંદા ક્રોધ એકે, માર માર્યો હોય;
તવ જાણવું મુજને અને, એ કૃત્ય નિયોજિકાનુ સોય. ૭
વિદાન કે મહાનયોગી, નવ થાય તેને વશ;
એ નૌતમ યૌવનવતી નારી, કરી દે રસજસ. ૮
તોય તેના ત્યાગ કરતા, તે મુધી કે'વાય;

પર સ્ત્રી ઉપર મૂડી દષ્ટિ, એયકી તો જાય	૯
એહ દુષ્ટાદુષ્ટ કર્મે, ચાલવાને આજ,	
પૂર્ણ મેગે મેરવાને, આવી ઊભા સમાજ.	૧૦
જેહ એવુ જાણતા તે, કદા પામે સુખ;	
જનમોજનમતાણાં તો જાયે, તેહ મંરનાં કુ ખ	૧૧
વિરોધિની હુ સહસુતા, કરે કૂડા કર્મે,	
અન્યોન્ય પ્રીતિ પામતા, તજની દ ત્યાં ધર્મ	૧૨
દપતી અતિ પ્રીતિનાળા, જોઈ જાતોજાત,	
વિરોધિની વચ્ચા ધરે તે, આવી જાતે વાત	૧૩
બધુએને એ લઠાવે, વળી મિત્રમાહી વિરોધ,	
માખાપનુ એ માપ લેવા, ફરે કરતી શોધ	૧૪
સમાન વચની શોડય બેમા, નરે નીપજાવિયા સુત જેહ,	
તે ઉભયને અતિશે લઠાવે, નામે વિરોધિની એહ	૧૫
હવા શાંતિ તેની સર્વ ભાખુ, સુણય તુ બૂદવ,	
બલિદાન આપી બક્રિષ્ટ તેને, રીઝવા લે તતખેવ.	૧૬
તોજ તેની શાંતિ થાયે, કે નરમ ગરમ થાય,	
કટુમધુ જનખોજુ લેખે, એક રૂપ સદાય	૧૭
શાંતિ એની એ પ્રકારે ગાય ગુણનિધિ સર્વ,	
(વગી) ગાજાચાર સેવન કરચેથો, થાય વિરોધિનો ધર્મ.	૧૮
હવા સ્વયં હારિકાકેરા, કહું લક્ષણ આજ;	૧૯
એક ચિત્તે સર્વ સુણજે, સુધરી બશે કાજ	૧૯

૧૦ સમાજ—મહાળી (નિયોજિકા વગેરેની) ૧૭ વિરોધિનીની શાંતિનો બીજો પ્રકાર કહે છે કે ધર્મ—અથવા મનુષ્ય નરમ ગરમ થાય—સમાન રૂપે રહીને મનુષ્યનું બોલેલું મનુષ્ય માંહુ સદન કરે, તો તેની શાંતિ થાય

અજ ખાળી કે ઘરમાંથી, હરીજાયે એહ;	
સુરભિમાંથી પય હરે એ, ધૂત ગોરસેથી તેહ.	૨૦
સ પતિવાળી વસ્તુ ને ને, શ્રુએ એ નિર્ધાર;	
હરી લે સ પતિ તંથી, કરે ૧ કાંઈ વિચાર.	૨૧
એ સદા છાની જાંની રે'તો, દુઃસહમુતા મહાકુદ;	
અપકવ અજથી એહ થાતી, અજ માંહે પ્રુદ.	૨૨
પાકશાળા વિષેથી એ, પકવ અન્ન લઇ જાય;	
તે માંહી મૂક્યું હોય ને તે, છાનીમાની ખાય.	૨૩
પીરસવા અન્ન માંડિયુ કે, આવી જોસે સાથ;	
જમી જાયે કાંઈ ન જાણે, પછે ગ્રહે કોનો હાથ ?	૨૪
રસકસ ને અન્નમાં તે, હરી જાયે તેહ;	
ઉચ્છિદ અન્નનુ ભક્ષ તેને, સદા વા'લુ દેહ.	૨૫
ક્ષેત્રમાંથી ધાન્ય હરતા, પાકશાળાયકી પ્રમાણ;	
પકવ અન્નને લેઇ જાયે, નીચ એ નિર્વાણ.	૨૬
સુરભિ રયામાતાણા સ્તનથી, દુગ્ધ હરતી એહ;	
દધિમાંથી ધૂત હરે એ, તિલથી તેલ નિ.સંદેહ.	૨૭
મધમદિરમાંથી લેતી, મધ એ નિર્વાણ;	
૨ ગાટીકેરી વસ્ત્રમાંથી, ૨ જ લેતી પ્રમાણ.	૨૮
કપાસમાંથી સૂત્ર લેતી, એમ સર્વ હરતી નાર;	
સહારિકાનુ કૃત્ય એ, કિચિત કહ્યું નિર્ધાર.	૨૯
હવાં શાંતિ એહની કહું, મુણને જુદેવ;	
સદા સાચે મને એની, યચિ સાધવી સેવ.	૩૦
મયૂરપક્ષીકિરૂં જોડું, રાખવું ઘરમાંય;	
કર્ત્તિમ કામિની કરી મૂકવી, સદા મદિર જ્યાય.	૩૧

- ચિત્ર તો ચિતરાવવાં, જેથી રક્ષણ થાય;
ઉચ્છિષ્ટ અન્નનો ત્યાગ કરવો, સદા જે દુઃખદાય. ૩૧
- દુઃખાદિભાજનતણાં ખાસાં, ઉભય જે કુંવાય;
હોમાગ્નિએ તે સદા જૂવે, રક્ષવાં સુખદાય. ૩૩
- સુર વર્ગને ધૂપ કરીને, સતીલવૃત્તિ તે જાણ;
પવિત્ર થઈ રક્ષણ એ રીતે, નિત્ય કરવું નિર્વાણ. ૩૪
- હવાં બ્રાહ્મણીનું કૃત્ય ભાખું, સુણ્ય તું જુસુર;
એકઠાં રે'નાર સહુને, ઉદ્દેગ કરતી પૂર. ૩૫
- એનાથી રક્ષણ જેહ કરવા, ધારતો મનમાય;
તેજુ નિયમ સા સા ધારવા તે, કહી દાખુ આંય. ૩૬
- કાઈ નરનું હોય આસન, એસવાનું જેહ;
તેહ ૫૨ નવ એશી જાણું, મિય જેહ નરને તેહ. ૩૭
- શયન સ્થાનક માટે એવો, ધારવો નિશ્ચય;
સ્મૃતિમાં ને એવું રાખે, થાય તેહનો ઉદય. ૩૮
- શ્રંધાંતરે વળી એમ છે કંઈ, આસન શયન પૃથ્વી પર;
એત સરશવ વેરી દેવા, તોજ થાયે વર. ૩૯
- વિવક્ષણે વિચાર કરવો, અહોરાત્રિ જાણ;
એ દુષ્ટા મુજને લમાવે, કરી દેઈ અજાણ. ૪૦
- શાંતિ તેની થાય કંઈ રીત, તેહ ભાખુ સર્વ;
શિવસૂક્તકેરો જાપ કરવો, રહિત તનમન ગર્વ. ૪૧
- એટલાએ શાંતિ તેની, થઈ જાએ સિદ્ધ;
મનવાંચિત સર્વ મળતી, નવનિધિ અષ્ટમહાસિદ્ધ. ૪૨
- હવાં દુઃસહસુતા નગુહારિકા, નામે કરતી શુચે;
યથાર્થ તે વર્ણવો દાખુ, એક ચિતે સાંભળ્યે તુચે. ૪૩

કન્યા કામિનીનુ મનુષ્યમનુષ્ય, જે થયેલુ ઋતુજાણુ;	
તેહને એ હરણ કરતા કરી પુરાણે પ્રમાણુ.	૪૪
તેની શાંતિ થાયે કંઈ વિધ, તેહ સાંભળ્ય સર્વ,	
તીર્થયાત્રા કરવાવડે કે, તેમાનાહો પવેપર્વ.	૪૫
દુષ્મન દિર યજ્ઞભૂમિમાં, વા પર્વતશિખરે જાણુ;	
અખાતે નદીસગરે, સ્નાન કહ્યુ નિરવાણુ.	૪૬
મન્ત્રશાસ્ત્રી જે મન્ત્ર જાણે, વા વૈદ્યશાસ્ત્રી હાય,	
તે પ્રયોગ પ્રાણુ રીતે કરીને, ચિકિત્સા કરવી સોય.	૪૭
પરિકાળે કે પ્રાત કાળે, કરવા ઔષધી પ્રયોગ,	
એવડે એની શાંતિ થાયે, ટળે ભવોભવના રોગ.	૪૮
હવાં નિર્ણુદ ને હઠિલી રામા, જાણાય કામેકામ,	
તે સ્મૃતિહરતા સ્મૃતિહારિકાનુ, જાણુ તારે કુમ.	૪૯
તેની શાંતિ એકાતવાસે, વહી ગયા મહાપ્રુદ;	
પવિત્ર પત્ની કરવી તેણે, કરવુ હરિસ્મરણુ શુદ્ધ.	૫૦
નરનારી કેડે બીજ હરતા, તે બીજહરા કેવાય;	
મહાભયાનક રૂપ તેનુ, જોઈ કપે તેને કાય.	૫૧
પવિત્રાન્ન જોઈનવડે તેની, થાયે શાંતિ પ્રેર;	
વળી શુચિસ્નાને શાંતિ તેની, વણીવી ગયા બુસુર.	૫૨
તે મહાદાશુ ને દુશ્ચારિણી, દાકણુ લય કરી જાણુ;	
તેની શાંત્યર્થે બ્રહ્મજોજન કહ્યુ, પુરાણુ માહી પ્રમાણુ.	૫૩
અણખી કન્યા વિદેશિણી નાગે, લય કરી ભરપૂર,	
નરનારીને દેવપાત્ર એ, કરતી ડરતી નવ ફૂર.	૫૪
તેની શાંતિ અર્થે કહ્યુ તે, સર્વ સમજણુ આજ,	

મધ દુગ્ધ આજ્યે કરીને, હોમ કરવો દિનરાજ.	૫૫
તિલસંયુક્તે એ નિધિ ભાખ્યો, પુરાણમા પવિત્ર;	
મિત્રપિંદા ઇષ્ટિ કહી વળી, અષ્ટમકન્યકાકેરે ચિત્ર.	૫૬
એ સર્વે નિસ્તારી કહ્યાં મેં, તનુજ તનુજનાં નામ;	
વળી વિધિપુરઃસર તેમના ભાખ્યાં, જાણ્યાં જોયા તેવાં કામ.	૫૭
વળી આગળ હું કહીશ તુજને, તેનાં સર્વ સંતાન;	
એક ચિત્તે જો શ્રવણ કરીશ તો, યદ્યપિ મુનિ મહાન.	૫૮

વસણ.

યદ્યપિ મુનિ મહાન તું, મુણ્ય કૌણ્ડકિ ભૂદય રે;	
વળી વિમ મેમાનદ વર્ણવે, ગુરુજનતણી કરી ચોવ રે.	૫૯

કકલુ ૧૦૨ મું.

રાગ નરની રેશી.

દિનસતમ સાંજ્ય તુ ય રે, કહું તેના સતાનનાં નામ હુય રે;	
કુઃસહનારતાણાં નિર્ધાર રે, પુત્ર પુત્રી સોજે સાર રે.	૧
તેનાં સતાન આકત્રીશ રે, યથા તે વર્ણ આ દિશ રે,	
નામ તેનાં કહું નિરધાર રે, સર્વે સાબગ તુ આ વાર રે.	૨
દતાકૃષ્ણિની કન્યા જોય રે, વિજ્ઞાપા કલહા નામે જોહ રે;	..
હવાં તેનાં કૃત્ય કહું જોહ રે, તેમા લાવીશ નવ સદહ રે	૩
વિજ્ઞાપાકેર જો છે કૃત્ય રે, તિરસ્કાર દુષ્ટવેણ અસત્ય રે,	
તેની સાંતિ યાચ કયી પેર રે, સહુ જણાવુ કરી મે'ર રે.	૪
મુધી જને વિચારવુ એહ રે, રે'ણ તેને વિચારે નિઃસદહ રે;	

- ધાય શાતિ તેની ઝીંચી રે, બળ ઘટે સર્વનું જેથી રે. ૫
 હવા કલહકેડું જે કૃત્ય રે, તે દાખલુ તુજને સત્ય રે,
 સર્વ જનના ઘર મોઝાર રે, કરે કલહ તે નિરધાર રે. ૬
 કટુંબનારા કર્તા એ જાણુ રે, વદુ તેની શાતિનું પ્રમાણુ રે;
 મધ દુઝધ આન્ય તાંદૂલ રે, દૂર્વાકર વીટી કુદલ રે. ૭
 તેના બલિને અર્થે દવું રે, હોમ કરવાનું ચિત્તમા લેવું રે,
 પાવક મલાકર નામોચ્ચાર રે, કરવાથી શાતિ થાયે સાર રે. ૮
 વળી કરવી પાર્થના આવી રે, તેહ દઈ હું સર્વ બતાવી રે;
 હો કુર્માડ ચાતુધાન રે, સર્વ દવગણુ મહાન રે ૯
 ભૂત માત્રની શાતિ કરો રે, માતા બાળની મનમા ધરો રે;
 વિદ્યા તપ સયમ નેયમની રે, શાતિ ઇચ્છવી નિત્ય નિયમુની રે ૧૦
 કૃપિ વ્યાપાર લાભને અર્થે રે, નિરતર વૃદ્ધિ યાપા ગૌર્યે રે;
 કલ્યા તે દવનું પૂજન કરવું રે, વિધિપૂર્વક વેણુ ઉચરવું રે. ૧૧
 સર્વે સતુષ્ટ થાઓ દવ રે, હું અહોરાત્ર સામીરા સેવ રે,
 મહાદેવ મહેશ્વરકૃપાએ રે, શુભ તેમના મતે થાયે રે. ૧૨
 સર્વ નરથકી તુષ્ટિ પામો રે, મારા અરિષ્ટ સઘળાં વામો રે,
 સર્વ દવ થાઓ તુષ્ટમાન રે, ભાળે કુષ્ટ નેહ મહાન રે. ૧૩
 દુરાચાર મહાપાતક નેહ રે, હણો દવ જે કરાવે તેહ રે;
 વિપ્રકર્ષાને વીણી કાઢો રે, સુરને કૃપા કરી ઉબડો રે. ૧૪
 દવ કૃપાએ વિવાહ માહી રે, વૃદ્ધિર્મ ચાતુ હોય બ્યાંહી રે,
 પુણ્ય કર્મને ચોગે બાણુ રે, ગુરુસુર પૂજનમા પ્રમાણુ રે. ૧૫
 જપ મખ વિધાનર્થા સાર રે, ચતુર્દશ યાત્રામા નિધાર રે;

શરીરોરોગ્ય જોગ્ય પદાર્થો રે, સુખ દાન વળી ધન સાર્યો રે. ૧૬
 બાળક વૃદ્ધ ન રોગી માંહી રે, (ને) વિદ્ય હોયે તે સંહરો આંહી રે;
 ચંદ્ર ઇંદ્ર વરુણ ન સર્વ રે, વાયુ વન્હિ આદિક તુર્ય રે. ૧૭
 એ સર્વ દવ કરો મારી શાંતિ રે, વળી વધારો અંગની કાંતિ રે;
 હવાં ઉડિનના એક પુત્ર રે, નેણે કથ્યું તાલવૃક્ષે ગૃહસત્ર રે. ૧૮
 કલિજીર્ણ નામ છે તેનું રે, હવાં કૃત્ય કહું સહુ એનું રે;
 તેનુ સ્થાનક અસાધુની જીભે રે, શ્રંયાંતરમાં ભાષ્યું ધમે રે. ૧૯
 તેને હોય વાસ જોની માંહી રે, તેણુ નવ જોલણું કે કં'ણ કાંઈ રે;
 તેવડે છે તેની શાંતિ રે, એમ કરતાં થાય વિશ્રાંતિ રે. ૨૦
 દ્વિજસત્તમ સાંભળ્ય તુય રે, પરિવર્તના સુત કહું હુય રે;
 વિરુપ વિહૃત નામે જ્યેષ્ઠ રે, વડુ તે તો ક્યાંહી રે'ય રે. ૨૧
 દ્રૂમ નગ પરિખા જ્યાંહી રે, કિલ્લા સમુદ્ર હોયે ત્યાંહી રે;
 વળી બીજે એવે સ્થાને રે, તેનુ રે'ઘાણુ દિગ્ગ તું માને રે. ૨૨
 ગર્ભવતી સતી કોઈ રે, એસે વૃક્ષની જોઈ સોઈ રે;
 વા ગણાવિયાં ને સ્થળ રે, ત્યાં એસે થઈ નિર્મળ રે. ૨૩
 તોય પરિવર્તના પુત્ર રે, ભાંજે તેના ગર્ભતણુ ઘરસત્ર રે;
 વા તેને ભાષી દે ભાઈ રે, મૂકાવે માતતાણી સગાઈ રે. ૨૪
 એ ગણાવિયા સ્થળ નેહ રે, ત્યાં ઉદરગર્ભજ્રમાણુ થાય એહ રે;
 માટે ગર્ભવતીએ ભાઈ રે, નવ વૃક્ષ જોળંગણું કુખદાઈ રે. ૨૫
 પર્વત કિલ્લાનુ કરણુ તેમ રે, સાગર પરિખાનું ધારણું એમ રે;
 જો પાળે એવો નમ રે, તો તે ઉભયની શાંતિ એમ રે. ૨૬
 થઈ જાયે જાણુ' બ્રાત રે, નવ માનવી જોટી વાત રે;
 હવાં અંગમુદ્રનો એક તન રે, મિથુન વૃદ્ધિ પામ્યો અનુદિન રે. ૨૭

૧૭ તુર્ય—આર. વાયુ, વન્હિ, વગેરે ચાર તત્વો રૂપી દેવો. ૧૮ તાલ-
 વૃક્ષે તાડમાં. ૧૯ ધમે—(પડિત રૂપી) હાથીએ.

તેનું કૃત્ય અતિ છે કહું રે, તેણે આચર્યું તેનું બહુ રે,
 નરમજ્જનામકે ધાનું જેહું રે તેમા પેશી રેતો તેહું રે ૨૮
 અનિતે દ્રિયનું બળ હરતો રે, રોજ ભક્ષણ વીર્યનું કરતો રે,
 હવા થયા શકુનિને મુત પાચ રે/ જેણે આણી મોટી આંચ રે ૨૯
 તેના નામ ગણાવી જાણું રે, જેણે પુરાણમાં તેણે દાણું રે,
 રથેન કાક ને કપોત રે, ગૃધ્ર ઉડૂક રાત્રે રોત રે ૩૦
 તે પાચેન ગૃહણ કીધા રે, દેવ દાનવે પાસે લીધા રે,
 મૃત્યુએ નિકટ રાખ્યા બાજ રે, સોપ્યું કાળે કાકને બાજ રે ૩૧
 મહાભય કરે ઉલ્કે જેહું રે, લીધો નિર્જીતિએ તેહું રે,
 ગૃધ્ર વ્યાધિ ગ્રહણ કીધો રે, બાધિસ્વામીએ કપોત લીધો રે ૩૨
 પાપ પ્રાકટ્ય અર્થે જાણું રે, એ થયા સાધનભૂત પ્રમાણું રે,
 તેણે કરી હે બૂદવ રે, જાણી જાણુ તારે તતખિવ રે ૩૩
 રથેનાદિ પક્ષી જે નરશીર રે, એસે વા ઉડી જાય વીર રે,
 વા ત્યમ કરી થાય અતર્ધાન રે, તે નરે શાંતિ કરવી જાણું રે ૩૪
 ઈલા મૂકે પોતાને જેહું રે, કે માણો બાધે તેહું રે,
 એ કીક નથી કોઈ વાતે રે, વળી બીજે બેઠ વડુ સાક્ષાતે રે ૩૫
 નરના ઘર ઉપર હોલો બોલે રે, બેસો મોભારે મન ગમ્યુ ડોલે રે,
 તો કરવો તેવા ઘરનો ત્યાગ રે, એમ વહી ગયા મહાભાગ રે ૩૬
 હે દ્વિજ જે ઘરકેરી માય રે, રથેન કપોત પેશી જાય રે,
 ગૃધ્ર કાક હે ઉલ્ક જાણું રે, પેસે ઘરમાહી પ્રમાણું રે ૩૭
 તદા ઘરમાહીએ જાણું સત્ય રે, આવી લાગ્યું પાસે મૃત્ય રે,
 તેવા ઘરને ચડિત તજતા રે, શાંતિકાળે યજ્ઞાદિ મજતા રે ૩૮

કપોતદર્શન સ્વપ્ને ન સારૂ રે, જોને થયુ તે થાય જિઆરૂ રે;
 માટે કરવી તેની શાંતિ રે, તેહ કરતાં ટળશે ભ્રાંતિ રે. ૩૯
 ગ હપ્રાંતરતિના બાળક શત રે, જોહ કરી રહ્યા ખટપટ રે,
 આવ્યા કરવા પાધરઝટ રે, ગણવે શું પ્રેમાનંદ ભટ રે. ૪૦
 તે રે' સ્ત્રીઓના આર્તવમાહી રે, રે'વાજો કાળ કહ્યું સહ્યું આંહી રે,
 સ્ત્રી રજસ્વળા થાયે બ્યારે રે, પૂર્વના ચાર દિવસે તું' ધારે રે. ૪૧
 ત્રયોદશમે એકાદશમે રે, એ દિવસે તેમા ભમે રે;
 દિવાગમને વસે તેમા રે, શ્રાદ્ધ કરવાના દિવસે જોમાં રે. ૪૨
 પર્વણીના દિવસો સર્વ રે, તે વાસ વરી રે' ધરી ગર્વ રે,
 માટે સુધીએ દિવસો તેહ રે, ત્યાગ કરવા નિ સદેહ રે. ૪૩
 થાયે તેથી તેની શાંતિ રે, વધે નરવરકેરી કાંતિ રે;
 હવ્વાં ગર્ભહાને બે સતાન રે, થઈ એક પુત્રી ને પુત્ર મહાન રે. ૪૪
 નિમ્ન નામ પુત્રનું બાણુ રે, મેહિની નામ પુત્રીનું પ્રમાણુ રે;
 પુત્ર પેરી ગર્ભમા સાર રે, તેનું ભક્ષણુ કરે નિર્ધાર રે. ૪૫
 કન્યા બોજન કરાવી કરે મૂઝ રે, તેથી બનતું કેવું સૂત્ર રે;
 મૂત્ર કરવાથી નીકળે સર્પ રે, દાદુર કૂર્માદિ કરતાં દર્પ રે. ૪૬
 એવા ઉદરચલનપ્રાણી કરતી રે, વા અતિ પુરિષ ઉદરે ભરતી રે,
 હવ્વા આને જોર તેમનું એમા રે, તેહ સર્વ બતાવું જોમા રે. ૪૭
 ગર્ભવતી સ્ત્રીને ગર્ભ રે, થાય પદ માસની અર્ભકી અર્ભ રે;
 તે સ્ત્રી તે સમયેઆમિષ રે, ભક્ષે સ્વાદતાણુ કરી મિષ રે. ૪૮
 વા નિયમિત રે' નવ નારી રે, રહે રાત્રિએ દુમજાએ અવિધારી રે;
 ઉપવસ્ત્ર ધર્યાં પિણુ એહ રે, તણુ પયમાં ઊભી રહે જોહ રે. ૪૯
 વા સ્મરણનભૂમિ માહી રે, રહે ઊભી જીવતી જ્યાહી રે,

૪૭ ઉદરચલન પ્રાણી—ગેટે ચાનનારા પ્રાણી ૪૯ તણુ પયમા—તણુ
 માર્ગના ચકલામાં

અથવા મધ્યસ્થને રહે સાર રે, તેમા એ બે પેસે નિર્ધાર રે ૫૦
 કરી પ્રવેશ રે અતિ દુષ્ણ રે, થાય તેની શાંતિ કરતા સુષ્ણ રે,
 સમ્યક્ષાને થયો એક સુત રે, સુદ્રક નામ જેનું અદ્યુત રે ૫૧
 જે જોઈ છિદ્ર અનાજને છોડે રે, તેની શાંતિના બીજ તોડે રે;
 કરે એટલે તેના નાશ રે, હવા કરે છિદ્રના ગુણ પ્રકાશ રે. ૫૨
 જે નર અમાગલિક દિવાળે રે, અતિ વધિત ધરીને કાયે રે,
 વાવે બીજ થઈ રળિયાત રે, છિદ્ર જોતો રહે તેની વાત રે. ૫૩
 જ્યાં પરિપક્વ થાયે પાક રે, કે તેમાં પેસે મારી હાક રે,
 એ છિદ્ર એને પેમવાકરે રે, જે અતિ દુષ્ટજનનુ દરે રે ૫૪
 એવું છે માટે કૃષિકાર રે, કરવો મુહૂર્તના વિચાર રે,
 સમ્યક્ દિવસ જોવો સાર રે, કરવું ચંદ્રપૂજન અવિધાર રે ૫૫
 મોઢ મનમા થાયે જ્યારે રે, કરવું વાવેતર તો તારે રે,
 સારે મુહૂર્ત કાર્યારભ રે, કરવો છોડી પ્રપચ દભ રે. ૫૬
 એથી થાયે શાંતિ એની રે, નારી બળ સપતિ તેની રે,
 મે કહી કુસહકરી સુતા રે, તેના આચાર કૂડા હુતા રે ૫૭
 તેને પુત્રીએ મગદી આર રે, પ્રણાદિકા નામે સાર રે,
 તે મરત મનુષ્યમાં પેસે રે, ગાંડાના ઉરમા બેસે રે ૫૮
 સાવચેત નહિ જે નારી રે, તે જુએ તેના નાશ વિચારી રે,
 એમ કરીને પ્રવેશ રે, કરી દત્તી વરવો વેશ રે ૫૯
 દાણુ કર્મ કરાવે બેસી રે, સહુ અગોએ ગ્રામા પેસી રે,
 જો ન ધારે નીતિ તેહ રે, પવિત્રતાએ પૂરે ન દહ રે ૬૦
 તો આચરાવે ધર્મ ને અધર્મ રે, કરાવે અકામનુ કામકર્મ રે,
 અનર્થને અર્થરૂપે દાખે રે, અગોશને ગોશ તે લાખે રે ૬૧
 થાય પ્રવેશ તેમના જ્યાહી રે, કે થાય પુરુષાર્થ બ્રહ્મ ત્યાહી રે,

જે જોહના ઉંબર સંધ્યાકાળે રે, નવ ધોવાતા કોઈ ભાળે રે. ૬૨
 ન્યાં સમયપરત્વે બલિદાન રે, ધાતા વિધાતા પામે ન જાણ રે;
 ત્યાં કરે ચાર જાણી પ્રવેશ રે, કરી રૂ ઉજડ બૃહત્ દશ રે. ૬૩
 ખાતાં કે પાણી પીતાં ત્રાત રે, નિકટ જોડેલાં જોઈ સાક્ષાત રે;
 ઉરાડે જળના છાંટા જોઈ રે, હોયે નરુનારીકેરી રહ રે. ૬૪
 તોયે પેસે તેમાં તેહ રે, પછે વરસાવે મરણનો મેહ રે;
 મ્રણ પુત્ર વિરોધિનીના સાર રે, તેનાં નામ કહું નિર્ધાર રે. ૬૫
 નામે મોદક ગ્રાહક જાણ રે, વળી તમઃપ્રચ્છાદક પ્રમાણ રે;
 તેનાં સ્વરૂપ ભાખું હુય રે, એકે ચિતે સાંભળ્ય તુય રે. ૬૬
 દીપસ્નેહથી દૂષિત થાય રે, હૃદય ઘેલામાં તે જાય રે;
 ખણ મૂશલમાં કરે વારા રે, ખાડણીએ થાય ઉત્તસ રે. ૬૭
 પાકુકા આસન સ્થાન રે, સુપડે દાતરડે ધરે કાન રે;
 જોઈ આસનને જે નારી રે, ખિચે કે ઠોકર મારે ભારી રે. ૬૮
 લીંપી શુચિ કરેલી બ્રૂમિમધ્યે રે, એવે સ્થળ અર્ચન કર્યાવિણુબધે રે
 બોજનાદિકે કરવા જે ધારે રે, ત્યા વસવા તે નિર્ધારે રે. ૬૯
 કડહીના ચાડામાં અગ્નિ લાવે રે, તેથી પાક પત્ની નીપજાવે રે;
 ત્યા વિરોધિનીના સુત સર્વ રે, થાય બલિષ્ઠ પામી ગર્વ રે. ૭૦
 વાસ વરી રહે સદા ત્યાંહી રે, એવું જોવામા આવે જ્યાંહી રે;
 ડા પત્ની પુરૂષ છન્ડાયે રે, સામ્ય જૂકું બોલાવા જાયે રે. ૭૧
 તે તો નોદકનાં છે કામ રે, જોઈ અસત્યતાનુ ધામ રે,
 કરાવે ચાડિયાનુ કૃત્ય તેહ રે, કરાવે ઘડીઘડી સંદેહ રે. ૭૨
 બીજે જે મહાદુર્મતિ સુત રે, તે તો કાર્ય કરે અદ્યુત રે;
 નરના કર્ણદ્વારમાં વસતો રે, ધ્યાન ધારણમાં ઉદ્વસતો રે. ૭૩
 દુર્વચન વદાતા હોય જ્યારે રે, સત્વર ગ્રહણ કરી લે ત્યારે રે;

આહક નામ તેનું પ્રસિદ્ધ રે, જોણે ચળાવિયા મહાસિદ્ધ રે. ૭૪
 જે માનવનું માનસ જીતે રે, તમોગુણાચર આવે પ્રતીતે રે;
 ત્યમ થોડાઉપજે જે ક્રોધ રે, તે તો એ દુર્ભેતિના બોધ રે. ૭૫
 તમ.પ્રચ્છદક નામ તેનું રે, કૃત્ય વર્ણુકું જોયું જોનું રે;
 સહારિકાને ચોરીયકી રે, તણુ પુત્રની સાભળી વકી રે. ૭૬
 તેના નામ કહુ નિર્વાણુ રે, જેવા પુરાણુમા પ્રમાણુ રે;
 પેલાનુ નામ છે સર્વહારી રે, બીજનુ નામ તો અર્ધહારી રે. ૭૭
 વીર્યહારી ત્રીજનુ નામ રે, હવાં કહી દાણુ તેમના કામ રે;
 જે ઘર આચમન થાય ન યારે રે, આચારમંદનેતે વિચારે રે. ૭૮
 પાદમસાલનવિણુ રસોડે રે, જેહ જાવાને ચિત્ત જોડે રે;
 ખાળી કે જોધનમા જાણુ રે, જેહ ગ્રેહ દ્રોહ થાય નિર્વાણુ રે. ૭૯
 ત્યા રમે ભમે તે નિત્ય રે, કરે વિહાર વસમી રીત્ય રે;
 તેની શાંતિ કરવી સારી રે, શુભ થાવા ન રે' વિચારી રે. ૮૦
 ગ્રામણીકેરો એક સુત રે, કાકજ ઘ નામે અદ્ભુત રે;
 તે જઇ પેસે જોમા રે, જાણુવુ કુ ખ પેકુ તેમાં રે. ૮૧
 નવ પ્રીતિ પ્રગળે થાય રે, જ્યાં આવી પેઠા તે કાપ રે,
 તે પેસે કવો રીત રે, તેહ કરૂ સર્વ પ્રતીત રે. ૮૨
 જમતા જમતા સમાધિ સાધે રે, સધ્યાવદને જાનમાં વાધે રે;
 વા હાસ્ય કરે તે સ્થાને રે, સંધ્યામૈથુનને વર માને રે. ૮૩
 ત્યા પ્રવેશ કરે તે પૂર રે, હોય શર તો કરે અચર રે,
 અનુહારિણીને તણુ પુત્રો રે, તેહ હોયે ય્યાથી સૂતી રે. ૮૪
 તેના નામ ગણુવું આજ રે, તુ સાભળજે દિવરાજ રે,
 નામ એકનું છે કચહરી રે, બીજનું નામ તો વ્યજનહરી રે. ૮૫
 જાતહરી ત્રીજનું નામ રે, જેના થયા ન વિવા' કામ રે;

વિવા'કાજ વીતીગયા પછી જાણુ રે, જેનો વિવા' થયો પ્રમાણુ રે. ૮૬
 તેવી સ્ત્રીના સ્તનનું હરણુ રે, કરે કુચહરી પૂછ્યા વણુ રે;
 નહિ એક સ્તનનું જાણુ રે, રૂધિરજલે યેનું પ્રમાણુ રે. ૮૭
 સમ્યક્પ્રકારે આર્યા વિણુ શ્રાદ્ધે રે, નવ માંવકાપૂજન આરાધિ રે;
 એ ઉભય વિણુ કન્યા પરાણુવે રે, વ્યર્જનહરી દુઃખે તેને લાવે રે. ૮૮
 તેવી સ્ત્રીની યોનિ હરતી રે, પૂરી પાવધ જેવી કરતી રે;
 સૂતિકાગ્રહ દોષ ને ઝામ રે, જોઇએ પાવક પૂરણકામ રે. ૮૯
 જળ ધૂપ ને દીપ જોઇએ રે, અસ્ત્ર ત્યાં નવ જૂલણું કોઇએ રે;
 મૂશળ રક્ષા સરસવ સાર રે, જોઇએ એવા એવા ઉપચાર રે. ૯૦
 જ્યાં ન દોષે એટલાં વાનાં રે, ત્યાં જાતહરિકા પેસે છાનાં રે;
 લેઈ જાય હરણુ કરીને જાળ રે, પૂર્વ સ્થાને મૂકે તતકાળ રે. ૯૧
 છે તેનું મહાભયાનક રૂપ રે, છે માંસહારિણી અતિ ક્રૂરપ રે;
 એવું છે માટે સાવધપણુ રે, સૂતિકાગ્રહ યત્ને રક્ષણુ ધણુ રે. ૯૨
 હવાં સ્મૃતિહરાનો સુત પ્રથડ રે, જેહ જામતો હીડે નવખડ રે;
 શૂન્ય ગૃહમાં વસતા જેહ રે, અણતેદ્રિયને દુ.ખ દે તેહ રે. ૯૩
 સ્મૃતિનાશનું કરતો કાળ રે, વળી તેના પૌત્ર કહું દિવસજ રે;
 તેના પૌત્રધકી સહસ્ર જાતિ રે, ઉપજ જેની ખોટી ખ્યાતિ રે. ૯૪
 ધરી લીકાઓ હસ્તમાં દંડ રે, પાશ આપ્યા જેણે પ્રગંડ રે;
 એવી અઠ જુયાનક જાત રે, થઇ આંડાલની મખ્યાત રે. ૯૫
 પછે તેલીકાઓને આંડાળ રે, લુધાએ વગાડવા લાગ્યાં ગાલરે;
 ગઈ વપુએ વ્યાકુળ અતિ રે, કરી એકમેકને ખાવાની મતિ રે. ૯૬
 પ્રથડે આંડાલજાતિ વારી રે, કરી નિષમિત તેમને મારી રે;
 કરી આપ્યા નિયમ જેહ રે, સર્વે જાણાણું તુજને તેહ રે. ૯૭

૯૩ પ્રથડ—એ નામનો પુત્ર. ૯૫ લીકાઓ—એ નામની પ્રથડના પૌત્રની સતતિ.

આજ્યકી આરંભી જાણુ રે, લીકાનો વાસ કરશે પ્રમાણુ રે;
 જ્યાં તેને વસતી જોઇશ રે, પ્રચંડ કે' દડે સર્પસ ઝોઇશ રે. ૯૮
 એમાં સંશય નહિ તલભાર રે, લીકા જોઇ જોહ કડું સહાર રે;
 જે લીકા ચાંડાલના ઘરમાંય રે, સતાન જાણુશે જઇ જ્યાય રે ૯૯
 તેની પૂર્વ સતતિ સર્વ રે, નાશ કરીશ ધારી ગર્વ રે;
 દુઃસહ કન્યા બીજહરા રે, તેની સતતિ દાણુ ધરા રે. ૧૦૦
 કરી ઉત્પત્ત કન્યા યેય રે, નામે વાતરૂપા અરૂપા જોહ રે;
 તે બન્ને બીજહરાનાં શસ્ત્ર રે, ઝાલી ઝૂઝે કરધરી અસ્ત્ર રે. ૧૦૧
 ગર્ભાધાનના અંત માંહી રે, વાત રૂપાને મેરે જ્યાંહી રે;
 તે નર હો કે નારી ભવે રે, વાત વીર્યપણામા મજે રે. ૧૦૨
 તેમ જો અરૂપાને મેરે ત્યાંહી રે, તો નિર્વાર્ય કરે જઇ જ્યાંહી રે;
 હોય પુરૂષ કે ભલે નારી રે, રોત હરી દુઃખ રે ભારી રે. ૧૦૩
 જે નર સનાનકર્યા વિણુ જાણુ રે, પત્ય મહામખ કર્યાનિશુ પ્રમાણુ રે;
 જે સ્ત્રી શુચિ સાચવ્યા પામે રે, જોજન કરે કેપતિને દાખે રે. ૧૦૪
 તે નિર્બાજાણાને પામે રે, નવ સશય ઝોણુ કામે રે;
 જેના વક્રપર વક્ર લૂકટિ રે, તે તો નાખે નરને દૂટી રે. ૧૦૫
 દુઃસહ સુતા વિદેષણી નામ રે, તેને બે પુત્ર થયા ઉદામ રે;
 નર અપકાર કરવાનુ ધાર્યું કામ રે, રાજ્યું માતાકેરું નામ રે. ૧૦૬
 તેઓ પિશુનતાસક્તમાં પેસે રે, અદ્દ મન જોઇ માંહે બેસે રે;
 કરે દુષ્ટ નરની સેવા જોહ રે, સર્વેના દેષ કર્તા હોય તેહ રે. ૧૦૭
 કરી તે માહી પ્રવેશ રે, નવ રે'વાદ કાઇ રોપ રે;
 પેઠા બન્ને જાણુ તે જ્યારે રે, માતા બાતા ન ઇચ્છે ત્યારે રે. ૧૦૮
 મિત્ર ઇંદ્રજન કરે દેષ રે, વખોડે સર્વ સજ્જન વેષ રે;

- ધર્મધંકરો કરે નાશ રે, જદા થાયે તે તનમાં પ્રકાશ રે. ૧૦૯
- એ ઉભય માનો એક રે, તેણે ધર્મો કેવો વિવેક રે;
- તેહ અધમ જાતે જાણુ રે, સ્વગુણ જન્મ કરે પ્રમાણુ રે. ૧૧૦
- હવાં કહું બીજાકરે કાર્ય રે, જેણું ભાખ્યું વ્યાસાચાર્ય રે;
- અન્યમાં ને તેના ગુણ સાર રે, હોય મિત્રમાં ને અવિધાર રે. ૧૧૧
- તેહ જેંથી લે તો ખાતિ રે, કંઈક આવી ખાતો દાંતે રે;
- એ સર્વની શાંતિ કરવી રે, ને ધર્મની ધારણુ ધરવી રે. ૧૧૨
- વૈતરણી પાર ઉતરવી રે, તો શાંતિની કરણી કરવી રે;
- એ વિધે યક્ષમની સંતતિ જેહ રે, કહી સર્વ મે નિઃસંદહ રે. ૧૧૩
- યક્ષમના પાપાચરણી પુત્ર રે, વશ્યા વિધે કરી ધરસૂત્ર રે;
- તે મેં યથારથ કહી દાખ્યા રે, જેવા હતા તેવા ભાખ્યા રે. ૧૧૪
- સુણી યક્ષમસંતતિ નર જેહ રે, કરે શાંતિકારજ તેહ રે;
- વા કુણે કથા એક વાર રે, યક્ષમસંતતિકેરી સાર રે. ૧૧૫
- તેને કબે દે ન તેની સતતિ રે, એણું વહી ગયા મહામતિ રે;
- હતિ શ્રીમહાકવિપુરાણુ રે, દૌઃસહોત્પત્તિસમાપન જાણુ રે. ૧૧૬
- થયો એકપંચારોધ્યાય રે, વિમ પુરાણી કાળે ગાય રે;
- ભટ પ્રેમાનંદને સાંચ રે, થાજે પુરાણીના રાય રે. ૧૧૭

વસણુ.

..

- પુરાણીના સય ને ને, તે તે સાંચ થાજે સાર રે;
- ભટ પ્રેમાનંદ પુરાણુ ગાયે, ભણ વિશ્વકેવ મુચર રે. ૧૧૮

કંડવું ૧૦૯ મું.

રાગ કેદારે.

માકંડેય કહે સુણ્ય મુનિ, કહું કરી વિસ્તાર,	
અવ્યક્તજન્મા વિધિતણો, સર્ગ તામસ કહ્યો સાર.	ટેક. ૧
હવાં રૂદ્રનો સર્ગ કહું તને, તે સાંભળ્ય એકે ચિત	
અષ્ટ અગ વદુ રૂદ્રના, સુણ્યે મળે જ્ઞાનવિત	માકંડેય ૨
વળી પત્નીઓ પુત્ર કહું તેના, સાંભળ્ય સર્વ આ વાર,	
કલ્પાદિમાળે બલિષ્ઠ વિધિ, કરતા એમ વિચાર.	„ ૩
હું સરખો પુત્ર ઉત્પન્ન કરે, એમ ધ્યાન ધાર્યું વિધિદવ,	
તે સમે વિધિઉત્સગમા, મગટયો નીલલોહિત એવ	„ ૪
એ સુત તો ખજાતણો, તે કરવા લાગ્યો રૂદ્રન,	
સૂક્ષ્મ ને કોમળ સ્વરવડે, રહવા લાગ્યો તે દિન.	„ ૫
એમ રડતો જોઈ બાળને, વિધિએ પૂછ્યું આમ,	
કાણું કારણ રહે તું આ'યા, શું કથળ્યું તારું કામ.	„ ૬
તવ તે જગતપિતા શું વધો, મારું શું વિધિનામ;	
નામ વિના નર સુર નથી, તેણે અમુઝાઈ મહાધામ	„ ૭
તવ પદ્મનાભ કે' નામ તાહરું, રૂદ્ર એકું મકાશ;	
ધૈર્ય રાખી રહે તું અહીં, હવાં મુકી રાહન આશ	„ ૮
તોય તે રડતો નવ રહ્યો, રડ્યો સાતજ વાર;	
તેને રડતો જોઈ વિધિએ, ઘઢો પાડ્યો અપાર.	„ ૯
જેટલી વાર રડ્યો તે સહી, પાડ્યા તેના તેટલા નામ;	
વળી સ્થાનક આપ્યાં તેટલા, તેની સખ્યા સપ્ત તમામ.	„ ૧૦

- વળી અષ્ટ અંગ તેનાંચકી, કર્યા પત્ની પુત્ર ઉત્પન્ન;
હવાં નામ ગણાવું સપ્ત તેહનાં, સુણ્ય તું યદ્ય મસન્ન. માં ૧૧
- ભવ શર્ય ઇશાન પશુપતિ, ભીમ ઉગ્ર મહારેવ,
વળી કદબી આખ્યાં સ્થાનક ગ્રહી, તેહ વહું તતખેવ. ,, ૧૨
- સપિતા વારિ જગતી અને, વન્હિ વાર્યુ આકારા;
દીક્ષિતદિજ ને ચદ્રમા, એ અંગ અષ્ટ મકારા. ,, ૧૩
- અનુક્રમે એહ જાણવાં, રૂદ્રરૂપનાં અંગ;
હવાં સ્ત્રીઓ વહું તેહની, સુણ્ય તું ધારી ઉમંગ. ,, ૧૪
- સુવર્ચલા ઉમા પિકેશા, સ્વધા સ્વાહા મમાણ,
દિશા દિક્ષાને શેહિણી, વળી રૂદ્રાદિક નામે જાણ. ,, ૧૫
- સહિત સર્વાદિની સ્ત્રીઓએ, અનુક્રમવડે માન્ય,
શનૈશ્વર અને શુક્ર ને, વળી લોહિતાંગ મહાન. ,, ૧૬
- મનોજવ સ્કંદ ને સર્ગ છે, સત્તાન ને બુધ જાણ;
છે અનુક્રમે પુત્ર એમના, શાસ્ત્ર પ્રજાણે મમાણ. ,, ૧૭
- એ વિધિનુ રૂપ રૂદ્રનું, તેની નારી પ્રથમ કોણ,
તેહ તું ને સર્વ દાખવું, કરૂં પૂણું મવીણ જાણ. ,, ૧૮
- ભાર્યા રૂપે સતી નામની, નારી માપ્ત યદ્ય પ્રથમ;
તે સતીએ દક્ષકોપથી, ત્યાગ્યુ અંગ મહારમ્ય. ,, ૧૯
- પછે હિમાલયની સ્ત્રી મેનકા, યદ્ય તે તેમા ઉત્પન્ન;
યથો મૈનાક પ્રાત તેહનો, જેનુ મન સાગર પર મસન્ન. ,, ૨૦

૧૩ દીક્ષિતદિજ—દીક્ષા લીધેલો બ્રાહ્મણ ૧૫ વળી ૪૦—વળી રૂદ્રાદિક નામે સહિત એવા જે તેના સ્થાનજૂદ સર્વાદિ કલા છે તેમની સુવર્ચલા પ્રગેરે સ્ત્રીઓ જાણવી. ૧૬ લોહિતાંગ—મગજ ૨૦ જેનુ ૪૦—
(સમુદ્રે તેને ઇદ્રથી જવાબો હતો માટે)

- મૈનાક સાગર મિત્ર જે, થયા વિશ્વમાં જાણુ;
 મયાદા સરખી જેતણી, ઉભય ગુણકેરી ખાણુ. માર્કંડેય ૨૧
- મૈત્રી રહી તેણે ટકી, નવ તીવાલી તેમાં કોય;
 મૈત્રી કરો તો એવી કરો, સુખ સિદ્ધજ હોય. " ૨૨
- હવાં સતી અવતરી એ ત્યાં સહી, તેનું શિવપર મન;
 ભ્રમ અનન્ય પ્રીતિ તેહની, થયા શિવજી પ્રસન્ન. " ૨૩
- પૂર્ણ મેમે વર્ષા પાર્વતી, માર્કંડેય પછે ઘરસન;
 ઉમારાકરની કૃપાવડે, ભૃગુના વર્ણુ પુત્ર. " ૨૪
- હવાં ભૃગુતાણી કથા કહું, એક ચિત્ત કર તુંય;
 ભૃગુની પત્ની ખ્યાતિયકી, ઉપન્યુ' શુંય શુંય. " ૨૫
- તે સર્વ કહી તુને દાખણુ, ખ્યાતિને થયો ધાતા પ્રથમ;
 વળી સુત વિધાતા બીજો થયો, ઉભય દેવ મહારમ્ય. " ૨૬
- નારાયણપત્ની લક્ષ્મી જે, થઇ તે ત્યાં ઉત્પન્ન;
 ખ્યાતિતાણી સુતા શ્રી થઇ, હવા હરિ જેણે પ્રસન્ન. " ૨૭
- આપતિ નિયતિ નામે જે હતી, મેરને કન્યાય;
 તે ધાતા વિધાતાને વરી, સુત દય તેના કે'વાય. " ૨૮
- માણુ છે નામ પે'લાતણું, બીજા મહાત્રુનિ ગુજ આપ;
 મૃકંડ નામ તેમનું હતું, વાઘો જેના વિષે પ્રતાપ. " ૨૯
- તે મૃકંડ મનસ્વિનીને વયો, જેહ મારી માતા પ્રમાણુ;
 મનસ્વિની માતાનો પુત્ર હું, માર્કંડેય થયો જાણુ. " ૩૦
- હું ધૂમ્રવતી નારી વયો, તેથી થયો પુત્ર ઉત્પન્ન;
 વેદશિરા નામ તેહનું, મૃકંડવંશ એ પ્રાવન. " ૩૧
- હવાં માણુની સંવતિ વર્ણુવું, તેના પુત્ર ધૃતિમાન;
 ધૃતિનો અજસ સુત થયો, તેના જે પુત્ર પૌત્ર મહાન. " ૩૨

- વિસ્તાર તેમના વાધ્યો ઘણો, હવાં મરીચિનો કહું વંશ;
 સંભૂતિ નારી મલી લખી, કરી મરીચિએ અવતંસ. માર્કંડેય ૦ ૩૩
- એમ લગ્ન ઉભયનાં યથે, યથો પૌર્ણમાસ નામે પુત્ર;
 તેને નિરજ પર્વત યે સુત થયા, જદા માંડયું ઘરસૂત. „ ૩૪
- હે દિવસસમ જ્યારે હું, વદીશ વંશીવળી વિસ્તાર;
 તદા તેના તનુનાં અભિધાન જે, કદીશ તુજને સાર. „ ૩૫
- અંગિશએ અભય કરી, જેનું સ્મૃતિ એકું નામ;
 તેયકી પુત્રીએ નીપતી, મહાગુણકેરા ધામ. „ ૩૬
- સીતીવાલી કહું નામની, રાકા અનુમતિ નામ;
 એમ આશ કન્યાએ સ્મૃતિ પિયે, મકદી સ્વરૂપે કામ. „ ૩૭
- અત્રિએ અનસૂયા વસી, તેથી પુત્ર થયા ઉત્પત્ત;
 સોમ કુર્ગસા દત્તાત્રેય, જેને જોઈ યદ્યએ પ્રસન્ન. „ ૩૮
- પુણરત્યપત્ની મીતિથકી, અન્ય દત્ત નામે પુત્ર:-
 ઉત્પત્ત થયો ગુણિયલ અતિ, જદા માંડયું ઘરસૂત. „ ૩૯
- તે સ્વયંભુવ મન્વ તરે, પૂર્વ જન્મની માય;
 અગત્ય નામે જાણીતો હતો, જેણે સાહી સુરની બાય. „ ૪૦
- હવાં પુણહ મજ્જપતિએ કરી, સમા નામે પત્ની સાર;
 ત્રણ પુત્ર તેણે ઉત્પત્ત કર્યા, તેનાં ગણાવુ નામ આ વાર. „ ૪૧
- કર્દમ અર્વનીર સદ્ગિહ્ય છે, પુણહપુત્ર પાવન;
 એ કર્દમવંશ વંદિત કર્યા, હવા આગળ સુણ્ય મહામન. „ ૪૨
- ઋતુથકી ગન્નતિને વિષે, સાક સહસ થયા સુત;
 ઉર્ધ્વરેતા વાલખિલ્ય તે, જન્મ્યા ઋષિ અદ્ભુત. „ ૪૩
- વળી તસિષ્ઠને ઉર્ધ્વથકી, થયા પુત્ર ઉત્પન્ન;
 નામ ગણાવું હું તેહનાં, સુણ્ય તું યદ્યને પ્રસન્ન. „ ૪૪

રાજ ગાત્ર ઉર્ધ્વગ્રાહુ ને, સખલ અનઘ સુખાણુ;

સુતપા શુકલ એ સાત છે, ઉર્ધ્વપુત્ર મમાણુ. માર્કંડેય ૦ ૪૫

તે સર્વે સપ્ત ઋષિ થયા, વિશ્વમાં વિખ્યાત;

વિધિનો પુત્ર વન્હિ સહી, તેની કહું હવે વાત. ૪૬

સર્વથી મોટો એ હતો, તે વયો સ્વાહા નાર;

તેને મહાબલિષ્ઠ પુત્ર ત્રણ થયા, કહું તેના વિસ્તાર. ૪૭

નામ પે'લાનું પાવક હતું, નામ બીજનું પવમાન;

જળભક્ષક નામ ત્રીજનનું, સહુ પવિત્ર ને મહાન. ૪૮

વળી તેહની સંતતિ જે થઇ, છે તેના અતિ વિસ્તાર;

પચ્ચત્વારિંશ વન્હિ વદ, પામે કોણુ તેહનો પાર. ૪૯

પચ્ચત્વારિંશ એ સહી, વળી ત્રણ પુત્ર પાવન;

પિતા ભેગો ગણાય છે, રોહિતાશ્વ ભગવન. ૫૦

એકાંતપંચાશત થાય સહી, એમ ગણતાં સંખ્યાય;

એ કુર્નધ અગ્નિની ગણતરી, પુરાણમાંહે ગણાય. ૫૧

વળી પિતામહે પિતૃ કર્યા, એવું પૂર્વે કહ્યું મેં સાર;

તેમનો વંશ વર્ણન કરું, સાંભળજે તું આ વાર. ૫૨

તેમાં જે અનગ્નિક અને, સાગ્નિક કહેવાય;

તેને અગ્નિજ્વાતા બહિર્વદ કહે, મહામોટા મુનિરાય. ૫૩

તેમણે સ્ત્રી રાખા કરી, માંડિયું ઘરબાર;

સ્વધાથી મેના પૈધારિણી, થઇ ઉભય સુતાં સાર. ૫૪

તે ઉભય ગુણવતી મહામતિ, કરે બ્રહ્મચારતા રોજ;

૪૯ પચ્ચત્વારિંશ—પિસ્તાળીંગ. ૫૦ પિતા ઇ—તેમનો પિતા જે ભગવન (ભગવાન) રોહિતાશ્વ (અગ્નિ) તે પછુ તેમના ભેગો ગણાય છે અને એમ કુલ ૪૯ અગ્નિ થાય છે.

૫૩ અનગ્નિક—જેમણે અગ્નિ નહિ ધારણ કરેલો એવા. સાગ્નિક—જેમણે અગ્નિ ધારણ કરેલો એવા.

વળી યોગજ્ઞાત તેવી હતી. કરતી શુદ્ધ વિજ્ઞાન યોજ. માર્કેટ્ટેય ૫૫
 એમ સકળ ગુણ સંપન્ન તે, પ્રકાશિત થઇ પૂર,
 એ વિધે દક્ષિણ્યાતણો, વેગો વિસ્તર્યો શર. " ૫૬
 ને શ્રદ્ધાથકી કથા આ સુગ્રે, થાય નર તે પ્રજાવાન;
 ધન ધાન્ય મળી માન્ય થાય તે, વિશ્વ વિધે મહાન. " ૫૭
 આમાં કૈયી કન્યાતણા, પુરાણી તમે પુત્ર ?
 બાપ પ્રજાપતિવંશનો, પણ માંડુ કાશુ ઘરમ્મન. " ૫૮
 સૂતપુરાણી શૂદ્રિણીતાણા, નેહુ પૂર્વજ પુરાણી દેવ;
 તેણે કર્મે લાગી રહી, શૂદ્રજનકેરી સેવ. " ૫૯

વસણ.

શૂદ્રજનની સેવ સાધી, કારણ તેહનું જીહ રે;
 ભટમેમાન હ જૂત જાણે, છે ભવિષ્ય નિઃસ દેહ રે. " ૬૦

કડકું ૧૧૦ મું.

રાગ ગોડી.

કૌશલકિ કે' મહામુનિ, અને સર્વ મુણાચું ગુણી
 સ્વાયંભુવ મન્વંતર મુનિ ભાષ્યો, તેમાંભાગ બાકો ને રાખ્યો. ૧
 કહો તે મન્વંતરનું મમાણ, તેમાંના દેવ દેવર્ષિ મુળાણ;
 થયા કવણ રાજા તેમાં, ભાષ્યો ઈંદ્ર ને ઉપન્યાએમાં. ૨
 સર્વ સમ્યક્ પ્રકારે સિદ્ધ, કરો મુનિ જોહ પ્રસિદ્ધ;
 મારી મુણવા ઇચ્છાઅપાર, તો સર્વ મુણાવો આ વાર. ૩
 માર્કેટ્ટેય કહે મુણ્ય તુંય, સર્વ વિસ્તારી ભાષું હુંય;
 કહુ મન્વંતર સંખ્યા પે'લી, કરય હ્ર મતિતું પે'લી પે'લી. ૪
 ઇકાંતેર મુગ ઉપર કંઈ વર્ષ, તે મન્વંતર સંખ્યાનો ઉત્કર્ષ;
 તે કહું માનવ ગણતરી રીતે, તે તું સાબળ્ય પૂરણ મીતે ૫

- જેહુ અધિક સંખ્યા લાગુ, અધુના તેનું કરીએ નહિ પ્રમાણ; ૬
 ત્રીસદોઢિ સદમણ લક્ષ, ત્રીસ સદસ વર્ષ કે' દર્શ. . ૬
 એક મન્વંતરનું પ્રમાણ, એક ગાત્રી ગયા સુખાણ; ૭
 દેવમખ્યા રીને અઠ લક્ષ, બાવન સદસ ગણ્ય તું વર્ષ ૭
 વળી અધિક સંખ્યા જુમાં વર્ષ. માન્યાં એક મન્વંતરનાં સદર્ષ, ૮
 પેલા ૧૫૦૦૦૦૦ થયા, પછે સ્વારોચિષ મનુ કલ્યા. ૮
 પછે ઓત્તમ મનુ જાણુ, વળી તામસ દેવન પ્રમાણ; ૯
 છઠા વામન મનુ નામે, એમ ૫૬ મનુ કલ્યા આગે. ૯
 અધુના પૈશ્વત મનુ જાણુ, વળી વહુ' ભવિષ્યના સુખા; ૧૦
 પંચ સાવલિકને નામે, થામે રૌચ્ય ભૌત્ય મનુ આ ધામે. ૧૦
 જલ કરીશુ મન્વંતરનુ કથન, કહીશુ' તદા દેવ ઋષિ પાવન, ૧૧
 તેના ઇંદ્ર પિતૃઓ મર્ષ, કરશું વિસ્તાર થાય જ્યમ ન્યર્ધ ૧૧
 હે દિન આ મન્વંતર કેરા, અધુના મારી લે તું રીરી; ૧૨
 વહુ ઉત્પત્તિ લય વિસ્તાર, તે તું સાભજને આ વાર. ૧૨
 ક્ષેત્ર કહુ તેમનુ જેહુ, વળી સુત તેમનાનુ તેહુ; ૧૩
 તે તુ સાંભળ્ય એકે મને, ઇચ્છી ઉપની કે'વા તને. ૧૩
 સ્વાયંભુવ મનુને જાણુ, દગ પુત્ર હતા પ્રમાણ; ૧૪
 તે હતા સ્વયં સમાન, જેહુ ઘઈ ગયા મોટા મહાન. ૧૪
 નેઆએ સખ દીપવતી મહી, પર્વત સમુદ્રાકરવાળી સહી; ૧૫
 સર્વ પૃથ્વી પ્રતિવર્ષે, વ્યાપ્તમાન કરી જોગંધી હર્ષે. ૧૫
 સ્વાયંભુવ મન્વંતરમાં તે પેર, ત્રેતાયુગારને આણી મેર;

૧ અધિક સંખ્યા—૧૮૫૧૪૨૮૬ વર્ષ. ત્રીસ ૪૦—એ મખ્યામા
 અધિક સંખ્યા મેળવતા ૩૦૮૫૭૧૪૨૮૬ વર્ષ એક મન્વંતરના થાય છે
 ૮ અધિક સંખ્યા—૫૧૪૨૬ દેવના વર્ષ ૧૨ રીરી મારી લે—અર્થાત્
 દૃષ્ટિ કરી જો. ૧૩ ક્ષેત્ર—ઉત્પત્તિસ્થાન.

- સ્વાય ભુવના પાને સાર, મિયત્રતપુત્રોએ નિરધાર ૧૬
- સઘળી જગતી કરી વ્યાપ્તમાન, થઇ ગયા નૃપ તે મહાન;
- મિયત્રતથી પ્રજાપતીમા, કન્યા ઉપની તે મહામતિમાં. ૧૭
- તે કન્યા પ્રજાપતિકર્દમને આપી, મહુમહતા મુનિનો માપી;
- થયા મિયત્રતને દશ પુત્ર, થઇ બે કન્યા કરતા ઘરસૂત્ર. ૧૮
- બે થઇ મિયત્રતકેરી કન્યા, તેના દસ પ્રાત ઉપન્યા ધન્યા;
- થયા તેહ પ્રજાપતિ સમાન, સ્વરૂપે ને ગુણે મહાન. ૧૯
- સુણ્ય નામ તેમનાં તુંય, સર્વ વિસ્તારી ભાણુ હુય;
- આગનીધ્ર ને મેધાતિથિ, વપુષ્માન્દ જન્મ્યા શુભ તિથિ ૨૦
- જ્યોતિષ્માન ને ધૃતિમાન્ , ભવ્ય સવન સખ મહાન,
- મેધા યુગિત ને બાહુમિત્ર, ત્રણ એ મળી દસ તન પવિત્ર. ૨૧
- દશમાંથી ત્રણ જે છેલ્યા, થયા ભાગ્યશાળી જાતિસ્મર વેલા;
- યોગપરાયાણુ થયા પૂર, તેમને કન્યા નવ ધર્મ ચૂર. ૨૨
- રાજ્ય ત્યાગી ગયા વનમાય, જઇ હરિ આરાધ્યા ત્યાય;
- મિયત્રત નૃપ નિર્પાણુ, તેણે સપ્ત પુત્ર જાણ્યા સુજાણુ. ૨૩
- તેમને ધર્મવડે વેચી આપ્યુ રાજ્ય, શીષ્યુ સપ્તને સપ્ત દ્વીપકાજ;
- સપ્ત દ્વીપનો રાજ્યાનિષેક, કરી વેચી આપ્યો વિભાગ વિવેક. ૨૪
- તે કાને આપ્યો કૃષ્ણ, તેહ જણાવુ જાણુ જેઓ,
- જે જે દિપનો એ નૃપાણ, તેને કહ્યુ તુ તારો સભાણ ૨૫
- આગનીધ્રને કહ્યુ બાપે, જ જુદીપ તુ પાણ મતાપે;
- મેધાતિથિને વદી વાણુ, પ્લસદ્વીપ નૃપ કયો પ્રમાણુ ૨૬
- વપુષ્માન્દને સાઁમલિ દ્વીપ, આપી આનંદો મહીપ,
- જ્યોતિષ્માન્દને કુસદ્વીપકેરો, વૃષવર કયો અનરો. ૨૭

- કૌ ચદ્વીપનો ધૃતિમાન, કરી દીધા રાય મહાન;
 ભવ્યને શાકદીપ બૂપાળ, કયો પ્રિયવતે યઈ કૃપાળ ૨૮
- સવનને પ્રુઠરદીપ આપ્યો, અધીપતિ તેને કરી ત્યાં યાપ્યો;
 હવાં કહું સવનનાં સતાન, તેનું બે સુત યથા અધવાન. ૨૯
- મહાઘાતકી પાતકી પૂરાં, એકે વાતે જે ન અધૂરા
 તેમને સર્વને નિર્વાણ, પ્રુઠરદીપ વેંચી આપ્યો જાણ. ૩૦
- બે વિભાગે આપ્યા વેંચી, લેતા એકમેકકેશં તે બે ચી;
 હવાં ભવ્યના સુત જે સાત, તેનાં નામ કશં વિખ્યાત. ૩૧
- જલદકુમાર ને સુકુમાર, મનીષક ને કુરોત્તર સાર;
 મેધાવી ને મહાદ્રુમ જાણ, યથા તે પિતા મને પ્રમાણ. ૩૨
- શાકદીપના કરી વિભાગ, વેંચી આપ્યા ભવ્યેધરી અનુરાગ;
 તે સુત પ્રતાપવાન મહાન, તેણે પડયાં ભાગનાં શાશ્વતિધાન. ૩૩
- જેહ કુંવરકેશં નામ, તેવાં નામ ભાગનાં પડિયાં આમ;
 જલદખંડ કુમારદિક, એવાં નામ પડયા ડીકાડીક. ૩૪
- ધૃતિમાનકેશ સાત સુત, તેનાં નામ પડયાં મહાપૂત;
 કુશલ મનુગ ઉજાણ માકર, અર્યકારક મહામુનિવરંમુનિ. ૩૫
- સપ્તમે પુત્ર કુકુલિ નામ, હતા સર્વે જાણ મહાધામ;
 તે સાતને ધૃતિમાને, કૌંચદીપ વેંચી દીધો માને. ૩૬
- તેથી ખંડ યથા તેના જેહ, સુત નામે જોળખાયા તેહ;
 કુશદીપમાં જ્યોતિષ્માન્, હતો જેહ રાજા મહાન. ૩૭
- તેના પુત્રના નામથી ખંડ, વેંચી દતાં મસિહ મચ ડ;
 યથા અવનિમાં વિખ્યાત, કહું તેના સુતનાં નામની વાત. ૩૮
- ઉદ્દલિદ વૈજ્યવ સુરય લંબન, ધૃતિમત્ત માકર કપિલ પાવન;
 રા હમલિપતિ વપુષ્માન, તેના સાત પુત્ર યથા મહાન. ૩૯
- તેનાં નામ ગણાવુ આજ, એ તો સર્વે તારે કાજ,

- ધેત હરિત શ્મૃત રોહિત, વિધુત માનસ નામ પ્રતીત. ૪૦
- નામ સાતમાનું કેતુમાન, થયા ખંડ તેને નામે ગુણવાન;
પ્લક્ષદ્વીપપતિ મેધાતિથિ જેહ, તેના સુત સાત મુણ્ય તેહ. ૪૧
- તે સુતનાં નામ પરચી નિર્માણુ, પ્લક્ષદ્વીપ સપ્તખંડ પ્રમાણુ;
નામ ખંડ પેલાનું શાકલ્ય, શાકલ્ય હતો તેના ધવ. ૪૨
- ખંડ શિશિર મુખોદય બીજે, આનંદ સિવને નામે સીમે;
કૌમધ્રુવ મળીને સાત, કહી માંડી સર્વે મે વાત. ૪૩
- પ્લક્ષદ્વીપથી માંડી કરી, શાકદ્વીપાંત જોવો દુરો;
એમ દુરતાં થાશે દ્વીપ પંચ, તેમાં કરય સામાન્ય નીમનો સચ. ૪૪
- અહિંસક વિધિ પદ્ધતો જણાશે, નિત્ય સ્વાભાવિકતા જણાશે;
વણાશ્રમ વિભાગનો જે ધર્મ, તેનાં જણાશે સમ્યક્ કર્મ. ૪૫
- અહો દિગ્સસમ સાંભળ્ય ગુપ, આગ્નીપ્રની કયા કહું હુંય;
મિથપ્રતે જંબુદ્વીપ તેને આખ્યો, ત્યાનો ધાર્ણી કરી તેને યાધ્યા. ૪૬
- તેને નવ પુત્ર થયા ઉત્પન્ન, મન્નપતિ જોઇ થયા પ્રસન્ન;
કાં કે પોતા જેવા હતા તેહ, ગુણુષ્પ જળમાં નહિ સદેહ. ૪૭
- તેમાં સર્વથી મોટો જેહ, તેનું નામ નાભિ નિઃસદેહ;
કિંપુષ્પ તેનાથી નાનો, ત્રીજો સુત હવિર્ધને માનો. ૪૮
- ચોથો ઇલાવૃત્ત પ્રમાણુ, પાંચમો વસ્ય હતો મુખાણુ;
છઠો હિરણ્ય નામે હતો, સાતમો કુર નામે યથો હતો. ૪૯
- અષ્ટમાનુ ભદ્રાશ્વ એકું નામ, નવમો કેતુમાલ મહાધામ;
તેમના નામપરચી નિર્વાણુ, પડયાં ખંડકેસાં નામ મુખાણુ. ૫૦
- હિમખંડ વિનાના જે ખંડ, કિંપુષ્પાદિક નામ પ્રચંડ;
(તેમાં) સુખસિદ્ધિ મળે વિશુ યત્ને, સ્વાભાવિકજોઈ આપે કો પ્રયત્ને. ૫૧
- ત્યા વિપર્યય નહિ કોઈ વાતે, નહિ જસ શ્વેતુ ભય મળ્યાતે;

નથી તેમાં ધર્માધર્મ વિચાર, ઉત્તમ મધ્યમ અધમ અપાર.	૫૨
એવા બેદ નથી તે માંહી, સુખ દરો જ્યાંહી ત્યાંહી;	
લિન્નલિન્ન ચાર યુગસ્થિતિ, નથી ઋતુ બદલાયાની મતીતિ.	૫૩
મૂળે નવ નાતુ તેણે કામ, તદ્દા રેરકાર વસે કોણ કામ;	
હે દિવસતમ સાંભળ્ય હવાં, અરિત વર્ણુનું નવાં નવાં.	૫૪
આગ્નીધ્રના સુતને જાણ, સુત ઋષભ યથો પ્રમાણ;	
નાલિકેરો ઋષભ સુત, તેને સો પુત્ર થયા મહાપ્રત.	૫૫
તેમાં શ્રેષ્ઠ ભરત જૂપાળ, મહાપરાક્રમી ને દયાળ;	
ઋષભે કરી ભરતને રાજ્યાભિષેક, સંસાર ત્યાગનો કર્યો વિવેક.	૫૬
પછે તે ગયો પુલહાશ્રમ જાણ, ત્યાં જઈ તપ કર્યું નિર્વાણ;	
હિમાલિધાન દક્ષિણનો ખંડ, આખોતો ભરતને પિતાએઅજંડ.	૫૭
તે પરથી ભરતખંડ નામે, થયો પ્રખ્યાત ખંડ વિરામે;	
તે ભરતને સુમતિ અભિધાને, ધાર્મિક પુત્ર થયો મતિમાને.	૫૮
કરી તેને રાજ્યાભિષેક, ગયો ભરત વને ધરી ટેક;	
તેમના પુત્રપૌત્રોએ જાણ, વળી મિયત્રતપુત્રોએ પ્રમાણ.	૫૯
જેના છે સાત દ્વીપ મહાન, તેવી પૃથ્વી બોગરી ગુણવાન;	
તે સમે સ્વાયંભુવમન્વતર, તે તો હતો સર્વથી મહાવર.	૬૦
હે દિવસતમ સાંભળ્ય તુમ, વળી સાભળવું બીજું શુંય;	
પૂર્વ મન્વતરકેરી જાણ, સ્વાયંભુની સદ્ધિ કહી નિર્વાણ.	૬૧
સમ્યક પ્રકારે ભજ્યુ સર્વ, હવાં થાય શેણે તારો ધર્મ;	
જે જે પૂછવાની ઈચ્છાય, તેવું પૂઞ્ય કહું મહાકાય.	૬૨
ઇતિ શ્રીમાર્કેયપુરાણે, મન્વતરકથન પ્રાકૃત વાણે;	

ત્રિપગાગોધ્યાય થયો પૂરો, ભાવાર્થ રાખ્યો નથી અધૂરો;
(૨વાં) નેઘએ ખગર પુરાણીકેરી, જે પુરાણી વેળાની ખખગી ડેરી. ૬૩
તેમાં પેરી પાવન કેમ થઈએ, તેના કર્તુકના ગુણ ગઈએ,
નવ પુરાણીઓની પેઠે કરે, ભાગવત યોદ્ધા ખરૂં ઉચરે. ૬૪
નહિ યાદુ ઓતાતુ મારે કામ, જ્યાં ત્યાં ગાવા મારે શુ હરશ્યામ!
જન રીઝે તો ઉદર ભરાય, એવી અધમને આરા થાય! ૬૫

વડાણુ.

અધમને થાય આરા એવી, જે જન રીઝે પેટ ભરાય રે;
જન પ્રેમાનંદ કાંઈ ન જાણે, ગુણ હરિ હર વિરિના ગાય રે ૬૬

કંકણુ ૧૧૧ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

કૌશ્ઠકી મત્ર કહે દિગ્ગરાજ છ, દ્વીપ સમુદ્ર જાણો આજ છ.
કહો કેટલા નગ દેશ ને નદી છ, તે સમજાવો મુને વહી છ. ૧

દાણી.

વહી સર્વે વિમ મુજને, કરો કૃતારથ દેવ,
મહાભૂતનું પ્રમાણ જાણો, લોકલોકધેર તતજેવ ૨
પરિમાણ ને ગતિ ચદ્ર જાણુની, એ સર્વ કહો વિસ્તારી;
માર્કેડેય મુનિ ઉચ્ચર્યા તવ, તુ સુહૃદ્ય દિગ્ગ આ વારી ૩
પૃથ્વીના વિસ્તાર છે, પચાસ કોટિ જાણુ,
સ્થિતિ રીતિ તેની જાણુ, સહુ તુજને સુજાણુ. ૪

૬૩ ત્રિપગાગો—ત્રેપનગો ૨ લોકલોકધેર—લોકલોક નામે સર્વાદા-
પાંડવો ધેરાવો ૩ પરિમાણ—માપ

દીન જ બુદ્ધીપથી કહ્યો મે, પુષ્કરદીપકરો અત,	
તે દીપનો વિસ્તાર સાબળ્ય, દઢ ચતથી મહત	૫
જ બુદ્ધીપ કરતાં પ્વક્ષદીપજ, તેનાથી શાઠમવકુસ,	
તેયકી કૌચ ને રાક પુષ્કર, ગાણી દ્વિગુણી થા સતુષ્ટ	૬
ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ એવી, દ્વિગુણિત નિર્ધાગ,	
તે દીપની આસપાસે, તેના સમો વિસ્તાર	૭
તે દીપ જોટવા સમ સાગર, અનુક્રમે મોટા જાણ,	
ગાણાત્રુ હુ નામ તેના, એક કાર સમુદ્ર પ્રમાણ	૮
વળી ઇંધુ સુરા ધૃતતણેા, દધિ કુદ્ધનો નિર્ધાણ,	
વારિનો વારિધિ ભરિયો, જે આ જન લહે સુખાણ	૯
જ બુદ્ધીપની મિથિ સાભાજ્ય, છે તેના ઘેર લક્ષ યોજના	
હિમવાન હેમકટ નયન મેર, નાલ જેન શૃંગી પાવન.	૧૦
સમ એવા એહમા મે, મહાપર્વત જાણ,	
તં દીપકરો મધ્યમા વળી, દય નગ પ્રમાણ	૧૧
તે લક્ષ યોજના વિસ્તારવાળા, માનિયા મુનિદેવ,	
તે બે નગની ઉત્તર દક્ષિણે, દય નગ રહ્યા મહાભેવ	૧૨
તે મધ્યના પર્વતથી છે, દશ દગ વિભાગે જાણ,	
ઉત્તરોત્તર લઘુ રૂપી, એમ પુ જાણા પ્રમાણ	૧૩
તે સર્વ દય દય સહસ્ર યોજના, ઉંચા અને વિશાળ,	
મેર નિના પદ નગ માને, દીપ દય પડખે જાળ	૧૪

૧ દ્વિગુણી—જમણેા. (ઉત્તરોત્તર) ૮ ઇંધુ—સંરડી (મેડના રસ જેવા રંગના કે મીઠા પાણીનો) સુરા—મધ (મધ જેના રંગના કે માદક પાણીનો) ધૃત—ધી જેના ચીકાટ કે રોલ પુકા પાણીનો દધિ—દહી જેવા ખડખડા બાઝી ગયેલા પાણીના સમુદ્ર ૬૫—૬૫ જેવા ધોળા કે મીઠા પાણીનો વાદરો—મીઠા પાણીનો ૧૪ હાં ૧૦—૬૧ માં મને બાનુએ.

સમુદ્ર માંહે સંચર્યા છે, વળી પૃથ્વી પૃથ્ઠે તેહ;	
દક્ષિણોત્તર નીચા નમ્યા છે, મધ્યથી ઉપડ્યા જોહ.	૧૫
મધ્ય વિભાગ દક્ષિણોત્તરે, ત્રણ ત્રણ વધા છે ખંડ;	
તે ઉત્તર દક્ષિણ ખંડ મધ્યે, ઇક્ષાવર્ત ખંડ મયડ.	૧૬
છે અર્ધચંદ્રાકૃતિ તેની, ઇક્ષાવર્ત પૂર્વે ભદ્રાશ્વ;	
આની રહેા છે અવિચળ થઇ, જ્યમ જગતી રોપને પાર્શ્વ.	૧૭
તેની પશ્ચિમ દિશાએ કેતુમાત્રજ, ખંડ છે પરચડ;	
ઇક્ષાવર્તની આબુખાબુ, એમ છે અનતજ ખંડ	૧૮
ઇક્ષાવર્તની મધ્યમાં, સુવર્ણ મેરૂ સિદ્ધ,	
છે ચોરાશી સદૃશ યોજનનાજો, જોયો અને પ્રસિદ્ધ	૧૯
સોળ સહસ્ર યોજન સમાયો, પૃથ્વીમા તે સાર,	
ગોળે સદૃશ યોજન છે પો'જો, તેહ તો નિરધાર	૨૦
* * * *	
દીપપાત્રવત તે મેરૂ છે, સંકુચિત મૂળ મોઝાર	૨૧
ઉપરથી પો'જો છે અતિશે, તેજો શિખર વિસ્તાર;	
ગત્રીશ સહસ્ર યોજન લગી છે, ઉપરથી અવિધાર.	૨૨
એ નગ પૂર્વાદિક દિશાએ, અનુક્રમથી જ્ઞેતા જોહ;	
એત પીત ને સ્વામ દર્શો, વળી રક્ત નિ સદેહ.	૨૩
તે સ્વર્ણ પરથી સર્વ રૂપે, જાણાએ છે સાર;	
દિગ્ગત્રી વૈશ્ય જોવો દર્શો, શુદ્ધપ નિરધાર	૨૪
અષ્ટ દિશાએ તેહ ઉપર, અનુક્રમથી નિર્વાણ;	
છે હ્રદાદિદેવની અષ્ટ નગરી, મહાભવ્ય જોવો ભાણુ	૨૫
તેના મધ્યે બ્રહ્મમલા છે, ચૌદ સહસ્ર યોજન વિસ્તાર;	

છે નીચે દશ સહસ્ર યોજન ઉચા, આધાર નગ નિરધાર.	૨૬
નામ તેના સુણ્ય ગણાવુ, છે મ દર ગ ધમાદન;	
નિપુલ સુપાર્શ્વ નગ આવ્યા, અનુક્રમે અનુદિત	૨૭
પૂર્વ દિશામા પૂર્ણ રૂપે તે, વશીરહ્યા નિરવાણ,	
પ્રાસાદપર જોવા ધ્વજ શોભે, તેના વૃક્ષ શોભે સુજગ	૨૮
મ દશઅળમા કદબ શોભે, ગ ધમાદને જાણુવૃક્ષ;	
વિપ્રધાઅળમા પિંચપલ તેવો, સુપાર્શ્વમા પટ કે' દક્ષ.	૨૯
કેતુ રૂપે એ ચાર વૃક્ષ તો, જાણાય ચારે પાસ;	
એ નગ અગિયાર સહસ્ર યોજન, વિસ્તર્ય થઈ મકારા.	૩૦
પૂર્વ ભાગે જરૂર અને, દેવકૂટ નગ જેહ,	
છે પશ્ચિમે નિષધ પારિયાત્રાભિધાને, નીલ નિષધ પર્વત તેહ	૩૧
વિસ્તાર એ સર્વકેરો છે, નિષધ પર્વત સુખી જાણ,	
દક્ષિણે કેલાસને હિમવાન આવ્યા, એ પર્વત ગુણુખાણ.	૩૨
તે પૂર્વથી પશ્ચિમે લાળા વાધ્યા, પછે ગયા અખિનતી માંગ,	
તે રીતે ઉત્તરે શૃંગવાન જરૂદ્ધિ, નગ એ આવ્યા ત્યાય.	૩૩
તે પાણુ દક્ષિણ પર્વતની પેરે, ગયા સમુદ્ર મોઝાર;	
હૈ દિગ એ અઘટ સીમા પર્વત, નામે ગયા નિરધાર	૩૪
હિમવાન હિમકૂટાદિકનુ, પૂર્વ પશ્ચિમ અતર બાણુ;	
ઉત્તર દક્ષિણ કે'તુ સર્વે, બાકી કાઈ ન રાણુ	૩૫
પરસ્પર ગાણતી કરતા તેની, નન સહસ્ર યોજન ધાંધ;	
મેરુ ચોપાસે ઇલાવર્ત આવ્યો તે, તેટલે અતર કે'વાય	૩૬
ગ ધમાદને જાણુવૃક્ષજ, થાય હસ્તિદેહ સમાન,	
તે પર્વતશિખરપર પડે અજોરાત્રિ, તેના રસે નદી વહે મહાન	૩૭
જાળૂનદી એવુ નામ છે તેનું. જાળૂનદ મુવાર્ણુ થાય ઉત્પત્ત,	

અલો દિવશાર્દૂલ સર્વ તું સાંભળ્ય, એકે ચિત્તે યદ મસજ.	૩૮
તે જાંબૂનદી મેરૂ યોપાસે ફરી, પાછી પેસે જાંબૂનદી માંય;	
તેના કાંઠા પર જે જન વસતા, તે તેનું જળ પીતા ત્યાંય.	૩૯
ભદ્રાશ્વખંડ માંદે વસે છે, હયગ્રીવ, વિભલુ નામ;	
ભરતખંડમાં કૂર્મ રૂપે છે, કૃતુમાલે વારાહ રૂપે અભિરામ.	૪૦
ઉત્તર કુરુમાં મત્સ્ય રૂપે છે, વિભલુ દેવાધિદેવ,	
એ ચાર સ્વરૂપનું સ્મરણ કરતાં, મુક્તિ મળે તતખેવ.	૪૧
એ ચારે ખંડમાં ગ્રહશાંત્યર્થે, પઠન પાઠન કરનાર;	
સમ્યક્ પ્રકારના વ્યવહારથી મુક્ત, છે નક્ષત્રયોજના અનિધાર	૪૨
એ રી મર્ષ સ્થિતિ છે જ્યાંહી, ત્યાં દશ વિદેશ અનંક;	
પુરાણી રાખ્દનો પ્રચાર ન ત્યાંહી, જ્યાં જ્ઞાનાનો વર વિવેક.	૪૩
ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, જાંબૂનદી વર્ણન જે માય;	
યથા ચતુઃપંચાંગોધ્યાય પૂરાણ, નગ બૂ વિસ્તાર જ્યાંય.	૪૪

વલ્લભ.

છે નગ બૂમિ વિસ્તાર જેમાં, માર્કંડેય કૌબુદ્ધિ કથાય રે;	
ચાતુર્વિંશી દિવ જૂઠમતિ, સહુ યથારક્તિએ ગાય રે.	૪૫

કકલુ ૧૧૨ મું.

.. રાગ રામગી.

કલે માર્કંડેય દિવ સુણા, કહું વનકેયે વિસ્તાર;	
મંદરને આદિ લેઈને, જેહ ચાર પર્વત સાર.	દેક. ૧
તે ચારનાં વન ચાર છે, બીજાં સરોવર જેહ;	
તે સર્વ તુને કહી દાખવુ, આજ સંહિત સંદેહ.	કલે માર્કંડેય ૦ ૨

પૂર્વ ચેતરથ, દક્ષિણે-ન દનવન પાવન;

પશ્ચિમે વૈપ્રાજ છે મુનિ, ઉત્તર સાવિત્ર વન. કહે માર્કંડેય ૩

તેવી રીતે પૂર્વમા છે સહી, સર અરુણોદને નામ,

દક્ષિણે માનસસર રહ્યું, મેરૂપશ્ચિમે સાતોદ ઉદામ. ૪

ઉત્તરે મહાભદ્ર નામનું, સચેવર છે વિશાળ,

(હવા પર્વત જે જે આનિયા, કહ્યું થઇ તેહ દયાળ ૫

રીતાત ચક્રમુજ નામનો, કુલિર ને સુક કવાન,

મણિશૈલ ને મહાનાલ વળી ભવાચળ સમિદુ વૃષવાન ૬

મદરના નામે નામનો, મદરવેણુ તામસ,

નિપથ દેવશૈવ પૂર્વમાં, મદરાચળકેરે વસ ૭

ત્રિકૂટ શિખરાદ્રિ કલિંગ ને, પત ગરુચક નામ,

સાનુમાન તામ્રક આવી રહ્યા, વિશાખવાન ચેતોદર ર્યામં. ૮

સમૂય વસુધાર રત્નવાન જે, એકરાગ મહારૌચ,

રાજજૈય પિપાહક નામના, આવી રહ્યા કેવાસ પચરૌ ૯

વાળી ઉત્તરે હિમવાન આનિયો, બૃહદ્ નગ મેરૂ દક્ષિણ,

સુરભ શિગિરાસ રેદૂં, કપિવપીજરકેરી મહાખીણ ૧૦

મહાભદ્ર સુરસ કપિવ બાળે, મહુ અજન કુકુ કૃશ,

પાકુર ને સહસ્રશિખર વળી, પારિયાત્ર ભેદ તૂટે વૃષણ ૧૧

છે શૃંગાન આદિક એટલા, નગ મેરૂ પશ્ચિમ પાસ,

પશ્ચિમાધાર ન બા'ર એ આવી રહ્યા મરી મકારા ૧૨

હા ઉત્તર પવન આનવા, જેમાંથી વહે નિર્મળ સાવિત્ર,

શખકૃત વૃષભ હંમનાળ જે, કપિનેદ્ર ને નીવ ૧૩

- શ્યામગૃગી ગતગૃંગી છે પુણ્યક મેઘ જાંધી છે મીલ;
વિરજ્જલ વરાહાદિ આનિયા, મયૂરે મયૂર ગોધે સર્પ જીલ કહે માર્કંડે૦૧૪
- હે દિવ જારધિ નગ મેરૂ ઉત્તરે, આવી રહ્યો નિર્માણ;
એ નગની ગુફા અતિ અવનરી, ઘણી મનોહર છે મહાન. " ૧૫
- નિર્મળ જગપાળા સર ઘણાં, વન ઉપવન છે નિરાળ;
જનમ થાયે પ્રહરણાળીના, તે મદ્યે મધુ ને કૃપાળ. " ૧૬
- હે દિવસતમ પૃથ્વીપર રહ્યા, એવા પરં નેહ,
ને સ્વર્ગના ગુણે અધિક છે સહુ સ્વર્ગના જાણવા તેહ. " ૧૭
- સ્વર્ગભૂમિમા નવા પ્રહરણુ, કે પાપનું નિર્વાણ;
ઉપાર્જન થઇ શકતું નથી, દયાદિતે પ્રમાણ. " ૧૮
- પ્રાણ્ય ભોગ ભોગવાય ત્યા, સર્વ જનથી મુજાણ,
આ નગ સેવ્યે મોક્ષ મળે સહા, જેના આગમ નિગમ વખાણ. " ૧૯
- રીતાર્તાદિક નગ ને કહ્યા, ત્યા વસે નિધાધર વક્ષ,
કિન્નર ઉરગ રાક્ષસ વસે, જઇ સુર ગ ધર્મ પ્રત્યક્ષ " ૨૦
- તેના પ્રાસાદ પ્રાણ્ય વૈભવ ભર્યા, દાસે શાભાયમાન,
મહાપ્રહરણાળી નરની ઘણી, બેડકા આવી રહી ગુણવાન " ૨૧
- વન ઉપવને યુક્ત છે ઘણા, પુર પુરી આમ વિશાળ,
હે રમણિક સરોવર અતિ ઘણા, જ્યા વાયે વાયુ થઇ કૃપાળ " ૨૨
- ઋતુ ઋતુ મતિ મુખ દેખણે, વાય રીત મદ મુગધ;
મુખના સાધન વર્યાં આમટા, જ્યા નહિ પ્રહરણાળી પ્રતિબધ, " ૨૩
- ત્યા કોઇ સ્થળે શ્રમ પીડા નથી, નથી ઉદાસીપણું જાણ,
એ રીતે જગતી કમળ કહ્યું, ચાર પાખડીનું મનુજ " ૨૪
- ભદ્રાશ્વ ભારત આદિ ને, ખડ આલ્યા એપાસ,
તે ચાર પાંખડિયા છે તેહની, જેમા અતિ મુખ વિલાસ " ૨૫

એમા ભારતાલિધાન જે દક્ષિણતણા, ખડ કલો મુનિ જેહ,
 તે કર્મભૂમિકા પુરાણ કે, જે બીજા સ્થળથી ઉજેહ કહે માર્કડેય ૦ ૨૬
 બીજા સ્થળે પાપપ્રણયની, પ્રાપ્તિ નવ થાય જાણ,
 તેણે કરી સર્વ ખડથી છે, એ ખડ શ્રેષ્ઠ પ્રમાણ ૨૭
 તેનું કારણ એમ કે' સહુ ઈર્ષ્ય કે વશ્યુ સર્વજ્ઞ આય,
 એયકી નર સ્વર્ગ પામતો, મોક્ષ અધીક્ષણ જ્યાય ૨૮
 નરપણુ નારકી ગતિ મળે, તિર્યક્તા મળે નિર્વાણ,
 સર્વ અવસ્થા ને સહુ ગતિ, મળે ભરતખડે સુખાણ ૨૯
 પુરાણીપણુ અહીંઆ મળે ઠગાય અહીંઆ લોક સમસ્ત,
 તેને જમપુરમા જમવા મળે, મળે મુખમાગી જે વસ્ત ૩૦
 ઇતિ શ્રીમાર્કડેયપુરાણમા, ભુવનઠાશકેશ વિસ્તાર,
 પચપચારોધ્યાય ત્રી, થયો માર્કડેય મોઝાર ૩૧

વસણ.

માર્કડેય મોઝાર અધ્યા', પચાવનમો પૂરો થયો રે,
 યથા રતિ દિજ કથા કે' તો, શ્રીહરિએ કર જેના ગ્રંથો રે ૩૨

કંકણુ' ૧૧૩ મું.

રાગ ધનામી.

માર્કડેય કહે સુણ્ય મુનિસત્તમ સાર છ,કહું જગ ઉત્પત્તિનું ને આ વારછ
 જેહ વસુ ધરા આધારભૂત જાણુ છ, જેનું થાય ન કોથી પ્રમાણુ છ ૧
 જડતોત્પત્તિકર્મા નારાયણનું પાદછ,તેણે કરી ત્રિલોકમાગિનીઆદહાદછ,
 એવી મહાદેવી ગગા યદ્દ જેહ છ, તે સહુ વર્ણુલુ નિ સદહ છ ૨
 ચદ્ર જળમયની અમૃત ધારી છ, આવી ગગા ત્યા પ્રથમ વિચારી છ,

ત્યાંથી સવિતાકિરણસમુદાયે ગઈ છે, તે સહુનો પાવનકારી યઈ છે ૩
 પછે પડી મેઝપૂઠની ઉપર છે, એમ વદી ગયા સુધી મહાવર છે,
 મેઝસિખરતટકોગણ પરથી છે, પડી ચતુષ્પથે ચાલી ધરયો છે. ૪
 ને અવલંબ વિનાની દેવી છે, નેનું વારિ વેનું એવી સેવી છે;
 મદરાદિ ચારે આધાર નગ છે, તેના પર, પડી સમાન રહિતવગ છે ૫
 પડવાને વેગે ભાગ્યા પાયાણુ છે, એવી વેંવા લાગી ગગા પ્રમાણુ છે,
 એના પૂર્વેના નેહ પ્રવાહ છે, તે સીતા નામે ઈ'વાયો ઉભા છે. ૬
 ગયો ચેત્રરથ વન પ્રત્યે જાણુ છે, નેનું છે પુરાણુ વિષે પ્રમાણુ છે,
 ચેત્રરથવન ભૂરાડી દીધુ છે, પછે સીતાગગાએ શુ કીધુ છે. ૭
 જઈ વરી અરૂણોદ સરે છે, ત્યાંથી વરી સીતાત નગધરે છે,
 જ્યાંથી બીજા પર્વતે ગઈ જાણુ છે, ત્યાંથી આવી પૃથ્વી પર પ્રમાણુ છે. ૮
 ભદ્રાશ્વ દશમાંકરી વહન છે, પો'થી ગઈ સમુદ્રમા પાવન છે,
 તે રીતે અલકનદા ગગા છે, પડી ગદ્યમાદન પર યઈ ચ ગા છે ૯
 ત્યાંથી સુર સર્પને આપી આનંદ છે, નદનવનમાથી વહો આવી મ દે છે,
 પછે વૃદ્ધિગત કરીને વેગ છે, માનસસર ભર્યું ટાળી ઉદ્દેગ છે ૧૦
 પછે રમણિક ત્રિશિખરનગ જાણુ છે, ત્યાં સુધી જઈ પહોંચી પ્રમાણુ છે,
 ત્યાંથી કદ્યા દક્ષિણના નગને ને છે, એ સર્પ કમે નેયા તેણે તેતે છે. ૧૧
 એમ વહન કરી ગઈ હિમવાને છે, એવું ઋષિમુનિ સર્વ માને છે,
 ત્યાં નેતી દવજમા વૃષચિહ્ન છે, તેણે ધરી જટામાં કરી સીન છે ૧૨
 એમ ગગા પ્રવાહ શ ભુજે રોક્યા છે, કર્વો યુક્ત લગીરથ અવલોક્યો છે,
 કરી લગીરથે સ્તુતિ અપાર છે, આરાધ્યા રા કર દેવ તેણી વાર છે ૧૩
 પ્રસન્ન યઈ સદાસિવ પૂર છે, કરી ગગા જતી મહાશ્વર છે,
 તે સાત પ્રકારે કરી જાણુ છે, ગઈ દક્ષિણ સાગરમા નિર્વાણુ છે. ૧૪

૪ ચતુષ્પથે—ચાર માર્ગે ૫ અવલંબ—આધાર રહિતવગ—પદ્મપાત
 વિના ૧૦ વૃદ્ધિગત—વધારેનો

એ મહાનદી ભગીરથ રથ પૂઠે છે, ચાની પૂર્વ દશમા તેને વૂઠે છે,
 તે દશને ત્રણ ખાગે કરી જળમય છે, ત્યાથી ચાવી આગળ મહામળ છે ૧૫
 તે પ્રવાહ સમ્યો દક્ષિણ સમુદ્રે છે, એવું વ્યાસ મુનિ વધા મહામુદે છે,
 તે રીતે મેરૂ પશ્ચિમ પાદ ત્રિપુરે છે, પડી ગ ગા કરી પ્રવાહિત પ્રવેશ. ૧૬
 પાદે ત્યાથી વહન કરવા લાગી છે, જે સુચકુ નામે અનુરાગી છે,
 ત્યાથી ગદ્ય વૈશાલ પર્વત ઉપર છે, વશી શંતોદમરો રે કરી ઘર છે ૧૭
 ત્યાથકી ત્રિશિખર નગની ઉપર છે, થઈ ક્રમે કરી મધ પશ્ચિમ પર છે
 બીજા પર્વત ઉ નધી તેહ છે, કેતુમાન દગે ગઈ નિ મ દહ છે ૧૮
 ત્યાથી પેડી ક્ષાર સમુદ્ર મોઝાર છે હા તંના ઉત્તરે પુ નિસ્તાર છે,
 દિવ્યનદીગ ગાગઈ ઉત્તર દિશાય છે નગાદિ ઉત્તર નગ પર પડી ત્યાય છે ૧૯
 મેરૂ પાદ સુપાર્શ્વ પર્વત જેહ છે, તેના પગ પ્રથમ પડી તેહ છે,
 ત્યા ધાર્વુ ભદ્રસોમાભિધાન છે, આથી ગદ્ય સવિતા વનમા મહાન છે ૨૦
 ત્યાથી મહાભદ્ર સરોરે પેડા છે, ત્યાથી શખહૂટ નગે જઈ બેડા છે,
 ત્યાથી ક્રમેકરો મધ વૃદ્ધાદિકે છે, તે પર્વત પગ પડી મરાઝીકે છે ૨૧
 ત્યાથી ઉત્તર કુડમા થઈ છે, જઈ મહાસાગરમા મગી ગઈ છે,
 છે દિવ્યશર્મા અ પેરે સર્વ છે, મે કહ્યુ ગ ગામાહાત્મ્યનુ પર્વ છે ૨૨
 કહ્યુ જ છુત્તપસ્થાન પાવન છે, વગી કહ્યુ વધાર્ય ખડવર્ણન છે,
 ત મધ્ય ત્રિપુરપાદિકે જે દશ છે, તંમા જન વસે આન દનેરા છે ૨૩
 અપરાધરહિત ઉત્કર્ષ હાનિ વિના છે, વસે જન જ્ઞાનામૃત ભાના છે,
 આત્મીના નવેખડખાહે છે જે સપ્તસપ્ત મુખ્ય કુડા ચત્વરસ છે ૨૪
 ત તી રીને મત્યેક દગ મોઝાર છે, નગરો નીકડી નદી વડે સાર છે,
 છે દિવ્યશર્મા ત્રિપુરપાદિકે છે, આગ ખડગા નીકડીકે છે ૨૫
 ત્યા જળ જગતીનર્મથી નીખે છે, મેઘજળ બગ કોઈ નકલે છે,

ગાત્ર મેઘનુ નળ ભરતખડે છે, અત્ર વારિદ મૂગાખાર મડે છે. ૨૬
એ અષ્ટ દશમાં સિદ્ધિઓ સાથે છે, વાર્શી સ્વાભાવિકીએ મન બાધે છે,
દશ્યા ને તોયોત્યા નામ છે, માનસી કર્મજ કરતી કામ છે. ૨૭
એવી અષ્ટસિદ્ધિઓ મળે નરને છે, તદા પામે તે જ્ઞાનના ઘરને છે,
હવા તેના અર્થ કરી, કહું રપજ છે, સર્વ જાણી જોઇ લે દષ્ટ છે. ૨૮
વાંછેલું મૂળ મળે વૃક્ષયકી છે, તે વાર્શી સિદ્ધિની જાણવી વકી છે;
તૃપ્તિ થાય સ્વાભાવિક રીતે છે, સ્વાભાવિક સિદ્ધિ પ્રતીતે છે ૨૯
દશમાંથી મળે મહાસિદ્ધિ છે, તે દશ્યા સિદ્ધિ નામે મસિદ્ધિ છે,
જળાભિમાની દેવતાથી મળે જોઈ છે, તે તોયોત્યા સિદ્ધિ નિ સ દહ છે ૩૦
ધ્યાને પ્રાપ્ત કરી જે સિદ્ધિ છે, તે માનસી નામે સર્વ મસિદ્ધિ છે,
પ્રાપ્ત કરી હૃદયસન દિકે જાણુ છે, તે કર્મજ સિદ્ધિ નામ પ્રમાણુ છે ૩૧
હે દિવસસત્તમ તે દશ મોઝાર છે, નથી યુગસ્થિતિ નિર્ધાર છે;
નથી આધિવ્યાધિ પ્રહય પાપ છે, ન તેના સ પાકનનો સતાપ છે ૩૨
નથી કોઇ પુરાણી કંતા પુરાણુ છે, ન પુરાણી જેવી વદ કો વાણુ છે,
નથી ખજાવી આચાર પૂરા છે, કોઇ રેંતા જાતે અધૂરા છે ૩૩
એ તો ભવિષ્ય ભરતખડને લાગ્યા છે, જેને સર્વસારે સુરજને ત્યાગ્યાં છે;
ઇતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણુ છે, ગંગાવતાર પ્રસાદ મમ જો છે ૩૪
પદ્મપંચાશોધ્યાય પૂરણુ કાંવે છે, તરે મુજો જાણે જે લાવે છે; ..
ગંગાઉત્પત્તિ સુખ ઉપજાવે છે, પાપી પુરજાણી પૂર કળાવે છે. ૩૫

૨૬ અત્ર—અહીં. વારિદ—મેઘ ૨૭ વાર્શી—વૃક્ષ સળધી (સિદ્ધિ)
દશ્યા—દેશ સળધી સિદ્ધિ તોયોત્યા—જળસળધી (સિદ્ધિ) માનસી
અને કર્મજ—(સિદ્ધિઓ) ૨૯ પ્રતીતે—નિશ્વાસથી અથવા વિશ્વાસ રાખે.

વલ્લભ.

પુર આણી પૂરમાહી હાથે, ગગા થગા અતિ ઘણી રે,
ભટ મેમાન ૬ હરિગુણ ગાયે, કરે સેવા ગગા ઉમયાતણી રે ૩૬

કડથું ૧૧૪ ગું.

રાગ કેદારો.

કૌશ્ઠકિ કહે અહો ભગવન, તમેા મુને કયા કહી પાવન,
તેણે પવિત્ર મન થયુ માર ઘણુ રે ૧
હયો સસીપે જાણીદીપ નેહ, તે મુણી થયો કુ નિ સદેહ,
વળી કહો વર્ણન ભરતખડતણુ રે ૨

ઢાળ

ભરતખડતુ વર્ણન લાખો, મુનિ મુખ યોસ્યા આમ,
ભરતખડ વિના ન થાયે, અન્ય સ્થળ પ્રણય પાપતુ કામ ૩
ભરતખડે સ્વર્ગ મોક્ષને, મધ્ય અત પમાય;
દોષ અન્ય સ્થળે મનુષ્યને, નવ કર્મ અડકે કાય ૪
એક કહ્યુ મુનિ તમે મુજને, અહો પ્રજાનુ મુખદાય,
તેણે ભરતખડ વિસ્તાર મુણવા, મુને ઇચ્છા થાય ૫
આ ખડના ને ભેદ ૬ તે, વળી સ્થિતિ નેવી હોય,
હાય પર્વત નેટલા તે, કહો વર્ણવી સોય ૬
માડડેય મુનિ તવ ઉચરે, મુરુચ કૌશ્ઠકિ મુનિ આજા
આ ભરખડને દીપ નવ છે, કહુ તારે કાજ ૭
તે સર્વ સાગરથી પીંટાયા, તેણે પરસ્પર અગમ્ય એહ,
કુ નામ તેમના દેજ ગણાવી, તું થાયે નિ સદેહ ૮

- ઇન્દ્રદીપ'કશેરુમાનુ નામે, તામ્રપાર્ણુ અગસ્તિમાનુ;
નાગદીપ ને સૌમ્યદીપ છે, મંધવં વરુણ મહાન. ૯
- અને સાગરે આ વૌટાઇ રહો છે, તે નવમો દીપ મુખ્યાણુ;
આ દીપ ઉત્તર દક્ષિણે છે, સહસ્ર ચોજન વિસ્તૃત મમાણુ. ૧૦
- એની પૂર્વે વાસ વસતા, નિઃશ્વત્રોકે ઝંજન્યા;
પશ્ચિમે સહુ યવન વસતા, નેહ દુરાચારી મહાન. ૧૧
- વળી દિવ્ય કાનિય વેશ્યને, રૂદ્રો વસે ને સાર;
તે દશ મધ્ય વિભાગમાં સહુ, વસે છે નિરધાર. ૧૨
- તેઓ ધન વેદાધ્યયન કરતા, વ્યાપાર કરતા કૌઠ;
એવાં કર્મો શુચિપણુ સાધે, તેણે અરિ રેતા રેહ ૧૩
- તેમનો પરસ્પર વ્યવહારને, સ્વર્ગ મોક્ષ વળી નેહ,
પુણ્ય પ્રાપ્તિમાપ્તિ, થાય કર્મ કરી નિઃસંદેહ. ૧૪
- હવાં કુલપરંત આપિયા ને, તે કહું હુ આજ;
એક ચિત્તે શ્રાણુ કરને, તો યદ્યપ દિવ્યરાજ. ૧૫
- મહેદ્ર મલય ને સદ્યાદ્રિ, શુક્તિમાન ઝરો નગ બાણ;
વિંધ્ય પારિયાત્ર નામે, સપ્ત છે મમાણુ ૧૬
- એહ નગ સમીપથી, ઉપન્યા અનેક નગ નેહ;
તે વિસ્તારવાળા ઉંચા અતિશે, છે વિશાળ રમણિક તેહ. ૧૭
- તેનાં ચિત્ર ત્રિચિત્ર શિખર શોભે, તેનું વર્ણન નવ થાય;
મુખ્ય મુખ્યનાં નામ ગણાવું, કુણ્ય તું દિવ્યરાય. ૧૮
- કોલાહલ પેશાજ મંદર, દુર્ગાચળ પાત સ્વન;
છે નિધુર ને મૈનાક સ્વરસ, તુંગમસ્થ મહાપાવન. ૧૯
- નાગગિરિ રોચન પાંડુરાચલ, ॥ પુષ્પ દુર્જયંત;

- રૈવત અર્ધદ ઋણમૂક છે, કુટરૌલ ને ગોમંત. ૨૦
- કૃતસ્મર ને શ્રીનગ નામે, અકોરાદિક જાણુ;
- એવા સહસ્રાવધિ નગ વસે જ્યાં, તે છે ભરતખંડ મમાણુ. ૨૧
- એહ પર્વતયકી કૌબુદ્ધિ, પહચોત્તેરદશ વિભાગ
- એણે ભિન્ન આર્યાવર્ત દાસે, જે જોઈ ઉપને અનુરાગ. ૨૨
- હવા ભરતખંડના જન પીએછે, શ્રેષ્ઠ નદીના વારિ;
- તે એક ચિત્તે શ્રવણ કરને, કહુ તુને અવિધારી. ૨૩
- ગંગા સરસ્વતી અને સિંધુ, ચદ્રભાગા યમુના જાણુ;
- યતકુ પિતસ્તા ધરાવતી, કહૂ ગોમતી મમાણુ. ૨૪
- સૂતપાપા બાહુદા છે, દેવવતી ને વિપારા;
- દેવિકા ચક્ષુ નિઃચીરા છે, ગ હકી કોશિકી મકાયા. ૨૫
- એ સર્વ નદીઓ નીકળેછે, હિમાલય મૂળથી મમાણુ
- વળી અન્ય નદીઓ વર્ણુક હુ, સુણી થા તું જાણુ સુજાણુ. ૨૬
- વેદસ્મૃતિ વેદવતી નામે, વૃતધી સિંધુ સાર,
- વેણુયા ને સાનંદિની, સદાનીરા મહી અવિધાર. ૨૭
- પારા ચર્મણવતી નૂપી, વિદિશા વેત્રવતી,
- સિમા અવર્ણુ નીકળેછે, પારિયાત્રથી મહામતિ. ૨૮
- ગોણા મહાનદી નર્મદા, સુરથા અદ્રિજન નિર્વાણુ;
- મદાકિની દારાણુ વળી, ચિત્રકૂટા શુચિ મમાણુ. ૨૯
- ચિત્રોત્પલા તમસા કરમેદા, પિશાચિકા પિષ્પત્રિ જાણુ;
- ત્રાણી વિપારા વન્સુલા, એ નદીઓ મમાણુ. ૩૦
- મેરુજ ને રાત્રિમતી, ચક્રહી ત્રિદિવા નામ;
- કમુ સ્કંધપાદમસતા, વેગવાહિની મહાધામ. ૩૧
- સિમા પચોણી નિર્વિધા ને, તાપી નિષધાવતી;

વેણ્યા વેતરાણી સિનીવાણી, કરતોયા ને કુમુદતી	૩૨
મહાગૌરી અને કુર્ગા, અત શિવા શુચિ જાણુ,	
એ પવિત્ર જગવતી નદી નીકળે, વિધ્યાચળથકી મમાણુ	૩૩
ગોદાવરી ભીમઝા કૃષ્ણા, વેણ્યા તુ ગભદ્રા નામ,	
ધુમધોગા વાઘા કાવેરી, આદિ નદી મહાધામ	૩૪
મહા દ્વિ પર્વતમાથી નીકળે, જેનુ પવિત્ર ઉત્તમ વાર,	
વળી આગળ હુ વિસ્તારી જાણુ, કરો યથામતિ વિસ્તાર	૩૫
કૃતમાલા ને તામ્રપર્ણી, પુષ્પજા ને ઉત્પલાવતી,	
એ શીતોદકા નદી નીકળે છે, મવયાચળથી મહામતિ	૩૬
પિતૃકુલ્યા ને રોમકુલ્યા, ક્રષિકુલ્યા ઇંદુકા નામ,	
નિદિવા ટાંગૂવિની જાણે, વ શકરા સત વિશ્રામ	૩૭
એ મહે દ્રાચળમાથી નીકળે છે, સરિતા સર્વજ,	
વળી નિર્મળ વર્ણુ નદી, સુહૃદ સર્વે અન્ન	૩૮
ક્રષિકુલ્યા કુમારી મદગા, મ દવાહિની કૃપા જોલ,	
પલાશિની નદી નીકળે છે, શક્તિમત નગથી એહ	૩૯
છે સરસ્વતી સર્વ નદી એ, પ્રાર કૃણદા પૂર,	
સમુદ્રમગમ સર્વ કરતી, ગંગાઉપ કારીપુર	૪૦
વિશ્વમાતા સઃ એ છે, પાપહારિણી મહાપર્વ,	
દ્વિજશર્મ અનેક બીજ લધુ નદી, જાય ગણુર્તા ગર્વ	૪૧
કેટલીક વ્યાકાર્જમાહે, વહે થઈ ભરપૂર,	
કેટલીક સદાય વેંતી, જેનુ માપી રાજય ન હૉ	૪૨
મસ્ત્યકૂટ કુ ય કુતલ, કારી કોસલ દેશ,	
અયર્પ આંહિ ગ મન્દ ને જૂક, એ છે મન્દરશ નિગોષ	૪૩

સઘાદ્રિકેરી ઉત્તરે છે, ગોદાવરી નદી જાણુ;	
મનોર જકદેશ ॥ તે, પૃથ્વીતળે પ્રમાણુ.	૪૪
ત્યાં મહાત્મા ભાર્ગવતણુ છે, ગોવર્ધન નામે પુર;	
તે અતિ રમણિક છે જ્યહાં, વસે તપના પુર.	૪૫
બાહિર આભીર વાઠધાના, કાંલતોય અપરંત;	
શૂદ્ર પદ્મવ ચર્મખ ડિંક, ગાધાર નામે દાત	૪૬
યવન સિંધુ મદ્ર સૌવીર, શતધ્રુવ કલિંગ પારદ;	
હારભૂષિક જહુલદ્ર માઠર, કેકેય કે' રારદ	૪૭
દશમાલિક કનિય વાસ જ્યાં છે, છે વળી વૈશ્ય શૂદ્રનાં દૂળ,	
જ્યાં વસે આનંદમા તે, છે સહુ રીતે અનુકૂળ.	૪૮
કામિજ ભર્ષર દરદ નામે, હર્ષચર્ચન ચીન,	
તુષાર જહુલ બાહ્યતોનર, આજેય ભરદાજ લિન્ન . .	૪૯
પ્રબલ કશેરુક લ પક, શૂલકાર ચુલિક;	
જગુડ ઔપધ અનિમદ્ર નામે, કિરાતદેશ ને શૂલિક	૫૦
તામસ કારમીર તુરગનછે, હ સમાર્ગ ને ઉર્ણ,	
કહુકે દર્વ એ દેશ ઉત્તર, આવિયા ધન પૂર્ણ	૫૧
હવા પૂર્વ મગના દેશ લાણુ, સુહૃદ સર્વે આજ;	
અપ્રારક સુદકર અતર્ગિર, બહિર્ગિર છે વરરાજ	૫૨
મવગ રજેય માનદ, માનવર્તિક પ્રલેપતર;	
મવિજય ભાર્ગવ સેય મલ્લક, માગ્જ્યોતિષ પુરં વર	૫૩
“ ॥ મદ્ર વિદહ તામ્ર લિપ્તક, મલ્લ મગધ ગોમત,	
એ પૂર્વકેરા દેશ મનહર, લઘુ ગણતા ન આવે અંત.	૫૪
હવા દક્ષિણ દિશાએ આવિયા ને, તે દેશ કહું મુનિરાય,	
પ્રજ્ઞ કેવલ ગોલાગૂં ન, શૈલ્ય ખૂષિક મહાકાય	૫૫
કેમુમ નામવાસક મહારાજ છે, માહિષક કલિંગ અખીરા	

- પૈશાંચ આઠઃય ચત્રર પુલિંદ, નિધેય મૌલેય દંડક વીર. ૫૬
- વેદર્ષ અસ્મક યોગવર્ધન, નૈયિક કુંતલ પૌરિક;
- અથે હૃદલિદ વનદારક વર, છે દક્ષિણ દિશાએ મૌલિક. ૫૭
- હવાં પશ્ચિમતાણા સહુ દેશ જાણું, મુણ્ણે લીજ માર;
- સર્પારક કાલિગ્રજ અનીકટ, દુર્ગ પુલિંદ કહું આ વાર. ૫૮
- સુમીન રૂપય કુરુમિન રનાપદ, કઠાકાર દેશ રમાળ;
- નાસિકય નર્મદાતણી ઉત્તર, જે દેશ છે હે ધાળ. ૫૯
- ભીરુકચ્છ માઠેય સારસ્વત, સૌરાષ્ટ્ર ને કારમીર;
- અવંત્ય અર્ધુદ એ પશ્ચિમતાણા છે, દેશ સાંભળ્યે વીર. ૬૦
- હવાં વિધ્યાચળના દેશ જાણું, મુણ્ણે તું સર્વ;
- સરજ કરૂય કેરલ ઉલ્લસ, ઉત્તમર્ધુ દેશ માન્યો પર્ય. ૬૧
- દારાણું જોખ્ય કિષ્કિંધક છે, ત્રૈપુર પંદિયા કૌશલ;
- તુંબુર તુંબુલ પદ નૈયધ, અત્રજ તુલિકાર તોરાલ. ૬૨
- વીરહોત્ર ને અવંતીપુરી, એ સૌ વિધ્યપૃષ્ઠના દેશ;
- હવાં જે દેશ પર્વત વિષે છે, તે વહું જાણું ન ગેય ૬૩
- નીદાર હંસમાર્ગ ને કુરુ, ગુર્ગણ મહારસગસ;
- કુંત માવરાણુ ઉર્ણુ નામે, કાવં કૃત્તક ખસ. ૬૪
- નિર્ગત ગાલવ કિશત તામસ, એ સર્વ દેશ મોઝાર;
- ત્રેતાદિ યુગનો વિધિ પ્રવર્તે, એક સરણો સાર. ૬૫
- એ શીતે ચારે દિશા રમે, છે યુક્ત ભરતખંડ;
- દક્ષિણ પૂર્વ ને પશ્ચિમે, સાગર આવી રહ્યો પ્રચડ. ૬૬
- ઉત્તરે હિમવાન્ નગ છે, ધનુષાણુ પ્રમાણ;
- હૈ દિગ્વિજય માહાત્મ્ય એણું, સહુ જાણતાં સુંજાણુ. ૬૭
- સર્વત્રણું બીજ રૂપ એ છે, ભારતપર્વ ભારે ભાર;
- પ્રજ્વલ્ય છે ઈંદ્રલ્ય છે, દેવલ્ય છે નિરધાર. ૬૮

મનુષ્ય છે મૃગ પશુ છે, વળી વસી રહી અપ્સરા નાર,	
છે ઉદરગલન પ્રાણી પૂરા, છે સ્થાવર જાતિ અવિધાર	૬૯
હે દિગ્દર્શન સમુદય સર્વે મર્ત્ય જન્મગુણ દુર્લભ,	
શુભાશુભ કર્મ ખડ આ, થાય સાપ્ત ને સુર્જલ	૭૦
છે દ્વિજસત્તમ આ વિના નથી, કર્મ જુમિ કયાહી,	
હે વિમ ક્રાંધિ સુર ધારતા એમ, સદા મનોરથ મન માહી	૭૧
દેવત્વ જાતા પક્ષ પૃથ્વી, માનત્વ પાત્ર આહી,	
એવી ઇચ્છાનુ કારણ કહું તે, શુ સુર વાચે ત્યાહી	૭૨
ને મુર અસુરથી ન ન બને તે મનુષ્ય કરતા સર્વ,	
સ્વકર્મ શખણામા પડ્યા, બધને મર્યા સહુ ગર્	૭૩
સ્વકર્મ જોગવી છૂટવામા આતિ આરતવાન,	
સુખરેશે વૃદ્ધિ પામિયા તે, શુરકર્મ કઠી રાકે ન મહાન	૭૪
એમ પ્રિચિત કન ન પાય તેથી, ઇચ્છતા ભગ્તજાડે વાસ,	
તે ૧ કે રહો અમમાન્સારી, જુઓ પુણ્ય પ્રગણી મક રા	૭૫
શુકર્મ તથા કુકર્મ કરતા, ભરી ભાજન મુકતા સોરા,	
નરકમાથી કેમ છૂટશે જેનુ ભણાય નવ ભવિષ્ય	૭૬
ઇતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણે, નધાદિવર્ણન નામ,	
સતપ આશોધ્યાય પૂરાણુ, હવે રાજિવભોચન રામ	૭૭

વવવા.

રાજિવભોચન રામ માગી, આશા પૂગે આ તાર રે,	
જન મેગાનદ હીન હીન છે, કરો સવક દેવ જોગાર રે	૭૮

કંકણુ ૧૧૫ મું.

રાગ માઝ.

- કોટ્ટુકિ કહે ભગવન મુજને, કલો ભરતખડ પાવન;
તે માણની સરિતા કહી, કલ્યા પર્વત ને મહાવન. ૧
- ને ને દશ એ ખડમાં તે, કલ્યા સમ્યક્ પ્રકાર;
કિતુ કહ્યુ ન પૂર્વે ને કહ્યુ 'તું', તે કહે આ વાર. ૨
- મુનિ મુખ તમે એમ વધા'ત', ને નારાયણ કુર્મરૂપધારી;
ભરતખડે વસી રહ્યા છે, તે કહે અવિધાગી. ૩
- સ્થિતિ રીતિ તેમની હું, સહુ રીતે સુણવા ઇચ્છુ;
જનાર્દન કુર્મ રૂપી રહ્યા ક્યમ, તે સુણવા વપુએ વાચુ. ૪
- એ હ્રુપરથી મનુષ્યકેનાં, ક્યમ શુભાશુભ જણાય;
ત્યમ તે કુર્મકેરૂં મુખ ક્યાં છે, કયે ક્યળ ચરણ સેવાય. ૫
- તે મધારથ મુને સર્વ ભાષો, થઇ દયાળ કૃપાળ,
જે મારો કલો તો તારો ત્રિકમ, ઠાળો મોહભળ કરાળ. ૬
- માર્કંડેય કહે મુણ્ય મહામુનિ તુ, નારાયણ વશ્યા ભરતખડે,
આક્રમણ કરી નવ વિભાગને, રહ્યા માની આ પ્રજાકે ૭
- પૂર્વદિશામગ મુખ કરીને, રહ્યા દેવાધિદેવ,
હ દિગ્દર્શન સાધવી તારે, તેની સમ્યક્ સેવ. ૮
- તે કુર્મની આપસ વસિયા, નક્ષત્ર ને કે'વાય;
દશ વિદેશ તે નવ વિભાગે, વસી રહ્યા મહાકાય. ૯
- તે મુજમકી તું શ્રવણ કયે, એક ચિત્તે આજ;
મનોરથ તારા પાર્ણ થઇ, થાશે મનવાન્નિજ કાજ. ૧૦
- વેદગત્ર ને વિમાંડબ્ય, શાલ્ય નીપ ને શક;
ઉન્નિગહાન યોષસંખ્ય ખસ છે, કુર્મ મધ્યભાગ ટકોટક. ૧૧

- તે રીતે સારસ્વત મત્સ્ય છે, શૂરસેન માયુર જેહ; .
 ધર્મારણ્ય જ્યોતિષિક ગૌરગ્રીવ, ગુહામ્બક નિઃસંદેહ. ૧૨
- પાચાલ સ ડેત વૈદેહક, કંકમારૂત કાલકોટિ;
 પાપક પારિયાત્ર પામક, કાપિગલની વસ્તી મોટી. ૧૩
- કુશલાલ ઉકુંબર ગજલક્ષ્મ્ય, એ જન કુર્મમધ્યે વસતા;
 લોક ત્યાંના કચે મકારે, શુભાશુભ કર્મમાં ઉલ્લસતા ૧૪ .
- હિ દિવ્ય કૃત્તિકા રોહિણી ને, મૃગશિર નામ નક્ષત્ર;
 એ મધ્યાવાસીને શુભાશુભદે, કર્મફળ સર્વત્ર ૧૫
- વૃષભમંજ જળુ આ જન, સૂર્યકર્ણ માનસાચળ,
 વ્યાઘ્રમુખ ખર્મક કર્વદાશન, ખસ ચદ્રેશ્વર નિર્મળ. ૧૬
- મગધ ગિરિ શુભ્ર મંથિલ, વદનદતુર મમાણ;
 માગ્જ્યોતિષ સામુદ્ર લોહિત, પુરુષાદક દેશ મુખાણ. ૧૭
- પૂર્ણાલકલ ભદ્રગૌર ઉદયગિરિ, કાશી મેખલા પાવન;
 મુખે તામસિખ એકમાદય, વર્ધમાન કૌસલજન ૧૮
- એ દેશ કુર્મના મુખ વિષે છે, કૌશ્લકિ સાભવ્ય તુ ય,
 હવા કયા દેશો પાદમા તે, વર્ણવી કહું હું ય ૧૯
- દક્ષિણપાદમા જે દેશ આલ્યા, તે પ્રયમ લાખું સત્ય,
 દહ મન કરી તે સર્વ મુણ્ણે, કરી નિર્મળ મત્ય ૨૦
- કલ્પિગ વગ જહર ડોશલ, મૃષિક ચેદિ જાણ,
 ઉર્ધ્વકર્ણ નત્યાદિક જે જે, વચ્ચા વિધ્યમાં પ્રમાણ. ૨૧
- વિદર્ભ નારીકેલ ઐલિક, ધર્મદ્વીપ ધીમાન,
 વ્યાઘ્રગ્રીવ મહાગ્રીવ ગ્રેણર, રમશ્રુધારી ગુણવાન. ૨૨
- કૃષ્ણ ધ દેમકૂટ નિવધ, કટકચવ હારિક,

દારાણું નગન નિધાદ નામે, કાકુલાલક છુદ્ધિ બારીક.	૨૩
પર્ણશબર એ દશ પૂર્વના, દક્ષિણ પદે નિર્વાણ;	
તેમજ તે પદે નક્ષત્ર આવ્યાં, તે વદું સુખાણ.	૨૪
આલેખા મધા નામે, પૂર્વાશ્વાદ્યુની નક્ષત્ર;	
આનંદ આણી વસી રે'તાં, ધારી નૃસહરિ છત્ર.	૨૫
લંકા કાલાન્નિન શૈલિક, નિકટ ને મહેદ્ર;	
મલ્લય દુર્ગાચળે વસતા, લોક સમ મહેદ્ર	૨૬
કર્કોટકવન વસનાર સર્વે, ભૃગુકચ્છ કોકાણ માંથ;	
વેણી સરિતટતાણા આહિર, વસે દશ વસાવી જ્યાંય.	૨૭
દાસપુર અવંતી આકણી, મહારાષ્ટ્ર કર્નાટક;	
ગોનંદ ચોલ કોલગિરિ ને, કૌચદીપ ચિત્રકૂટક.	૨૮
ગદાધર કાવેરી કા'વે, મધ્યમૂક સમીપે દશ;	
નાશકી ને આશકી વળી, છે શંખના વર વેશ.	૨૯
મૌક્તિક વૈકુણ્ઠિક નગે, દુરનાર જે જે લોક;	
વારિવાસી કોલા કા'વે, છે ચર્મપદ જેનું આંક.	૩૦
ગણવાદ્ય કૃષ્ણ પરદીપ વસતા, રહ્યા મૂર્ચાદ્રિમાં જેહ;	
કુમુદાદ્રિમાં વસનાર સર્વે, ઐખાવન પિશિક તેહ.	૩૧
કર્મનાયક દક્ષિણ વસતા, કૌરૂષ ઋષિક જાણ;	
તપસ્વી તપોરણ્ય રે'તા, ઋષભ સિંહલી પ્રમાણ.	૩૨
કાંચીપુરીમાં વાંસ વમતા, તૈલંગા ને તામ્રપર્ણી;	
પા'ડકેરી ઝોલ ઝોળી, જે વસતા વર્ણુ સવર્ણી.	૩૩
પાણ્યળ પ્રદેશમાં જે, વાસ કરતા સાર;	
તે જન કુર્મ દક્ષિણ કુલિમાં છે, માન તું નિરધાર.	૩૪
ઉત્તરાશ્વાદ્યુની હૃત ચિત્રા, એ ત્રણ નક્ષત્ર મહાન;	
દક્ષિણ કુલિ મધ્યે વાસ કરતાં, તે કૌશ્ઠુકિ મતિમાન.	૩૫

- હવાં પાદ બીજો વર્ણવું હું, સુણુને એક ચિત્ત; .
- કાંબોજ પલ્લવ વડવાયુખ છે, સિધુ સૌવીર ભરિયા વિત્ત. ૩૬
- આનર્ત વનિતાયુખ દ્રાવણ, માર્ગીમ રૂદ્ર સુન્નાણ;
- કર્ણપ્રાધેય બર્ણર કિરાત છે, પારદ પાંડય મગાણ. ૩૭
- પારશવ કલધૂર્તક હૈમગિરિક, સિધુક અલક વૈરત;
- સૌરાષ્ટ્ર દરદ દ્રાવિડ નામે, છે મહાર્ણવમાં ખટ રત. ૩૮
- દૃશ એટલા દક્ષિણ પાસે, રહ્યા પૃથ્વ મોઝર;
- સ્વાતિ વિશાખા અનુરાધા, રહ્યાં એ ત્રણ નક્ષત્ર નિર્ધાર. ૩૯
- મણિમેઘ કિરાદ્રિ ખજન, અસ્તગિરિ અપરાંતિક;
- હેહય વિપ્રશસ્તક કોકણ, પગનદક ને શાંતિક. ૪૦
- વમન તારકુર અગતકને, કર્કર તથા ગુરુસ્વર;
- શાલ્મલેશ્વરક ક્ષાલ્ગુનક ને, ક્ષાલ્ગુલક ધોર અવર. ૪૧
- વેણુમતીમાં વાસ કરતા, ગુરુદા કલ એકેક્ષણ;
- વાન્કિશ દીર્ઘત્રીવ ચૃગિક, અશ્વકેશ દેશ રક્ષણ. ૪૨
- કૂર્મપુરછે તે રહે છે, સુણુય દિગ્ગમતમ;
- જ્યેષ્ઠા મૂળ ને પુર્યાપાદા, એ નક્ષત્ર રે' અનુત્તમ. ૪૩
- માંડલ્ય ચંડમાર કન્યતા—લડહ તૃસિહ બાદિક;
- અશ્વકાલનતા સ્ત્રીવાહ્ય નામે, વસતા વેણુમતી તણ બીક. ૪૪
- બક્ષાવસ્થ ધર્મબદ્ધ ને શુક, ઉરુકર્મમાં વસનાર;
- ઉત્તરાપાદા શ્રવણ ધનિષ્ઠા, એ નક્ષત્રો નિરધાર. ૪૫
- એ કૂમોત્તર પાસ છે સહુ, જાણ્ય કૌશ્ઠિકિ તુય;
- વળી આગળ વર્ણન કરે છું, તુ સુણુય સર્વે હુય. ૪૬
- કૈલાસ કૌંચ કુરુબક નામે, કુદ્રવીણ ને હિમવાન;
- રસાલય કેકેય યાગુન, લોગમસ્થ વસુમાન. ૪૭

અંતરદ્વીપ ત્રિગર્ત સાર્દન, અગ્નીજ્ય ધનુષ્યમાન;	
અશ્વમુખ ચિનિઙ કેશધારી, દાસેરક ને પાટધાન.	૪૮
પુષ્કલ અધમ કિરાત નામે, અબાલ ને રાવધાન;	
તક્ષ શિલાશ્રય કરનાર સહુ, માલવ મુદ્ર હે ગુણવાન.	૪૯
વેણુક પિ ગળ ને વદંતિક, માનકલ્હ વિપ્રેન્દ્ર;	
હૂણુ કોહલક માંડવ્ય નામે, ભૂતિ યુવક મહામહેન્દ્ર.	૫૦
શાતક હેમતારક યશોમત્યજ, ખરરાશી ને ગાંધાર;	
સાગર રાશિ યૌધેય નામે, દાસમેય અતિ વિસ્તાર.	૫૧
રાજ્ય રયામક ક્ષેમધૂતક, એ શોભના નિરધાર;	
શતભીષા પૂર્વાભાદ્રપદ ને, ઉત્તરાભાદ્રપદ મોઝાર.	૫૨
એ નંદીત્ર દૂર્મની પામ કુશિ, આવી રક્ષાં નિર્ધાણ;	
વળી આગળ વિસ્તાર ભાષુ, તું સુહૃદ હે સુભાણ.	૫૩
કિન્નરરાજ્ય પશુપાલ કીચક, કાશ્મીરક મહાધામ;	
અભિસારલોક દવદ કલટા, જે અગના વરનામ.	૫૪
વનરાષ્ટ્ર સૈરિષ્ટ નામે, બ્રહ્મપૂરક જોહ;	
વનવાહ્યક કિરાત કૌશિક, નામ નિઃસદેહ.	૫૫
નંદ દાવાંદ લોલન નામે, પહ્લવ અમરક કુર;	
અન્નદારક એકપાદ ખસ, ધોલ સ્વર્ગભૌમ હે ભટ.	૫૬
અનવધક ચપન ને હિંગ, ચીરમાપસણ ને ત્રિનેત્ર;	૫૭
પેરવ ગ્રધર્વ આદિક માનો, મહામોટાં ક્ષેત્ર	
હે દ્વિજશર્લ એ લોક વસતા, કુમોત્તર આગલે પાગ;	
હવાં તે પગે નક્ષત્ર વસતાં, તે તું ને કહું મહાભાગ.	૫૮

રેવતી અશ્વિની ભરણી, એ ત્રણ નક્ષત્ર પ્રમાણ;	
તે પાદદશે તેહ છે, તે નક્ષત્ર તો મુખાણ.	૫૯
હે દ્વિજ એ ક્રમવડે ભાખ્યા, દશ જે જે સાર;	
તેમાં શુભસ્થાને ગ્રહ હોય તો, થય ઉત્કર્ષ ત્યાં નિરધાર.	૬૦
જો અવળો ગતિ ધરીં ગહ રહ્યા તો, પીડાય લોક અનંત;	
* * * *	૬૧
હે મુનિશર્લ જે નક્ષત્ર સ્વામી, જે ગ્રહવણો મુખાણ;	
તેના બાધથી બાધા વધે છે, લય ઉપજે પ્રમાણ.	૬૨
ઉત્કર્ષ થાયે તેહનો તો, થાય શુભ સર્વજ;	
હે દ્વિજશાફલ પ્રતિ દશે, અનુરૂપ જે ગ્રહ અત્ર.	૬૩
શુક્ર લગ્ન તેવડે થાયે, મળે મુખ કુખ મુખાણ;	
સ્વયં નક્ષત્ર શુભ હોય સર્વે, પણ નીચ ગ્રહ વડે પ્રમાણિ.	૬૪
તો જનમાત્રને ભયકારી તે છે, અશુભ ફળ દેનાર;	
ગ્રહ શુભ ને નક્ષત્ર નીચુ, હોય જોણી વાર.	૬૫
અનિષ્ટ અલ્પ શ્રમ દેનાર થાયે, કુખકારી ફળ દે જાણ;	
તે રીતે દશ ગ્રહ કુસ્થાનકે જો, આવી વશ્યે પ્રમાણ.	૬૬
તો શુભ વિપાક હોયે છતાં પણ, તે અલ્પફળ દે સાર;	
એવું દશજ્ઞાની સુધી વદે, સૌ શાસ્ત્ર જોઈ અપિધાર.	૬૭
દ્રવ્ય પશુ રેઠાણ માંહે, યોગ્યવર્ગ મિત્રની માય;	
પુત્ર કે પત્ની વિષે પડયો કદી, પાપગ્રહ જન જ્યાંય.	૬૮
જો પુણ્યશાળી પૂર્ણ હોયે, તોય ઉપજે ભય તેને;	
હવાં અલ્પ પુણ્યવાળો વણિવુ, શુ કુખ થાયે જોન.	૬૯
એવા વિષે ગ્રહ પડયો માઠો, કે અતિ પાપી માઠે પૂર;	
નિષ્પાપીને નવ કોઈ સ્થાનક, પાપગ્રહ નડે દ્વિજ સૂર.	૭૦
નવ ભય તેનાથકી થાયે, એમ વધુ વેદ પુરાણ;	

- અતિ પાપીને તો પાપ શું : હોય નિષ્પાપીને મુન્નાણ. ૭૧
- ને દશ દિશા શુભાશુભ, તે જન સર્વને સામાન્ય; ૭૨
- સ્વરાયને સામાન્ય છે, તેણે નક્ષત્ર ગ્રહને માન્ય
- બોગ કર્મે ને લખ્યા તે, બોગવે નરદેહ, ૭૩
- ન થાય કરી વાતે છૂટકે, નુ જાણુ નિમદેહ.
- હે મુનિચાર્ય નેષ્ઠ સ્થળથી, કરે ગ્રંથ રક્ષણ; ૭૪
- પદવી એવી પામી પરસ્પર, તે નવ પીડે અધક્ષાણ.
- કિંતુ તેહ શ્રદ્ધ અશુભ દોષે, તો કરે શુભનો નાશ; ૭૫
- મેં દુર્ભ સ્થિતિ ને કહી તુજને, કરૂં તે વિષે સર્વ પ્રકાશ.
- ને શુભાશુભ ફળ તેહણુ, છે દશને નિર્વાણ, ૭૬
- કિંતુ સામાન્ય સુધો ભાષે, દહ કરી પ્રમાણ
- જ્યૈશ્રીત નેષ્ઠ મતિમાને, દશ નક્ષત્ર ને ગ્રહપોડા, ૭૭
- લોકવાદને જાણી જઇને, કરી શાંતિકેરી કીડા.
- આકાશથી મુરલિકેરા, વળી ગર્ભ દાનવ નેહ; ૭૮
- પૃથ્વીપર ને પડે તેને, લોકવાદ જન કુ' તેહ.
- સુધી જને કરવી શાંતિ તેની, વિધિ પ્રગ્ભસર ગ્રાત, ૭૯
- લોકવાદાવગાણના ન કરવી, કરતાં ગાય વસમી વાત.
- શાંતિકરતા નેહ નર તે, દુષ્ટ ફળ નવ પાગે, ૮૦
- રોધ થાયે કષ્ટનો વળી, શુભોદય સહુ જામે.
- પાપનાશક એજ હેતુ, ન કરવાથી નિર્વાણ; ૮૧
- હાનિ મનિધનજેરી થાયે, એમ ભાષી ગયા મુન્નાણ ,
- એણે માટે સુધી પ્રરથે, રે'ણુ' શાંતિકર્મ વિષે તૈયાર;

૭૪ પદવી—સ્થિતિ ૭૭ લોકવાદ—(૭૮ મી કડીના તેની વ્યાખ્યા છે) મુરલિ છન્દ—દેવ વગેરેના તથા દાનના ગર્ભ ૭૯ લોકવાદાવગાણના—લોકવાદની અવગણના

લોકવાદ તત્પર તેવા, અહોનિરા રે'તુ સાર	૮૨
જે ગ્રહપીડા થતી હોય તો, લોકવાદ શાંતિ કરવી,	
તે સમે મનસા તાહરે મુનિ, કેમ પેરે મરવી	૮૩
દ્રોહ તજવો ઉપોપાલુ ધારણ, કરણ સુરાદિક પ દન,	
જપનન હોમ ને સ્નાન કરણ, રજવા કોપાદિક કુર્જન	૮૪
હવા આચરાણુ કેવુ પાળવું તે, કહો દાણુ આજ,	
તુ શોક ચિત્તે સર્વ સુણજે, હે દિગ્ગજન મહાગજ	૮૫
સર્જન ઉપરથકી, દ્રોહમતિ કરવી ત્યાગ,	
મિત્રભાવ રાખી સર્વણ, પર્તણ ધરી અનુરાગ	૮૬
જલપણ નવ જુકું કદિયે, અસલ ગૂંચવું વે'તુ,	
પરનિ દાનો ત્યાગ કરવી, એ લક્ષણ અનિષ્ઠન દે'તુ	૮૭
માણી માને સહુ પોડામા, ગ્રહ પૂજન કરણુ જાણી,	
ગ્રહનક્ષત્રથી નીપજ્યા જે, વિદ્ય ભયકારી પ્રમાણ	૮૮
તે વિદ્ય જીને દ્રિષ્ટ પારે કરે શમાની શાંત,	
એ રીતે વ્યાસાદિક મોટા, કથી ન્યા મહાદાત	૮૯
ભરતખંડે સર્વ વ્યાપી, એ પેર વર્યા ભગવાન,	
કુર્મરૂપે રહ્યા તેથી, હે કુર્મ દેવ મહાન	૯૦
એ સર્વ વિચારો કહ્યું મે જે સાભળ્યું તે સાર,	
અચિ ત્યાતમા નરહરિ એ, જેમા રહ્યું સર્વ નિરધાર	૯૧
મત્યેક નક્ષત્ર વિષે જે જે, રહ્યા દેવાધિદેવ,	
તે તરહરિ વિષે વરી ર', સહુ કરે તેની શેવ	૯૨
હરિના મધ્ય ભાગે અગ્નિ છે, વસુ ધરા ને મિથુ,	
ત્રેપાદિ ત્રણ છે મધ્યમા એમ વધુ વેદ સીધુ	૯૩
મિથુનાદિ દેવ મૂળમા વસે છે વળી કંઈ સિ હ પ્રમાણ,	

પાંદપૃષ્ઠના પૂર્વમાં છે, એમ કહી ગયા સુન્નણ.	૯૪
સિંહ કન્યા તથા તુલા, એ ત્રણ રાશિ જોડ,	
તે કુસિમાંહે વાસ કરતી, એવી હરિવર દહ	૯૫
પાદ દક્ષિણ પાસ પાછળ, રહે તુલા-વૃશ્ચિક સાર;	
વૃશ્ચિક અને ધન પૃષ્ઠ ઉપર, વસે વામ નિરધાર	૯૬
વાયવ્ય કોણતણે પદ છે, ધન મકરાદિ રાશિ ત્રણ;	
જેની ઉત્તરાદિ કુસિ વિષે છે, કુંભ મીન રાશી પણ.	૯૭
ઇશાનકોણ તણે પદે છે, મીન મેષ નાશિ જોડ	
દિગ્ગર્ભ વળી હરિમાં વસે, શુ, તે દાખલ સહુ જોડ.	૯૮
કૂર્મ રૂપમાં દસ સઘળા, તે રમે રહ્ય નક્ષત્ર,	
નક્ષત્રમધ્યે રાશિ રહી છે, રાશિ વિષે ગ્રહ સર્વ.	૯૯
એમ છે માટે જાણવું, ગ્રહધરી ખીડા થાય,	
વા નક્ષત્રથી તે ઉપજે તો, દશમે ખીડા કે'વાય.	૧૦૦
તેની રાતિ અર્થે સ્નાન કરોને, નરે આપવાં મહાદાન;	
હોમાદિ વિધિ સર્વ કરવો, એમ કથી ગયા ગુણવાન.	૧૦૧
દે વિગ્રેહ ગ્રહના મધ્યમા જે, વશી રહ્યો વિધણુ દવ,	
તેના ચરણ તે જગત કારણ, છે અચિત્ય સ્વરૂપ એવ.	૧૦૨
એવા સામર્થ્યવાળા મહામણ છે, નારાયણ નિર્વાણ;	
તેને મંદમતિ શુ' જાણજો, જે પ્રૌઢજન પાષાણ.	૧૦૩
પુર આણી પુરાણી આ, વાચો પ્રાકૃત પુરાણ,	
આયકો સંસ્કૃતતણા થાગો, તમે જાણ સુજાણ.	૧૦૪
હર્તિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણે, કૃન્નિવેશ વિસ્તાર,	
અઠપંચાશોધ્યાય પૂરણ, ભજો માધવ મુરાર.	૧૦૫

વલણ.

ભજે માધવ મુરાર સર્વે, તજે તનથી દેવ રે;

જન પ્રેમાનંદ નામ મિથ્યા, તવ કરો શે પુરાણી કલેશ રે.

૧૦૬

કંઠલું.૧૧૬ મું.

રાગ ગાડી.

માઈડેય કહે સુણ દિનરાજ, વણીં કલ્યા ભરતખંડ મેં આજ;

જો ખંડમાં યુગ છે ચાર, સત્ય નેતા દાપર કલિ નિરધાર.

૧

તેવી વણીં ચાર છે જોમાં, છે દિન સત્રી વૈરય શૂદ્ર જેમાં;

હે દિનશાદૂર આ ખંડ નિમે, ગાનવ આયુધ્ય કેટલું દીસે.

૨

તેનું કરી કહું પ્રમાણ, તે સર્વ સામ્રાજ્ય જાણ સુખાણ;

સત્યાદિક યુગ નિમે જે હતું, તે સહુ અનુક્રમે કરે છતું.

૩

ચારસો ત્રાણસો અને બસો, માન્ય કલિમાં વર્ષ સો,

હવાં પૂર્વ દિશાભણી દેવકેટ, કરે તેનું વણીંન સામ્રાજ્ય સ્ફુટ.

૪

તે મહાગિરિરાજની પૂર્વે, છે ભદ્રાશ્વજી ડાબિધાન અપૂર્વે;

તેનું વણીંન સામ્રાજ્ય તુચ, કહું ચથાર્થ સર્વે હું ય.

૫

જોમા શ્વેતપર્ણ નીલ શૈવાલ, (છે) પર્ણશાસાત્ર કૌરજ વિશાળ;

જોવા પચકલપર્વત સહી, અનુત્તમ આવી રક્ષા છે તહીં.

૬

જો વિણ અનેક લઘુ નગ જાણ, ઉપજ્યા તે પર્વતમાંથી પ્રમાણ;

તેણે કરી યયા નાનાપ્રકારના દેશ, જેની સખ્યા ગણાય ન લેશ.

૭

ક્રમુદ સમ શુદ્ધ સિખરવાળા, મંગળકારી બીજ નગ છે કાળા;

જોવા કોટચારધિ નગ નિર્વાણ, જેનું થાય ન કોથી પ્રમાણ.

૮

સીતા શખાવતી ભદ્રા નામ, ચક્રાવર્તી નદી છે તેણે કામ;

- અન્ય શીતજળવાહિની અપાર, જેનો જન પામી શકે ન પાર. ૫
- એ ખડના પુરપો જેહ, સંખવર્ણ દીસે છે તેહ;
- ચુદ્ધ મુવણુ સમી છે કાંતિ, થાયે જેની દગ સમાગમે શાંતિ. ૧૦
- પુણ્યશાળી પૂરે પૂરા તેહ, સહસ્રાર્થ આયુષ્યવાળા એહ;
- નથી અધમોત્તમ તેમાં કોઇ, જ્યાં સર્વ સમાનાકૃતિ જોઇ. ૧૧
- તિતિક્ષાદિ અષ્ટ ગુણેકરી યુક્ત, (છે) સ્વભાવસિદ્ધાચરણે સંયુક્ત;
- ત્યાં અતુર્ખાહુ જનાર્દનનું સ્વરૂપ, અશ્વશિરા છે નર જૂપ. ૧૨
- તેને હૃદય સિંગ ને છે પાદ, છે હૃન્ત ત્રિનેત્ર સરવો સાદ;
- જગત સ્વામી અશ્વશિરા જેહ, એમના એવા વિષય નિઃસંદેહ. ૧૩
- હવાં પશ્ચિમ મધ્યે કેતુમાલખડ, તેહ પર્ણી દાખુ મચડ;
- જ્યાં વિશાળ કંબલ કૃષ્ણ જ્યંત, છે હરિ પર્વત કોઈ અનત ૧૪
- છે વિશોક ને વર્ધમાન, એવા સખ કુસાચળ મમાણુ
- અન્યસહસ્રાનધિ પર્વત ત્યાંય, તેમાં ઘણા દશ વસી રહ્યા જ્યાય. ૧૫
- મૌલય મહાકાય શાકપોત, કરભક જાતિની મગદે જ્યોત;
- એવા અભિધાનવાળા નર ઘણા, વસે તે ખડે માણી માણા. ૧૬
- તેઓ દ્રુપદયામા કંબલ નામા, અમોઘા કામિની ને સ્વામા;
- એવી બીજી સરિતા અનેક, તેનું જળ પીતા કરી વિવેક. ૧૭
- પૂર્વખંડના જન જોડો જાણુ, કયો તેનો આવરદા નિર્વાણુ;
- એ ખડે પાદ મુખ હૃદયવાળા, પૃષ્ઠ પાસાએ શોભાળા. ૧૮
- શ્રીહરિ વસેછે જાણુ, વારાહ રૂપચક્રી મમાણુ;
- એ વિધાનુ રૂપને ત્રણ નક્ષત્ર. યુક્ત થઈ રહ્યા દશ સર્વત્ર. ૧૯

૯ શીત જળવાહિની—કંડા પાણી વેહેનારી ૧૨ તિતિક્ષા—સહનતા.
સ્વભાવસિદ્ધાચરણે—સ્વભાવધીજ સિદ્ધ થયેલા અચરણુવડે. ચતુર્ખાહુ—
ચાર દાયવાણું.

૧૫ કુસાચળ—મુખ્ય પર્વત, જેમાથી બીજા નાના પર્વતો નીકળ્યા
હોય તે.

- જ્યાં છે અન્ય શુભ નક્ષત્ર મહાન, ત્યાં થયા શ્રીહરી વિરાજમાન;
હે મુનિશાઈલ એ રીતે, મેં કેતુ માલ દશ કહ્યો પૂર પ્રીતે. ૨૦
- હવાં ઉત્તરકરતું કરું વર્ણન, તે તું સાંભળ્ય થઈ એકમન;
છે તે દશે મિષ્ટ ફળવાળા વૃક્ષ, જેનાં મિત્ર્ય પ્રતિ પ્રુષ્પદ્ધિ લેતા વૃક્ષ. ૨૧
- તે વૃક્ષના ફળથકી નિર્વાણ, વસ્ત્રાલંકાર મળે પ્રમાણ;
તે વૃક્ષ સર્વ સમયે સર્વ, આબીષ્ટ ફળ આપે રહિત ગર્વ. ૨૨
- ત્યાંની મહી છે મણિ અરખી, જ્યાં સુખશાંતિ સરખી પરખી;
સર્વદા સુગંધિક વાયુ વાય, તેથી ત્યાં સર્વાંગે સુખ થાય. ૨૩
- જે પડે દેવલોકથકી મનુષ્ય, જેને આવી રહ્યું પ્રુષ્પદ્ધિ આયુષ્ય;
તે પડી સ્વર્ગથી જન્મે તહીં, છે એવી વાત પુરાણો ગહી. ૨૪
- તે દશે ચક્રવાક પક્ષીની પેઠે, અન્યોન્યાસક્ત નરનારી ભેટે;
તે નરનારીનાં નિર્વાણ, એકે કાળે જોડકાં ઉપજે પ્રમાણ. ૨૫
- સાડાચૌદ સહસ્ર વર્ષ પર્વત, ન આવે તેના આયુષ્યકેરો અંત;
ત્યાં કુલ પર્વત છે ચંદ્રકાંત, તેવો બીજો નામે છે સૂર્યકાંત. ૨૬
- તે બે નગમધ્યે નિર્વાણ, શુચિ સ્વચ્છ નદી વહે મહાન;
છે જળ આયવતી નદી તેનું નામ, બદ્રસોમા છે બદ્રતુ ધામ. ૨૭
- તે વહે પૃથ્વી ઉપર તમામ, તેના કરે તે કોણ વખાણ;
વળી અન્ય બીજી નદી અનેક, કરે સહસ્રાવધિના કોણ વિવેક. ૨૮
- કેટલીક સરિતા બીજી જેહ, દુગ્ધ ધૂત વહે છે તેહ;
દધિકેશ હ્રદ છે ત્યાહી, દરે અન્નકેરા પર્વત માંહી. ૨૯
- તે દશકેરા વન મોઝાર, સહસ્રાવધિ સ્વાદિષ્ટ ફળ છે સાર;
છે જેનો યીચૂલ સગ્યો સ્વાદ, જે જોઈ ઉપજે અતિ આદહાદ. ૩૦
- ત્યાં મહાસ્વપી વસે વિધ્યુ, વિશ્વરૂપધારી જાતે જિભ્યુ;

- પૂર્વ રૂપે સ્થા અપૂર્વ દહ, જેમાં ન જાણે કોઈ સંદેહ. ૩૧
- હે વિમ તે ત્રણ ત્રણ નક્ષત્રેકરી, નવ પ્રકારે વેંચાયા ચિતધરી;
હે મુનિ શાર્દૂલ ત્યાંના દેશ, વેંચાયા જૂવ પ્રકારે વરવેશ. ૩૨
- છે તેના ચંદ્રદ્વીપ સમુદ્ર મોઝાર, છે ભદ્રદ્વીપ સાગર મધ્યે સાર;
અહો બ્રહ્મનુ એહ પ્રકાર, મે તુંને ઉત્તરકર્ક કહ્યા નિરધાર. ૩૩
- કુર્યું તેનું વર્ણન યથામતિ, હવાં કિંપ્રુષ્પાદિ ખડની કહું ગતિ;
તે સહુ સાંભળ્ય એકાગ્ર થઇ, પૂરે પ્રભુ આશા તારી સહી. ૩૪
- જેમ પૂરી પુરાણી કેરી આશ, યથાશક્તિ અથ કરી પ્રકાશ;
ભણે હોય માનસે તેમને વેર, કરાય તો કરે ભણે કેર. ૩૫
- આપણે ગાપી કથા ઘેર ઘેર, થાશે એથી માધવ કેરી મે'ર;
થાશે પુરાણીની પૂરી પેર, હજાહજા જામી જાશે ઝેર. ૩૬
- ઇતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણે, ઉત્તરકર્કચત્ર મખાણે,
યથો એકાનખંડીતમોધ્યાય, યથામતિ કથા દ્વિજ ગાય ૩૭

વસણ.

- યથામતિ કથા ગાય દ્વિજજન, વૃથા ન વાણી વિવેક રે;
પુર આણી ખીત મનમાં, તવ નવ કાંઈ એ વતરેક રે. ૩૮

કકલુ' ૧૧૭ મું.

• રાગ કેદારો.

- માર્કંડેય કે' દ્વિજ મહામતિ, કિંપ્રુષ્પ ખંડતાણી કહું ગતિ;
અતિ રતિવતી સુખ પામવું રે. ૧
- ન્યાં ગેભીર વૌર દહ ધારો, નર દેશ સહસ્ર વર્ષ જીવે અવિધારો;
નરનારી જાણે ન કોઈ શામવું રે. ૨

- ન્યા સી પ્રુથ ન જાણે શોક, વસે વ્યધિ રહિત થઈ અશોક,
એવા લોક ચોકેચોક ન્યાં વસે ઘણુ રે ૩
- ન દનવન સરખો વિશાળ, છે એક વનખડ મુનિબાળ,
થઈ કૃપાળ દયાળ તે હુ ભણુ રે ૪
- તે વનફળનો રસ જોઈ, સ્થિર યૌવનનાળા પીએ નર તેહ,
થાય ઉજેકાર ઉજેહ અગમા રે ૫
- ત્યા પદ્મ સમ મુગ ધી વાળી, છે શ્વેત આખ ન કીકી કાળી,
ન્યા કીણુ થાય ન ઘાળી ઉમગમા રે ૬
- તે પણુ કંતી અમૃતરસપાન, મહામત ન યૌવનવાન,
શુણુવાન બુદ્ધિવાન તે ઘણી રે ૭
- નરથકી નમતો નાસિકા જેની, કટિકૃશ અતિગે તેની,
એની વેણી ફણીપર સોહે મણિ રે ૮
- એવો કિ પ્રુથ વર્ણુઓ આજ, હવા હરિવર્ષ કહુ તારે કાજ,
મુણ દિવરાજ વર્ણુ ૧ કારમુ રે ૯
- ન્યાં મુવર્ણુ રગાકૃતિ છે નર, પડયા મુર લોકથી કીણુપુણ્ય વર,
તેનુ ધરબાર વણુ આ વારમુ રે ૧૦
- છે તેના દેવ સમાને રૂપ દશે એકે એક બૂનિનો જી, ૧૧
અનુપમને ઉપમા સી થટે ર
- એ ખડે સર્વ નર નિર્વાણુ, પીઆ રમ્ય ઇશુરસ મમાણુ,
તે જાણુ મુજાણુનાં કુધા મટે રે ૧૨
- તેમને વૃદ્ધ વય કરે નવ બાધ, નવ અગધર્મીણુના અપરાધ,
એવા સાધ સિરોમણિ ત્યા વસે રે ૧૩
- તે જીવે કિ પ્રુથ જોટલુ જાગ, જેનુ રોગ રહિત અગ મમાણુ,
કરે કાણુ વખાણુ તંના નવે રસે રે ૧૪

- કહો મેરૂખ કે ઇલાવર્ત મેય, તે સર્વ સાંભળી લીધો તે'ય;
તે મુખદયણો છે શાંતિકારકો રે. ૧૫
- જ્યાં તપનતાપ ન હોગે રજ, જ્યાં આધ્યુ રજ તો થાયે ગજ;
તુ સજ થઈ સાંભળ્યે આ વારકો રે. ૧૬
- ત્યાંના નર વૃદ્ધ ન થાયે કોય, ત્યાંનું સૂર્ય ન હોગે સાય;
હોય નક્ષત્ર ગ્રહ નવ કો લહે રે. ૧૭
- તેના કિરણતણો મકારા, નથી કરતો તે દશ ઉન્નરા;
તેની આગમ આશ ન કો કહે રે ૧૮
- મગદે ત્યાં મેરૂ મકારા સદાય, ત્યાંના જન રીઝે તદાય;
કદાય સાંધે ન અન્યની તે ધરે રે. ૧૯
- તે જ્વળની કાંતિ છે કમળ જેવી, ગદ્ય કમળ જેવી સેવી;
દેવ દેવી તે પાણુ તેવી વરે રે. ૨૦
- કરે તે જંબૂરસનુ પાન, તેથી પોસાય તેમના વાન;
ભાન સમાન કાંતિ મગદે ઘણી રે. ૨૧
- છે કમળપત્ર સમાન તેના લોચન, ભાળ વિશાળ જન પાવન;
મહામન સ્વરૂપી ચિતામણિ રે. ૨૨
- ત્યાં વસે પડિની ને પ્રૃથ્વ, તેનું તેર સહસ્ર વર્ષ આયુધ્ય;
તુલ્ય તરણી તે જે તરણિ સમી રે. ૨૩
- ઇલાવર્ત મધ્યે નિર્વાણુ, શરાવાકાર મેરૂ રહો મમાણુ;
જાણુ વખાણુમાં જાયે વખી રે. ૨૪
- ત્યાં છે મેરૂ પર્વત એક, કરવો ન બીજા તણા વિવેક;

૨૧ ભાન (બાનુ)—સૂર્ય ૨૩ તરણિ—સૂર્ય ૨૪ શરાવાકાર—કોડીઆ જેવા આકારે. જાણુ ૨૦—જાણુ પ્રૃથ્વ હોય તથાપિ તે વખાણુમાં વખી જાય.

- ઠેક છેક જાય બીજે ગણે રે. ૨૫
- એ ઇલાવતે ખંડ કહ્યા બૂરવ, હવાં રમ્યકખંડ કહુ તતખેવ;
ભવ્ય બેવ દેવ જેના ભણે રે. ૨૬
- ત્યાં લીલાં પર્ણાજો એક વૃક્ષ, જોતાં ઉઝાં ચડી જાય ચસ;
દસ બૂવે તે સાધં જોઈ વૃક્ષની રે. ૨૭
- તે વૃક્ષ પટતણે નિર્વાણુ, તેના રમ પો કરે સર્વે વખાણુ;
છે જાણુ મુખાણુ સાક્ષી એ ભક્ષની રે. ૨૮
- તે વટદૂળરસ પીએ મહત, તેણે એવે તે ખડના જત;
અંત અતુરશિરોમણિ શાં બાણે રે. ૨૯
- તે દૂળ ભક્ષક નરનાર, એવે છે પર્યં દસ હજાર;
પાર તેહનો ગુધી એવો ગણે રે. ૩૦
- તે છે રત્યાદિક ક્રમેં નિર્મળ, ત્યમ વૃદ્ધયથી છાં મહાબળ;
વિમળ ચુગધી વાયુ જ્યાં વહે રે. ૩૧
- એ રમ્યખંડ કહ્યા રમણિક, કહું હિરણ્યખંડ હું ઠીકાડીક;
જે અધિક એક મેકથી મુનિ કહે રે. ૩૨
- જ્યાં પુષ્પ પદ્મવડે ઉજ્જવળ, હિરણ્યવતી નદી વહે નિર્મળ;
છે જળ બળ જેનું ગહન અતિ રે. ૩૩
- ત્યાં બલિષ્ઠ તેજની સાર, રાસીર સપત્તિ જેને અપાર,
એવાં નરનાર વસે મહામતિ રે. ૩૪
- વળી ધનવાન ને બળવાન, ગુણવાન ને રૂપવાન;
મતિમાન મહાન નર નીપજે રે. ૩૫
- જ્ઞાનવાન ને સત્યવાન, ધૃતિવાન ને લક્ષ્મણવાન,

દાન માનવધારકે નર હપજે રે.	૩૬
નહિ પાપી પુરાણી જેવા કોઈ, અઘાપિ મુણી જાણી સોઈ;	
જે ધોઈ પુણ્યની ધારણ ધસમસે રે.	૩૭
દિસે કનકફૂલ સમાન, ફૂલે તેવો ફૂલકો મહાન;	
તેવા ગુણ વાનના ગદ્ય મસમસે રે.	૩૮
સ્વાયંભુવ મન્વંતર થયો પૂરો, નથી કથા ભાગ રાખ્યો અધૂરો;	
ચરે ચૂરો પ્રાયશ્ચિત યાય મુણે ભણે રે.	૩૯
સત્તરસે પાંસડ્યે કથા કથી, કર્યુ સ સ્ફૂટ કેરે માફત મથી;	
નથી ગુણ પુરાણી અરી ભણે રે.	૪૦
થાય તેવા જે થઇએ સહી, તો ગ્રામ મધ્યે જઇએ રહી;	
કહી કૌવત એવી જને સહી રે.	૪૧
તવ વેણીના વેરી યાશુ, મજુકૃપાએ પુરાણ ગાશુ;	
આ શુ ! કેશે પુરાણી જહીં તહીં રે.	૪૨
પુરાણી પ્રેમાનંદ કેરો, મુણે ઝઘડો તેના ટળે ફેરો;	
હરો વૈરભાવ નથી કઇ નારાનો રે.	૪૩
જેને કનિયાતું નવ કામ, તેહ જપો પુરાણપુરુષ સ્વામ;	
શમ મળશે પૂરણ પ્રકાશનો રે.	૪૪
ઇતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણનીમાય, ભુવનકોશસમાપ્તિ વણી આંય;	
ન્યાંય ત્યાંય હરિ નામ દખ્ખશે રે.	૪૫
અહી થયો પછીતમોધ્યાય, નિમ યથામતિએ ગાય;	
ઉપાય મળતાં પુરાણી ઉવેખશે રે.	૪૬
ઉવેખો અઉવેખો કોઈ, મારે જોતી ન તેની સોઈ;	
રોઈ રેશે અરિગણ દામણો રે.	૪૭

હવા આરણ કર્યો તે ઉતર પાર, જો દયા કરો દેવમોરાડ;
આ વાર ઇષ્ટદેવ કર્યો, મેં વામણો રે.

૪૮

વસાણ.

છે વામણો ઇષ્ટદેવ મારો, ડરો સર્વે જામણો રે,
દયામણો નથી દેવ જો તો, છે અરિ સંઘ્યક્ષામણો રે.

૪૯

 ૪૮ વામણો—વામન